

לקט ופרט

השלמה ל"נר למשיחי"
פ"א שבנימס ♦ שו"ת "עלי הגיון"

הרב טוביה בלוי
שנת הקהל ה'תשע"ז

לקט זפרט

זבו שלושה קונטרסים:

השלמה ל"נר למשיחיו" - הערות וביאורים נוספים בתניא קדישא
פ"א שביבים - עובדות, "זוארטים", פנינים וזכרונות
שו"ת "עלי הגנון" - פרקי דעת בעניינים העומדים על סדר היום

הרב טוביה בלוי
שנת הקהל ה'תשע"ו

עימוד ועיצוב:

טל: +972 (0)8-8502771
www.chazak.co.il
office@chazak.co.il

הקדמה

ב"ה

אתכבד להגיש בזה לידידי, בשנת "הקהל", כינוס והקהלה של שלושה קונטרסים: א. השלמה ל"נר למשיחי" – הערות וביאורים נוספים בתניא קדישא; ב. פ"א שביבים – עובדות, "ווארטים", פנינים וזכרונות; ג. שו"ת "עלי הגיון" – פרקי דעת בעניינים העומדים על סדר היום.

כאשר זכיתי להיות, בשלהי שנת תנש"א, בבקרת רועה עדרו, לעבור לפני כ"ק אדמו"ר זי"ע בחלוקת שטרות לצדקה, הואיל לזכותני בארבעה שטרות: הראשון – "בהצלחה רבה", השני – "עבור המשפחה", השלישי – "עבור הספרים שהנך כותב", והרביעי – "עבור ארץ הקודש". לפי זה, רואה הנני עצמי מחוייב "לכתוב ספרים", ויהי רצון שיהיו אלה לתועלת הרבים.

הסתייעתי רבות בעבודת קודש זו בנכדי היקר והנעלה הרה"ח ר' שלום דובער שי' בלוי, בן בני הרה"ג הרה"ח פרץ אוריאל שי'. בהערות והביאורים לתניא קדישא ובעריכת הספר "נר למשיחי", הסתייעתי רבות בנכדי היקר והנעלה הרה"ח ר' לוי יצחק שי' שפרינגר, חתנו של חתני הרה"ג הרה"ח ר' מרדכי מנשה לאופר שי'.

תפלתי ותקוותי שדבר זה יהווה תרומה צנועה להפצת המעיינות, וממילא לזירוז הגאולה השלמה, בביאת משיח צדקנו תיכף ומיד ובקרוב ממש.

בין פסח לעצרת

טוביה בלוי

תוכן העניינים

ה	נד למושיחי
נט	פ"א שבבים
צה	עלי הגיון

A decorative, ornate floral frame with intricate scrollwork and leaf patterns, surrounding the central text.

**"נר למשיחי"
השלמות**

**הערות וביאורים נוספים
בתניא קדישא**

במאמר הראשון שאמר כ"ק אדמו"ר זי"ע בעת קבלת הנשיאות, י' שבט תשי"א, הגדיר את דורנו כ"דור השביעי". חביבותו ומעלתו של הדור השביעי היא, כמבואר שם, בהיותו "שביעי לראשון" (עיין סעיף ג' במאמר).

כאשר מתבוננים בפועלו של הרבי במשך שנות נשיאותו, נוכחים לדעת כי הרבי הוא השביעי לראשון לא רק במובן של "שבע", אלא גם במובן של "שובע" (על דרך פירוש הצמח צדק בלשון חז"ל "משביעים אותו", מלשון "שובע" - קיצורים והערות לתניא ריש פרק א'). לאמור: הרבי השביע (ש' שמאלית) והרווה את דורנו, הרחיב והביא את תורתו של "הראשון", אדמו"ר הזקן, שתגיע ותילמד בהיקף רחב פי כמה וכמה מכפי שהייתה אפילו בזמן אדמו"ר הזקן עצמו. הדבר בא לידי ביטוי בכל אחד מספריו המרכזיים של אדמו"ר הזקן, כדלהלן:

תניא: הדבר מתבטא, בראש ובראשונה, בשיעורים בספר התניא הנלמדים ברבים, שבדורות הקודמים היו מעטים, ואילו בזמן נשיאותו של הרבי מספרם גדל בלי ערך ויחס כלל אל הדורות הקודמים - בבתי חב"ד, בתי כנסיות, ישיבות ומוסדות חינוך שהוקמו בכל העולם כולו. כך גם הלימודים הפרטיים במסגרת לימוד החת"ת, תקנת כ"ק אדמו"ר הרי"צ, שהרבי עורר והפיץ ודרש ליישמה באיך-ספור שיחות ואגרות קודש, וכן חידוש המנהג הישן ללמוד פרק תניא בכל יום לפני תפלת שחרית (ראה ספר השיחות תשמ"ט ח"ב עמ' 412).

הרבי אף הורה (שיחות קודש תשל"ח ח"ג עמ' 303) להדפיס את התניא בכל מדינה, ומאוחר יותר (התועודיות תשד"מ ח"ב עמ' 724. ועוד) אף בכל עיר ועיירה שדרים בה יהודים, ולהשאיר במקום ההדפסה מספר חשוב מהעותקים

של התניא שהודפס שם (לקוטי שיחות ח"ו עמ' 324). אחד הטעמים לכך הוא, שהדפסת ספר התניא מעוררת אצל יהודי המקום תחושת שייכות והדבר מעורר בקרבם חיות ומחויבות ללימוד בספר. ואכן, עד שנת תשי"א, למעלה מ-150 שנה מאז הודפס בפעם הראשונה, נדפס ספר התניא ב-47 מהדורות, ואילו מספר ההדפסות מאז, שעלה דרמטית במיוחד לאחר קריאת הקודש האמורה, עומד על אלפים!

התניא הגיע, בהכוונתו ועידודו הישיר של הרבי, גם לכל סוגי האנשים – החל מן התרגומים המנגישים אותו לדוברי שפות שונות, כמו גם הדפסתו בכתב "ברייל" עבור העיוורים ל"ע, ועד להדפסת חיבורים הכוללים הערות, ביאורים ומראי-מקומות לתניא, שנכתבו על-פי הוראותיו ובהשראתו של הרבי, המקלים את לימוד התניא לאנשים בעלי רמות שונות.

יצוינו גם הרשימות על התניא שהתגלו רק אחרי ג' תמוז תשנ"ד; הביאורים הרבים בשיחות, מאמרים ואגרות קודש; והחוברת שנערכה על ידי הרבי, הכוללת מפתחות, לוח התיקון ועוד, הנדפסת בסיום ספר התניא מאז שנת תשי"ד.

מובן שבעקבות כל האמור, הספר הקדוש נלמד בדור השביעי בהיקף, ואולי גם ברמה, שכמותו לא נלמד מעולם.

בהתוועדות י"א ניסן תשמ"ב, יום ההולדת השמונים של הרבי, שזכית להשתתף בה, ביקש הרבי להכיר תודה לכל המשתתפים בהתוועדות. הרבי בחר לעשות זאת באמצעות חלוקת ספר התניא בהוצאה מיוחדת שנדפסה לשם כך, שנדפסו בה גם צילומי "דפי השער" של כל הוצאות ספרי התניא שהודפסו עד אז, בכל קצווי תבל, לכל אחד ואחת מהמשתתפים בהתוועדות.

מדברי הרבי בהתוועדות: כאשר ספר תניא זה יהיה רכושו ונכסיו של כאו"א מהנמצאים כאן, ובאופן שזה יהיה "חיי נפשו", הרי ע"י זה נפעל כללות ענין האחדות לכל בני ישראל שלומדים את ספר התניא, ואחדותם של כל בני הנמצאים באותם מקומות שבהם הודפס ספר התניא בכל קצווי תבל באופן עמוק ופנימי ביותר. . ועוד והוא העיקר: ללמוד בספר התניא בריבוי כל כך עד שהספר יתבלה מרוב שימוש, ויצטרכו להדפיס ספרים חדשים באופן ד"זה א-לי ואנוהו" בדפוס נאה כו' (התוועדיות תשמ"ב ח"ג עמ' 1245).

שולחן ערוך: גם ביחס לחיבורו המרכזי של רבנו הזקן בתורת הנגלה, ה"שולחן ערוך", הרבי הרחיב בצורה משמעותית את היקף ורמת הלימוד בו. זאת, הן בההדרת והדפסת הספר מחדש בתוספת הערות, ציונים ומראי

מקומות; הן בעיונים וביאורים שנשא הרבי בעצמו בהתוועדויות במהלך השנים; והן בייסוד הקובץ "יגדיל תורה", שבמסגרתו פנתה המערכת, בהוראתו הישירה של הרבי, אל ראשי הישיבות והכוללים לעורר אותם להשתתף "בהערות וכו' לשו"ע אדה"ז ולשו"ת הצ"צ" (ראה צילום כתי"ק בספר "דובר שלום" עמ' ד-ה').

תורה אור ולקוטי תורה ("ספרי היסוד של תורה שבעל-פה של חסידות", כהגדרתו של הרבי בספר השיחות תשנ"ב חלק א' עמ' 106): הרבי קרא והמריץ ללמוד בכל שבוע את המאמרים השייכים לפרשת השבוע בספר (ראה פירוט בקובץ "התקשרות" גליון ער"ה, במדור "ניצוצי רבי"), "הפרשה החסידית", ואת שאר המאמרים (ספר השיחות תשנ"ב ח"א עמ' 3-112. וראה שיחות קודש תשנ"ב ח"א עמ' 5-324).

הרבי עצמו חוזר במאמרו על הביאורים שבתו"א ולקו"ת תוך הוספת ביאורים והסברים, והראה דוגמא כיצד יש לדייק בכל פרט בהם, גם בדברים "צדדיים" לכאורה, כמו סדר העניינים וכדומה. כמו כן, הרבי עסק בההדרת הספרים, והוסיף להם מפתחות ורשימת תיקונים. גם בלוח "היום יום" ראה לנכון לציין תיקוני טעויות שנפלו בדפוס בתו"א ולקו"ת במאמרי השבוע.

•

ת"ל, זכיתי ללמד שיעורים בספר התניא במסגרות שונות, בפני קהלים מגוונים, במשך למעלה מחמשים שנה, דבר בו אני ממשיך לאויש"ט בעזה"ת. במשך השנים העליתי על הכתב ביאורים, עיונים, הרחבות והערות על ספר התניא שנאמרו בשיעורים הללו, ופרסמתי אותם בספר "נר למשיחי" (יצא לאור במהדורה שלישית בשנת תשע"ד). במשך הזמן שמאז הדפסת הספר, נוספו עוד אילו הערות. בהזדמנות זו, לרגל יום הגיעי לגבורות, מצאתי לנכון לפרסם בזאת גם את ההשלמות ל"נר למשיחי".

יצוין: ידועה דרכו בקודש והדרכתו של כ"ק אדמו"ר זי"ע להשתמש בכל ענין בעולם לכבודו ית' (ראה סוף מסכת אבות), כולל לימוד הוראות בעבודת ה' מכל תחום בעולם. לאור זאת, בלימוד התניא בפני חוגים מתאימים, הנני משתמש במשלים מתחומים שונים, על-מנת להמחיש רעיונות ומושגים הדורשים הבהרה והמחשה. גם משלים אלו נכנסו בין ההערות והביאורים.

יהי רצון שיהיה זה ה"מכה בפטיש" לביאת המשיח, שיתגלה תיכף ומיד ובקרוב ממש, בזכות הפצת מעיינות החסידות חוצה, כמובטח.

ספר של בינונים

הסכמות על התניא

רבים תמהים מדוע שלח רבנו את שלוחיו, מדפיסי התניא במהדורתו הראשונה, לבקש את הסכמות הרה"ק רבי זושא מאניפאלי והרה"ק מוהרי"ל הכהן, ולא, למשל, מאת ידידו הקרוב הרה"ק רבי לוי יצחק מברדיטשב ועוד מתלמידי המגיד.

הושמעו בזה סברות שונות, וגם שמועות שונות.

יתכן, אולי, לומר שרבנו שלח אותם, בראש ובראשונה, להשתטח (בשמו?) על ציונו של רבו המגיד, באניפאלי, ולבקש את הסכמתו וברכתו, וממילא גם את הסכמת שני תלמידיו שגרו אז באניפאלי.

בעניין זה שמעתי (אחת מן השמועות הנ"ל) כי שניהם היו מתלמידי המגיד היחידים שלא הנהיגו עדה, כך שהווייתם כ"תלמידים" נשארה בלי שינוי גם אחרי הסתלקות המגיד, ולכן, במידה מסוימת, "ייצגו" את המגיד יותר משאר תלמידיו, כביכול.

פרק ב'

והפושעים ומורדים בתלמידי חכמים יניקת נפש
רוח ונשמה שלהם מבחי' אחוריים של נפש רוח
ונשמת ת"ח

הדבר מוסבר היטב לפי המבואר להלן, בפרק כ"ד, שאדם החוטא גרוע מבעלי חיים הטמאים, עליהם נאמר שם בשם הזוה"ק שהם "אתכפיין

קמיהו” לפני הצדיקים. לפי זה, אדם שאינו נכנע בפני הצדיק מהווה דוגמא קלאסית של אדם החוטא, ולכן אינו יכול לקבל חיות בבחינת ”פנים“ אלא רק בבחינת ”אחוריים“, כדרכה של הסטרא אחרא.

פרק ד'

לבושים אלו מהתורה ומצוותיה . . גבהה וגרלה
מעלתם לאין קץ וסוף על מעלת נפש רוח ונשמה
עצמן כמו”ש בזהר דאורייתא וקב”ה כולא חד פי’
דאורייתא היא חכמתו ורצונו של הקב”ה והקב”ה
בכבודו ובעצמו כולא חד כי הוא היודע והוא
המדע וכו’

אחת ההוכחות של כ”ק אדמו”ר הזקן, בפרק ב’, לכך שנשמת ישראל היא חלק אלקה ממעל ממש, היא מהשוואת בני ישראל לבנים: ”כמו שהבן נמשך ממוח האב כך כביכול נשמת כל ישראל נמשכה ממחשבתו וחכמתו ית’“, וחכמתו של הקב”ה היא כביכול הוא עצמו ית’, כלשון הרמב”ם ”הוא המדע והוא היודע“. תוכן הדומה, לכאורה, לתוכן הדברים כאן.

בספרי ”נר למשיחי“ התייחסתי לשאלה: אם שניהם, גם התורה וגם בני ישראל, מקורם בחכמתו של הקב”ה כביכול, מדוע גבהה יותר מעלת התורה על ישראל? – עיין שם.

יש להוסיף על הנאמר שם, ולבאר זאת גם על-פי המבואר בשער היחוד והאמונה פרק י”א. שם נאמר שהאדם נברא ”במאמר ואותיות . . או אפילו בהבל העליון לבד“. ב”הבל העליון“, כפי שמשמע מרצף הדברים שם, הכוונה למחשבה. כך נאמר גם באגרת התשובה פרק ה’: ”המשכת וירידת הנפש האלקית . . נמשכה מבחינת פנימיות ומקור הדבור הוא הבל העליון“.

לפי זה, עיקר ההדגשה בפרק ב’ היא על ”נשמות ישראל עלו במחשבה“, לעומת התורה שהיא חכמתו ית’, והחכמה היא הרי למעלה ממחשבה – המחשבה היא היא הביטוי וה”לבוש“ של החכמה, כמוסבר בראש פרקנו, ולכן ניתן לומר על שניהם: ”הוא המדע“ וכו’. זה, לכאורה, כוונת הנאמר בפרק ב’ ”נשמת כל איש ישראל נמשכה ממחשבתו וחכמתו ית’“ – הנשמה נמשכה ממחשבה, שהיא (המחשבה) הכלי והלבוש של החכמה.

פרק י"ג

אין בחי' אהבה זו נקראת בשם עבודת אמת כלל
מאחר שחולפת ועוברת אחר התפלה וכתוב שפת
אמת תכון לעד ועד ארגיעה לשון שקר ואעפ"כ
לגבי מדרגת הבינונים נקראת עבודה תמה כאמת
לאמיתו שלהם

בדומה לכך מצינו במשנה (פרה, פ"ח, משנה ט'), שנהרות המתייבשים אפילו פעם אחת בשבע שנים נקראים "נהרות המכזבין", והינם פסולים למי חטאת (ראה ליקוטי שיחות ח"ו עמ' 92-3 בשולי הגליון להערה 38).

דוגמא לדבר מלטאה הנקראת "זיקית", המחליפה את צבע עורה במצבים שונים (בהתאם לסביבה - למטרת הסוואה, וכן בנסיבות נוספות). בעור הזיקית קיימים מספר סוגי תאים, שכל אחד מהם יכול להשפיע על השכבה החיצונית של העור ולגרום לה להיראות בצבעים שונים.

מחד, אין זו אחיזת עיניים. בזמן שהעור נראה בצבע פלוני, באותה שעה אכן זה צבעו של העור. אך מאידך מובן שאי אפשר להכליל ולומר שזה צבעה של הזיקית, אפילו באותו זמן בו היא נראית בצבע זה! לאמור: גם דבר הפועל ומשפיע בצורה ממשית, אם אינו בר קיום, אי אפשר להגדירו כ"אמיתי".

פרק כ"א

לגבי הקב"ה אין שום צמצום והסתר והעלם
מסתיר ומעלים לפניו וכחשכה כאורה כדכתיב
גם חשך לא יחשיך ממך וגו'

הנאמר כאן תואם את הרעיון המובא ב"תורה אור" (נו, ד) על הפסוק (תהלים קיג, ד) "רם על כל גוים ה', על השמים כבודו": שכל עכו"ם מקבלים שפעם וחיותם מבחי' רוממות רם כו' על השמים כו'. שכשהוא בבחי' המשפילי לראות בשמים אזי מי כה' אלקינו כתיב שאין הקב"ה משרה שכינתו אלא על ישראל. והיינו בהמשכת גילוי אור א"ס ב"ה למטה שתלוי במעשה התחתונים הממשיכים בעבודתם בחי' גילוי זה. משא"כ במקור למעלה שהוא בחי' רוממות גם העכו"ם מקבלים שפעם משם ע"י השתלשלות וירידת המדרגות. באותו מזמור נאמר גם "המשפילי לראות בשמים ובארץ" - שגם השמים וגם הארץ הם "השפלה" לגביו ית'.

יש להמחיש את הדברים באמצעות משל. בעלי-חיים נמוכים הרוחשים על הארץ, כגון נמלים, סביר שיש ביניהם עצמם הבדלים בגובה. אילו היתה נמלה גבוהה מביטה על נמלה נמוכה יותר, היתה אולי חשה עליונות על פני חברתה, ולהיפך בהסתכלות הנמלה הנמוכה על הגבוהה. אך כאשר אדם, שגובהו הוא פי כמה וכמה מהנמלים מביט בהן, אין הוא רואה שום הבדל ביניהן. לדידו כולן שוות. לאמור: מנקודת מבט גבוהה מאד, אין שום משמעות להבדלים במקום נמוך, שרק במקומם תופסים מקום וחשיבות.

ככה ממש, להבדיל הבדלות אין קץ, נבין את היחס בין הקב"ה לבין הדרגות השונות בהשתלשלות ובבריאה - שלעינינו נראים כאמיתיים ומשמעותיים, "גבוה מעל גבוה", "כגבוה שמים על הארץ", אשר לגבי הקב"ה כל דרגות אלו הן "כאין וכאפס", "כולא קמיה כלא חשיב".

פרק כ"ז

צריך לשמוח בקיום הלאו

יש להביא לכך משל "מודרני", ממשחק כדורגל - שתי קבוצות משחקות, וכל קבוצה מתאמצת להכניס את הכדור אל הרשת של הקבוצה המתחרה. אחד מבני הקבוצה, ה"שוער", מופקד על שמירת השער של קבוצתו ותפקידו לעצור את הכדור שלא יחדור לשער שלו.

מובן שאם שאר חברי הקבוצה יצליחו כל העת להדוף את הכדור מבעוד מועד כך שלא יתקרב אל השער לכל אורך זמן המשחק, לא יחוש השוער שום רגש של שמחה ו"סיפוק" מהמשחק, כיון שלא הזדמן לו למלא את משימתו. רק כאשר הכדור מתקרב אל השער ועלול לחדור אליו והוא מצליח לעצור אותו, או-אז יחוש סיפוק ושמחה.

פרק כ"ח

אל יהי שוטה לעסוק בהעלאת המדות של המחשבה זרה כנודע כי לא נאמרו דברים ההם אלא לצדיקים

ראה "כתר שם טוב" סימן קעא: וכן בצדיקים. . יש לוקח החמדה או אהבה ויראה רעה לעבודת ה' לאהבה וליראה אותו. שם, סימן רמ: (ואם) (רק

מי ש) הוא מופשט מגשמיות ואפילו הכי מתעורר בלבו לפעמים אהבה רעה או יראה רעה . . אזי הוא עצה שלו שיוציא יקר מזולל וילמוד קו"ח ויתעורר על ידי זה באהבת הבורא ויראתו יותר ועי"ז יברר ניצוצין קדישין מפסולת המאנין תבירין.

פירוש המושג "העלאת המדות", כפי שקיבלתי מרבותי, על-פי משמעות המובא לעיל מכתר שם טוב ומקומות נוספים (ראה סימנים רז, רכז, רפז, רצה): כאשר אדם מתעורר באיזו מדה, הרי עליו לנצל את התעוררות אותה מדה לקדושה. למשל, כשמתעוררת במחשבתו מדת האהבה בעניני העולם, אף שאת תוכן האהבה הזרה יש לבטל – הרי את עצם תכונת האהבה שקיימת בו כעת בהתעוררות ובגילוי – עליו לנצל ולהשתמש בה לאהבת ה'. כך גם במדת היראה-רתיעה, ושאר המדות.

כאן מתבטא, לכאורה, אחד ההבדלים בין דרך חב"ד לדרך חסידות "פולין", בין "עבודה בכוח עצמו" לבין "עבודה בכוח הצדיק", כך שהצדיק הוא שמעלה את רגשותיו ומחשבותיו של הקשורים אליו, כאמור כאן בהמשך הפרק.

פרק ל"ז

אח"כ גרם החטא ונתגשמו הם והעולם עד עת קץ
הימין שאז יודרך גשמיות הגוף והעולם

לאור זאת יש ליישב את התמיהה הבאה:

זכירת מעשה העגל היא מצוות עשה מן התורה (כך משמע ממגן אברהם ס"ס ס"ק ב' בשם ילקוט שמעוני בחוקותי רמז תרע"א, וכך פוסק רבנו הזקן בשולחן ס"ס סעיף ד'), ואנו זוכרים זאת כל יום בברכת "אהבת עולם" שבברכות קריאת-שמע (שולחן ערוך רבנו הזקן שם), וגם באמירת שש זכירות שלאחר תפלת שחרית.

נשאלת השאלה: במה חשוב כל-כך מאורע זה עד שנצטוונו לזכור ו"להנציח" אותו מדי יום? מה גם שמדובר באירוע שלילי המזכיר את גנותם של ישראל (ראה מגן אברהם שם, שמטעם זה לא תיקנו לקרוא בצבור פרשה זו כמו שתיקנו לגבי מעשה עמלק)!

אמנם, לפי דברי רבנו כאן, הרי "קץ הימין" (הגאולה העתידה) מבטל את השפעת חטא העגל. לפי זה, כל עבודתנו בזמן הגלות, שהיא זו שתביא את הגאולה, כדברי רבנו (להלן פרק ל"ז), מהווה תיקון לחטא העגל. פירוש הדברים: בזכירת

חטא העגל אין הדגשה על המאורע החד-פעמי שהיה אז. הציווי הוא לזכור את המצב בו אנו נתונים (כתוצאה מחטא העגל) של הגשמת הגוף והעולם והסתרת האלוקות שבעולם, על מנת לעבוד ולתקן מצב זה, ולהביא לזיכוכ הגוף והעולם וגילוי אור א"ס ב"ה בימות המשיח (יתכן שזו הכוונה בלקוטי שיחות חכ"א עמ' 191, אשר מעשה העגל הינו, בדומה לשאר הזכירות, ענין כללי, בהיותו ההיפך מ"אנכי . . לא יהי' לך").

לאור האמור יובן הנפסק בשולחן ערוך רבנו הזקן (שם) שזכירת מעשה העגל בברכת "אהבת עולם" מתבטאת במלה "ליחדך" (כפי שהוכחתי בספרי על מנהגי ומקורותיהם) (בהוצאת תשע"ג עמ' קמ-ז, ובהוצאת תשע"ה עמ' קסא-ב) בכוונת אדמו"ר הזקן, עיי"ש). שהרי הפעולה השלילית שנוצרה בחטא העגל היא הסתרת אחדותו של הקב"ה, והתיקון לזה בימות המשיח יהיה כשאחדות ה' תתגלה ותורגש בכל פרט בבריאה.

זכירה זו מהווה, אם כן, חלק ממילוי חובתנו לצפות לישועה, שכן זכירת מעשה העגל מעוררת אותנו להשתדל לבטל את התוצאה של מעשה זה, כעין המבואר בדברי הנביא "ויכלמו מעונותיהם" במאמר "חובת ומהות הציפיה למשיח" (ספר "נר למשיחי" מהדורה שלישית עמ' של"ז).

פרק ל"ז

דבר שהיה תחלה תחת ממשלת קליפת נוגה . .
כגון קלף התפלין ומזוזה וספר תורה . . אתרוג . .
ומעות הצדקה . . וכן כח נפש החיונית הבהמית
שבאברי גוף האדם

יש לומר שרבנו הזקן מדייק להביא דוגמאות מכל הסוגים הכלליים הקיימים בקליפת נוגה בעולם הזה (ראה בתחילת פרק ז'): חי (קלף - העשוי מעור בהמה), צומח (אתרוג), דומם (מעוה), מדבר (כח הנפש).

פרק ל"ט

רק לפרקים ועתים . . ובפרט בהשתחוואות שבה
שכל השתחוואה היא בבחינת אצילות

מכאן, אגב, עוד הוכחה לכך שהנקודה שכתפלת "ברוך שמה" צריכה להיות לפני המלים "בכל עין ועדן" ולא לאחריהן נראה "על מנהגים

ומקורותיהם" מהדורת תשע"ה עמ' רנ. "כפר חב"ד" גליון 1619. "הערות וביאורים" (אהלי תורה) גליון א' צז עמ' 48 ואילך]:

לא ניתן לפרש "דסגינא קמה . . בכל עדן ועדן", שהרי ההשתחווה הינה רק "לפרקים ועתים" ולא בכל זמן, אלא על כרחך המלים "בכל עדן ועדן" מתייחסות להמשך: "לא על אנש רחיצנא וכו'" – שהרי לגבי בטחון בה' נאמר "בטחו בו בכל עת" (תהלים סב, ט), והכוונה בכך היא שהבטחון בה' צריך להיות גם בזמן שהאדם שרוי במצב לא טוב (כפי שנאמר (תהלים כג, ד) "גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי").

פרק מ"א

לשם יחוד קב"ה ושכינתיה

בענין אמירת "לשם יחוד" לפני קיום המצוות ישנם חילוקי מנהגים מן הקצה אל הקצה: הנודע ביהודה שלל לגמרי את אמירת נוסח זה, שלא נמצא בשני התלמודים (ראה נוב"י יו"ד מהדו"ק סי' צ"ג. או"ח מהדו"ת סי' ק"ז). מאידך, יש הנוהגים לאומרו לפני כל תפלה ולפני קיום כל מצוה, ורבים מגדולי ישראל החזיקו במנהג זה (ראה בספרים שנשמנו ב"פסקי תשובות" סי' ה' הערה 18 והערה 21). מנהגנו לומר "לשם יחוד" פעם אחת ביום, לפני "ברוך שאמר".

נראה, בדרך אפשר, לבאר את הסיבה והטעם למנהגנו זה, יחד עם ביאורו של הרבי (בספר השיחות תשנ"ב ח"ב עמ' 454. עיין שם):

בתניא כאן מבואר, שתוכן אמירת "לשם יחוד" זהה לאהבת הצדיק, "רעיא מהימנא", המבואר בתניא פרק י'. על הבינוני, לעומת זאת, להרגיל את עצמו בכוונה זו רק באופן של "מעט מזער", כאמור כאן, ובפרק מ"ד [ראה גם "נר למשיחי", מהדורת תשע"ד עמ' סג-ד].

לכן, בסדרו של אדמו"ר הזקן, השווה לכל נפש (לקוטי שיחות חכ"ב עמ' 115. הגש"פ עם לקוטי טעמים ומנהגים עמ' מז. ועוד), והרי "מדת כל אדם" היא מדת הבינוני (תניא פרק י"ד), קבע רבנו לומר זאת רק פעם אחת ביום, כדי "להוציא אהבה זו המסותרת מההעלם וההסתר אל הגילוי להיות בהתגלות לבו".

לעומת זאת, בשאר חצרות החסידים, תלמידי הרב המגיד ממעזריטש ותלמידיהם הקדושים, שהדריכו את מחונכיהם לנהוג בדרכי הצדיקים (כפי שמצינו, למשל, לגבי "העלאת המדות", שבתניא פרק כ"ח מורה שלא לעסוק בזה "כי לא נאמרו דברים הם אלא לצדיקים", ואילו בשאר חצרות החסידים הדריכו לעסוק בזה) – גם בענין זה הנהיגו לומר "לשם יחוד" לפני קיום כל מצוה ומצוה.

לשם יחוד קב"ה ושכינתיה . . ואף שלהיות כוונה זו אמיתית בלבו שיהיה לכו חפץ באמת יחוד העליון הזה צריך להיות בלבו אהבה רבה לה' לבדו לעשות נחת רוח לפניו לבד ולא לרוות נפשו הצמאה לה' אלא כברא דאשתדל בתר אבוי ואמי' דרחים לון יתיר מגרמיה ונפשיה כו' [כמ"ש לעיל בשם רעיא מהימנא]. מ"מ יש לכל אדם להרגיל עצמו בכוונה זו כי אף שאינה באמת לאמיתו לגמרי בלבו שיחפוץ בזה בכל לבו מ"מ מעט מזער חפץ לבו בזה באמת

יש להצביע על תוכן זהה בפרק מ"ד: "ואף כי מי הוא זה ואיזהו אשר ערב לבו לגשת להשיג אפי' חלק אחד מני אלף ממדרגת אהבת רעיא מהימנא. מ"מ הרי אפס קצהו ושמן מנהו מרב טובו ואורו מאיר לכללות ישראל בכל דור ודור כמ"ש בתיקונים דאתפשטותיה בכל דרא ודרא לאנהרא לון וכו' רק שהארה זו היא בבחי' הסתר והעלם גדול בנפשות כל בית ישראל".

פרק מ"ח

אילו היתה השתלשלות העולמות מאור א"ס ב"ה
בלי צמצומים

ההבדל בין "השתלשלות" לבין "צמצום":

"צמצום" פירושו, שהאור הנעלה יותר מסתתר ונעלם מפני התחתון. על דרך דוגמא, כמו אור הנראה מבעד לוילון, או קול הנשמע מעבר לקיר. במקרים אלו האור או הקול עצמו משתנה ונעשה פחות איכותי. כך גם בנמשל – הירידה מעולם לעולם היא באופן של צמצום, שהאור המאיר בעולם האצילות, למשל, לא מאיר בעולם הבריאה, וכן הלאה.

לעומת זאת ב"השתלשלות", אף שכמובן גם כאן האור נחלש, הדבר דומה יותר לאור הנראה מרחוק או קול הנשמע ממרחק, בלי שום מסך ווילון ("העלם") המסתיר בין המקור לבין הרואה או השומע. אמנם גם כעת האור נחלש מפאת המרחק, אך מאידך אין במקרה זה שום שינוי מהותי באיכות האור. האדם רואה בעיניו את המגורה עצמה המאירה במקומה, ורק מפני המרחק האור הלך וקטן והקול נשמע כקול נמוך יותר. משל זה מתאים ל"השתלשלות" הספירות – הירידה מספירה לספירה בתוך אותה עולם עצמו (למשל, מ"חכמה דאצילות" ל"בינה דאצילות") ללא שינוי מהותי בדרגת האור.

לכן, הצמצום ההדרגתי של גילוי האור, כלומר: הדירוג ב"העלם", מתבטא בשוני בין "עולם" ל"עולם", ואילו הירידה ההדרגתית באור עצמו מתבטאת בשוני שבין "ספירה" ל"ספירה".

עם זאת, יש להדגיש, שגם ב"צמצום" מעולם לעולם, שאז האור מסתתר כנ"ל, הרי זה רק העלם ולא סילוק – ראה (לכללות ענין הצמצום) באגרות קודש כ"ק אדמו"ר זי"ע ח"א עמ' כ-כא, ובמקומות נוספים בספרי חסידות חב"ד, שנשמנו שם.

פרק מ"ט

ושם נאמר ונשנה באריכות ענין וסדר המלאכים

מעבר לתוכן המבואר כאן בתניא, לפי פשוטם של דברים, מתרץ אדמו"ר הזקן בדרך אגב תמיהה בנוסח ברכת יוצר אור: כיון שמדובר בסדר הקדושה של המלאכים ולא של בני ישראל, מה מקום להזכיר זאת בתפלה שלנו?

אלא, בסדר הקדושה של המלאכים אנו מקבלים מהם כעין גושפנקא לעבודת ה' שלנו – "מלא כל הארץ כבודו היא כנסת ישראל למעלה וישראל למטה" (על-דרך המשא-ומתן בין משה רבנו ומלאכי השרת שקדם למתן תורה – כמפורט בגמרא שבת פח, ב. ונתבאר בלקוטי שיחות ח"י"ח עמ' 28 ואילך – שבסופו "נאלצו" המלאכים להודות ולהסכים לנתינת התורה לבני ישראל. זה גם תוכן ה"קדושה" שבחזרת הש"ץ, בה אנו מזכירים שוב כי גם המלאכים הודו והסכימו שהמשכת קדושת הקב"ה אפשרית רק על ידינו בעולם הזה.

פרק נ"א

דברים חומריים וגשמיים ונראים מתים אך בתוכם
יש אור וחיות המהוה אותם

לפי המבואר כאן – שדבר חומרי וגשמי נראה מת, ורק האור האלוקי שמהוה אותו הוא החיות שלו – יש לבאר בדרך הרמז את העובדה שיום הולדתם של הבעל שם טוב ושל רבנו הזקן הוא ביום ח"י באלול [נוסף לאימרה החסידית המפורסמת (לקוטי דבורים ח"ג עמ' 946. ספר השיחות תש"ה עמ' 122. ונתבאר בלקוטי שיחות ח"י"ט עמ' 250 ואילך) שח"י אלול הביא ומביא חיות באלול]:

בכך שהבעל שם טוב ורבנו הזקן גילו כי "דבר ה'" נמצא בתוך כל דבר ודבר (ראה בהרחבה בחלק השני של התניא, "שער היחוד והאמונה", וראה בפרק א' שם: ופירש הבעש"ט ז"ל וכו'. וכן: "זו"ש האריז"ל שגם בדומם ממש כמו אבנים ועפר ומים יש בחי' נפש וחיות

רוחנית". ראה גם להלן בהערה לשעהייה"א פרק ו'), הרי שהם בעצם "החיו" כל פרט ופרט בבריאה - הם גילו שאינו "מת" כפי שנראה מצד עצמו, וזאת משום שדבר ה' נמצא בתוכו, מהוה ומחיה אותו.

הסבר נוסף: שיטת החסידות מדריכה לעבוד את ה' באמצעות הגוף ולא בשבירתו. הדבר מתבטא, בראש ובראשונה, בפתגמו המפורסם של הבעל שם טוב על הפסוק (משפטים כג, ה) "כי תראה חמור שונאך . . . עזוב תעזוב עמו" (הובא ב"כתר שם טוב" הוצאת תשס"ד עמ' רצד, ושם נסמן (בהערה 78)): כי תראה חמור - כאשר תסתכל בעיון טוב בהחומר שלך שהוא הגוף, תראה - שונאך - שהוא שונא את הנשמה המתגעגעת לאלקות ורוחניות, ועוד תראה שהוא - רובץ תחת משאו - שנתן הקב"ה להגוף שיזדכך ע"י תומ"צ והגוף מתעצל בקיומם. ואולי יעלה בלבבך - וחדלת מעזוב לו - שיוכל לקיים שליחותו, כי אם תתחיל בסיגופים לשבור את החומריות, הנה לא בזו הדרך ישכון אור התורה, כי אם - עזוב תעזוב עמו - לברר את הגוף ולזככו ולא לשברו בסיגופים. עד כאן.

על הפסוק "לא נתתי ממנו למת" (כי-תבוא כו, יד) כתב הרמב"ם (הלכות מעשר שני ונטע רבעי פ"ג הלכה י'): לא הוצאתי אותו בדבר שאינו מקיים את הגוף. לפי זה, דווקא על-ידי שיטת הבעש"ט, הגורסת בירור וזיכוך הגוף, הגוף היהודי נחשב כדבר חי. בלי זה, כאשר האדם אינו עסוק ב"לקיים את הגוף", נכלל הגוף בהגדרה "מת".

שער היחוד והאמונה

הקדמה

דרך כלל... דרך פרט

את הגדרת שני אופני התבוננות אלו כ"דרך כלל" ו"דרך פרט", ניתן לבאר בשתי דרכים:

א. בפשטות, תוכן ההתבוננות הראשונה הוא בענין כוללני יותר, ואילו ההתבוננות השניה – באהבת ה' לירד למצרים להוציא נשמותינו ולקרבו אליו למרות גדולתו (וכמבואר בחלק ראשון פמ"ו הרגשת הקירבה הבאה כתוצאה מדבר כזה, "כמים הפנים לפנים". על-דרך ההסבר לכך שברוב הפעמים בתורת חב"ד מביאים משל מכחות הנפש, עפ"י מ"ש ומבשרי אחזה אלוקה (אגרות קודש כ"ק אדמו"ר זי"ע חי"ח עמ' שעו)) – הרי היא מדגישה יותר יחס ספציפי ומפורט אל האדם המתבונן.

ב. בענין השני קל יותר להתבונן, כפי שכותב רבינו בחלק ראשון פרק מ"ו אודות ענין זה: "קרוב הדבר מאד מאד", ומפרט בפרק מ"ו ובפרק מ"ט.

פרק ד'

כי שמש ומגן ה' אלקים... כמו שהנרתק מגין בעד
השמש כך שם אלקים מגין לשם הוי"ה ב"ה

כפי שכבר צויין בספרי "נר למשיחי", לא אחת, לפנינו אחת הדוגמאות לדרכו של אדמו"ר הזקן בפרשנות הפסוקים – לבאר את כפילויות הלשון לכאורה.

כמו שהנרתק מגיין בעד השמש כך שם אלקים מגיין לשם הוי"ה ב"ה
 תוכן הדברים מופיע גם במאמר של אדמו"ר הזקן על הפסוק "אנכי מגן
 לך" בתורה אור י"ב, א'. שם מובן שה"מגן" לבחינת החסד (אברהם) הוא
 "אנכי".

אך לאמיתו של דבר שני הענינים חד הם: שם אלקים מורה, כידוע, על
 ספירת הגבורה (זח"ב פ"ג, ב'. וח"ג י"א, ב'. להלן ריש פרק ו'). גם בחינת "אנכי"
 מרמזת על הגבורה, כידוע מאמר חז"ל (מכות כ"ד, ריש ע"א) "אנכי ולא יהיה
 לך מפי הגבורה שמענום", הרומז על כך שנתנית התורה היא מבחינת
 הגבורה (ראה תורת מנחם ח"ה עמ' 198, ועוד. גם, במדרש (שמות רבה פכ"ט, ט') דרשו את
 הפסוק (עמוס ג', ח') "אריה שאג" על הדיבור "אנכי", ו"אריה" בגימטריא
 גבורה - ראה "ספר הליקוטים דא"ח צמח צדק" ערך אריה עמ' א'תקד
 ועמ' א'תקיא).

אם כן, תוכן שני הענינים זהה, שהרי הגבורה ענינה הסתרה וצמצום,
 כמבואר בפרקים אלו בשער היחוד והאמונה, והדבר רמוז בפסוק "אנכי
 מגן לך", כיון ש"אנכי" רומז על בחינת הגבורה. כך גם בפסוק "שמש
 ומגן ה' אלקים", הכוונה היא שמדת הגבורה (הנרמזת גם בשם אלקים) היא המגן
 והנרתק.

פרק ו'

השמים והארץ שכל עצמותם ומהותם נתהווה
 מאין ואפס המוחלט רק בדבר ה' ורוח פיו ית' וגם
 עדיין נצב דבר ה' לעולם ושופע בהם תמיד בכל
 רגע . . . אם כן הם בטלים באמת במציאות לגמרי
 לגבי דבר ה' ורוח פיו ית'

הימצאותן של האותיות, "דבר ה'", בתוך כל הברואים, אינה כמו דבר אחד
 ה"מונח" ומופקד בתוך דבר אחר, ואף משפיע עליו, דוגמת הנשמה המחיה
 את הגוף ומניעה ומנהיגה אותו כרצונה. דבר ה' הוא מציאותו האמיתית של
 הנברא, שזו משמעותה האמיתית של אחדות ה' לפי שיטת הבעש"ט.

ניתן אולי להמחיש את הדברים במשל "מודרני", ובאופן שיתקבל על
 דעתו של כל אחד. כידוע, כל חומר "גזי" (אירי) יכול להיהפך לנוזלי (אדים),
 ולאחר מכן יכול הנוזלי להיהפך למוצק (גוש קרח). החומר הנוצר נראה אמנם
 גושי, וניתן למישוש ולראיה מוחשית, אך הוא עצמו אינו אלא אותו אויר

של מצבו הקודם שאותו לא ניתן היה למשש ולראות. כך ניתן להבין בהגיון אנושי את העובדה שהמציאות שלנגד עינינו אינה אלא דבר ה' הרוחני.

אילו ניתנה רשות לעיין לראות ולהשיג את החיות ורוחניות שבכל נברא השופע בו ממוצא פי ה' ורוח פיו לא היה גשמיות הנברא וחומר וממשו נראה כלל לעינינו כי הוא בטל במציאות ממש לגבי החיות והרוחניות שבו

להמחשה גשמית של "אילו ניתנה רשות לעיין וכו'" – ניתן להשתמש במשל דלהלן:

ידוע שחוש הראיה של האדם קולט ומעביר למוח רק חלק ממרחב הראיה שבאופק, אותו חלק שממקד את תשומת לבו.

שתי הסיטואציות הבאות ימחישו את התופעה האמורה:

1. מי שמצלם במצלמה את המרחב שהיה לנגד עיניו ברגע שלפני הצילום, יבחין בעצמים וגופים שלא "ראה" אותם בעיניו, למרות שעמד אז במעמד זהה לעמידתו בעת הצילום.

2. שני אנשים עומדים במדרכות משני עברי הכביש שביניהם, כאשר כל אחד מהם נמצא בטווח ראייה ברור של חברו, בזמן שמתרחשת תופעה כלשהי בכביש שביניהם (מבלי שהתופעה תסתיר את אפשרות הראיה ההדדית שלהם, כמובן). לאחר מכן מתברר שהם לא ראו זה את זה, למרות היותם בטווח ראייה הדדית ברורה לחלוטין.

והנמשל מובן.

פרק ז'

שם המורה על מדת מלכותו יתברך הוא שם
אדנות כי הוא אדון כל הארץ

ב"שיעורים בספר התניא" פירש שההקבלה היא במובנם הפשוט של המושגים "מלכות" ו"אדנות": כיון שהוא האדון והשולט על כל הארץ, לכן שם אדנות מורה על מדת המלכות. אבל, לפי זה היה די במלים "שם המורה על מדת מלכותו יתברך הוא שם אדנות", ולא כל-כך מובן המשפט הבא "כי הוא אדון כל הארץ". כנראה בגלל קושי למד ב"שיעורים בספר התניא" ש"כי הוא (אדון כל הארץ)" מתייחס למדת המלכות, ולא ל"שם אדנות". וצ"ע.

נראה לומר, שההקבלה בין "מלכות" ל"אדנות" הינה בעומק יותר: מעבר לכך ששני הביטויים מורים על שליטה, נגזר מכך ששניהם מבטאים הכרה במציאות הבריאה. לגבי מדת המלכות הוסבר קודם, בסמוך, ש"אין מלך בלא עם", ובהמשך לזה, כשמקביל את מדת המלכות לשם אדנות - מוסיף שגם הוא - שם אדנות - מורה על כך ש"הוא אדון כל הארץ". לכן זה השם המורה על מדת מלכותו יתברך.

פרק י"א

כמו שהמדות שבנשמת האדם כשבאות להתגלות במעשה הן באות מלובשות באותיות המחשבה. כך עד"מ . . . נקרא גילוי זה והמשכת פעולה זו בשם מאמר וצירוף אותיות

ההקבלה בנמשל לאותיות המחשבה - באה בהמשך הפרק, שם מבאר רבנו כי ישנם שני מיני עולמות: עלמין סתימין המקבילים לאותיות המחשבה, ועלמין דאתגליין המקבילים למאמר ודבור מבאר. בשלב זה, מתייחס רק לגילוי הנקרא "מאמר" - דבור.

עלמין סתימין דלא אתגליין . . . ועלמין דאתגליין

עולם הבריאה שהוא דוגמת המחשבה הוא ענין עלמין סתימין, כמו ענין המחשבה שהוא סתום ונעלם לעצמו. דעם היות שגם במחשבה ישנם אותיות, הרי אותיות אלו הם בהעלם ואינם בגילוי לזולתו. ועולם היצירה ועולם העשייה הם עלמין דאתגליין כמו הדיבור והמעשה שהם בגילוי (תורה מנחם חנ"ד עמ' 23. וראה נר מצוה ותורה אור קמה, ב. ועוד).

אגרת התשובה

פרק ב'

כל זה לענין כפרה ומחילת העון שנמחל לו לגמרי
 .. ואין מזכירין לו דבר וחצי דבר ביום הדין לענשו
 ע"ז ח"ו

"כל זה" הכוונה לכל מה שנתבאר בפרק א': לא רק "מצות התשובה" עצמה
 שהיא "עזיבת החטא בלבד", כמבואר שם, אלא גם המבואר בסיום הפרק,
 שבספרי המוסר פורטו תעניות וסיגופים לעובר על כריתות ומיתות ב"ד.

כאן ממשיך אדמו"ר הזקן ש"כל זה" הוא לענין הכפרה ומחילת העון,
 שבזה נכלל גם שלא ייענש על זה - שהרי אחת הסיבות לתענית, שהוזכרו
 בסוף פרק א', היא "כדי לינצל מעונש יסורים של מעלה ח"ו" - ואילו בפרק
 ב' ממשיך ומבאר שלב וענין נוסף, שאינו חלק מהכפרה ומחילת העון, אלא
 השלב שלאחריו: שיהיה לרצון לפני ה' ומרוצה וחביב לפניו ית' כקודם
 החטא.

שיהיה לרצון לפני ה' .. היה צריך להביא קרבן
 עולה אפילו על מ"ע קלה

הסיבה לכך שאדמו"ר הזקן מזכיר את הבאת קרבן עולה על ביטול מצות-
 עשה, היא משום שמכאן הוכחה לרעיון שישנו שלב נוסף אחר הכפרה
 ומחילת העון:

הרי אמרו בברייתא (שהובאה לעיל בפרק א') "עבר על מ"ע ושב אינו זז משם
 עד שמוחלין לו". אם כן, לשם מה נדרש להביא קרבן עולה? אלא על כרחך,

שמטרת הבאת קרבן עולה היא כדי "שיהיה לרצון לפני ה' ומרוצה וחביב לפניו ית' כקודם החטא להיות נחת רוח לקונו מעבודתו".

מכך מוכח שגם קרבן חטאת, הבא על לא-תעשה, אינו פועל את עצם הכפרה (שזה נפעל, כאמור בכרייתא שם, על-ידי תשובה ויוהכ"פ), אלא את השלב הבא – שיהיה לרצון כו'.

לסיכום פרק ב' ופרק ג', ישנם שלושה אופנים להגיע "להיות מרוצה וחביב לפניו ית'": (א) בזמן הבית – ע"י קרבן (עולה על מ"ע וחטאת על מל"ת). (ב) ע"י תענית. (ג) מי שריבוי הצומות מזיק לו, כמו בדורותינו אלה – בצדקה.

יש להעיר כי ב"אגרת התשובה" פרק י"א משווה תפלה לקרבן עולה שאחרי תשובה על ביטול מצוות עשה. נמצא מכל האמור כי אחרי תשובה צריכות לבוא אחת מן ארבע האפשרויות הללו. ויש לעיין.

פרק ג'

יתענה עוד ד' פעמים פ"ד עד אחר חצות היום

נראה שתעניות אלו צריכות להיות, כללית, במקביל לפ"ד התעניות המלאות. כלומר: בחורף בו מתענה עשר תעניות (כפי הדוגמא שמביא רבנו) מ-84 התעניות המלאות, יתענה עוד 40 פעמים חצאי יום, כאשר כל עשרים חצאי יום נחשבים עשר תעניות, וכך ישלים את עשר התעניות מ-84 התעניות של הפעם השניה וכן של הפעם השלישית, באותו החורף בו התענה את עשר התעניות של הפעם הראשונה.

אם כנים הדברים, יתכן אולי לומר שתעניות אלו (של חצאי הימים) הינם בימי שני וחמישי:

בחודשי החורף (מר-חשוון – אדר) ישנם לכל הפחות 146 ימים (בשנה פשוטה הסרה) ולכל היותר 178 ימים (בשנה מעוברת שלמה). כלומר, בין 21 ל-25 וחצי שבועות. בניכוי הימים האסורים בתענית (חנוכה, ראש חודש וכו') – נמצא שבממוצע ישנם בכל חורף בערך 40 ימי שני וחמישי הראויים לתענית.

אגרת הקדש

סימן א

(ועל העמדת וקיום בחינת הראש שבנפש הוא השכל המתבונן כו' אמר טעמה כי טוב סחרה כו' ומבואר במ"א):

ראה "אגרות קודש" לכ"ק אדמו"ר זי"ע, חיי"א, עמוד קכ"ב-קכ"ג.
לפי פשוטם של דברים (ובהשלמה לנאמר שם) – תמצית הדברים: האמונה, שהיא בבחינת "מתניים", מאמצת ומחזקת את ה"מדות", אהבת ה' ויראת ה', שהן בבחינת "זרועות", אלא שלפני המדות (רגשות), צריכה להיות התבוננות, הפעלת ה"ראש" (שכל), שכן לפי שיטת אדמו"ר הזקן "מוחין מקור למדות" (ראה, למשל, תניא, סוף פ"ג). גם השלב הזה מבוסס, כמובן, על האמונה הקודמת לה, כך שהסדר הוא: אמונה, התבוננות, רגש, מעשה (מקביל ל-4 אותיות שם הוי"ו ולסדר ההשתלשלות הכללי הכולל: חכמה, בינה, מדות, מלכות).

לאור האמור ניתן להסביר, בדרך אפשר, מדוע מבאר רבנו תחילה את ה"זרועות" (המדות) ש"אימוצם" בא על-ידי ה"מתניים" (האמונה), ה"חגורים" ב"עוז", זו תורה, ורק אחר-כך, ובסוגריים, הוא מבאר את ה"ראש". וכדלהלן:

בפרק ט"ז למדנו שניתן לצרף את ה"מחשבה" ל"מעשה", כלומר, ישנה אפשרות "לקפוץ" מן ההתבוננות אל המעשה (שהוא העיקר) ולדלג, כביכול, על המדות (כשבמקומן ישנה האהבה המסותרת הטבעית, עיין שם). לפי זה יתכן מצב של "טעמו כי טוב" לכשעצמו, כלומר – הרגשת הנעימות שבשכל, ובפשטות: לימוד התורה, נגלה וחסידות.

בקשר לזה יש להזכיר את הידוע שכ"ק אדמו"ר הזקן קרא (בהיותו בשקלוב):
 "טעמו וראו כי טוב ה'" (תורת מנחם ח"ט עמ' 6-65. חלק כ"ב עמ' 166).

כן יש להצביע על המסופר (הובא בספר "הרב" (מכון הרב, תשע"ה) עמ' כג, ו"ש"נ):

נשאל מאדמו"ר הזקן נ"ע נבג"מ ע"ד הדרושים מדא"ח שנזכר בהם
 תמיד ענין הביטול במציאות ובחי' ומדריגות גבוהות מאוד בעניני עבודה
 ואתכפיא ואתהפכא וכדומה, והלא אנו רואים מאנ"ש שאין אתנו אפי' בחי'
 הביטול היותר תחתונה במדריגה מהמוזכר בדא"ח. וא"כ מה תועלת בזה?

והשיב, באמת הוא קושיא אבל יש לזה תירוץ. סיפר שפעם אחד בהיותו
 במעזריץ עם החברים התבוננו וראו שאי אפשר שיבוא משיח, אם לא
 ע"י שיהי' כל אחד מישראל במדרגת אתכפיא ואתהפכא. ובאשר שבכל
 דור ודור נתמעטו הלבבות והמוחין וקשה מאוד אם כולם יגיעו למדרגות
 גדולות כאלה. ושאלו לרבינו המגיד נ"ע איך יהיה הדבר? והשיב להם שאין
 זו קושיא, דכתיב "והסירותי את לב האבן מבשרכם ואתן לכם לב בשר"
 באתערותא דלעילא וכאשר יגיע העת לבוא, אז יערה רוח ממרום ויהיו כולם
 במדריגת הנ"ל. זו היא תשובת המגיד נ"ע.

ואמר אדמו"ר נבג"מ, שבזה מתורץ הקושיא הנ"ל, כי הלא נאמר והסירותי
 את לב האבן, ולמה לא נאמר את מוח האבן? אך הענין כך הוא, כל עניני
 הביטול שיהי' לעתיד לבא בלב, צריך להיות נקלט עתה במוח הגם שאינו
 מאיר בלב ואינם במדרגת הביטול כלל, עם כל זה צריך לידע זאת במוח כל
 ענין הביטול המציאות והמדריגות הגבוהות, אף שאינו מאיר בלב. ועל זה
 נאמר: "והסירותי את לב האבן", אבל במוח צריך לידע בעצמו, ולכן צריכים
 הדא"ח כדי שיוקלט ויוקבע במוחו כל המדריגות העתידות להיות לעתיד
 לבוא, כי בלא זה אי אפשר להיות והסירותי את לב האבן גם כן כו' וד"ל.

סימן כ'

כתר הוא ממוצע בין המאציל לנאצלים.. גם המל'
 דאצי' נקרא כתר ממטה למעלה

ידוע שבפסוקים מסויימים, במלה "מקום" הכוונה לספירת המלכות (ראה
 המשך תרס"ו בהוצאת החדשה עמ' נא. ו"ש"נ). לפי זה, בנוסח "ברין שמה" שאומרים
 כשפותחים את ארון הקודש להוצאת ס"ת (ומקורו בזה"ק), במשפט "ברין
 כתרך ואתרך", כוללים את כל האצילות - מ"כתר" (הממוצע בין המאציל לנאצלים)
 עד "מלכות" (הספירה האחרונה).

A decorative, ornate floral frame with intricate scrollwork and leaf patterns, surrounding the central text.

פ"א שנינים

**עובדות, "זוארטים",
פנינים וזכרונות**

פ"א שביבים

לכבוד יום מלאת לי בגבורות שמונים שנה
 לאויש"ט, הנני מגיש לידידיי זבני משפחתי שוי'
 צרור 'שביבים' - עובדות, 'זוארטיס', פנינים
 וזיכרונות

א.

"מה אשיב"

ברוך הגומל לחייבים טובות, שבחסדו הגדול החיינו וקיימנו והגיענו, אותי ואת רעייתי מרת חנה פרומט תחי', להגיע לגיל גבורות שמונים לאויש"ט, כה ייתן ה' וכה יוסיף.

"מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי". ניתן לפרש את הפסוק, על פי דברי כ"ק אדמו"ר הזקן נ"ע בתניא קדישא, סימן ב' באגרת הקודש, "שבכל חסד וחסד שהקדוש ב"ה עושה לאדם צריך להיות שפל רוח במאד". המילה "מה" מבטאת, כידוע, ענווה והתבטלות, כפי הלשון "ונחנו מה", וכמבואר בחסידות. לפי זה, עלינו להשיב לה' על "תגמולוהי" וחסדיו את "מה", לאמור: "מה (התבטלות) אשיב (אחזיר) לה', כל תגמולוהי עלי".

ואכן, דהע"ה, בעל מזמור זה, אומר במקומות אחרים: "לא גבה לבי ולא רמו עיני", וכן "ואנכי תולעת ולא איש".

את המילה "תגמלוהי" ניתן להפרש בהקשר זה במובן של "הגומל לחייבים טובות", כמוסבר בהמשך דברי כ"ק אדמו"ר הזקן נ"ע שם, בהכרה שאיננו ראוי לחסדים "שמא יגרום החטא".

ב.

מח ולב

שמי, "טוביה בלוי", שווה בגימטרייה שמונים, ואם נכתוב את השם בלוי בסיומת א', "בלויא" - כפי שהדבר רשום, משום מה, בכל המסמכים הרשמיים, וכך גם כתבו וחתמו זקניי, אבי ואחי הגאון רבי יעקב ישעיה - כולם זצ"ל (אני לכשעצמי הורדתי את הא' מחתימתי, משום שהדבר גרם בלבול ועיוות בהגיית השם) - הגימטרייה היא שמונים ואחת.

על כך יש להוסיף כי השם טוביה שווה בגימטרייה לב, ובלוי - בגימטרייה מח. ידוע סיפורו של כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע על ביקורו של אביו, כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, בווינה בשנת תרס"ג, אז התפעל הפרופסור מהחיבור ששורר אצלו בין עולמות ההשכלה והרגש, דבר שהוא, כידוע, ממהותה של חסידות חב"ד. שמי, אם כן, מייצג אותו ייחוד בין מח ולב.

אגב: השם בלויא בסיומת א' שווה בגימטרייה לב טוב.

ג.

טובה תחת רעה

לכבוד מלאת לרעייתי מרת חנה פרומט תחי' שמונים שנה, אגיש בזה רעיון קצר:

במזמור "אשת חיל" (משלי, לא), נאמר, בין השאר: "גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה". הפסוק הזה אומר דרשני, ובשתיים: אחת, גמול פירושו בדרך כלל תשלום או השבה על פעולה נגדית; על מה משיבה הרעיה לבעלה? שנית, מה החידוש בכך שהאשה גומלת לבעלה "טוב ולא רע"? וכי מדוע מגיעה לו ממנה רעה?

התשובה נמצאת בתוכן הפרק עצמו. בפסוקי הפרק אנו מתוודעים לעמלה הרב של אשת החיל מבוקר ועד ערב, ומאידך, הבעל, כפי שנאמר בהמשך, "נודע בשערים בשבתו עם זקני ארץ". הוא מצדו לא משתתף בטרחתה,

וסומך עליה 'בעיניים עצומות' – "בטח בה לב בעלה". לפי זה, הטוב שגומל הבעל לרעייתו, אולי, הוא בהיותו "נודע בשערים" ו"בשבתו עם זקני ארץ" – מבחינה רוחנית, כמובן. אך מאידך, מבחינה מעשית, הוא גורם לה 'רע', בכך שהיא נושאת לבדה בעול. על כך אומר הפסוק, "גמלתהו טוב ולא רע": למרות הכול, אשת החיל גומלת לבעלה אך טוב. הסיפור הממחיש את הדברים בצורה הנוקבת ביותר הוא סיפור חייו של רבי עקיבא, שנשטש את רעייתו לעשרים וארבע שנים ועסק בתורה ועבודה והיא השיבה לו רק טוב.

בענייננו: לצערי, לא היה סיפק בידי לסייע רבות לרעייתי תחי' בעמלה הרב לקיום והחזקת הבית והמשפחה, ובמיוחד בטרחתה הבלתי נלאית לשמירת בריאותי שלי, כיוון שההשגחה העליונה הועידה אותי "לשבת עם זקני ארץ", לעסוק בענייני כ"ק אדמו"ר זי"ע וכו'.

יהי רצון שתקוים, כפי שאכן קוימה עד עתה, ת"ל, ברכתו הקדושה של כ"ק אדמו"ר זי"ע במכתבו אליה (אגרות קודש, חלק יז, עמוד א): "כשתתבונן אפילו לשעה קלה תראה חסדי השי"ת עמה ועם בעלה שי' בעבר ובודאי יומשכו גם בעתיד", דברים שאנחנו זכינו שהשמיע כ"ק אדמו"ר זי"ע באזניה בהיותנו ביחידות לראשונה בחודש השביעי תשל"ד (ראה להלן על תוכן המכתב האמור).

ד.

"וויל, זיץ"

זכיתי, עוד מילדותי ונערותי, להיות קשור, במידה זו או אחרת, עם רבים מגדולי ישראל ששהו בירושלים, לפני שזכיתי להתקשר בצורה מלאה ומוחלטת לאורו הגדול של כ"ק אדמו"ר זי"ע. בשביבים הבאים יועלו זיכרונות מאותם ימים.

הפרט הראשון שעולה בזיכרוני הוא – זכותי הגדולה שהגאון האדיר, שר התורה משטעבין זצוק"ל, הגיע לחגיגת בר המצווה שלי (ט"ז אייר ה'ש"ט), בזכות אבי זצ"ל, כמובן. כנהוג, נשאתי דרשה בפני המסובים (אותה הכין עבורי אחי הגאון רבי יעקב ישעיה זצ"ל), ופתחתי אותה בציטוט דברי הגמרא שעליהם נסבה הדרשה, בכוונה להתעמק ולהתפלפל בהם בהמשך הדברים. כשסיימתי לצטט בעל פה את קטע הגמרא והתוספות במסכת מנחות (בסוגיית הזמנה מילתא היא), עוד לפני שהמשכתי בהשמעת הפלפול, אמר לי הגאון מטשעבין: "וויל, זיץ" [מצוין, שב].

מדי דברנו אודות הגאון מטשעבין, יובא כאן מכתב שכ"ק אדמו"ר זי"ע, שהתפרסם לאחרונה על ידי ועד הנחות בלה"ק:

ב"ה, טו"ב סיוון תשכ"ג,

ירושלים

לכבוד ידייני עוז הרב הגאון הצדיק המפורסם חו"פ תפארת ישראל כקש"ת מוהרמ"מ שניאורסון שליט"א אדמו"ר מליבוויטש

שלום ורוב ברכה

בהודי והלל להשי"ת אבשר לבשר לכ"ק שליט"א כי עם התחלת בניית הבנין החדש עבור הישיבה הקדושה שזיכני השי"ת, אנו עורכים בעזה"ת מסיבת מצוה ביום חמישי י"ב לחודש תמוז שנת תשכ"ג.

מובטחני כי בבשורה זו תגל נפש כ"ק אף הוא כלבבנו וכנפשנו ואף מרחוק יקח חלק בשמחתנו.

אנא יזכירנו כ"ק שליט"א בתפילתו כי נזכה בעזרתו יתברך לראות יחד עם כל ידידינו בהשלמת הבית ובחנוכתו לתפארת התורה ולומדיה, ונזכה לראות בבנין בית הבחירה בית מקדשנו ותפארתנו במהרה דידן.

כ"ד ידידו המצפה לגאולה וישועה שלמה

דוב בעריש וויידענפלד בן רחל

מכתב זה מעורר התפעלות עצומה. הגאון מטשעבין נחשב לאחד מענקי גדולי התורה עוד בגליציה שלפני השואה, והיה מקובל על כל חוגי היהדות החרדית כשר וגדול – ידוע גם שספרו "דובב מישרים" לא מש משולחנם של גדולי גאוני ליטא – ובנוסף לכך היה חסיד מובהק של אדמו"רי בית רוז'ין עוד מהדור שקדם לו. ועם זאת, התייחסותו לכ"ק אדמו"ר זי"ע, כפי שמשקפת במכתב, מבטאת התבטלות מוחלטת והערצה עצומה, עד כדי חתימתו בשמו ושם אמו, "דב בעריש בן רחל", כדרך החסידים.

ה.

"שתגדל ישר"

לקראת בר המצווה שלי, לקח אותי אבי זצ"ל להתברך אצל גדולי ישראל בירושלים. כשנכנסנו לרה"ק ה"בית ישראל" מגור זצ"ל, בירך אותי האדמו"ר בלשונו החריפה: "זאלסט וואקסן גלייך" [שתגדל ישר]... גם לפני חתונתי נכנסתי להתברך מפיו, והוא אמר לי כך: "עליך לשבת וללמוד ולהתפלל, שלא יהיו קידושי טעות..." והוסיף כי זכות אבותיי מסייעת בידי (ראה עוד להלן על הקשר עם ה"בית ישראל" זצ"ל).

ו.

עם הגרי"צ דושינסקי זצ"ל

בשנות ילדותנו התגוררנו בשכונת בית ישראל בירושלים, וגדלנו בצלו של הגה"צ רבי יוסף צבי דושינסקי זצ"ל, רבה של ירושלים מטעם העדה החרדית. התפללנו בבית הכנסת שלו בשבתות, היינו נכנסים תכופות לביתו, והקרבה בין המשפחות הייתה הדוקה מאד. אבי, רבי ברוך יהודה בלוי זצ"ל, אף היה מזכירו משך מספר שנים. יש באמתחתי סיפורים רבים בנושא זה, אך קצרה היריעה.

הקשר המיוחד בין המשפחות החל בעקבות כך שסבא, רבי משה בלוי זצ"ל, בחר בגרי"צ דושינסקי זצ"ל כממלא מקומו של הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל והעלה אותו ואת משפחתו מהונגריה לירושלים - לאחר מסע ארוך בחוץ לארץ אצל גדולי הרבנים וגדולי התורה לבחירת רב לעדה החרדית.

לאחר מערכת הבחירות הדרמטית להנהלת העדה החרדית בשנת תש"ה, שהסתיימה בניצחונם של אנשי פלג נטורי קרתא, הצטננו מעט היחסים בין סבא לגרי"צ זצ"ל. כידוע, נטורי קרתא, בהובלת אחיו הצעיר של סבא, רבי עמרם בלוי זצ"ל, היה זרם אופוזיציוני קנאי בתוך העדה החרדית, שהתנגד לדרכו של סבא, ששימש מנהיג אגודת ישראל - המסגרת הפוליטית של קהילות החרדים. היו מי שזקפו את ניצחונה של נטורי קרתא בבחירות להחלטתו של הגרי"צ זצ"ל לשלול זכות הצבעה מחברי אגודת ישראל ששולחים את ילדיהם להתחנך במוסדות בית יעקב, שם לומדים בשפה

העברית – דבר שגרם לכך שנמנע מרוב האגודאים להצביע בבחירות. תוצאות הבחירות שינו את פניה של העדה החרדית, ולמעשה גרמו להתפלגותה מתוך אגודת ישראל.

למרות הנתק המסוים שחל בין השניים, סבא עדיין היה מבאי ביתו של הגרי"צ זצ"ל והתקבל אצלו בכבוד רב. סבא גם נהג להתפלל בכל ליל ש"ק בבית מדרשו של הגרי"צ זצ"ל. זכור ביותר ההספד המר שנשא הגרי"צ זצ"ל בהלווייתו של סבא, בו בכה בכי תמרורים וקרא "מי יקום לי עם מרעים מי יתייצב לי עם פועלי אוון". הדבר גם לא השפיע לרעה על הקרבה בין המשפחות, שנמשכה גם לאחר מכן, ולאורך כל שנות ילדותנו היוותה דמותו הק' מקור השראה רוחנית לכל משפחתנו, יחד עם דמותו של הסבא זצ"ל.

ז.

מזל טוב ב"קול ישראל"

בילדותי הקמתי בבית הכנסת של הגרי"צ דושינסקי זצ"ל "חברת תהלים" לילדי האזור, בשם "עטרת צבי" – על שמו.

סבא זצ"ל היה אז העורך הראשי של ביטאון אגודת ישראל, "קול ישראל", ואני ניצלתי את קשרי המשפחתיים לפרסום מודעות בעיתון מטעם חברת התהלים. לרגל אירועים ושמחות של ילדים וחברים בקהילה הייתי מגיש לסבא מודעת ברכה, והוא היה מפרסם אותה בעיתון, חינם אין כסף.

באותו שבוע שבו נולדה נכדתו הראשונה של הגרי"צ זצ"ל, חלה שמחה אצל חבר נוסף בקהילה. הכנתי שתי מודעות מזל טוב ובאתי לסבא בבקשה שיכניס את שתיהן בעיתון. אך סבא הסכים לפרסם רק מודעה אחת עבורי, ואילץ אותי לבחור באחת מהשתיים. מאחר שסברתי שלרב לא יחסרו מודעות ברכה, החלטתי לפרסם את מודעת הברכה לחבר הקהילה.

מאוחר יותר, כשעליתי לביתה של הרבנית אסתר דושינסקי, היא סנטה בי בחיוך ואמרה: "למה לא הכנסת מזל טוב לשמחתנו בעיתון?"...

ח.

עם הגרי"מ דושינסקי זצ"ל

הגרי"צ דושינסקי זצ"ל נפטר בחג הסוכות בשנת תש"ט, זמן קצר לאחר הקמת המדינה. אני זוכר היטב את ההכרזה על בנו יחידו, הגאון רבי ישראל משה זצ"ל, למלא מקומו בהנהגת הישיבה והקהילות שמסביב לישיבה. הגרי"מ זצ"ל היה אז אברך צעיר בן עשרים ושבע, ולאחר התפילה במניין הקבוע של אביו – שהתקיים במלון באבד – נשא דבר תורה.

אספר סיפור מעניין אודות הגרי"מ זצ"ל. במהלך השנים, ביקר הגרי"מ זצ"ל אצל כ"ק אדמו"ר זי"ע פעמיים. אחרי שחזר מביקורו אצל כ"ק אדמו"ר זי"ע בשנת תשי"ט, נכנסנו אליו ושוחחנו אתו על מה שהיה בפגישה – כדרכנו תמיד, לאחר כל ביקור אצל כ"ק אדמו"ר זי"ע של רב או אדמו"ר שעמדנו אתו בקשר. לאחר מכן דיווחתי לכ"ק אדמו"ר זי"ע על השיחה עם הגרי"מ זצ"ל, באמצעות הרה"ח ר' אוריאל צימר ע"ה, שעמד אתי בקשרי מכתבים.

במכתב התשובה של הר"א צימר ע"ה, הוא ציטט שאלה מפי "החלונות הגבוהים" – כשהכוונה היא לכ"ק אדמו"ר זי"ע, כמובן: "המסרו המדובר על דבר ההכרח, ועתה בייחוד, דלימוד החסידות בקביעות וכמובן גם בישיבותיהם? אם הושמט או שקיצרו צריך ליצור הזדמנות שיוכלו לשאלם הדובר על זה, ומה, ובפרטיות, וכו' וכו'".

הגרי"מ זצ"ל בפגישתנו לא הזכיר כלל שכ"ק אדמו"ר זי"ע דיבר אתו בנושא לימוד החסידות בישיבתו, ועל פי הוראת כ"ק אדמו"ר זי"ע האמורה נכנסנו אליו שוב וסובבנו את השיחה כך שהוא עצמו העלה את הנושא ודיברנו עליו בהרחבה.

כעבור יותר מארבעים שנה מאוחר יותר, חיתן אחי הגאון רבי יעקב ישעיה זצ"ל את אחד מצאצאיו, והגרי"מ זצ"ל כיבד אותו בנוכחותו בחתונה. הוא היה אז חולה וחלוש מאד, עד כדי כך שלא יכול היה לרדת מהרכב שהביא אותו עד סמוך לאולם שבו נערכה החתונה.

אחי ואני, יחד עם החתן והמחותנים, יצאנו לקבל את פניו של הגרי"מ זצ"ל. כשראיתי אותו הפטרתי "צריך להיכנס פעם לבקר..." ולהפתעתי הוא הגיב על אמירתי והעיר: "ומתי תהיה הפעם הזו?". בעקבות זאת, כבר למחרת תיאמנו ביקור בביתו וישבנו במחיצתו – אני ואחי הרה"ג הרה"ח ר' עמרם שי' – שעה תמימה והתרפקנו על זיכרונות עבר. יצוין כי באותה

תקופה, מפאת חולשתו הגדולה, הוא כבר לא קיבל אנשים בכלל, ורעייתו הרבנית אף הביעה את התפעלותה משיחתו הארוכה אתנו.

בין הדברים עלה גם ביקורו אצל כ"ק אדמו"ר זי"ע. המעניין הוא שהדבר הראשון שבו הוא נזכר מאותו מפגש היה נושא לימוד החסידות בישיבות דושינסקי...

ט.

הסמכה לבתיבה

הרב אברהם מוקוטובסקי ע"ה – "כי טוב", בשמו הספרותי המפורסם – היה מגדולי העסקנים והוגי הדעות, ה'אידיאולוגים', של תנועת פאג"י. יחד עם זה, כידוע, היה הר"א ע"ה סופר דגול. אני הייתי כרוך אחריו ומיודד אתו מאד ואת חיבוריו בלעתי בשקיקה. אחד מספריו הידועים, "כחודו של מחט", על חסידות קוצק, השפיע עליי עמוקות, וייתכן שבלא מודע אף דחף אותי לראשונה לחיפוש אחר עבודת השם אמיתית ובעקבות כך להתוודעות לדרך החסידות, בה דבקתי בכל מאודי.

בשנת תשי"ט, כשאני כבר הייתי חסיד בלב ונפש של כ"ק אדמו"ר זי"ע, פנה אליי הר"א ע"ה וביקש ממני שאציע לו בכתב בצורה מסודרת את שיטת חסידות חב"ד. דיווחתי על כך לכ"ק אדמו"ר זי"ע והבעתי את חששי שמא אינני מוסמך ואינני רשאי להתיימר לעשות זאת.

במכתב התשובה כתב לי כ"ק אדמו"ר זי"ע כך: "בשאלתו אשר פלוני בקשו להציע לו בכתב מהות חסידות חב"ד, ושואל המוסמך הוא לכך. הרי הנ"ל הוא מסוג מיוחד, שלא מכל אחד מקבל הסברה בהאמור, וכיון שפנה אליו, מהנכון למלאות בקשתו כפי ידיעותיו, ועל החששא שלו האם מוסמך לכך – הנה בטח יציין להנ"ל המקורות, והעיקר שיאמר להנ"ל את החשש. ומכמה טעמים נכון שתהי' אצלו העתקה ממה שימסור להנ"ל, בכדי שבאם יהי' מתאים יוכל להשתמש בזה גם במקום אחר".

ראיתי בכך בהחלט מעין הסמכה לשמש שופר להפצת המעיינות, לייצג ולהסביר את שיטת חב"ד, בפרט בכתביה.

י.

הירחון

כעבור שנה, בשנת תש"כ, בדברנו על החסר במכתבי עת רעיוניים שיסבירו את דעת היהדות החרדית בנושאים שונים בצורה בהירה – העלה הר"א ע"ה רעיון להקים במה כזאת בשיתוף עם חב"ד, שבה, כמובן, יינתן ביטוי מכובד גם לדעתו הק' של כ"ק אדמו"ר זי"ע, אלא – כך טען – שלשם השגת המטרה שהדברים יתקבלו על דעת הכול – אין על הירחון המוצע לשאת את שם חב"ד באופן מוצהר.

כתבתי על כך לכ"ק אדמו"ר זי"ע, והמענה היה כדלהלן (יצוין שחלק מהמכתב המדובר, מתאריך י"ב אלול תש"כ, מופיע באגרות קודש, חלק י"ט, אך, משום מה, בהשמטת פרטים נוספים, המהווים רובו של המכתב) – אעתיק בזה את הקטע הנוגע לענייננו, המתפרסם כאן לראשונה:

"במ"ש אודות ירחון, אינו מובן מה יש להתבייש ולהעלים שיהי' זה שייך לחוגי חב"ד, בה בשעה שהתגובה בחוגים אלו שכותבם במכתבו טוב היא, שלכן יסייע זה להשפעה ולא להיפך. כן יש לעיין למה לא יוכלל זה בהבטאון (הכוונה לביטון חב"ד, וראה על כך להלן – המעתיק) אשר תקותי שבקרוב, עכ"פ בסמיכות לאחר הי"ט, יתחיל להופיע. ולכתבו שפלוני אומר שאז לא ירצה להשתתף בהאמור, הנה אין זה מובן, כיון שבכל מכ"ע – רגיל שמשתתפים בזה גם מחוגים אחרים, אלא שמסתייגים שעושים זה מבלי שמקבלים ע"ע כללית התכנית".

*

אגב, באותו מכתב כותב לי כ"ק אדמו"ר זי"ע כך: "במש"כ ע"ד שם אמו – הרי מבאר שהי' לה בזה הוראה ודיוק ובמילא כן צריך לכתוב, שהרי בעל השם הוא בעה"ב על שמו וכגון דא".

הרקע לדברים היה כזה: בדרך כלל, הייתי כותב את שם אמי, מרת רחל טעמרל ע"ה, בלשון הקודש – "תמרל". זאת, על פי מה שראיתי בדברי הפוסקים, ששמות אידישאים שהשורש שלהם לקוח מלשון הקודש, יש לכתוב בלשון הקודש. יום אחד התגלגל לידיי תצלום בו נראתה אמי ע"ה בהיותה נערה, ובגב התמונה כתב סבי, אביה, את שמה – "רחל טעמרל". על שאלתי בנדון השיב לי כ"ק אדמו"ר זי"ע את המענה האמור.

אגב דאגב: במכתב שכתבי לכ"ק אדמו"ר זי"ע סיפרתי שמצאתי בבית הכנסת ספר תניא, שמהדורת הדפוס שלו לא הופיעה ברשימת דפוס התניא, ושאלתי מה לעשות בספר. במכתב התשובה כתב לי כ"ק אדמו"ר זי"ע: "ת"ח על נכונותו לשלוח התניא שבביהכנ"ס ויבקש מתו"ת בלוד טופס תניא שהו"ל בשביל החילוף".

יא.

"לגוס מן המערכה?!"

בשלב כלשהו פרש הר"א מוקוטובסקי ע"ה מפעילות ציבורית והתמסר לכתיבת ספרים וחיבורים. במכתב נוקב וחריף מאד (נדפס באגרות קודש, חלק טו, אגרת הישפא), כתב לו כ"ק אדמו"ר זי"ע כך: "ע"פ השמועות המגיעות לכאן, נראה שזה זמן רב ביותר אשר כ' משך ידיו מעסקנות בצ"צ, כהרגלו מאז (מלבד הו"ל של ספרים). ומובנת הפליאה מתופעה הכי מצערת ומכאיבה זו. האומנם לדעת כ' עתה היא שעת הכושר לגוס מן המערכה? או שלדעתו אכשור דרא? וקס"ד שעסקנות רצוי' אין מצליחה עתה, וכן לא תעמולה ליר"ש לתומ"צ - מופרכת בהחלט ע"י המציאות. ובפרט אשר מי מאתנו תוכן לבות בני", אשר ח"ו לא ישמעו לקול מוכיח ע"פ דרך התורה, גם אם ידבר אליהם השכם והערב, וכמרו"ל הוכח תוכיח עד מאה פעמים, ובדברים יוצאים מן הלב. מה שכן ברור, אשר העדר העסקנות בודאי שלא תוסיף דבר להטבת המצב ביהדות ותומ"צ. . . אולי אין הסגנון דיפלומטי או מנומס כדי צרכו - אבל בודאי שאין החריפות מספיקה כלל בערך הצרה ומצוקה בה עניני יהדות נמצאים בכ"מ".

הוא עצמו אף סיפר לי שביחידות אצל כ"ק אדמו"ר זי"ע, הביע כ"ק אדמו"ר זי"ע בפניו את דעתו כי עליו לשוב לפעילות ציבורית. כשהעיר שהוא מבין מכך שכ"ק אדמו"ר זי"ע סבור כי הפרסומים והחיבורים שהוא כותב אינם ראויים - קם כ"ק אדמו"ר זי"ע ממקומו ואמר: "אני יודע איזו מהפכה עשה "איש וביתו" (ספרו של הר"א ע"ה על נושא הבית היהודי) בבתים רבים, אך יחד עם זאת היית צריך להמשיך בעסקנות הציבורית".

גם באוזניי שלי התבטא כ"ק אדמו"ר זי"ע ביחידות אודות הר"א ע"ה. היה זה כשהעליתי הצעה בשמו לעשות מיזם משותף על התנ"ך, אז שאל אותי כ"ק אדמו"ר זי"ע: "מה יהיה עם פעילותו הציבורית? האם זה כבר "לאחרי כל הברורים"? כבר לא שייך שיחזור?".

יב.

השבת הפיקדון

לפני פטירתו (בלא עת, יש לציין) של הר"א מוקוטובסקי ע"ה, נכנס אליי ביום בהיר אחד ומסר לי תיק מלא במכתבים שזכה לקבל מאת כ"ק אדמו"ר זי"ע. לימים, לאחר פטירת אביו, ניגש אליי יום אחד בנו בכורו של הר"א ע"ה, הרה"ח ר' שלום צבי ע"ה, שהיה בן גילי וחבר נעוריי, ואמר לי: "לטובת נשמתי ולטובת ילדיי החלטתי להיות חסיד חב"ד". הרש"צ ע"ה היה כשרוני מאד, בעל ראש גאוני ממש, ובגילו המבוגר יחסית, כשכבר היה אב למשפחה, חולל מהפך בחייו ובכת אחת נכנס לעולם החסידות והפך לחסיד בלב ונפש. בשעתו הוא אף כתב מאמר על חובת הציפייה והדרישה מאת הקדוש ברוך הוא להביא את משיח, ומסר לי אותו לפרסום ב"כפר חב"ד". בשלב זה החלטתי להשיב את הפיקדון לבעליו, ומסרתי לו את תיק המכתבים שנתן לי אביו.

אגב: למרבה הצער, באופן טרגי ממש, ביום שישי לפני ערב - באותו יום ממש שבו הכניס הרש"צ ע"ה את בנו ללמוד בתלמוד-תורה חב"ד - נפטר מדום לב בדמי ימיו.

יג.

הכתרת האדמו"ר מזוועיהל

בשכונת בית ישראל בירושלים, שכונת ילדותי, התגורר הרה"ק רבי שלמה מזוועיהל זצ"ל, שהיה קדוש וצדיק יסוד עולם ובעל מופת גדול. בשנים ההן, לא היו לו חסידים רבים והוא עצמו היה מתפלל בבית כנסת חסידי בשכונת בתי אונגריין. בדרכו לבית הכנסת הוא עובר בשדה פתוח מול ביתנו, ואנחנו, אני ואחי הרה"ג הרה"ח ר' עמרם שי', שידענו על מנהגו להעניק שני מיל (אלפית ליה) לכל ילד שפגש וראה כי ציצייתיו בחוץ - היינו רצים לעמוד בדרכו ולקבל את התשר...

הר"ש זצ"ל הסתלק בשנת תש"ה, כשאני הייתי ילד בן תשע. אני זוכר שאיכשהו מצאתי את עצמי נסחב עם המבוגרים בהלוויה להר הזיתים, ואת הדרך חזור לביתו עשינו באוטובוס ערבי, ומישהו שילם עבורי את דמי הנסיעה.

לאחר הלוויה, נכנסנו לביתו של הר"ש זצ"ל, שם התקיים מניין לתפילה, וכך זכיתי להיות נוכח בהכתרת בנו לממלא מקומו. הרה"ח ר' אליהו רוט ע"ה, שהיה מחסידיו הנאמנים והמובהקים של הר"ש זצ"ל הכריז שהרה"ק רבי גדליה משה זצ"ל, בנו של האדמו"ר, יהיה לאדמו"ר, וכך הוא קיבל על עצמו את ההנהגה.

יד.

רק ב"כאילו"

הרה"ק רבי שמעון שלום מאמשינוב זצ"ל הגיע מפולין לארצות הברית לאחר השואה. בערוב ימיו הוא תכנן לבקר בארץ הקודש, אך ממש תוך כדי ההכנות למסע הסתלק לבית עולמו. גדולי האדמו"רים החשיבו מאד את הרש"ש זצ"ל, ועל כך תעיד אמירתו של האדמו"ר ה"בית ישראל" מגור זצ"ל, שהתבטא כי "כשרבי שמעון שלום יגיע לארץ, לא אנהל טישים בעצמי אלא אלך להשתתף בטישים שלו".

בנו של הרש"ש זצ"ל, הרה"ק רבי ירחמיאל מאיר זצ"ל, עלה לארץ והתמנה לממלא מקומו של אביו, ואני זכיתי להיות אתו בקשר קרוב וידידותי מאד. עולה בזיכרוני כי פעם, כשבועיים לפני חג הפסח, התקשר אליי הרי"מ זצ"ל, הזדהה בשמו – "מדבר מאיר קאליש" – וביקש שאשמש כמשגיח על אפיית המצות שלו. חששתי לקבל את התפקיד ודחיתי את הבקשה, יחד עם התנצלות ובקשת סליחה.

אביא בזאת 'ווארט' מעניין ששמעתי ממנו. נאמר בפסוק "אם אמרתי כמו הנה דור בניך בגדתי", ובדרך הצחות יש לומר כך: "אם אמרתי כמו" – אם נחשיב את כל ה"כמו" וה"כאילו עובד עבודה זרה" – "דור בניך בגדתי", אז הרי כל אנשי הדור בוגדים, חלילה... לכן מוטב להשאיר את ה"כמו" בגדר "כמו" ולא ממש.

*

רעיון דומה שמעתי בשם הרה"ק רבי יעקב לייזר זצ"ל מפשוורסק, אתו הזדמן לי להיות בקשר ולשוחח רבות וארוכות כשהתאכסן בשכונת פאג"י, עוד בהיותי בחור צעיר והוא – חתנו של האדמו"ר מפשוורסק, הרה"ק רבי איציקל זצ"ל.

אחרי הסתלקותו של האדמו"ר ה"בית ישראל" מגור זצ"ל, נשא הר"י זצ"ל הספד מר וכאוב בבכיות גדולות. הדבר היה לפלא בעיני השומעים, לאור העובדה שהשניים היו יריבים אידיאולוגיים של ממש – הר"י זצ"ל דגל בדרכה הקנאית של חצר סאטמר, בניגוד גמור לדרכה של חצר גור.

מישהו אף ניגש אליו והקשה בפניו: "הלא הסאטמר רב קבע כי מי שמשנתף בבחירות כאילו עובר על ג' עבירות הידועות, ואילו ה"בית ישראל" לא רק שהשתתף בעצמו בבחירות אלא שבגללו אף השתתפו אלפים רבים בבחירות! איך זה, אם כך, שהספדתם אותו כצדיק גדול כל כך?!"

בחריפות האופיינית לו השיב הר"י זצ"ל: "חז"ל אומרים כי "כל המלמד בן חברו תורה כאילו ילדו". נו, ולמלמד אסור לקחת את בן חברו לחתן?... אלא מאי, יש דברים שנשארים ב"כאילו"...".

טז.

"בוא תלמד את הרב..."

הרה"ק רבי אהרן מבעלז זצ"ל התגורר בתל אביב, ובחודשי הקיץ – עד לאחר החגים – היה שוהה בירושלים, בשכונת קטמון. בתקופות האלו, בהיותי בחור ישיבה צעיר, הייתי נמצא אצלו הרבה, משתתף בתפילות ונוכח בטישים, מקבל 'שיריים' ושומע 'תורות'.

במוצאי שבתות היה הרה"ח ר' אהרן טאובר – אביו של הרה"ח רבי עזריאל טאובר – מוותיקי חסידי בעלז בירושלים, נוסע במשאית שלו לקטמון ואני הייתי מצטרף אליו. בעוד השבת כבר יצאה מזמן, בקטמון עוד המתינו שהאדמו"ר ייצא לסעודה שלישית...

בתחילה, בהיותי בן למשפחה לא חסידית, לא הבנתי את הנהגתו של הר"א זצ"ל לאחר את התפילה כל כך. הבעתי את פליאתי באוזני החסידים, והם הפנו אותי לחסיד ר' אברהם לייב ע"ה – שהיה חסיד בעלז מובהק, יהודי בעל צורה ועובד השם אמתי, שהיה עוד מה'יושבים' בבעלז המקורית.

הצגתי לפני הר"א את פליאתי, והוא אמר לי בחריפות, בעודו חופן את זקנו: "אתה יודע מה? נביא אליך את 'הרב', ואתה תלמד אותו מה לעשות..." מאז הבנתי שעל יהודים גדולים וקדושים אין מקום להקשות קושיות...

טז.

טבילת משקפיים

הרה"ק מרימניץ זצ"ל התאכסן למשך תקופה מסוימת בשכונת פאג"י, אצל חסיד מבוגר בשם ר' יהודה לייב הוברמן. בתקופה הזו הזדמן לי לדבר אתו מספר פעמים במגוון של נושאים. עולה בזיכרוני כי לאחר טבילתו במקווה הוא היה טובל גם את משקפיו.

יז.

שיעורים בערלוי

כאשר הגאון רבי יוחנן סופר, האדמו"ר מערלוי זצ"ל, הגיע לארץ מהונגריה, הוא הקים את ישיבתו בשכונת פאג"י. באותה תקופה למדתי אמנם בישיבת "עץ חיים", אבל מפעם לפעם נכנסתי לישיבת ערלוי ושמעתי מפיו שיעורים ביורה דעה, גמרא מסכת חולין והלכות שבת. היה לי אתו קשר קרוב, ופעמים רבות שוחחתי אתו בנושאים שונים. גם שנים רבות מאוחר יותר הוא הכיר אותי ושמח לראותי.

אחד מתלמידיו של הר"י זצ"ל, שהגיע אתו עוד מהונגריה, היה רבי דניאל פריש, בעל "מתוק מדבש", עמו למדתי בחברותא כמה פעמים. אני זוכר שכבר אז, כשהיינו נערים צעירים, הייתה לו משיכה מיוחדת ללימוד זוהר. בבית הכנסת היה סט אחד ישן של ספר הזוהר, ובכל הזדמנות היה קורא לי לשבת וללמוד אתו יחד זוהר.

יח.

"אזא קדושה!..."

לאחר ביקורו של הרה"ק רבי אברהם יצחק קאהן, האדמו"ר מתולדות אהרן זצ"ל, אצל כ"ק אדמו"ר זי"ע, נכנסנו אליו לדבר אתו על מה שאירע בפגישתו עם כ"ק אדמו"ר זי"ע. הוא דיבר על כ"ק אדמו"ר זי"ע בהתפעלות עצומה ומלמל כמה פעמים: "אזא קדושה, אזא קדושה! [קדושה כזו, קדושה כזו]...".

אני לכשעצמי התרשמתי מאד מכך שדווקא ה"קדושה" של כ"ק אדמו"ר זי"ע היא זו שתפסה אותו. ידוע לכל שכמה מהנהגותיו של כ"ק אדמו"ר זי"ע לא עלו בקנה אחד עם שיטת הקנאות, ולמרות זאת, התפעל הרא"י זצ"ל דווקא מקדושתו של כ"ק אדמו"ר זי"ע. הדבר הזה הפליא אותי מאד.

נקודה נוספת עליה דיבר הרא"י זצ"ל בהתפעלות גדולה הייתה הענוותנות והפשטות שבה נהג כ"ק אדמו"ר זי"ע. הוא סיפר כראיה לכך את העובדה שתוך כדי השיחה ביניהם כ"ק אדמו"ר זי"ע רצה לעיין בספר, ובמקום לקרוא לגבאי הוא בעצמו קם והביא את הספר מארון הספרים.

*

באותו מפגש סיפר לנו הרא"י זצ"ל שהוא אמר לכ"ק אדמו"ר זי"ע באותה יחידות שדווקא על חב"ד מוטלת האשמה בכך שה"משנה ברורה" התקבל כפוסק ולא כ"ק אדמו"ר הזקן נ"ע. בגליציה, פולין והונגריה – אמר הרא"י זצ"ל – הפוסק היחיד והמקובל היה כ"ק אדמו"ר הזקן נ"ע, אך כשהחלה העלייה לארץ הקודש הדבר השתנה, פשוט משום שבארץ לא היו בנמצא עותקים מודפסים של שולחן ערוך הרב!

באותו עניין אזכיר את שסיפר לי הגה"ח ר' אהרן שפירא שי'. כשייסדו את ישיבת בעלז בירושלים, הממונים מטעם הישיבה ביקשו להקים "קניין ספרים", ספרייה לתועלת הלומדים בישיבה. הם ערכו רשימה של הספרים אותם הם מעוניינים לרכוש, והכניסו אותה לעיונו של הרה"ק רבי אהרן מבעלז זצ"ל. הרה"ק זצ"ל עיין ברשימה ואמר: "במקום "חיי אדם" שהכנסתם, קנו עוד שולחן ערוך הרב"...

י"ט

"אל תשחק באשו!"

עוד סיפר לי הגר"א שפירא שי' סיפור אותו שמע מכלי ראשון, מפי בעל המעשה עצמו:

כידוע לכל, כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע היה משגר מכתבי ברכה לכל גדולי הרבנים והאדמו"רים לקראת ראש השנה. כ"ק אדמו"ר זי"ע המשיך במנהג זה, אך בשונה ממנהג חמיו נ"ע לא היה חותם "המברך ומתברך".

בין המקבלים את אגרת הברכה והאיחולים היה גם הרה"ק רבי אהרן מבעלז זצ"ל. הרה"ח ר' שלום פויגל, הגבאי של הרה"ק זצ"ל, הביע תרעומת

על כך ש"אברך צעיר", שלא כחותנו, אינו מבקש ברכה כי אם רק משגר את ברכתו שלו.

הר"א זצ"ל היה נסער מאד לשמע הדברים, ואמר: "שולם! היזהר לך, אל תשחק באש!".

ב.

מתאים ל"אבן האזל"

סיפר לי ידידי וחבר נעוריי, הגאון רבי חיים אורי פריינד שליט"א, חבר בד"צ העדה החרדית:

אחיו, מורי ורבי, הגה"צ רבי נתן נטע פריינד זצ"ל, שכיהן כר"מ בשיבת "עץ חיים", קרא פעם באחד מגליונות "התמים" פלפול בסוגיה סבוכה במסכת בבא קמא מאת ראש ישיבת תומכי תמימים בוורשה, הגה"ח רבי יהודה עבער הי"ד, בעל "שארית יהודה".

הגרנ"נ זצ"ל התרשם מאד מהגאונות הגדולה הניכרת בפלפול, ובהזדמנות הקרובה שבה ביקר אצל מורו ורבו הגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל, ראש ישיבת "עץ חיים" ובעל "אבן האזל", הרצה בפניו את הפלפול. הגרא"ז זצ"ל האזין לפלפול, התפעל ממנו מאד והתבטא: "זה היה מתאים להיכנס לאבן האזל".

*

אגב: מפי הגרנ"נ זצ"ל שמעתי שכאשר הציעו לו להיות ר"מ בשיבה עלה לרבו הגרא"ז זצ"ל ושטח בפניו את התלבטותו האם לקבל את המשרה. הוא התבטא: "אני פוחד מן האחריות הכרוכה במשרה זו". בתשובה סיפר הגרא"ז זצ"ל כי כאשר הוצעה לו משרת הרבנות של סלוצק עלה למורו ורבו הגר"ח סולובייצ'יק מבריסק זצ"ל ואמר לו כי הוא פוחד מן האחריות הכרוכה בתפקיד, ועל כך השיב לו הגר"ח זצ"ל: "ולדעתך יש לבחור למשרה זו מי שאינו פוחד מן האחריות? ...!".

עוד שמעתי מפי הגרנ"נ זצ"ל שהגרא"ז זצ"ל סיפר לו שבתקופת הדפסת ספרו "אבן האזל" היה עובר על עלי ההגהה גם בש"ק, כלימוד בעלמא, ובמוצאי ש"ק היה מציין את התיקונים הדרושים על פי זכרונו, עד שבאחד הלילות חלם כי ב"מעשה רב" של הגר"א מווילנה מובא איסור על כך, וחדל מזה.

יצוין שזכיתי גם אני להיות שומע לקחו של הגרא"ז זצ"ל בשיעוריו השבועיים בישיבת "עץ חיים". יצוין עוד שלמרות גדלותו המפורסמת – התנהג בענווה ובפשטות בלתי רגילה. שמעתי מפי הגאון רבי אריה לוי זצ"ל שפעם השמיע שיחה מוסרית לפני בעלי בתים בנושא "שלום בית". אחרי השיחה ניגש אליו הגרא"ז זצ"ל, שישב באותה שעה בבית הכנסת, ואמר לו כי הקשיב לשיחתו והיא השפיעה עליו מאד, זאת למרות שידוע היה לכל באי בית הגרא"ז זצ"ל הכבוד הרב שנהג ברבנית.

בא.

חלום ומציאות

את הסיפור הבא שמעתי מפי הרב ל', מקורבו של אחד מחשובי האדמו"רים בארץ הקודש שליט"א. אותו אדמו"ר לא היה בקשר מעולם – לפני המעשה שעליו נספר – עם כ"ק אדמו"ר זי"ע. באחד הלילות ראה האדמו"ר את כ"ק אדמו"ר זי"ע בחלומו, וכ"ק אדמו"ר זי"ע העיר לו כי הוא מניח את תפילין דרבינו תם זמן רב לאחר חליצת תפילין של רש"י, באמרו כי אין זה ראוי כל כך על פי הלכה, ואף ציין רמז לכך שהנחת התפילין דרבינו תם צריכה להיות בסמיכות לחליצת תפילין של רש"י, על פי לשון הפסוק "שמר תם וראה ישר".

ואכן, מאז אותו חיזיון, שינה האדמו"ר את הנהגתו והחל להניח תפילין דרבינו תם בסמיכות לתפילין של רש"י. כשהזדמן לו להיות בארצות הברית, סר ליחידות אצל כ"ק אדמו"ר זי"ע. לתדהמתו הרבה, מיד בהיכנסו לחדר היחידות שאל אותו כ"ק אדמו"ר זי"ע: "אתם מניחים תפילין דרבינו תם מיד אחרי תפילין של רש"י? ..."

בב.

רק בהלכה!

הזדמן לי להיות בקשר קרוב מאד עם הרה"ק האדמו"ר ה"לב שמחה" מגור זצ"ל, בעיקר בקשר לפעילותו במסגרת מאבקו הטהור של כ"ק אדמו"ר זי"ע בתיקון גזירת "מיהו יהודי". כזכור, כ"ק אדמו"ר זי"ע ניהל מערכה אדירה למען שלמות העם וגרס כי חובה לשנות את החוק המגדיר מיהו יהודי כך שהנוסח יהיה "יהודי הוא מי שנולד לאם יהודייה או שהתגייר

כהלכה". חוגגי המפד"ל טענו שאין צורך בתיקון נוסח החוק, והמתנגדים התייצבו אף הם כנגד וטענו שיש לתקן את החוק בנוסח שונה.

באחד הימים, בעיצומו של המאבק, קיבלתי שיחת טלפון מביתו של ה"לב שמחה" זצ"ל. בשיחה מסרו לי כי "ממש עכשיו ביקרה כאן משלחת מחוג מסוים, והם שכנעו את הרבי שהנוסח "כהלכה" לא טוב וכי יש להם הצעות טובות יותר לתיקון נוסח החוק. תבוא מהר הנה, נכניס אותך בלי תור, ותנסה להסביר לרבי למה החוק צריך להיות מתוקן דווקא כן "כהלכה"."

יצאתי במהירות לביתו של ה"לב שמחה" זצ"ל, הוכנסתי אליו והסברתי בפניו את דעתו הקדושה של כ"ק אדמו"ר זי"ע. במשך כמה דקות נימקתי מדוע זו ההצעה הנכונה והטובה ביותר. ה"לב שמחה" זצ"ל הקשיב לדברי, ולפתע נכנס לדברים ואמר: "הרבי מחזיק רק "כהלכה"? נו, אז צריך להיות "כהלכה"!". הוא כביכול אמר לי: מה אתה מסביר לי הסברים? הרבי אמר – באלו המילים השתמש ה"לב שמחה" זצ"ל; הוא לא אמר "הליובאוויטשער רבי", אלא כך בפשטות, "הרבי"! – אז כך צריך להיות!

כללית, זכיתי להיות שליח מרכזי של כ"ק אדמו"ר זי"ע במלחמת הקודש האמורה, בהיותי חבר פעיל ב"ועד לשלמות העם" בראשות הרה"ח ר' יהודה פלדי ע"ה. במוצאי ש"ק בראשית תשמ"ד העניק לי כ"ק אדמו"ר זי"ע בקבוק משקה בחלוקת כוס של ברכה ואמר שעליי לפעול בעניין מיהו יהודי ולצרף אלי לעניין את הרה"ח ר' חנוך גליצנשטיין ע"ה ויבלחט"א הרה"ח ר' עדין אבן ישראל שי'.

בג.

בראנפן לדרך

סיפר לי הרה"ח ר' משה לב, חסיד גור מובהק, תלמיד חכם עצום וגאון גדול, את הסיפור הבא:

כאשר הגיע הרה"ק רבי אהרן מבעלז זצ"ל לארץ הקודש, הוא הלך לבקר את הרה"ק האדמו"ר ה"אמרי אמת" מגור זצ"ל. ה"אמרי אמת" זצ"ל ישב אז יחד עם שלושת בניו – ה"בית ישראל", ה"לב שמחה" וה"פני מנחם" – זכר כולם לברכה.

הגישו לשולחן משקה והר"א זצ"ל אמר "לחיים" ואיחל ש"יעזור השם יתברך שתהיה ישועה כללית ועוד לפני כן ישועה פרטית לכל מי שצריך".

ה"לב שמחה" זצ"ל שמע את האיחול והגיב: "נו, עד הקרעטשמע צריך גם קצת בראנפן...".

הר"א זצ"ל התרגש מאד לשמוע את האמרה החסידית, וכדרכו בקודש ביקש מה"לב שמחה" זצ"ל שיחזור על האמרה שוב, ושוב, ושוב.

בהקשר זה חזרתי בפני הר"מ לב על רעיונות דומים בשם כ"ק אדמו"ר זי"ע: אחד, שימת לב לעובדה שעוד בגלות מצרים כבר "ולכל בני ישראל היה אור במושבותם"; ושניים, על התפילה "שבענו מטובך ושמח נפשנו בישועתך" מסביר כ"ק אדמו"ר זי"ע כי בקשתנו ותפילתנו היא שהקדוש ברוך יתן לנו כבר כעת, עוד בגלות, מטוב ויפתור לנו כבר עכשיו את כל הבעיות, בכדי שבגילוי הגדול בגאולה נשמח "בישועתך", בקדוש ברוך הוא עצמו ולא בכך שאנו יוצאים מהצרות.

בד.

מה שלום הרגל?

בשכנות לנו התגורר קצין משטרה בדימוס, יהודי חרדי ששם משפחתו היה קליין, והוא סיפר לי את הסיפור הבא:

במהלך שירותו במשטרה, הוא נשלח לתקופה בת חצי שנה של לימודים והשתלמות בארצות הברית, ובמהלך התקופה נכנס לכ"ק אדמו"ר זי"ע ליחידות. לפני הכניסה ליחידות הוא רשם על פתק שהגיש, כנהוג, את שמות בני המשפחה לברכה. ביחידות עצמה שאל אותו כ"ק אדמו"ר זי"ע לפתע: "מה שלום הרגל של אשתך?"

בפתק לא הזכיר האיש דבר על בעיה כלשהי ברגלה של אשתו, ולא הבין כלל על מה כ"ק אדמו"ר זי"ע מדבר. רק אחר כך הוא הבין למה הכוונה – חמש עשרה שנים לפחות קודם לכן, כשהוא ומשפחתו התגוררו עוד בבת ים, בנו למד בכיתות הנמוכות בבית ספר חב"ד. יום אחד הגיע הילד לבית הספר עצוב, והמורה, שבירר אצלו לפשר העניין, הבין ממנו כי לאמו יש בעיה רפואית ברגליים. המורה הציע לילד לכתוב לכ"ק אדמו"ר זי"ע ולבקש את ברכתו, והילד אכן עשה כך וחתם בשמו ושם אמו. שנים רבות מאוחר יותר, הכיר כ"ק אדמו"ר זי"ע את המשפחה, על פי השמות שנכתבו בפתק, וזכר את הבעיה ברגלה של האישה...

"אתה מתפעל מהתפיסה והזיכרון הפנומנלי של הרבי", אמרתי לו, "אבל לא זה העניין. כשהרבי שומע על צרה של יהודי, הוא מפנים את הכאב וחי

את אותו יהודי. לכן, גם כעבור שנים רבות הוא עדיין הרגיש וזכר את אותה בעיה ברגלה של אשתך..."

בה.

טובל ושרץ בידו

הפוסק הנודע הגה"ח רבי אברהם חיים נאה זצ"ל, מורי ורבי, חיבב אותי מאד והייתי קרוב אליו ביותר. הנה סיפור פיקנטי שעולה בזיכרוני: ישבנו פעם בחדר הקדמי במקווה של שכונת הבוכרים, השכונה שבה הוא כיהן כרב, כשלמקום נכנס כרוח סערה נער צעיר, בחור ישיבה על פי מראהו, ודיווח בהתרגשות על פיגוע שביצעה חוליית מסתננים. כל הנוכחים במקום נחרדו ונדרכו, התאספו סביב הבחור וביקשו לשמוע עוד פרטים ומידע. הנער עמד במרכז, נהנה מתשומת הלב שהתפתחה סביבו, והמשיך לספר בפאתוס על האירועים החדשותיים.

הגרא"ח זצ"ל פנה אליו ו'התעניין': "אמור לי, בחור, מניין לך הידיעות האלו?", והבחור ענה: "קראתי עכשיו בידיעות אחרונות".

"אתה בעצמך קראת?", שאל הגרא"ח זצ"ל, והבחור, בהתלהבות גוברת, השיב בחיוב.

"אם כן, רוץ מהר וטבול במקווה..." אמר הגרא"ח זצ"ל.

*

אגב: פעם התבטא הגרא"ח זצ"ל באוזניי כי בישיבת "אהל משה", ישיבת הגרי"ל דיסקין זצ"ל, שבה למד בצעירותו (אגב: בראשות הישיבה עמד זקננו הגאון החסיד רבי יעקב אורנשטיין זצ"ל), הצטופפו בשעתו עשרה בקיאים בש"ס על ספסל אחד ואיש לא התפעל מכך ולא עשה מכך 'עניין'...

בו.

חלומות חסידיים

פעמים רבות היה מגיע לירושלים להתוועד הגה"ח רבי חיים שאול ברוך זצ"ל, ואני הייתי שומע בשקיקה את דבריו. באחת ההתוועדויות הוא סיפר על החסיד הגדול רבי פסח מלסטובקר, שהיה נזהר שלא לשכב על מיטה

שאישה הציעה. פעם אחת הוא התארח במקום כלשהו וחבורה של צעירים "שפיצים" רצו 'לסדר' אותו על "צדקנותו המופרזת", ובלי ידיעתו נתנו לו לשכב על מיטה שאישה הציעה. בקומו בבוקר הרגיש רבי פסח בדבר וביקש שהדבר לא יחזור על עצמו. אלא שהצעירים הפוחזים נתנו שוב לאישה להציע את המצעים על מיטתו, ללא ידיעתו. בבוקר למחרת אמר רבי פסח: "מה אכפת לכם שאחלום קצת חסידות?"

בהתוועדות אחרת הקדיש הגר"ש זצ"ל שעה תמימה לדבר על אבסורד נוראי: אחד מתלמידיו, במטרה לשמח אותו, שלח לו מאמריקה תמונה בה נראה התלמיד יושב ולומד מאמר חסידות... קהות חושים שכזו! - אמר הגר"ש זצ"ל בכאב לב - אותו בחור אפילו לא מבחין בבעיה. הוא באמת מתכוון לשמח אותי, הוא באמת חושב שהתמונה הזו יפה, ולא שם לב לצירוף הבלתי נורמלי בין שיא הפנימיות, לימוד חסידות, לשיא החיצוניות, לשבת ולהצטלם לתמונה! ...

זכורני גם כי באחת ההתוועדויות סח הגר"ש זצ"ל אודות דמותו הייחודית של המשפיע האגדי בליובאוויטש - רבי שמואל גרונום אסתרמן זצ"ל. רבי שמואל גרונום, אמר, ידע חסידות פחות מאתנו היושבים כאן, אבל הוא היה "משפיע". למדו ממנו איך לחיות וכיצד להתנהג - פחות בשיעורים שהוא מסר ויותר בעצם המציאות שלו, בעצם הווייתו והנהגתו, ב"דוגמא חיה" שהוא הראה.

*

להלן 'ווארט' ששמעתי מהגר"ש זצ"ל: הגמרא מספרת שרב ששת היה נוהג לומר "חדאי נפשאי, לך קראי, לך תנאי" [שמחי נפשי - עבורך אני קורא, עבורך אני שונה]. והביאור בזה הוא: רב ששת, כידוע, היה עיוור, ובכתבי האריז"ל מובא שנשמתו הייתה גלגול נשמתו של התנא בכא בן בוטא, שהיה אף הוא עיוור. על כן היה אומר רב ששת לנשמתו: גופי כבר לא יקום בתחיית המתים, משום שאת תקומי בלבוש גופו של בכא בן בוטא. לכן עלייך לשמוח, משום שרק בשבילך ולמענך אני לומד, שונה ומתפלל.

אגב: בספרי "נר למשיחי" הבאתי בשמו של הגר"ש זצ"ל הסבר על הנאמר בתניא בפרק כ"ו, יעוין שם.

בז.

חכם בעיניו

סיפר לי הגה"ח המפורסם רבי שלמה יוסף זווין זצ"ל:

כ"ק אדמו"ר מהר"ש נ"ע שידך פעם את אחד מצאצאיו, ואחד ממקורביו הביע באוזניו את דעתו כי השידוך איננו נראה בעיניו. כ"ק אדמו"ר מהר"ש נ"ע לא קיבל את דעתו של אותו מקורב והשידוך יצא לפועל. כעבור זמן התפרקה החבילה והזוג התגרש. ניגש אותו מקורב לכ"ק אדמו"ר מהר"ש נ"ע ואמר לו כי הנה הוכחה צדקתו בעניין השידוך המדובר. כ"ק אדמו"ר מהר"ש נ"ע השיב לאותו מקורב: "פעטאך! על מי, סבור הנך, נאמר הפסוק "משיב חכמים אחרור"? עליך?!...".

אגב: עם הגרש"י זצ"ל הייתי נפגש פעמים תכופות, בעיקר בנושאים הציבוריים ובענייני העסקנות החב"דית. ידוע לכל כי הגרש"י זצ"ל היה 'ציוני' מוצהר, ומפורסם מכתבו החריף של כ"ק אדמו"ר זי"ע אליו בנושא. עם זאת, הנני מעיד בזאת על האנקדוטה הבאה: פעם נפגשנו יום לפני ה' אייר, ובסיום השיחה סיכמנו להיפגש שוב בהמשך. נענה הגרש"י זצ"ל ואמר: "מחר לא נוכל להיפגש. מחר הרי חל החגא..."

בח.

בעל המאמר

לקראת י"א ניסן תשל"ב, יום ההולדת השבעים של כ"ק אדמו"ר זי"ע, הרה"ח ר' ברק'ה וולף ע"ה, דובר חב"ד, הכניס לכל העיתונים החשובים בארץ כתבות ומאמרים אוהדים על כ"ק אדמו"ר זי"ע ותנועת חב"ד. לי היה חלק גדול בכתיבה ובעריכת הפרסומים, כמו בכל פעולותיו של ר' ברק'ה ע"ה, המסור והנאמן, זכור לטוב.

כל כלי התקשורת הסכימו בחפץ לב לפרסם את מה שביקשנו, מלבד עיתון אחד - "הצופה", עיתונה של המפד"ל. באותה תקופה עמד ברקע המאבק הטהור שניהל כ"ק אדמו"ר זי"ע למען שלמות העם ונגד גזירת חוק "מיהו יהודי", אז התקיף כ"ק אדמו"ר זי"ע בתדירות גבוהה ובאופן חריף ביותר את נציגי המפד"ל שישבו בממשלה ולא עשו דבר למען תיקון הפרצה הנוראה. מסיבה זו, הדתיים-לאומיים לא רצו לשתף אתנו פעולה ולשמש לנו אכסניה.

עם זאת, ידענו שהם לא יוכלו לסרב לפרסום מאמר מאת הגה"ח רבי שלמה יוסף זוין זצ"ל. אך מאחר שהגרש"י זצ"ל לא חש בטוב באותה עת ולא היה באפשרותו לכתוב מאמר, הועלה הרעיון שאני אכתוב מאמר בשמו והוא יאשר לפרסם אותו בחתימתו.

ואכן, כתבתי מאמר על דמותו המופלאה של כ"ק אדמו"ר זי"ע, תחת הכותרת "איש האשכולות". הגרש"י זצ"ל ערך תיקונים קלים מאד במאמר, ואישר לנו לפרסם אותו בחתימתו. זכורני שהוא התייחס בפרפראזה למשפט שבו פותח בעל "מסילת ישרים" את ההקדמה לספרו: "החיבור הזה לא חיברתי אלא..." – ואמר בחיוך: "החיבור הזה לא חיברתי..."

*

כעבור כשמונה שנים, בשנת תש"מ, ערכתי את האלבוט "הרבי – שלושים שנות נשיאות", לרגל מלאות שלושים שנה לנשיאותו של כ"ק אדמו"ר זי"ע. סברתי כי יהיה זה רעיון מצוין לפרסם באלבוט את אותו מאמר שכתבתי בשמו של הגרש"י זצ"ל, "איש האשכולות", שוב בחתימתו.

בהקשר לכך נזכרתי בסיפור שבו הוא עצמו – הגרש"י זצ"ל – היה בעל המעשה, אותו סיפר לי בשעתו.

הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל היה ידיד קרוב מאד של הגרש"י זצ"ל, עוד מימיהם ברוסיה. הם היו רבנים בערים שכנות, עמדו בקשר הדוק כל העת ואף הוציאו יחד לאור קובץ תורני. פעם ניהלו השניים ביניהם ויכוח למדני בנושא "הפקר". כל אחד העלה טענות וסברות לדעתו, אך אף אחד מהם לא הצליח לשכנע את רעהו בצדקתו ושניהם נותרו בדעתם. כעבור שנים, בעת עריכת האנציקלופדיה התלמודית, הגישו צוות האברכים לעיונו של הגרש"י זצ"ל, העורך הראשי, את הערך "הפקר" שכתבו. בין שאר הדברים השתמשו העורכים בהגדרה למדנית שמצאו בספר "חזון יחזקאל", ואף ציינו אותו כמקור לדברים. ההגדרה הלמדנית הזו נלקחה מאותו ויכוח שהתנהל בין הגרש"י זצ"ל לגר"י זצ"ל, אלא שאותו השמיע אז דווקא הגרש"י זצ"ל והגר"י זצ"ל שלל אותו בתוקף... אמנם הסברה הזו הייתה שלי ולא של ידידי, אמר הגרש"י זצ"ל, אבל הוא כבר קנה אותה בכל הקניינים שבעולם וכעת היא שייכת לו.

כך גם בענייננו, הגרש"י זצ"ל קנה את המאמר בכל הקניינים שבעולם, ולכן פרסמתי אותו שוב בשמו...

כ.ט.

פרוטקציה עליונה

ברכת כוהנים מורכבת, כידוע לכל, משלושה פסוקים: "יברכך ה' וישמרך", "יאר ה' פניו אליך ויחונך", "ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום".

ברכת כוהנים, כפשוט וכמבואר בכמה וכמה מקומות, היא ברכה כוללת לכל עם ישראל, ויש לומר שרואים בבירור ביטוי לכך בחלוקת הפסוקים:

ברכת "יברכך" מתייחסת לפן הגשמי – כפי שרש"י על אתר מפרש את הברכות: "יברכך – שיתברכו נכסיך. וישמרך – שלא יבואו עליך שודדים ליטול ממונך"; ברכת "יאר" מתייחסת לממד הרוחני – זאת גם נלמד מפירוש רש"י: "יאר ה' פניו אליך – יראה לך פנים שוחקות (וכפי שאנו אומרים בתפלה: "כי באור פניך נתת לנו תורת חיים"). ויחונך – ייתן לך חן", דברים המתייחסים במפורש להתגלויות רוחניות מאת ה'; ואילו ברכת "ישא", הנושאת את השלום, מסמלת את החיבור בין הגשמיות לרוחניות – כידוע, גשמיות ורוחניות לכשעצמן לא הולכות ביחד. אך הקדוש ברוך הוא "נושא את פניו" ומפעיל עבור בני ישראל 'פרוטקציה', ובגילוי שלמעלה מהשתלשלות מחבר את ההפכים גשמיות ורוחניות ומשכיך ביניהם שלום, למען עם ישראל.

ל.

קנאות מזויפת

איתא בגמרא סוטה (כב, ב): "אמר לה ינאי מלכא לדביתיה [אמר ינאי המלך לאשתו]: אל תתיראי מן הפרושין ולא ממי שאינן פרושין אלא מן הצבועין שדומין לפרושין שמעשיהן כמעשה זמרי ומבקשין שכר כפנחס".

על כך ניתן לשאול: מדוע נבחר דווקא הצמד זמרי-פנחס לבטא את ההנגדה של צדיק מול רשע? מדוע לא קורח ומשה, אחיתופל ודוד או כל זוג אחר מסיפורי התנ"ך?

התשובה: כאשר אדם מבצע את המוטל עליו לעשות, גם אם הוא מקיים את המצווה ללא כוונה לשם שמים, הרי הוא את שלו עשה ואת המצווה קיים, כי "המעשה הוא העיקר". לעומת זאת, ישנם מעשים שאינם בגדר חובה מעשית גרידא אלא עליהם להיות מונעים ממוטיבציה רגשית פנימית וטהורה.

כלומר: בכל הנוגע להוראות ברורות ומפורשות של עשה ואל תעשה, יש לבצע בדיוק את הנאמר, עם רגש אמתי או בלעדיו; אך בכל מה שתלוי ברגש, אי אפשר 'לזייף' – בהיעדר רגש פנימי אמתי, המעשה הופך לצביעות.

הדוגמה הקלאסית למעשה שמונע על ידי רגשות היא הקנאות. אי אפשר להיות קנאי מלאכותי או 'לחקות' קנאות. רק מי שבושרת בליבו אש הקנאות האמתית, יכול לעשות את מעשה פנחס. אחרת – הוא צבוע, העושה "מעשה זמרי" ו"מבקש שכר כפנחס".

לא.

להאמין ולאכול

בפרשת אחרי נאמר "לא תלך רכיל בעמך", וברש"י על אתר: "ותרגומו – לא תיכול קורצין . . נראה בעיני שהיה משפטם לאכול בבית המקבל דבריהם שום הלעטה, והוא גמר חיזוק, שדבריו מקוימים ויעמידם על האמת".

ניתן לומר, אולי, שזו המהות העומדת בבסיס הרעיון של "סעודת משיח", על פי תקנתו הקדושה של הבעל שם טוב הקדוש זיע"א. ביושבנו לאכול סעודה גשמית באחרון של פסח, אנו מבטאים את מוחשיות האמונה והביטחון שלנו בביאת המשיח במהרה, "והוא גמר חיזוק, שדבריו מקוימים ויעמידם על האמת". כלומר: עצם אכילת סעודת המשיח נותנת תוקף ומאמתת את התגשמות הציפייה לגאולה.

לב.

ימשיך בכל השטחים

בחורף שנת תשכ"ז כתבתי לכ"ק אדמו"ר זי"ע שאני עוסק באינטנסיביות בארבעה תחומים, שכל אחד מהם דורש התמסרות מלאה, ולהרגשתי, אינני יכול להקדיש לכל אחד מהנושאים את מרב המאמצים, כדרוש. במכתב ביקשתי שכ"ק אדמו"ר זי"ע יורה לי באילו תחומים להמשיך ולהקדיש את כולי ועל אילו מהם לוותר.

בסיום מכתב התשובה, הוסיף כ"ק אדמו"ר זי"ע בכי"ק: "ימשיך בכל השטחים שכותבם – אלא שבפרטים הטכנים יעמיס על אחרים וירווח לו. וק"ל".

מעניין לציין שבחתימת המכתב כתב כ"ק אדמו"ר זי"ע: "בברכת הצלחה בחינוך עטה"ק ובהפצת המעינות וכו'" - מילים שרמזו בכירור על כל התחומים כולם, אותם פירטתי במכתבי.

*

בשנת תשכ"ח, בהיותי ביחידות אצל כ"ק אדמו"ר זי"ע, הבעתי בפני כ"ק אדמו"ר זי"ע את כוונתי לעזוב את עבודתי בשדה החינוך. כ"ק אדמו"ר זי"ע הגיב על כך במשפט שעד היום מהדהד בזיכרוני בכל עוצמתו: "בתקופה הנוכחית, אינני יודע אם יש מישהו שיכול לאפשר למישהו שהצליח בחינוך לעזוב את החינוך".

לג.

יסוד עיקרי

בשנת תשכ"ג זכיתי לשהות לראשונה בחודש החגים במחיצת כ"ק אדמו"ר זי"ע. באותה עת ערכתי רשימת יומן מהנעשה בבית חיינו, אותה פרסמתי בביטאון חב"ד.

לפני פרסום היומן, הגשתי אותו לכ"ק אדמו"ר זי"ע להגהה. אחד התיקונים שערך כ"ק אדמו"ר זי"ע ביומן שכתבתי יכול ללמד אותנו החסידים מסר מאלף לדורות. את הרשימה פתחתי במשפט הבא: "אחד מיסודותיה העיקריים של חסידות חב"ד הוא ההתקשרות לרבי", וכ"ק אדמו"ר זי"ע מתח קו מחיקה על המילה "העיקריים" - לאמור, ההתקשרות לרבי היא אמנם יסוד, אך לא "יסוד עיקרי". חסיד חב"ד חייב לעמול ולהתייגע בעצמו בעבודת השם ללא עזרת הרבי, הצדיק.

לעומת זאת, הרוצה ללמוד מהו באמת "יסוד עיקרי" בחסידות חב"ד, יפתח את לוח היום יום בתאריך ט"ז כסלו, שם נאמר כך: "יסוד עיקרי בשיטת חב"ד הוא, אשר המוח השליט על הלב בתולדתו, ישעבד את הלב לעבודת השי"ת, מתוך השכלה הבנה והעמקת הדעת בגדולת בורא העולם ב"ה".

ודי למבין.

על תיקונים נוספים יסופר, אי"ה, בל"נ, בהזדמנות אחרת.

לד.

טפל דטפל

בשכונת מאה שערים בירושלים התגורר בחור שבא ממשפחה הרוסה והתקרב לחב"ד על ידי המשפיע, אוהב ישראל, הגה"ח רבי משה וובר זצ"ל. הגר"מ זצ"ל דאג לבחור, שהיה מבוגר ממני בשנתיים, שיקם אותו ושלח אותו ללמוד בישיבה המרכזית ב-770. אך גם לאחר שנים מספר בישיבה ב-770, הבחור עדיין לא השתדך, על אף גילו המבוגר.

בשנת תשכ"ג, לפני נסיעתי הראשונה לכ"ק אדמו"ר זי"ע, ביקש ממני הגר"מ זצ"ל להזכיר את הבחור מול פני הקודש ולבקש מכ"ק אדמו"ר זי"ע שאנ"ש על אתר ידאגו לבחור לשידוך מתאים. בהיותי ביחידות עשיתי כבקשתו של הגר"מ זצ"ל, וכ"ק אדמו"ר זי"ע השיב: "כן דואגים לו, אבל בשידוך צריך להסתכל על העיקר ולא על הטפל, והוא מסתכל על הטפל דטפל".

כשפגשתי את הבחור התעניינתי אצלו באשר להצעות השידוכים שלו, והוא התלונן ש"מציעים לי ספרדיות"... אז הבנתי למה התכוון כ"ק אדמו"ר זי"ע ב"טפל דטפל".

בביקורי הבא בחצרות קדשנו אותו בחור כבר היה נשוי, לאישה בעלת תשובה אמריקאית, ובפעם הבאה שזכיתי להיות בבית חיינו הוא כבר הספיק להתגרש ולהתחתן שוב – הפעם עם אישה ממוצא ספרדי...

לה.

סטודנטים בישיבה

כך סיפר לי אבי זצ"ל:

בשנת תרפ"ד, בעקבות גזירת גיוס לצבא הליטאי, הועתקה ישיבת סלובודקה ממקומה המקורי ותלמידיה עלו והתיישבו בחברון עיה"ק. בחורי הישיבה הביאו עמם מליטא תופעות חדשות כמו לבוש מודרני, בלוריות מתנפנפות, זקנים מגולחים ועוד כהנה וכהנה הנהגות והליכות שלא היו מקובלות באותה תקופה בקרב החוגים היראים והחרדים לדבר ה'.

הגאון ר' דוד בהר"ן ע"ה, מגדולי קנאי ירושלים, ארגן משלחת של זקני ירושלים ונכבדי העדה – ביניהם היה אבי זצ"ל – ופנו ל"סבא מסלובודקה", הגאון רבי נתן צבי פינקל זצ"ל. הם מחו בפניו כנגד הנהגתם של תלמידיו, והביעו את מורת רוחם מהתופעות השליליות והרוח המודרנית שהביאו עמם בחורי הישיבה.

"הסבא", שהיה עטור בתפילין, הסיט את התפילין של ראש, ואמר: "ובתור טטודנטים, הם מוצאים חן בעיניכם?...". הכוונה הייתה ברורה – אילולא היו הבחורים כאן בישיבה, הם כבר מזמן היו הולכים לרעות בשדות זרים.

לו.

שורשים חב"דיים

אספר מעט על השורשים החב"דיים של משפחתנו – המגיעים עד לחסידי כ"ק אדמו"ר הצמח צדק נ"ע.

סבי זקני, הגה"ח רבי יעקב אורנשטיין זצ"ל, היה 'ממונה' מטעם כולל חב"ד בירושלים לפני כמאה שנה. עולה בזיכרוני כי כשדודי רבי עמרם בלוי ע"ה קיבץ את הערותיו וחידושי התורניים של הסבא והוציא אותם לאור בספר, הוא ביקש ממני לכתוב מבוא על תולדותיו של הסבא. ערכתי מבוא מפורט על קורות חייו של הסבא, ובין השאר סיפרתי על 'חב"דיותו', מכמה זוויות.

בסופו של דבר, החלקים החב"דיים בתולדותיו של סבא 'צונזרו' והושמטו מהספר, אך בין הסיפורים כתבתי גם את העובדה המעניינת הבאה, אותה שמעתי מאבי זצ"ל: הסבא היה תלמידו המובהק של הגאון רבי יהושע לייב דיסקין זצ"ל, ואף עמד בראשות ישיבתו. בשבתות היה מתפלל במנין של הגרי"ל זצ"ל בותיקין, ולאחר התפילה היה הולך לבית הכנסת "צמח צדק" כדי להשלים ולשמוע "כתר". כלומר, על אף שהיה תלמידו הקרוב של הגרי"ל זצ"ל, והתפלל במחיצתו, לא הסכים לוותר על קטעי התפילה בציבור בנוסח החב"די.

אגב: בגלל ה'צנזורה' האמורה, ביקשתי שהמבוא לא יפורסם בשמי, וכך נעשה. המבוא אכן מודפס בראש הספר, אך לא בחתימתי.

לז.

עם סבא, רבי משה בלוי זצ"ל

אחת הדמויות שהשפיעו עלי בילדותי יותר מכל היה, כאמור לעיל, סבי הגדול, רבי משה בלוי זצ"ל. הייתי נכדו חביבו, הוא אהב להשתעשע וללמוד אתי וביליתי המון במחיצתו.

אני נזכר בחג הפסח תש"ו, חודשים מספר לפני פטירתו. הייתי אז ילד בן עשר, ומדי יום למדנו יחד מדרש רבה על שיר השירים, והייתי מתלווה אליו לכל מקום. היינו הולכים יחד ברחוב והוא היה מסביר לי מחכמת החיים שלו על כל הנושאים שבעולם. בין היתר, סבא הצביע על שמות בתי העסק שחלפנו על פניהם והסביר לי מדוע הם נקראים בשמותיהם. בדרך עברנו ליד עסק לקליעת שטיחים ומטאטאים וכדומה, שנקרא בשם "ששת". שאלתי את סבא מה פשר השם וכיצד הוא קשור למלאכת הקליעה, וסבא חשב ואמר לי שהוא משער שהעובדים במקום הם עיוורים, ולכן העסק נקרא "ששת", על שמו של האמורא העיוור. נכנסתי לחנות וגיליתי שאכן, העובדים כולם עיוורים...

*

באותו חג פסח אחרון לחייו, התלוויתי לסבא זצ"ל באחד מימי חול המועד לביקור אצל כמה מגדולי התורה בירושלים, כמנהגו בכל חג לערוך אצל רבותיו ביקור חג. ביקרתי יחד אתו אצל הגרז"ר בענגיס זצ"ל, שהיה אז הראב"ד מטעם העדה החרדית; הגאון מפרשבורג, רבי עקיבא סופר זצ"ל, בעל "דעת סופר"; הגרי"ז סולובייצ'יק זצ"ל, הרב מבריסק; והרה"ק האדמו"ר ה"אמרי אמת" מגור זצ"ל.

זכורני כי בניגוד גמור לתדמית הנוקשה והמסתגרת של הגרי"ז זצ"ל, בשיחה עם סבא הוא דווקא היה נינוח ובמצב רוח עליו וחופשי.

אני זוכר עוד כי בביקור אצל ה"אמרי אמת" זצ"ל, שהיה אז כבר חולה וחלוש, האדמו"ר התנצל בפני סבא ואמר: "תמחל לי, ר' משה, שאינני יכול לקום מפניך".

לח.

לדעת להקשיב

אבי, רבי ברוך יהודה בלוי זצ"ל, שימש כמזכ"ל החינוך העצמאי במשך עשור, החל משנת תשי"ב, שנת הקמת הארגון, ועד לשנת תשכ"ב. גדולי התורה שהקימו את התנועה וכיהנו בנשיאותה בחרו בו לתפקיד כאיש אמונם. בעשר השנים שבהן אבא עמד בראש החינוך העצמאי, הוא פיתח והרחיב את התנועה בתנופה גדולה והגדיל מאד את מספר בתי הספר והתלמידים ברשת החינוך.

בשנת תשכ"ב הופעל לחץ כבד על הנהלת החינוך העצמאי לפטר את אבא ממשרתו. הלחצים הגיעו משני כיוונים: מצד אחד עמדו גורמים פוליטיים שהתנגדו להשקפותיו ודעותיו של אבא, ומן הצד השני ניצבו גדולי התורה בארצות הברית, שאחזו בהשפעה גדולה על הנעשה בארגון – אלו לחצו על ההנהלה לפטר את אבא מתפקידו, משום שאחד התומכים הגדולים של החינוך העצמאי, הנגיד מרדכי זאב וולפסון, דרש זאת בתוקף, מסיבה לא ברורה. ואכן, בעקבות מסע הלחצים פוטר אבא מתפקידו.

זמן לא רב לאחר פיטוריו של אבא, זכיתי לנסוע לראשונה לכ"ק אדמו"ר זי"ע, לחודש תשרי תשכ"ג. כשנכנסתי ליחידות אצל כ"ק אדמו"ר זי"ע, רשמתי בפתק שהגשתי ברכה מיוחדת עבור אבא וביקשתי שתימצא בשבילו משרה מכובדת אחרת כראוי לו.

כ"ק אדמו"ר זי"ע התייחס למה שכתבתי, ואמר: "יש פה באמריקה תומך גדול של החינוך העצמאי בשם וולפסון. אולי ראוי לגשת אליו ולבקש ממנו שהפיטורים יבוטלו".

בהיותי "חכם בעיניו", השכתי על אתר שוולפסון הוא זה שעומד מאחורי הפיטורים של אבא, ולכן ככל הנראה אין טעם לגשת אליו ולבקש ממנו לפעול בעניין. כ"ק אדמו"ר זי"ע הגיב בברכה שגרתית, ובכך הסתיים העניין.

כעבור זמן מה התקיימה בירושלים חתונה לאחד מצאצאיו של העסקן ר' מנחם פרוש ע"ה, בה השתתף גם הנגיד וולפסון. אחי הרה"ג הרה"ח ר' עמרם שי', ניגש לשולחן הכבוד, וכדרכו, ללא גינונים ומחלצות כבוד, פנה ישירות לוולפסון ואמר לו במפגיע: "אני בן של ר' יהודה בלוי, ואני רוצה לשמוע למה פיטרת את אבא שלי"...

להפתעתו הרבה של אחי, מר וולפסון התייחס לשאלה והסביר לו ברצינות את הסיבה: "למרות שהבאתי תרומות וכספים רבים לחינוך העצמאי, ולמעשה החזקתי את התנועה מבחינה כלכלית, הרגשתי שאבא שלך לא מתייחס אליי בכבוד הראוי לי. החלטתי לפטר אותו מהתפקיד, ואז הוא בעצמו או אחד מהקרובים שלו יבואו אליי לבקש ולהתחנן שאשיב אותו לתפקיד, וכשאראה לו את רוחב לבי הוא כבר יידע להעריך אותי כראוי..."

לט.

קנאים פוגעים בו

אבי זצ"ל נפטר, בגיל צעיר, בחודש טבת בשנת תשל"ג. בחודש תשרי של אותה שנה, כשאבא כבר היה חולה מאד, זכיתי לשהות במחיצת כ"ק אדמו"ר זי"ע, והכנסתי לקודש פנימה מכתב ובו ביקשתי ברכה לרפואה שלמה עבור אבא. בין הדברים סיפרתי במכתב סיפור שיש בו משום הזכרת זכות אבות, וביקשתי שהדבר יעמוד לזכותו של אבא ולרפואתו.

וזה דבר הסיפור:

בשנת תרפ"ט ביקר כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע בארץ הקודש, ובין היתר ערך ביקור בירושלים אצל הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל וגם אצל הגרא"י קוק ע"ה. באותה תקופה דרך כוכבו של קנאי צעיר, שהוביל את תנועת נטורי קרתא, בשם ר' עמרם בלוי – אחיו הצעיר של סבא, רבי משה בלוי זצ"ל.

ביקורו של כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע אצל מנהיגי הציונות הדתית היה לצנינים בעיני הקנאים, והר"ע ניסח פשקוויל חריף ובוטה מאד, שהכיל ביטויים קשים מאד כנגד כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע ("יצחק יצחק לגזירה שווה" ועוד כהנה וכהנה). הר"ע ידע שאחיו, סבא, לא ירשה לו להדפיס ולהפיץ את הכרוזים, ולכן שמר על חשאיות והלך להדפיס את המודעות בבית דפוס ממשלתי...

הר"ע הביא את המודעות מבית הדפוס, נכנס לבית הכנסת בשכונת בתי מילנר, נעל אחריו את הדלת וחיכה ל"קלעפער", המדביק המקצועי, שייקח ממנו את הפשקווילים וידביק אותם. אבא, שלמד בישיבת "אוהל משה" הסמוכה, הבחין במעשיו של דודו ורץ לספר על כך לאביו. סבא הגיע במהירות לבית הכנסת והתרה באחיו, מעבר לשער הסגור, למסור לו את המודעות, אך הוא מיאן להקשיב. סבא ניסה לערב בעניין את אביהם,

רבי יצחק שלמה בלוי זצ"ל, אבל גם לאביו סירב הר"ע בעקשנות לשמוע. הוא ציטט בלהט את הפסוק "האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הכיר"...

לסבא לא נותרה ברירה. הוא פרץ בכוח את דלת בית הכנסת, לקח מידיו של אחיו את המודעות ושרף אותן באש...
על הסיפור זכיתי למענה מכ"ק אדמו"ר זי"ע: "אזכיר עה"צ".

מ.

"ראיתי יהודי שלא מסיח דעת מהקב"ה!"

אחי הגדול, הגאון רבי יעקב ישעיה בלוי זצ"ל, פוסק הדור וחבר בד"צ העדה החרדית, ביקר אצל כ"ק אדמו"ר זי"ע פעמיים.

הפעם הראשונה הייתה בשנת תשמ"ה, אז הגיע אחי לביקור ראשון בארצות הברית. בני הרה"ג הרה"ח ר' פרץ אוריאל שי', שהיה אז תלמיד ב"קבוצה", שכנע את אחי לסור לביקור ב-770. אחי הגיע ל-770 לתפילת מנחה עם כ"ק אדמו"ר זי"ע ותו לא, ללא הזדמנות של ממש להתוודע אליו מקרוב.

אך לאחי הספיק מבט אחד על פני קדשו של כ"ק אדמו"ר זי"ע בכדי להפוך למעריך מושבע! כששוחחתי אתו על התרשמותו מהביקור ב-770 ושאלתי אותו מה הוא ראה, הדהימה אותי התשובה: "ראיתי יהודי שלא מסיח את דעתו מהקדוש ברוך הוא!". המשפט הזה העיד בעיניי יותר מכל על גדלותו של אחי, שניחן בראייה רוחנית זכה מיוחדת במינה.

*

ביקורו השני של אחי אצל כ"ק אדמו"ר זי"ע היה בשנת תשמ"ט. אחי עבר לפני כ"ק אדמו"ר זי"ע ב'דולרים', והציגו אותו כראש ועד הכשרות של העדה החרדית. כ"ק אדמו"ר זי"ע אמר בתגובה: "מן הסתם אתה יודע את הכתוב בספרים ש"כשר" הוא ראשי תיבות "כמוצא שלל רב", והוסיף בחיוך: "אין צורך להיבהל מכך שדבר הקשור עם שלום קשור עם טרחה, ובפרט דבר הקשור עם "שלל רב"... והעיקר שיהיה שלום רב, ובכל הפרטים, ובדרכי נועם".

מעניין לציין כי כ"ק אדמו"ר זי"ע אף העניק לאחי באותו מעמד שני דולרים "עבור קדושת ירושלים".

*

על גודל הערצתו והתבטלותו של אחי זצ"ל כלפי כ"ק אדמו"ר זי"ע יכולני להעיד כעד ראיה. בכמה וכמה הזדמנויות, כמו עיניי ראיתי כיצד הוא מקבל, ללא ערעור ופקפוק כלשהו, פסקים והנהגות של כ"ק אדמו"ר זי"ע, בנושאים שיש בהם מחלוקת הלכתית.

מיותר לציין את העובדה כי בעיני אחי, הפוסק האחרון היה תמיד כ"ק אדמו"ר הזקן נ"ע. שולחן ערוך הרב נחשב בעיניו כאחד מספרי הראשונים ממש, ובכל מחלוקת בין הפוסקים הכריע ברורות כפי פסק כ"ק אדמו"ר הזקן נ"ע, והדבר בא לידי ביטוי ביותר מעשרים מפסקי הלכה חשובים שכתב.

מא.

בלוי חב"דניק!?

בתחילת הפעילות שלי במסגרת צעירי חב"ד בירושלים, נפגשנו - אני וכמה עסקנים נוספים - עם מר זלמן שז"ר, שהיה אז יושב ראש הסוכנות היהודית, וביקשנו לקבל תקציב, "הקצבה" בלשון הימים ההם, עבור הפעילות שלנו.

בפתח הפגישה הצגתי את עצמי כנכדו של רבי משה בלוי זצ"ל, ולמשמע הדברים שז"ר חייך ואמר: "עד כדי כך הוא (הכוונה לכ"ק אדמו"ר זי"ע) הצליח? לעשות את בלוי לחב"דניק?...".

הרה"ח ר' צבי אייזנבך ע"ה, שהשתתף גם הוא בפגישה, השיב לשז"ר: "אם היית יודע מה זה אייזנבך, היית מתפלא עוד יותר...".

מב.

יש בלוי בלויבאוויטש!?

בחודש תשרי שנת תשכ"ח זכיתי לשהות אצל כ"ק אדמו"ר זי"ע, ואף להיות נוכח בסעודה בדירתו של כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, בקומה

העליונה ב-770, ביום טוב השני של חג הסוכות. זקני החסידים והנכבדים ישבו יחד עם כ"ק אדמו"ר זי"ע סביב השולחן, ואנוכי ועוד מספר אברכים צעירים עמדנו בסמוך.

במהלך הסעודה, כ"ק אדמו"ר זי"ע הורה למסובים לומר לחיים, ולפתע אמר: "בלוי איז זיך מיישב צי ער זאל זאגן, זאל ער זאגן "לחיים" נבלוי מתלבט אם לומר לחיים, שיאמר לחיים!...]".

הגה"ח רבי שמואל לוויטין זצ"ל, שישב ליד השולחן, שמע את דברי כ"ק אדמו"ר זי"ע והתבטא בפליאה: "יש בלוי בליובאוויטש? ! האם הוא קרוב של ר' עמרם בלוי?".

כ"ק אדמו"ר זי"ע השיב לגר"ש זצ"ל: "אינכם יודעים מיהו? הרי היה לו אח שלמד כאן בישיבה (הכוונה לאחי הרה"ג הרה"ח ר' יוסף שי, ישלח לו השי"ת רפואה שלמה וקרובה). כבר שנים רבות מאז שהוא התקרב...".

"הוא הרי מנהל "מבצע תפלין" בכותל, ושם כבר הניחו רבבות תפלין! ידועה מעלת "רבבות", כמבואר בלקוטי תורה וכו" – המשיך כ"ק אדמו"ר זי"ע ואמר, כשהוא מביט לעברי.

באותה הזדמנות הורה כ"ק אדמו"ר זי"ע לנו, האברכים, לנגן ניגון. פתחנו בניגון "ושמחת", בתוספת של נעימה אותה לימד הרה"ח ר' זלמן לוי ע"ה, במסגרת "מקהלת חב"ד" שהקמנו, בניצוחו של הרה"ח ר' יוסף מרטון ע"ה, לשם הופעה ב"ערבי חב"ד". כ"ק אדמו"ר זי"ע פנה אליי ושאל: "מניין ההוספה הזאת? מ"ספר הניגונים" שלך?". כ"ק אדמו"ר זי"ע התכוון לחוברת "אנעים זמירות" שחיברתי יחד עם הר"י מרטון ע"ה והופיעה זמן לא רב לפני כן.

מיג.

"דבר מסוים"

באותה סעודה פנה הגה"ח רבי שמואל לוויטין זצ"ל לכ"ק אדמו"ר זי"ע ואמר ש"לשמואל אהרן (קזרנובסקי) יש משהו לספר".

פניו של הרה"ח ר' שמואל אהרן קזרנובסקי ע"ה האדימו כסלק, והוא פתח ואמר בהתנצלות: "נו, הרי עכשיו שמחת תורה, ולקחנו משקה, אז אספר". הרש"א ע"ה סיפר בשם הרבנית נחמה דינה ע"ה, רעייתו של כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, כי בעלה התבטא באוזניה כי "אם הוא – הכוונה

לכ"ק אדמו"ר זי"ע - היה בזמן כ"ק אדמו"ר הזקן נ"ע, הוא גם היה "דבר מסוים".

סביב השולחן נפלה תדהמה וכל המסובים השתתקו. כ"ק אדמו"ר זי"ע שבר את הדממה ואמר: "הסיפור הוא לא בזמנו ולא במקומו. אמור לחיים".

מד.

"והיה הוא ותמורתו יהיה קודש"

המשפיע המקובל הגה"ח רבי מנחם זאב גרינגלס זצ"ל היה קרוב מאד לכ"ק אדמו"ר זי"ע עוד לפני הנשיאות, והוא בעצמו סיפר לי על ההתרחשות הבאה:

זמן מה לאחר הסתלקות כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע בי' שבט תש"י, טרם שכ"ק אדמו"ר זי"ע קיבל את הנשיאות בגלוי, השמיע הגרמ"ז זצ"ל באוזני כ"ק אדמו"ר זי"ע 'ווארט': נאמר בפסוק "אשר יעבור תחת השבט, העשירי יהיה קודש", ובמילים אלה רמוז היום הגדול, העשירי לחודש שבט, כך: "תחת השבט - אותיות שבט - העשירי יהיה קודש".

כ"ק אדמו"ר זי"ע השיב שאכן נכון הדבר, והוסיף מיד כי ראשי התיבות של "המר ימירנו והיה הוא", בפסוק הבא, הם צירוף שם הוי' של חודש שבט.

מיד נענה הגרמ"ז זצ"ל ואמר: "והיה הוא ותמורתו יהיה קודש"... הרמז להיותו של כ"ק אדמו"ר זי"ע ממלא מקומו של כ"ק חמיו נ"ע - היה ברור.

מה.

לבקש אמת

בתקופת היותי נער צעיר בן שש עשרה בערך, בשנת תשי"ב, התחלתי לחוש חוסר סיפוק בדרכי הרוחנית. זאת, למרות שנחשבתי "בחור טוב", למדן וירא שמים, והיו שניבאו לי גדולות. בתוכי פנימה חשתי צימאון למשהו נעלה יותר, והתחלתי לחקור, 'לבקש' ולחפש אחר דרך חדשה ואמתית בעבודת השם.

במשך כשנה וחצי התעניינתי והתחקיתי אחר כל מיני שיטות והסתובבתי בכמה חצרות חסידיות וחוגים ליטאיים שונים. בכלם למדתי והתבוננתי, ולא מצאתי את שאהבה נפשי. זכורני כי הרה"ק בעל ה"חלקת יהושע" מביאלה זצ"ל קרא לי אליו לשיחה מוסרית רצינית במטרה להשפיע עלי לקבל את הדרכתו בעבודת השם.

מוז.

המעיל שנשבח

באותן שנים של חיפוש אחר נתיב בעבודת השם, נהגתי ללכת בכל ליל שבת – יחד עם הרה"ח ר' שלמה צבי וייס ע"ה, שהיה חסיד גור – להשתתף בטיש של הרה"ק האדמו"ר ה"בית ישראל" מגור זצ"ל. הדרך מביתנו בשכונת פאג"י, ששכנה אז סמוך מאד לגבול הירדני, אל בית מדרשו של ה"בית ישראל" זצ"ל בשכונת גאולה, הייתה בחזקת סכנה, במיוחד בשעות הלילה. את הדרך היינו עושים מתוך אמונה ותקווה שאף כדור של צלף ירדני מעבר לגבול לא יפגע בנו, חלילה.

באחת השבתות הצטרף אלינו גם ר' דוד צבי בידרמן ע"ה – בנו של הרה"ק האדמו"ר מלעלוב זצ"ל, חתנו של הרה"ח ר' אברהם פרשן ע"ה – שהיה תלמיד בישיבת "שפת אמת" של חסידות גור.

ה"בית ישראל" זצ"ל נהג בכניסתו ל'טיש' להסתובב בקרב הקהל, להתעניין ולהחליף כמה מילים עם החסידים. כשנכנס ה"בית ישראל" זצ"ל והבחין בנו, אמר לנו: "בטח גם תחזרו בשלושה. שלושה זה כוח". לפי הבנתנו, ה"בית ישראל" זצ"ל חשש שאנחנו שנינו – אני ור' דוד צבי בידרמן ע"ה – נעזוב את ה'טיש' מוקדם יותר, מאחר שאיננו חסידי גור, בשעה שר' שלמה צבי וייס ע"ה יישאר בבית המדרש עוד, כדי להשתתף בחזרת ה'תורות', כנהוג בקרב החסידים, והוא ייאלץ לעשות את הדרך חזרה לביתו בגפו.

למעשה, בשלב כלשהו אכן החלטנו לשוב הביתה, כשר' שלמה צבי וייס ע"ה עדיין נשאר בבית המדרש. לאחר כברת דרך, בעמדנו ברחוב צפניה, נזכר ר' דוד צבי בידרמן ע"ה שהוא שכח את המעיל בבית המדרש של גור. סבנו על עקבותינו לקחת את המעיל, ובינתיים סיים ר' שלמה צבי וייס ע"ה את ענייניו והיה מוכן לחזור גם הוא הביתה, וכך אכן חזרנו בשלושה...

מוז.

"ואין להקשות"...

בשלב מסוים של החיפושים והתהיות, בשנת תשי"ג, התוודעתי לשיטת חסידות חב"ד. בראשות ישיבת ערב "המתמידים", שבה למדתי, עמד הגה"ח ר' אברהם לייב קליין ע"ה. הרא"ל ע"ה היה חסיד חב"ד, אם כי לא מוצהר. זה היה בסביבות פורים, והוא למד אתי את המאמר "יביאו לבוש מלכות" בתורה אור. כך נחשפתי לראשונה לתורת חב"ד.

לאחר מכן התחלתי להתקרב יותר ולהתעמק עוד בתורת חסידות חב"ד. שמעתי שיעורים בתניא מפי המשפיע הגה"ח רבי משה יהודה רייכמן זצ"ל, ולמדתי חסידות עם הרה"ח ר' שמעון יעקובוביץ ע"ה ויבלח"ט הרה"ח ר' צבי גרינוולד שי'.

התחלתי בהחלט לחוש שמצאתי את מקומי ואת דרכי בעבודת השם, אבל היו לי עדיין כמה התחבטויות, הסתייגויות וספקות באשר לדרך חב"ד. התייעצתי עם כמה מהחסידים והם הציעו לי לכתוב את שאלותיי במכתב לכ"ק אדמו"ר זי"ע.

עשיתי כעצתם, ושיגרתי מכתב לכ"ק אדמו"ר זי"ע. באותו שלב, עדיין שמרתי על התקרבותי לחב"ד בסוד מפני הוריי ומשפחתי. לא רציתי לצער אותם וכביכול להביע אי אמון בדרך שבה הם חניכו אותי. אשר על כן, שכרתי תא דואר – דמי השכירות עמדו אז על שבע לירות לשנה – וציינתי אותו כמען למכתבו החוזר של כ"ק אדמו"ר זי"ע. כך וידאתי שהמכתב יגיע אליי באופן אישי ולא לבית הוריי.

ואכן, כעבור זמן קיבלתי מכתב תשובה מאת כ"ק אדמו"ר זי"ע. במכתב (נדפס באגרות קודש, חלק ז, עמוד שסח) השיב לי כ"ק אדמו"ר זי"ע על השאלות שהעליתי במכתבי, ולפליאתי הוסיף את הקטע הבא: "ואין להקשות מה הי' בדורות הראשונים קודם שנתגלתה תורת החסידות, כי קושיא זו דומה להיש מקשים מה הי' בזמן המשנה קודם שהיתה הגמרא ובזמן הגמרא קודם שהיו ספרי הראשונים וכו' והאריכות בזה אך למותר".

התפלאתי למקרא הפסקה האמורה, משום שדווקא קושיה זו, משום מה, לא הפריעה לי. את רוח קדשו הגלויה של כ"ק אדמו"ר זי"ע ראיתי לאחר שאבי זצ"ל כבר גילה את סודי שהתפרסם ונוכח לדעת כי הפכתי לחסיד חב"ד. הוא לקח אותי לשיחה, ושאל אותי רק שאלה אחת: אם אכן

דרך החסידות היא הדרך הנכונה בעבודת השם, מה היה לפני שהתגלתה החסידות? מובן שהמענה היה כבר מוכן על לשוני...

מה.

"בשנה זו"

נישאתי בכ' כסלו שנת תשט"ו, ולצערנו ולמגינת לבנו, במשך מספר שנים לא זכינו להיפקד בפרי בטן. בכל הזדמנות הזכרתי את העניין לברכה לפני כ"ק אדמו"ר זי"ע, ומעולם לא זכיתי להתייחסות מיוחדת, מעבר למענה השגור בלשון קדשו של כ"ק אדמו"ר זי"ע: "אזכיר על הציון".

בחודש ניסן תשי"ח, יותר משלוש שנים לאחר חתונתנו, כתבתי לכ"ק אדמו"ר זי"ע מכתב כאוב. במכתב הזכרתי את יום ההולדת של רעייתי, וכתבתי כי היא עצובה ושבורה לגמרי מכך שעדיין לא זכינו בילדים. הוספתי וכתבתי שמצב רוחה של אשתי מעורר בעיות ופוגע בהצלחה להפוך את ביתי שלי לבית חב"די, בה בשעה שאני עצמי עוסק בקירוב נערים וצעירים רבים לאור החסידות. אני זוכר שהשתמשתי במרירותי בביטוי "פלטרין שלך לא כבשת ואתה הולך וכובש חו"ל"...

להפתעתי הרבה, כעבור זמן התקבלה בתיבת הדואר שלנו מעטפת דואר אוויר מוכרת ממזכירות כ"ק אדמו"ר זי"ע, שהייתה ממוענת לא אליי כי אם לאשתי, שכלל לא פנתה ולא כתבה לכ"ק אדמו"ר זי"ע!

במכתב (נדפס באגרות קודש, חלק יז, עמוד א) כותב כ"ק אדמו"ר זי"ע:

במענה להודעה ע"י בעלה הרב שליט"א מיום הולדתה, הנה יהי רצון שתהיי השנה הבאה לקראתה לשלום שנה טובה ומוצלחת בטוב הנראה והנגלה.

ומובן וגם פשוט שכל שיתגדל הבטחון בהשי"ת בורא העולם ומנהיגו המשיג על כל אחד ואחת בהשגחה פרטית תתוסף גם המשכת ברכות השי"ת למטה ותתגדל מדת הברכה וההצלחה, וכבר ידוע הוראת תורתנו תורת חיים, אשר על האדם להיות בשמחה ובטוב לבב, שהרי כל ימיו וכל שעות ורגעים שבימים אלו מוקדשים הם לעבודת הבורא וכמ"ש עבדת את ה"א בשמחה ובטוב לבב, ובמכל שכן שצריך להיות כן בהנוגע לאשה עקרת הבית, וכנראה במוחש שמצב הרוח בבית תלוי במצב רוח האשה, ואין הברכה

שורה אלא מתוך שמחה, וכיון שנצטוינו על זה בודאי שאפשר הדבר, ובפרט כשתבונן אפילו לשעה קלה תראה חסדי השי"ת עמה ועם בעלה שי בעבר ובודאי יומשכו גם בעתיד וכנ"ל הכלי להמשיך הברכה ולקבלה, תוקף הבטחון ושמחה פנימית ואמיתית, ויהי רצון אשר בשנה זו ימלא השי"ת משאלות לבבם לטובה בזחור"ק.

אני נתקפתי התרגשות ותדהמה למקרא הברכה המפורשת שכתב כ"ק אדמו"ר זי"ע, בלשון בלתי שגרתית בעליל: "ויהי רצון אשר בשנה זו ימלא השי"ת משאלות לבבם לטובה בזחור"ק".

ואכן, כעבור תשעה חודשים, בחודש כסלו תשי"ט, נולד בשעה טובה ומוצלחת ולמזל טוב בננו בכורנו, הרה"ג הרה"ח ר' יעקב מאיר שי'.

מ.ט.

משנה מזל

בהמשך לכך, אספר אנקדוטה פיקנטית. באותו מכתב שכתבתי לכ"ק אדמו"ר זי"ע, שאלתי האם נכון לעבור דירה באותה עת. למעשה, לא קיבלתי מכתב חוזר מכ"ק אדמו"ר זי"ע והנושא ירד מסדר היום. בשנת תש"נ הודפס כרך יז באגרות קודש, וכשעיינתי בו גיליתי דבר מדהים: המכתב הראשון שהופיע בו היה אותו מכתב לרעייתי, והמכתב העוקב הבא אחריו בספר ממוען אליי! מסתבר שכ"ק אדמו"ר זי"ע אכן השיב למכתבי שלי, אך מסיבות לא ברורות אני עצמי לא קיבלתי את המכתב בשעתו. באותה שעה עמדה על הפרק שוב שאלת מעבר דירה, ואנו ראינו בכך את ברכתו הקדושה של כ"ק אדמו"ר זי"ע למעבר דירה.

לחביבות העניין, אצטט כאן קטעים ממכתבו האמור של כ"ק אדמו"ר זי"ע:

במענה למכתבו מכ"ה אדר, בו כותב אודות מצב רוח זוגתי מרת... שתליט"א שפעמים בעצב היא וכו'.

בודאי יוכל להסבירה אודות ענין הבטחון בבורא עולם ומנהיגו המשגיח על כל אחד ואחת בהשגחה פרטית ולית אתר פנוי מניי והאומנם יהי עצב איש ואשה הישראלים הנמצאים בקרבת מקום ממש עם מלך גדול וטוב בטוב אמיתי, שפשיטא שאין לו ממה לדאוג וממה לפחד בדי אמות של המלך, והנמשל מובן, ובפרט שבאמת אין זה נמשל אלא אמיתית הענין ממש, אלא שבאין ערוך

למעלה ולמעלה מזה, וכפיוט הידוע אין ערוך לך וכו'.

...במ"ש אודות הדירה, באם להחליפה – הנה בכלל בענינים
כאלו יש להתחשב בדעת האשה עקרת הבית, וכיון שדירה נאה
מרחיבה דעתו של אדם, אין להתרשם באם עליו להכנס לחוב במדה
ממוצעת, שהרי כן הוא מנהגו של עולם.

ג.

מסיר כתמים

בתנו רייזל שושנה תחי' נולדה עם כתם לידה בולט מאד על ידה, דבר
שהדאיג מאד את אימה, רעייתי. פנינו לרופאים ומומחים, ואחד מהם הציע
לנו לעבור טיפול בקרינה, שעשוי אולי, במידה גדולה של ספק, להצליח
ולהסיר את כתם הלידה.

בתנו הייתה אז תינוקת כבת חצי שנה, והתלבטנו מאד האם לגשת לטיפול
המדובר. כתבנו על הבעיה לכ"ק אדמו"ר זי"ע, ובמכתב התשובה (נדפס באגרות
קודש, חלק כב, עמוד לא) שלל כ"ק אדמו"ר זי"ע את הרעיון, וכתב כך: "טיפול
קרני "רדיום" בנוגע לקטנים בפרט, וביחוד בגיל רך ביותר – צריך זהירות
יתרה. ובאם יש רופא חושש – אין לעשותו. והרופא כל בשר ישלח רפואתה
באופן הטוב הנראה ונגלה".

למעשה, אינני יודע איך וכיצד, ללא שום טיפול והתערבות, כתם הלידה
נעלם כלא היה...

נא.

עשה לך רב

במכתב מח' ניסן תשט"ו (נדפס באגרות קודש, חלק יא, עמוד יז) – שנים רבות לפני
שהביע בפומבי את רצונו הקדוש שלכל אחד יהיה "עשה לך רב" שידריך
אותו וייעץ לו בעניני עבודת ה' – כתב לי כ"ק אדמו"ר זי"ע על החשיבות
הגדולה שיש בעניין של "עשה לך רב", כך:

בשאלתו אם להטבת ההנהגה ולעבודה כדבעי מספיק
הלימוד בספרים שיחות וכו' - הנה מובן שלא כן הוא, אלא מוכרח

לכאור"א שיהי' מי עומד על גבו, והרי כבר נאמר עשה לך רב, וכידוע בדיוק לשון עשי' שהא מלשון מעשין על צדקה לשון כפי', היינו אפילו אם אין התלמיד רוצה בכך. ובפרט כשהמדובר בעניינים שתורת החסידות מדברת אודותם, שהם עניינים דקים לפי"ע ובמילא הטעות בזה עלולה יותר ומזקת יותר.

וידוע ג"כ הפירוש בדברי משה, רבן של כל ישראל, כתוב זאת זכרון בספר (ואעפ"כ) ושים באזני יהושע. מובן ג"כ שאין יוצאים ידי חבתו בועשה לך רב, אלא שצ"ל ג"כ וקנה לך חבר, היינו שיהי' מי שיוכל לגלות לו ולפניו נגעי לבבו, וכפתגם כ"ק אדמו"ר האמצעי, שעי"ז הנה שני נפה"א נלחמים על נפש הבהמית אחד.

ניגשתי עם המכתב למורי ורבי הגה"ח רבי נחום שמריה ששונקין זצ"ל, וביקשתי ממנו להיות "עשה לך רב" שלי. הגרנ"ש זצ"ל לקח את הדברים ברצינות, וגער בי: "ומה נראה לך? שאתה תחליט אם יש לך מה לשאול אותי ואז תבוא להתייעץ אתי? אתה מבקש לעשות לעצמך חיים קלים ולעשות בעצמך את רוב העבודה? לא כך! תבוא אליי שלוש פעמים בשבוע, נלמד יחד חסידות, ותוך כדי הלימוד, אם יתעוררו אצלך שאלות או ספקות, תעלה אותם".

וכך אכן הווה. במשך תקופה ארוכה, היינו יושבים ולומדים יחד חסידות, לפעמים בבית הכנסת חב"ד במאה שערים ולפעמים בביתו שלו.

מחובתי לצי"ן, ולו במילים ספורות, את אישיותו התורנית-חסידית המופלאה של הגרנ"ש זצ"ל, כחסיד אמתי, גאון בתורה ובחסידות, עובד ה' באמת ובפנימיות בלי כל "בליטה" חיצונית. אכן, הגרנ"ש זצ"ל זכה למעריצים רבים, שלא היו למעשה בין חסידי חב"ד, שבזכותו היו לחסידי חב"ד נאמנים.

נב.

הדרכות מהגרנ"ש ששונקין זצ"ל

זכיתי לשמוע מפי מורי ורבי הגרנ"ש ששונקין זצ"ל סיפורים והדרכות רבים, שרובם גם נדפסו בספר זיכרונותיו, אך אוסיף עליהם את זאת:

1. בעבודת ה' הדריכני לקבל עליי כעיקר יסודי את תוכן פרק טז בתניא, על "מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה", עיין שם.

2. בחזרת דא"ח ברבים נהג להשמיע את תוכן המאמר על כל פרטיו (בעל פה, כמובן), אך בלי להיות צמוד ללשון הספר, כך שהאמירה הייתה "חופשית" וזורמת, ואף בתוספת הסברה משלו. באופן כזה זכו כל השומעים לקלוט את תוכן המאמר היטב.

3. כאשר ביקרו כאן שלוחיו הראשונים של כ"ק אדמו"ר זי"ע, בשנת תשט"ז, כמפורסם – התבטא הגרנ"ש זצ"ל: "במכתב ששיגר הרבי לקראת הביקור, הזכיר את תפקיד השלוחים לעסוק בהפצת המעיינות חוצה. בסופו של דבר התברר כי פעולותיהם העיקריות היו דווקא במחנה חב"ד. מסתבר אפוא כי אנחנו עדיין בגדר "חוצה"...".

4. הגרנ"ש זצ"ל סיפר לי כי מיד עם הסתלקות כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע – לא הייתה לו שום התלבטות, כי ידע מיד שכ"ק אדמו"ר זי"ע הוא הרבי. כך הסיק מן העובדה ש"כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע הכניס אותו לתוך מאמריו" (כך התבטא). הוא התכוון להערות שכ"ק אדמו"ר זי"ע הוסיף בשולי מאמרי כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע. כידוע, הביטוי הבולט בחסידות חב"ד מדור דור לענייניו של הרבי הנשיא הוא – אמירת מאמרי דא"ח.

אגב: ציבור חסידי חב"ד בירושלים היה מן הראשונים שראו בכ"ק אדמו"ר זי"ע את נשיא הדור השביעי, על פי שלושה שעמדו בראש העדה כאן: הגרש"י זוין זצ"ל והגרא"ח נאה זצ"ל, שהתכתבו שניהם בדברי תורה עם כ"ק אדמו"ר זי"ע עוד לפני נשיאותו והכירו בגדלותו, והגרנ"ש זצ"ל, מן הסיבה האמורה.

5. לא אחת אמר לי הגרנ"ש זצ"ל כי כשקרא בשיחותיו של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע על התגלות שמימית זו או אחרת אצל אביו כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (כגון התגלות אביו נ"ע אליו וכיו"ב), עם ציון הזמן וההזדמנות של התרחשות כזאת (כגון – בזמן תפילה) – נזכר לפעמים שהוא עצמו, או חבריו המבוגרים, נכחו במקום בשעת מעשה.

אנחנו לא ידענו כלל – אמר – שברגע זה מתרחשים מול עינינו מופעים שמימים, ובעינינו הייתה זאת תפילה רגילה כמו בכל יום... רק כעבור עשרות שנים נודע לנו שבאותם רגעים התרחשה תופעה מופלאה מבלי שנרגיש בה כלל.

המסקנה היא – המשיך ואמר – שכאשר אנו נמצאים אצל הרב בעת תפילה רגילה או הזדמנות שגרתית אחרת – ייתכן שבאותו רגע מתגלים אליו רבותינו נשיאינו הקדושים, מבלי שנחוש בכך כלל!...

דא עקא - סיים - שאנו לא נדע לעולם מה התרחש כאן, כי אין מי שיגלה זאת...

נג.

הגר"מ זובר זצ"ל

לאחר פטירת הגרנ"ש ששונקין זצ"ל, קיימתי את הוראת "עשה לך רב עם הגה"ח רבי משה וובר זצ"ל. הגר"מ זצ"ל התגורר, עם רעייתו הרבנית מרים ע"ה, בבתי אונגריין. כל הדירות בשכונת בתי אונגריין היו דירות קטנות בנות חדר אחד, מטבח ופרוזדור. דירתו של הגר"מ זצ"ל הייתה מחולקת במחיצה שחצתה את הדירה הזעירה לשניים. בחלק אחד התגוררה משפחת וובר, ובחלק השני - משפחתו של ידידי הרה"ח ר' בנימין קליין ע"ה, לימים ממזכיריו של כ"ק אדמו"ר זי"ע. רק כעבור שנים רבות מאז נישואיהם, כאשר עזבה משפחת קליין את המקום, הוסרה המחיצה והדירה חזרה להיות 'גדולה', בממדים של בתי אונגריין...

יצויין כי אחותו של הגר"מ זצ"ל, מרת הינדא ע"ה, הייתה אשתו של דודי זקני, אחיו של סבא, רבי עמרם בלוי זצ"ל; ואחיה של הרבנית מרים ע"ה היה הרה"ח ר' מנחם גרומן ע"ה, חותנו של הגה"ח ר' יקותיאל פרקש שליט"א, מו"צ חסידי חב"ד בירושלים.

אגב: בספרי "נר למשיחי" על תניא קדישא, הבאתי פירוש משמו של הגר"מ זצ"ל על קטע בפרק ג' בתניא.

נד.

ישיבת הערב

בשנת תשט"ז הוצע לי לשמש מדריך בישיבת הערב בבית הכנסת חב"ד בשכונת בית ישראל. לקחתי על עצמי את התפקיד, ולמעשה ניהלתי את ישיבת הערב ופיתחתי אותה מאד. בשנת תשי"ח כבר פתחנו סניפים נוספים בשכונת פאג"י ובשכונות נוספות בירושלים, ובאמצעות הפעילות במסגרת ישיבת הערב קירבנו נפשות רבות לדרך חב"ד ולכ"ק אדמו"ר זי"ע.

מלבד שיעורים קבועים בחסידות, היינו עורכים פעילות חסידית, התוועדויות ביומי דפגרא ועוד כהנה וכהנה, ופעלנו לשכנע נערים לעבור

ללמוד בישיבת "תורת אמת" בירושלים, ולשם כך אף הקמנו כיתת "מכינה" מיוחדת בישיבה. בין תלמידי אותה מכינה היו הרבנים (לפי סדר א"ב) חנניה יוסף אייזנבך, שמעון בקרמן, חיים שלום דייטש, מרדכי דרוק ז"ל, צבי ויגלר, מאיר מינצברג, ישראל נאה, ישראל סוסובר ז"ל, מרדכי ספרין, מאיר פריימן ז"ל, ויהודה רבינוביץ'.

מאוחר יותר, בשנת תשכ"ב, בגלל סיבות שונות, התחלנו לשלוח את הבחורים ללמוד בישיבת "תומכי תמימים" בלוד. הקבוצה הראשונה ששלחנו לישיבה בלוד מנתה שלושה בחורים – הרבנים דוד פישר ואשר סלומון שי', ולהבדיל בין חיים לחיי החיים, ר' אלעזר גלבשטיין ע"ה. לכך מתייחס כ"ק אדמו"ר זי"ע במכתבו (נדפס באגרות קודש, חלק כב, אגרת ח'רמה): "ודאי יודיע ההמשך בעניני ישיה"ע, הת' שי' שנסעו ללוד, ביהכ"נ חב"די בשיכון פאגי וכו'". בין התלמידים בקבוצה הבאה שנשלחה לישיבה היו הרבנים שלמה פליישמן, מנחם פליישמן ויחיאל נויהויזר שי'.

נה.

"מבהיל!"

כאשר הקמתי את סניף ישיבת הערב בשכונת פאג"י, חיפשתי מדריך שימלא את מקומי בסניף המרכזי בשכונת בית ישראל, אך כל מי שביקשתי ממנו לקחת על עצמו את האחריות התחמק מהמשימה בתואנות שונות ומשונות.

דיווחתי על כך לכ"ק אדמו"ר זי"ע במכתב, וקיבלתי את התשובה החרیפה הבאה (המכתב נדפס באגרות קודש, חלק יח, עמוד נא): "מבהיל מ"ש שאין איש רוצה לקחת על עצמו הדרכת ישיבת הערב... ולכן הוכרח לקחתה בחזרה וכו', כי האומנם לאחרי כל התעמולה, ריבוי המכתבים וכו' גם הנ"ל אי אפשר לפעול?".

בסופו של דבר, בעקבות מכתבו של כ"ק אדמו"ר זי"ע, הסכים הגה"ח ר' מנחם וילהלם ע"ה לקחת על עצמו את המשימה, וביצע אותה בהצלחה רבה.

נז.

הפתעה לא טובה

באותו מכתב שכתבתי לכ"ק אדמו"ר זי"ע, דיווחתי גם על כך שאחד הבחורים המצוינים ששלחנו ללמוד בכיתת המכינה ב"תורת אמת" עזב את הישיבה ועבר ללמוד בישיבת פוניבז'. כ"ק אדמו"ר זי"ע ראה את הדברים בצורה חמורה מאד, ראה בהנהלת הישיבה אחראית למחדל, וכתב לי על כך (חלק זה של המכתב הושמט ואינו מופיע באגרות קודש שם) :

במ"ש אודות פלוני, שיצא ממכינת תו"א [ולפלא שמשום מקום אחר לא הודיעו עד"ז], הנה הפתעה בזה לא היציאה עצמה, שהרי רגיל הדבר בכל ישיבה שאיזה מהתלמידים יוצאים וכמה נכנסים. ומה שכן מפתיע הוא כתבו – שזה הי' בהפתעה גמורה, ותמוה הדבר, שהרי אין האדם (וגם צעירים בכלל) משתנה מן הקצה אה"ק לפתע פתאום, אלא שלוקח זמן מהסברא – מההחלטה ועד שמביאה לפועל, ובודאי שבדבר הנ"ל – יש סיבות שלוחצות עליו להחלטה כזו, ואיך זה לא שמו לב בעוד מועד – אם לסלק הסיבות באם חשובות הנה, או להוכיחו שאין בהן חשיבות.

נז.

הנהלת צא"ח

בימים ההם, בשנות היו"ד המאוחרות, אני וידידי הרה"ח ר' שמואל שניאורסון שי' (ישלה לו השי"ת רפואה שלמה וקרובה) פעלנו רבות ביחד להפצת המעיינות ולקירוב יהודים חרדים רבים לדרך החסידות ולאורו של כ"ק אדמו"ר זי"ע. באישור הנהלת צעירי חב"ד בירושלים, הקמנו ועדה להפצת המעיינות, ובמסגרתה קיימנו שיעורי חסידות, התוועדויות, כנסים וחזרת דא"ח בישיבות ובבתי כנסת בכל החוגים. ב"ה, זכינו ועל ידנו התקרבו רבים-רבים לחסידות ולכ"ק אדמו"ר זי"ע.

באותה תקופה התגלעו סכסוכים פנימיים ומריבות בין חברי הנהלת צעירי חב"ד בירושלים, ולמעשה, הפעילות קרטעה וכמעט שותקה. הדברים הגיעו עד כדי כך שכ"ק אדמו"ר זי"ע בעצמו פירק את ההנהלה ומינה את הרה"ח רבי עזריאל זליג סלונים ע"ה להקים הנהלה חדשה.

הרע"ז ע"ה בחר בשלושה אנשים לחברי ההנהלה החדשה – ר' יהושפט אלפרט, ר' צבי אייזנבך ואנוכי (מאז ניהלתי את צעירי חב"ד בירושלים משך כשלושים שנה). חשתי שידידי הר"ש שניאורסון מתרעם ושומר לי טינה על כך שאני נבחרתי לחבר ההנהלה החדשה, ואילו הוא לא.

כעסו של הר"ש כלפיי כאב ללבי מאד, ודיווחתי על כך לכ"ק אדמו"ר זי"ע, שהשיב לי במכתב כך: "במ"ש בסיום מכתבו שיש לו עגמ"נ ממה שפב"פ שי' מרוגז עליו על שנכנס וכו', כבר ידועה תביעת רבנו הזקן באגה"ק שלו סוס"ב ככתוב כמים הפנים לפנים וכו'. והרי בזה אין כ"כ נפק"מ מי המתחיל בהשינוי לטוב, שבכ"א יגרום כמים הפנים מצד השני".

יצוין שבמכתב המוקלד לא הופיעה המילה "שי" אחרי המילה "שפב"פ", וכ"ק אדמו"ר זי"ע הוסיפה בכי"ק.

נח.

גדולי הדור הבא

על אותה תקופה שבה ניהלתי את צעירי חב"ד בירושלים, התבטא כ"ק אדמו"ר באוונני – בהזדמנות מאוחרת הרבה יותר – כי הפעילות הייתה בהיקף גדול. ואכן, פעלנו באופן מיוחד, בכמות ובאיכות, בהפצת המעיינות חוצה. אחת הפעולות שזכוורות לי במיוחד הייתה זו שעשיתי במטרה ליידיע ולהכיר את תורתו של כ"ק אדמו"ר זי"ע לציבור בני התורה במיוחד.

רכשתי מהרה"ח ר' אברהם פריז ע"ה שבעה עותקים מההגדה של פסח שחיבר כ"ק אדמו"ר זי"ע, עליהם שילמתי מכיסי הפרטי, ושיגרתי אותם לשבעה גדולי תורה צעירים, שסברתי כי הם יהיו מנהיגי הדור הבא. השבעה היו (לפי סדר א"ב): הגאון רבי שלמה זלמן אורבעך, הגאון רבי יששכר דוב גולדשטיין, הגאון רבי ישראל משה דושינסקי, הגאון רבי שמואל הלוי וואזנר, הגאון רבי עובדיה יוסף, הגאון רבי יהודה צדקה והגאון רבי יעקב ישראל קנייבסקי – זכר כולם לברכה. להערכתי, הייתה זו ההיכרות הקרובה והבלתי אמצעית הראשונה שלהם עם תורתו של כ"ק אדמו"ר זי"ע.

מאוחר יותר, על פי הוראה שהתקבלה ממזכירות כ"ק אדמו"ר זי"ע, הרה"ח ר' עזריאל זעליג סלונים ע"ה כיסה את ההוצאה ושילם לי עבור ההגדות שרכשתי. ההוראה עברה דרך הרה"ח ר' אוריאל צימר ע"ה, בהתכתבות הסדירה בינינו.

נט.

"דאס איז חב"ד!"

במסגרת הפעילות המשותפת שלי ושל ידידי הרה"ח ר' שמואל שניאורסון שי', ערכנו באחת השנים התוועדות חגיגית גדולה בבית הכנסת חב"ד במאה שערים, לרגל י"ב תמוז, חג הגאולה של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, והזמנו את הגה"ח רבי שאול דב זיסלין זצ"ל, שהיה אז זקן רבני אנ"ש, להתוועד. הגרש"ד זצ"ל עורר את הקהל מאד בדבריו, וזכורני שבין הדברים סיפר את הסיפור הבא:

הוא - הגרש"ד זצ"ל - היה כרוך אחרי המשפיע הגדול בישיבה בליובאוויטש, רבי שמואל גרונם אסתרמן זצ"ל. בשעת קריאת התורה נהג רבי שמואל גרונם לעמוד סמוך לבימת הקריאה, והגרש"ד זצ"ל היה עומד לידו.

בשבת פרשת בלק, כשקרא בעל הקריאה את הפסוק "וקם שבט מישראל ומחץ פאתי מואב", לא יכול היה רבי שמואל גרונם להתאפק וקרא: "דאס איז חב"ד! [זוהי חב"ד]", ולא הוסיף מילה. רק לאחר שהסתיימה קריאת התורה, הסביר רבי שמואל גרונם לתלמידו הגרש"ד זצ"ל את כוונתו: מואב היא בחינת חכמה דקליפה, ומי שיכול להתייצב נגדה וללחום בה ולנצח זו רק שיטת חב"ד, חכמה דקדושה - כידוע ששיטת חב"ד דוגלת בעבודת ה' פנימית, וכידוע, מתוך התבוננות והשכלה אלקית - שהיא "שבט מישראל", שבט משבטיו של הבעל שם טוב הקדוש זיע"א.

ס.

מניין חב"ד בפאג"י

לקראת שנת תשכ"ג החלטנו שהגיעה העת להקים מניין חב"ד לכל דבר ועניין בשכונת פאג"י. עד אז, היינו מארגנים מניין מאולתר מדי פעם, כמו לאמירת תהלים בשבת מברכים לפני התפילה, אך לא מעבר לכך.

כבר בשנת תשכ"ב, בעיצומן של ההכנות, שאל אותי כ"ק אדמו"ר ז"ע במכתב (הובא לעיל) על "ביהכ"נ חב"ד בשיכון פאג"י".

באותה תקופה, היה זה בראשית ימיה של השכונה, אחי הגאון רבי יעקב ישעיה זצ"ל הקים תלמוד תורה בדירה קטנה בשכונה. הדירה, שהכילה חדר

וחצי בערך, נקנתה מבעליה תמורת חמשת אלפים לירות, ואני הצעתי לאחי להשתתף ברכישת הדירה בסכום של אלף לירות, ובתמורה נקבל את הזכות להקים במקום מניין חב"די ולקיים פעילות נוספת, שלא על חשבון שעות הלימודים בתלמוד התורה, כמובן.

בדיוק אז, בחודש תשרי תשכ"ג, זכיתי לשהות לראשונה אצל כ"ק אדמו"ר זי"ע, והתקבלתי ליחידות בקודש פנימה פעמיים – פעם אחת בעשרת ימי תשובה, ביחידות שנמשכה ארבעים וחמש דקות, ופעם נוספת לאחר חג הסוכות, למשך עשרים וחמש דקות.

באחת היחידויות דיווחתי לכ"ק אדמו"ר זי"ע על התכנית לפתוח מניין חב"ד בפאג"י. כ"ק אדמו"ר זי"ע הביע קורת רוח ואמר לי כך: "בכל בית כנסת, ובמיוחד בארץ ישראל ש"עיני ה' אלוךך בה", צריך להיות כל יום שיעור תורה, ובבית כנסת ששייך לרבתינו צריך להיות גם שיעור חסידות כל יום". כ"ק אדמו"ר זי"ע הוסיף ואמר שפתיחת המניין החב"די צריכה להיות בדרכי נועם ובלי לפגוע בשכנים ובאנשים בסביבה.

בשעה טובה, בשבת פרשת לך לך תשכ"ג, התחלנו להתפלל בדירת התלמוד-תורה. אך למעשה, אחי זצ"ל, מטעמו ונימוקו, סבר שההתחייבות מצדו אינה כפי שסברתי אני. כאשר זכיתי להיות בצל קורתו של כ"ק אדמו"ר זי"ע, דיווחתי על ההתפתחות והבעתי את התלבטותי האם מחובתי ומאחריותי לזמן את אחי לדין תורה, וזאת למרות החיבה ההדדית והקרבה הגדולה ששררה בינינו. כ"ק אדמו"ר זי"ע השיב לי במשפט המדהים הבא: "שניכם מתכוונים לשם שמים. אתה צריך לוותר".

בהלווייתו של אחי זצ"ל, בכיכר השבת בירושלים, כאשר התבקשתי לשאת הספד אחר מיטתו, השתמשתי בכיטוי ששמעתי באוזני מפי כ"ק אדמו"ר זי"ע ואמרתי, בין השאר, כי כ"ק אדמו"ר זי"ע העיד עליו ש"הוא מתכוון לשם שמים".

סא.

מהותו של מנהג

ללא קשר ליחידויות שלהן זכיתי, הכנסתי לכ"ק אדמו"ר זי"ע באותה עת רשימה של מנהגים שהבחנתי שנהוגים בבית הכנסת ב-770, והוספתי כי בכוונתי להדפיס את רשימת המנהגים ולתלות אותה בבית הכנסת שאנו מקימים בפאג"י, כדי שהמניין אכן יתנהל בצורה חב"דית על פי כל המנהגים.

לאכזבתי ולהפתעתי, לא קיבלתי תגובה או התייחסות כלשהי מכ"ק אדמו"ר זי"ע בעניין המנהגים. היה זה דבר חריג, שכן בדרך כלל זכיתי למענה מכ"ק אדמו"ר זי"ע כמעט על כל דבר.

ביחידות השנייה שהזכרתי, העלה כ"ק אדמו"ר זי"ע לפתע את הנושא ואמר: "בעניין המנהגים שכתבת – הרי יש את לוח היום יום, הרשימות (הכוונה היא לקונטרסים שיצאו תחת השם "ליקוטי מנהגים", אותם היה כ"ק אדמו"ר זי"ע מוציא לאור לרגל חגים ומועדים שונים וכדומה; גלגולו הראשון של ספר המנהגים), ולוח כולל חב"ד".

"והמנהגים שנוהגים פה (בבית הכנסת ב-770)", הוסיף כ"ק אדמו"ר זי"ע ואמר, "אינם ראיה בכלל. כשהכנתי לדפוס את המחזור, חותני הרבי אמר לי להכניס איזה פיוט (לדעתי הכוונה כנראה לפיוט "אומץ אדירי", עליו מעיר כ"ק אדמו"ר זי"ע במחזור הערה נדירה – "הוראת כ"ק מו"ח אדמו"ר לאמר"). אמרתי לו ששמעתי מכמה שהיו בליובאוויטש, אצל כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, ששם לא אמרו את הפיוט הזה, וענה לי ש"אבא לא התערב בגבאות".

מכאן למדתי רבות על מקומו, מהותו ותוקפו של מנהג, ועל ההבחנה בינו לבין הנהגות שונות שלא יכולות להיכלל תחת הקטגוריה של "מנהג חב"ד", על כל המשתמע מכך, וכפי שביארתי – בתוספת מקורות רבים נוספים – בספרי "על מנהגים ומקורותיהם".

סב.

בית כנסת של קבע

לאחר תלאות ונדודים, בשנת תשכ"ח זכינו לתקוע את יתדות בית כנסת חב"ד בפאג"י ולאחר מכן לעבור למבנה של קבע. וכך הייתה השתלשלות הדברים:

בשמחת תורה באותה שנה, לפני ההתוועדות ב-770 של כ"ק אדמו"ר זי"ע, נערכה סעודת חג בביתו של ר' שמואל מלמד. בסעודה ישבו, בין שאר המסובים, גם הנגיד הרה"ח ר' אברהם פרשן ע"ה והרה"ח ר' שלמה מיידנצ'יק ע"ה, שהיה אז יושב ראש ועד כפר חב"ד.

כטוב לב המסובים במשקה, הצליח הר"ש מיידנצ'יק לחלץ מפי הר"א פרשן הבטחה לתמיכה בכפר חב"ד. הר"א פרשן הצהיר שהוא מוכן להעניק לכפר חב"ד מגרש שהיה בעלותו בפז'ה בפתח תקווה.

בהתוועדות ב-770, בין השיחות, ניגשו הר"א פרשן והר"ש מיידנצ'יק לכ"ק אדמו"ר זי"ע לומר לחיים ולהודיע לו על תרומתו של הר"א פרשן לכפר חב"ד. אך לתדהמת הנוכחים, כ"ק אדמו"ר זי"ע הגיב: "מה כפר חב"ד יעשה עם מגרש בפג'ה?... הרי יש לך (הר"א פרשן) מגרש גם בשכונת סנהדריה, ושם צריכים בית כנסת. תן להם את המגרש!".

למעשה, הר"א פרשן לא זו בלבד שהעניק לנו את המגרש לבניית בית הכנסת אלא אף בנה בעצמו את בית הכנסת. במבנה בית הכנסת, הקרוי בשם "בית חנה", שוכן גם גן ילדים חב"די (בקומת הקרקע). הבניין המפואר מתנוסס לתפארת ברחוב אוריאל 7 (אגב: הרחוב נקרא על שם הרה"ח ר' אוריאל צימר ע"ה, לאחר שהשתדלנו לקבלת ההחלטה על שם הרחוב בעיריית ירושלים), ומהווה מרכז לתורה ולחסידות.

סג.

מוסדות הינוך חב"ד בירושלים

בשנות הכ"ף המוקדמות שימשתי "שרייבר", מורה למקצועות חול, בתלמוד תורה של חסידות בעלז ברחוב הושע בירושלים. למשך כשעה ביום הייתי מלמד את תלמידי הכיתה הגבוהה, כעשרים ילדים בגיל בר מצווה, קצת כתיבה וחשבון, על קצה המזלג.

באותה תקופה, חסידות בעלז עצמה הייתה מצומצמת יחסית, ולא היו הרבה משפחות בעלזאיות מקוריות בירושלים. אוכלוסיית הילדים שלמדו בתלמוד התורה של בעלז היו ברובם ילדים ממשפחות העולים מהונגריה, שצורת ההגייה והקריאה בבעלז הייתה המתאימה ביותר לזו שהם עצמם היו מורגלים בה בהונגריה. הילדים ההונגרים, שלא היו ממשפחות של חסידי בעלז, ניכרו בצורת הלבוש וב'קסקט' האופייני, ובאופן כללי לא הייתה להם חזות חסידית.

בסיום שנת הלימודים הורתה לי הנהלת תלמוד התורה להמשיך עם הנערים ב"זמן" הבא לכיתת ה"מכינה" בישיבה הקטנה של בעלז ברחוב אגריפס. ביום הראשון של פתיחת ה"זמן", הגעתי לישיבה, ונדהמת. הנערים ההונגרים כולם כאילו עברו מהפך; הם נראו כולם כמו בעלזער'ס טיפוסיים - עם חליפות ארוכות, גרטלעך וכובעים!...

בבת אחת קלטתי מה המשימה הבאה שלי - הקמת תלמוד תורה חב"ד בירושלים. כך, במקום לעבוד קשה על בחורי ישיבה ואברכים צעירים

ולעשות נפשות לדרך חב"ד, נקים תלמוד תורה חב"ד והילדים יתחנכו ברוח חב"ד וימשיכו באופן אוטומטי במוסדות 'שלנו'.

*

אך הדרך להגשמת החזון לא הייתה קלה כל כך.

קיבלתי את ברכת הדרך מהגה"ח רבי שלמה יוסף זווין זצ"ל והרה"ח ר' זוריאל זליג סלונים ע"ה, ולקראת י"א ניסן תשכ"ב, יום מלאות שישים שנה לכ"ק אדמו"ר זי"ע, יזמתי וניסחתי מכתב שעליו חתמו כל המשתתפים בהתוועדות לכבוד י"א ניסן, בו החלטנו להעניק מתנה לכ"ק אדמו"ר זי"ע: ייסוד תלמוד תורה חב"ד בירושלים.

היישום והביצוע היו קשים הרבה יותר. בחסותו של הרע"ז ע"ה, התדפקנו על דלתות, גייסנו מורים ותלמידים – אני וחברי הגה"ח ר' מנחם וילהלם ע"ה, מחותני לעתיד – עד שבשעה טובה נפתחה הכיתה הראשונה בתלמוד תורה חב"ד בירושלים. אגב: אחד התלמידים בכיתה הראשונה היה בנו בכורנו, הרה"ג הרה"ח ר' יעקב מאיר שי".

בדרך דומה הקמתי, שנים מספר מאוחר יותר, את בית הספר לבנות חב"ד בירושלים, "בית חנה".

כזכור, המוסדות הוקמו בחסות הרע"ז ע"ה, אשר עמד בראש "כולל חב"ד" והחזיק את המוסדות. עם פטירתו (סוכות תשל"ב) הורה כ"ק אדמו"ר זי"ע לפצל את מוסדות חינוך חב"ד מ"כולל חב"ד", ומינה הנהלות נפרדות לשני הגופים. להנהלת מוסדות חינוך חב"ד מינה את הרה"ח ר' יהוסף גדליה רלב"ג ע"ה – חתנו של הרע"ז ע"ה, הרה"ח ר' אברהם חנוך גליצנשטיין ע"ה, ואותי, אבלחט"א, כאשר באופן מעשי הוטלה עלי האחריות לקיומם.

סד.

הקהל אצל המלך

בחודש תשרי שנת תשל"ג זכיתי להיות אצל כ"ק אדמו"ר זי"ע. כאשר נכנסתי ליחידות, כתבתי בפתק כי אני מקווה שגם אשתי והילדים יזכו לחוות פעם את החוויה של "להיות אצל הרבי". בימים ההם, הנסיעה לחוץ לארץ הייתה פרויקט יקר ומסובך מבחינת תקציב, התארגנות וגם הנסיעה עצמה. לא האמנתי שדבר כזה הוא אכן מציאותי. כתבתי את מה שכתבתי רק כמשאלה.

בסוף היחידות, להפתעתי הרבה, כ"ק אדמו"ר זי"ע אמר לי משפט שהדהים אותי. כ"ק אדמו"ר זי"ע אמר כך: "נו, שנה הבאה תהיה שנת הקהל, אז תבוא עם כל המשפחה לכאן"...

היינו אז משפחה בת שבע נפשות, ואני לא האמנתי למשמע אוזניי. כ"ק אדמו"ר זי"ע מורה לי לבוא לכאן עם כל המשפחה! אם אינני טועה, זה היה תקדים. הייתה זו הפעם הראשונה שמשפחה שלמה מארץ ישראל תיסע לרבי, עם ילדים קטנים, עם האישה, ועוד בהזמנה אישית של כ"ק אדמו"ר זי"ע!

בשנה שלאחר מכן, לתשרי שנת תשל"ד, "שנת הקהל", אכן נסענו כולנו לכ"ק אדמו"ר זי"ע. באחת ההתוועדויות דיבר כ"ק אדמו"ר זי"ע על נושא "הקהל" והשמיע 'חקירה': על מי מוטלת חובת ה"הקהל"? האם על המלך, שמקהיל את העם להשמיע להם את דבר ה', או על העם עצמו, שצריך להתקהל ולבוא לשמוע את המלך קורא בתורה?

כשנכנסנו ליחידות, אני עם כל המשפחה, אמר כ"ק אדמו"ר זי"ע כך: "הרי דיברנו שיכול להיות שחובת ה"הקהל" היא על מי שבאים אליו, ולכן אשתתף בכיסוי הוצאות הנסיעה שלכם..." ואכן, מזכירות כ"ק אדמו"ר זי"ע כיסתה את רוב ההוצאות.

חובתי לציין שהתאכסנו, שבע נפשות, בביתו של הרה"ח ר' יהודה לייב שי' והרבנית יהודית תחי' גרונר, במשך חמישה שבועות (עדיין לא הייתה קיימת אז "הכנסת אורחים" של הר"מ ירוסלבסקי ע"ה). במשפחה שהיא עצמה מונה תשע נפשות, המשימה לא הייתה פשוטה כלל וכלל, ועד היום הנני מכיר תודה למארחי על חסדם, ישלם להם ה' כגמולם הטוב.

סה.

כתיבה על הקהל

בעת חלוקת כוס של ברכה במוצאי שבת בראשית בשנת תשמ"ח, שהייתה אף היא "שנת הקהל", ובמסגרתה חגגה משפחתנו את החודש השביעי בחצר בית חיינו - כמו בשנות הקהל קודמות, על פי דברי כ"ק אדמו"ר זי"ע אליי שהוזכרו קודם - נתן לי כ"ק אדמו"ר זי"ע בקבוק משה ואמר: "זה עבור כתיבה רצופה אודות הקהל".

לאור הוראת קודש זו, פרסמתי ב"כפר חב"ד" שורה של מאמרים ברוח "הקהל". לאחרונה, בשנת "הקהל" הנוכחית, "הקהלתי" אותם בקונטרס בשם "בדבר המלך - הקהל", בצירוף יומן נסיעתי לכ"ק אדמו"ר זי"ע בשנת תשכ"ג, אותו כתבתי והגשתי לכ"ק אדמו"ר זי"ע להגהה, ולאחר מכן התפרסם ב"ביטאון חב"ד".

סז.

התכתבות עם הר"א צימר ע"ה

הייתי לי הזכות להכיר מקרוב את הרה"ח ר' אוריאל צימר ע"ה - שזכה בעשר שנותיו האחרונות להימנות על צוות מזכירות כ"ק אדמו"ר זי"ע, במיוחד בענייני כתיבה ותרגום, ולקירובים נפלאים מכ"ק אדמו"ר זי"ע, בכללם יחידויות ממושכות ועשירות תוכן.

הקשר שלי עם הר"א ע"ה החל בילדותי, אז הוא נמנה על ידידי אבי מורי זצ"ל והשתייך לחוג האידיאליסטי המפואר של פאג"י בירושלים, שאבי זצ"ל היה בין מנהיגיו.

כיוון שזכינו שנינו, בלי קשר בינינו, בזכות הנפלאה להתקרב לאורו הגדול של כ"ק אדמו"ר זי"ע - הצטלבו דרכינו שוב. כך התחלתי, להפתעתי, לקבל ממנו מכתבים בהם הוא סיפר לי בעיקר על המתרחש בבית חיינו. הועלתה השערה שהדבר היה על פי הוראה 'מגבוה', כפי שנרמז לאחר מכן במכתבים עצמם. ההתכתבות המסועפת בינינו נמשכה כשבע שנים, עד קרוב לפטירתו בדמי ימיו. חלק ממכתביו המאלפים של הר"א ע"ה פורסמו בחוברת "אגרות חסיד" שהו"ל לפני כשנתיים.

סז.

אגרות מלך

מאז עלותו על כס הנשיאות, נהג כ"ק אדמו"ר זי"ע לפרסם "מכתבים כלליים" המופנים "אל אחינו בני ובנות ישראל בכל מקום ומקום". מכתבים כלליים אלה התפרסמו בהזדמנויות שונות מפעם לפעם, ובאופן קבוע בפרוס כל שנה חדשה ולקראת חג הפסח.

רובם הגדול של המכתבים נכתב במקור באידיש ותורגם לשפות רבות. כמה מן המכתבים הכלליים של השנים הראשונות שנכתבו באידיש, תורגמו בשעתם ללשון הקודש – רובם על ידי הרה"ח ר' אוריאל צימר ע"ה – אך חלקם נשארו בלתי מתורגמים.

החל משנת תשכ"ג נפלה בחלקי הזכות הגדולה והנפלאה, בעת שכ"ק אדמו"ר זי"ע הואיל להורות לי לתרגם את המכתבים הכלליים. מאז נשלח אליי ממזכירות כ"ק אדמו"ר זי"ע כל מכתב כללי מיד עם הופעתו, על מנת לתרגמו ולפרסמו. זכיתי והמכתבים בחלקם הגדול אף הוגהו ותוקנו ע"י כ"ק אדמו"ר זי"ע.

בשנת תשנ"ב רוכזו כל המכתבים הכלליים מכל שנות הנשיאות, ויצאו לאור בהוצאה מהודרת ויפה, בספר "אגרות מלך" – על ידי בני הרה"ג הרה"ח ר' פרץ אוריאל שי, שכתב בראש הספר מבוא נפלא ומאלף על מהות ותולדות ה"מכתבים הכלליים".

ס.ח.

בללי רש"י

בשנת תשמ"מ זכיתי בזכות גדולה ונפלאה, לקיים את הוראת קדשו של כ"ק אדמו"ר זי"ע שקיבלתי לפני כן ולפרסם את הספר "כללי רש"י", שבו רוכזו כללים בדרכו של רש"י בפירושו על התורה, על פי שיטתו המיוחדת של כ"ק אדמו"ר זי"ע, שאותה סלל החל מראשית שנת תשכ"ה בשיחותיו הקדושות בהן הואיל לבאר קטעים שונים בפירוש רש"י על פרשיות השבוע. היה זה לאחר שפרסמתי מאמר ברבעון התורני "שמעתין" על דרכו של הרבי בפירוש רש"י, ובהמשך לזה קיבלתי את ההוראה לחבר ספר בנושא.

הכללים נלקטו ומוצו מתוך שיחות כ"ק אדמו"ר זי"ע, כפי שהבנתי אותם, הן מן הקושיות והדיונים בקטעי פירוש רש"י והן מן התירוצים וההסברים-ביאורים, שמתוכם הלכה והתבררה שיטתו הנרחבת של כ"ק אדמו"ר זי"ע בהבנת דרכו של רש"י בפירושו, והסתעפויותיה-השלכותיה של שיטה זו.

להוצאת המהדורה הראשונה של הספר זכיתי לקבל את מכתבו-הסכמתו של כ"ק אדמו"ר זי"ע שכתב, במילים מופלאות ורבות משמעות: "ת"ח ת"ח במיוחד על כל ששלח בקשר לכללי רש"י וכו', וחכמה (נוסף על המלאכה גדולה) יש כאן וכו' וכו', וה' יצליחו לברך בקרוב ממש על המוגמר דמהדו"ק בעגלא דידן. וכפשוט – יפה יום אחד קודם".

ס.ט.

עונג אמת

בבחורתי זכיתי להכיר את הרה"ק רבי מרדכי חיים מסלונים זצ"ל, רבם הבלתי מוכתר של חסידי סלונים לאחר השואה, ולבוא עמו בדברים מפעם לפעם בענייני עבודת ה'.

אגב: גיסי ובן דודי, ר' דוד נחמן בלוי ע"ה, למד בישיבת סלונים, וכשנקרא להתייצב לגיוס לצבא נכנס לרמ"ח זצ"ל וביקש ממנו ברכה להיפטר מחובת הגיוס. הרמ"ח זצ"ל אמר לו: "בא ואתן לך עצה. כתוב כי כל המענג את השבת מעבירים ממנו עול מלכות. ובכן, קום בשבת בבוקר השכם, התפלל כדבעי ואכול סעודת שבת, ואז יוותרו לך כשבע שעות עד תפילת מנחה אחר הצהריים. פתח גמרא ותלמד שבע שעות רצופות – זהו עונג שבת אמת. שאין עונג גדול ממנו! עשה כך, ותיפטר מחובת הגיוס לצבא".

ע.

גם "הם" יודעים

פעם, בשמחה משפחתית של אחד מצאצאיו, נפגשתי עם הגאון החסיד רבי שמואל צבי ויינר, רבם של חסידי קרלין-סטולין בירושלים. הגרש"צ, שידוע כצנוע ועניו וגדול אמת בתורה, אמר לי בזו הלשון: "אתה חושב ש"הם" (המתנגדים) לא יודעים מיהו הרבי מליובאוויטש? אספר לך סיפור".

וכך סיפר לי הגרש"צ:

כידוע לכל, ישנם מאמרי חז"ל רבים שמצוטטים רבות בספרות התורנית ובשיח התורני, כשלמעשה אין להם שום מקור בדברי חז"ל. פעם התווכח הגרש"צ עם אברך ליטאי אודות 'מאמר חז"ל' כזה. הגרש"צ טען שהמאמר לא מופיע בשום מקום בדברי חז"ל, ואילו האברך היה משוכנע שהדבר לא ייתכן, והראיה שהוא מצוטט רבות בספרים רבים.

מאוחר יותר ניגש אותו אברך אל הגרש"צ והודה לו שצדק בדבריו ואכן מאמר חז"ל שעליו התווכחו הינו חסר מקור. כששאל אותו הגרש"צ מה גרם לו לחזור בו מדעתו, ענה לו האברך: "פשוט מאד. ראיתי שהרבי מליובאוויטש מצטט את המאמר ומציין עליו בהערה "לעת עתה לא מצאתי מקומו". כעת אני בטוח שאין לו מקור"...

אכן, גם "הם" יודעים...

*

באותו עניין סיפר לי הגה"ח ר' מיכאל הלפרין שי' - סיפור ששמע מהגה"ח רבי דוב בער אליעזרוב זצ"ל, רבה של שכונת קטמון ומחבר ספר שו"ת "שאלי ציון": פעם הזדמן לגרד"ב זצ"ל להיפגש עם הגרי"ש אלישיב ע"ה, שנים רבות לפני שנעשה מנהיגה של תנועת דגל התורה. הגרד"ב זצ"ל אחז בחיקו ספר לקוטי שיחות (מכנו של הגרד"ב זצ"ל, הגה"ח ר' יעקב אליעזרוב, שמעתי שהייתה זו ההגדה של פסח של כ"ק אדמו"ר זי"ע), ופנה לגרי"ש בשאלה: "מה דעתכם על הבקאות של הרבי?". הגרי"ש ענה לו: "רק בקיאות יש פה? תראה איזו חריפות יש פה!".

עא.

ביטאון חב"ד

ביטאון חב"ד החל לצאת לאור על ידי צעירי חב"ד בארה"ק בשנת תשי"ב, כאשר כל גיליון היה נשלח לכ"ק אדמו"ר זי"ע טרם ההדפסה ועובר את הגהתו ואישורו לדפוס. מערכת הביטאון הוציאה לאור תשע עשרה גיליונות, אך את הגיליון העשרים, אותו שלחו לכ"ק אדמו"ר זי"ע לפני ההדפסה, כתמיד - לא אישר כ"ק אדמו"ר זי"ע להדפסה. גם לאחר מספר ניסיונות חוזרים של שליחת הגיליון המוכן להגהת כ"ק אדמו"ר זי"ע, לא התקבל מענה ואישור הדפסה.

מספר שנים מאוחר יותר, בעת שזכיתי לנסוע לראשונה לכ"ק אדמו"ר זי"ע, בחודש תשרי תשכ"ג, ביקשו ממני אלה שעסקו בעריכת הביטאון להעלות את הנושא בפני כ"ק אדמו"ר זי"ע. כתבתי על כך בפתק שהגשתי, וביחידות אמר לי כ"ק אדמו"ר זי"ע כך: "התרגומים של השיחות (לשון הקודש) שהופיעו שם הם כאלה שצריך לשכת ולתרגם אותן מחדש, ואין פה זמן לזה. אם אתה תקבל על עצמך את עריכת הביטאון והתרגומים, אפשר להוציא אותו מחדש". כ"ק אדמו"ר זי"ע הורה לי גם לצרף למערכת את הרה"ח ר' אברהם חנוך גליצנשטיין ע"ה ואת הרה"ח ר' עדין אבן ישראל שי'.

עב.

מפי עוללים

כזכור, את חודש תשרי תשל"ד – שנת "הקהל" – זכינו לעשות, אני וכל משפחתי, אצל כ"ק אדמו"ר זי"ע. בהקפות בשמחת תורה, כאשר כ"ק אדמו"ר זי"ע קיבל לידי ספר תורה והחל לצעוד לכיוון הבמה עליה נערכו ההקפות, אני עמדתי עם בני על ה'פירמידה' הסמוכה.

בני הרה"ג הרה"ח ר' פרץ אוריאל שי', שהיה אז ילד בן תשע, קרא בקול ממרומי ה'פירמידה' לעברו של כ"ק אדמו"ר זי"ע: "דערלעבט איבער א יאר" – איחול שאותו נהוג לומר למי שאוחז ספר תורה בהקפות, אך מלבד זקני החסידים, הציבור הרחב לא העז להרהיב עוז ולהפנות את הברכה לכ"ק אדמו"ר זי"ע.

הרה"ח ר' ברוך פריז ע"ה, שעמד לידנו, היסה את בני בסברו שאין זה מכובד שילד קטן יפנה כך לכ"ק אדמו"ר זי"ע. אך להפתעת כולם, כ"ק אדמו"ר זי"ע נשא את מבטו לעברנו, ואמר לר"ב ע"ה: "מה אתה רוצה ממנו? מפי עוללים!...", ופנה לכיוונו של בני והשיב על ברכתו בנוסח המקובל: "אמן, גם אתם!".

עג.

בהתוועדויות חסידים

בי"ט כסלו תשי"ד התקיימה בירושלים, במלון ורשבסקי ברחוב יפו, חתונתו של הגה"ח רבי יעקב דב כץ זצ"ל, לימים ראש ישיבת תומכי תמימים המרכזית. אני הייתי אז בחור צעיר, ונודע לי כי בחתונה יתועד המשפיע הגה"ח רבי שלמה חיים קסלמן זצ"ל. על אף שלא הוזמנתי לחתונה, ואולי אפילו לא הכרתי אף אחד מהמחותנים – נכחתי בסעודת החתונה, שהייתה התוועדות חסידית, בשל רצוני להתחכך בין החסידים ולהשתתף בהתוועדות של הגרש"ח זצ"ל.

גם הגה"ח ר' נחום טרבניק זצ"ל, בעתיד רבו של כפר חב"ד, השתתף בהתוועדות, וגם אליו התוודעתי אז לראשונה. זכורני כי הוא דיבר על הנאמר במדרש רבה על הפסוק "וייקץ יעקב משנתו" – "ממשנתו".

כחודש לאחר אותה התוועדות, השתתפתי בהתוועדות שנערכה בישיבת "תורת אמת", לרגל כ"ד טבת. בעיצומה של ההתוועדות נכנס לישיבה אחי הגאון רבי יעקב ישעיה זצ"ל, קרא לי אליו ואמר: "בא הביתה. אתה צריך להיות חתן"... הלכתי להתוועדות ללא ידיעת ההורים, ואחי נאלץ לחפש אותי כדי לקרוא לי להיפגש עם המיועדת להיות אשתי ולסגור את השידוך...

באותה התוועדות דיבר המשפיע הגה"ח רבי משה יהודה רייכמן זצ"ל על כך שכ"ק אדמו"ר הזקן נ"ע חי במשך שישים ושמונה שנים - בגימטריא "חיים", ואמר: "כ"ק אדמו"ר הזקן נ"ע נתן לנו חיים!". אוסיף משלי על כך את הכתוב בתניא (פרק מ"ד): "אני מתאוה ותאב לאור א"ס ב"ה חיי החיים האמיתיים להמשיכו בקרבי ע"י עסק התורה".

עד.

דולר לתמיד

זכיתי לעמוד בקשר טוב עם הגה"ח רבי משה הלברשטם זצ"ל, חבר בד"צ העדה החרדית. בכל פעם שנפגשנו היה הגר"מ זצ"ל חוזר בפניי בהתלהבות על כך שהוא זכה להיות אצל כ"ק אדמו"ר זי"ע ולקבל ממנו דולר, ואת אותו דולר היה נושא עמו לכל מקום בארנקו.

עה.

מנחש למשיח

ה"חתם סופר" מבאר את סודה הפנימי של הקטורת כך: בכתבי האריז"ל מבואר הפסוק "וידו אוחזת בעקב עשו" בכך שה"יוד" מחזיקה ומשתלטת על עקבה של הסטרא אחרא. לפי זה, מסביר ה"חתם סופר", מובנת העובדה שבקטורת "שלוש מאות ושישים ושמונה מנים היו בה": הנחש הוא סמל מובהק לסטרא אחרא, כידוע, ו"נחש" עולה בגימטרייה שלוש מאות חמישים ושמונה. הקטורת, בה יש שלוש מאות שישים ושמונה מנים, היא התרופה להכנעת הסטרא אחרא - כידוע, וכשם שאהרן הכהן עצר את המגיפה בעזרת הקטורת - וזאת על פי דברי האריז"ל הקדוש האמורים, שכתוספת "יוד" - עשרה - ניתן לשלוט בסטרא אחרא.

אוסף על כך משלי ואומר: "משיח" עולה בגימטרייה "נחש". לאמור: עד ביאת המשיח אנו עוסקים רק באתכפייא וכפיייה של הסטרא אחרא, ולשם כך יש להוסיף את ה"יוד", על מנת להכניע את הסטרא אחרא בעודה בישותה. לעומת זאת, בביאת המשיח החושך עצמו יהפוך לאור, כמבואר רבות בתניא ובחסידות, ואז הקליפה והסטרא אחרא עצמה, ה"נחש" עצמו, יהפוך לקדושה, דבר המשתקף היטב בגימטרייה הזוהה של "נחש" ו"משיח".

עז.

טיש בסטרופקוב

הורי אמי הרבנית רחל שמרל ע"ה, הרה"ח רבי יעקב מאיר הלוי בוקסבוים זצ"ל והרבנית שרה רייזל ע"ה, גרו בקאשוי שבצ'כוסלובקיה. הם נרצחו על ידי הנאצים ימ"ש, יחד עם כל בניהם ובנותיהם וחתניהם וכלותיהם ונכדיהם – כולם הי"ד.

סבי הי"ד היה מקורב לרה"ק רבי אברהם שלום זצ"ל מסטרופקוב (בנו של ה"דברי יחזקאל" משינווא זצ"ל, שהיה בנו בכורו של ה"דברי חיים" מצאנו זצ"ל) שקיים את חצרו בקאשוי.

פעם, כאשר אבי זצ"ל שימש כמזכירו של הגרי"צ דושינסקי זצ"ל, קיבל מכתב מחותנו, סבי הי"ד, בו קבל על כך שהרא"ש זצ"ל כתב מכתב לגרי"צ זצ"ל ולא קיבל מענה. את מכתבו סיים בשאלה האם אין הגרי"צ חושש מקפידא של הרא"ש זצ"ל. אצל אבי עוררה השאלה מידה מסוימת של גיחוך. בעיניו היה הגרי"צ זצ"ל גדול הדור ומה לו לחשוש מקפידתו של אדמו"ר מסוים. מה הופתע אבא כאשר עלה לביתו של הגרי"צ זצ"ל ודיווח לו על המכתב, והגרי"צ זצ"ל היה נסער מאד והחל להתהלך בחדרו אנה ואנה אחוז מחשבות. לאחר מכן פנה אל אבא ואמר לו: "כתוב נא לחותנך ומסור לו את רוב טרדותי שבגינן לא עלה בידי להשיב לאדמו"ר מסטרופקוב".

*

לאחר הסתלקות הרא"ש זצ"ל מילא את מקומו בנו הרה"ק רבי מנחם מענדל זצ"ל, שבתקופת השואה הצליח להגיע לארה"ב, שם הקים את חצרו. עם הסתלקות הרמ"מ זצ"ל (טבת תשי"ד), היה הרה"ק רבי יחזקאל שרגא ליפשיץ זצ"ל, נכדו של הרא"ש זצ"ל, לאדמו"ר מסטרופקוב, והוא קבע את חצרו בעיה"ק ירושלים.

זכיתי להיות ב"טיש" הראשון של הרמ"מ זצ"ל, במעונו בשכונת גאולה. הרמ"מ זצ"ל הושיב בראש השולחן לידו את הגה"ח רבי אברהם חיים נאה זצ"ל – השניים היו בידידות גדולה והתפללו יחד במניין המאוחר בשטיבלאך במאה שערים, שם התפלפלו ביניהם בדברי הלכה כל יום ומסביבם התגודדו רבים שנהנו לשמוע את שיחם – וכיבד אותו באמירת דברי תורה. זכורני שבין דבריו הזכיר שהרמ"מ זצ"ל כיהן לפני כן ברבנות בעיר רמלה, ומשם עלה לירושלים. הגרא"ח זצ"ל הזכיר כי המתנהג בענווה זוכה לגדולה, וציין את ענוותנותו של האדמו"ר החדש, יחד עם רמז: "רמלה" רומזת ל"רם לא", שלא מתנהג בגאווה – ומשם זכה לעלות לגדולה בירושלים...

אגב: הרא"ש זצ"ל שיגר לכ"ק אדמו"ר זי"ע את ספרו "דברי יחזקאל שרגא", וכ"ק אדמו"ר זי"ע השיב לו בחיבה על ספרו.

עז.

"בך רוצה גיסי"

סיפר לי הרה"ח ר' אוריאל צימר ע"ה:

במסגרת השילומים של גרמניה לעם היהודי בעקבות השואה, הקציבה ממשלת גרמניה תקציב שנתי בסכום מסוים לישיבות בארה"ב שפעלו לפני השואה באירופה. ברשימת מקבלי התמיכות נכללו כעשרים ישיבות כאלה.

הוקם ועד ראשי שתפקידו היה לחלק מדי שנה את התקציבים לישיבות השונות לפי קריטריונים של גודל וכיו"ב. הועד כלל את ראשי שלוש הישיבות הגדולות ביותר, והם: הגה"ח רבי שמריה גוראריה זצ"ל, חדב"נ, שעמד בראש ישיבת תומכי תמימים, וכן ראשי הישיבות הליטאיות קלצק-לייקווד ומיר, הרבנים קוטלר וקלמנוביץ'. כמזכיר הועד שימש הר"א צימר ע"ה, שהיה מקובל על כל שלושת חברי הועד. הועד התכנס מדי שנה והחליט על החלוקה בין הישיבות.

באותו זמן הקימו בארה"ב האחים הרבנים מאלין את ישיבת "כנסת יהודה" (שאהר כך עברה לירושלים). מייסדי הישיבה טענו שזו ישיבת המשך לישיבה שקיים אביהם ז"ל בכריסק דליטא. לאור טענתם זו, דרשו מחברי הועד להכלילם בין הישיבות הזכאיות לתמיכה האמורה. כל שלושת חברי הועד דחו את בקשתם, בטענה שזו ישיבה חדשה ואינה זו שפעלה בכריסק בעבר. מובן שהסיבה האמתית לדחיית הבקשה הייתה חוסר רצונן של

הישיבות הוותיקות והגדולות לחלוק את עוגת התקציב, שעמד על סכום שנתי קבוע, עם ישיבות נוספות.

הגאון רבי נחמיה מאלין ע"ה לא התייאש ופנה אל כ"ק אדמו"ר זי"ע במכתב ושטח בפניו את טענתו. כ"ק אדמו"ר זי"ע השיב לו במכתב ובו הביע את דעתו הקדושה שאכן הישיבה מהווה המשך לישיבה בכריסק וכי הצדק אכן עומד לצדם והם ראויים לזכות גם לתמיכה כספית.

הגר"נ ע"ה פנה עם מכתבו של כ"ק אדמו"ר זי"ע אל הרש"ג זצ"ל, ודיווח לו כי לדעת כ"ק אדמו"ר זי"ע מגיע להם להיכלל בין הישיבות הזכאיות לתמיכה. לאור זאת, מיד באסיפת הועד הבאה העלה הרש"ג זצ"ל את הנושא על סדר היום ודרש להעניק לישיבת "כנסת יהודה" חלק מהתקציב – בנמקו זאת בכך ש"כך רוצה גיסי". הרש"ג זצ"ל לא הרפה עד ששני חברי הועד האחרים נכנעו לדעתו והחליטו להכניס את ישיבת "כנסת יהודה" לרשימת מקבלי התמיכות (ראה מכתבו של כ"ק אדמו"ר זי"ע באגרות קודש, חלק כא, אגרת ח'מא).

ע.ה.

למה הרבי לא ישן בלילה?

סיפר לי הרה"ח ר' נחום רבינוביץ ע"ה:

במפגש עם הר"נ ע"ה, סיפר לו מר זלמן שז"ר – וכהקדמה לכך התבטא, בלשונו המליצית-ספרותית: "כל אימת שאני נזכר בדבר, ארכובותיי דא לדא נקשן" – כי באחד מביקוריו אצל כ"ק אדמו"ר זי"ע, עוד בהיותו יושב ראש הסוכנות היהודית, פנה אליו כ"ק אדמו"ר זי"ע ושאל אותו האם יוכל לעשות עבורו "טובה אישית". שז"ר, שהיה רגיל לשוחח עם כ"ק אדמו"ר זי"ע בנושאים כלליים ועניינים ציבוריים, התרגש מאד והשיב מיד בחיוב.

"יש לי בכפר חב"ד", אמר כ"ק אדמו"ר זי"ע, "מוסדות חינוך לבנים – בית הספר למלאכה והישיבה. לא רחוק מהם נמצא סמינר בית רבקה לבנות – ובגלל זה אינני ישן בלילות". כ"ק אדמו"ר זי"ע ביקש משז"ר לפעול להכשיר שטח שיהיה מרוחק לפחות כתחום שבת ממוסדות החינוך לבנים, שם ישוכן המוסד לבנות. כך נולד כפר חב"ד ב, שם שוכנים תיכון וסמינר בית רבקה.

ע.ט.

”אשרי חלקו”

בחורף תשי”ח כתבתי לכ”ק אדמו”ר זי”ע בקשת ברכה עבור מצבי הבריאותי. במכתב התשובה (נדפס באגרות קודש, חלק יח, אגרת ויתרלו) כתב לי כ”ק אדמו”ר זי”ע: ”ותעמוד לו בכהנ”ל זכות התעסקותו בהפצת המעינות חוצה, וכמבואר במ”א אשר החוצה מתחיל למטה מחו”ב [דמוחין כשהן לעצמו] וכן מדרגא לדרגא עד חוצה במובן הכי פשוט, ואשרי חלקו אשר החוצה שלו, הם אברכי ישיבה, אבל לאידך גיסא זהו מוסיף בהאחריות, שהרי בהשפעה מתאימה עליהם יש לעשות מכאו”א טופח ע”מ להטפיח ולמשפיע בסביבתו במשך הזמן”.

פ.

”היכל שלמה”

בשנת תשי”ח הוקם ”היכל שלמה” בירושלים. הגרי”ז מבריסק זצ”ל חשב, על יסוד דיבורים של מקימי הבניין, כי הכוונה היא להקים ”סנהדרין”, כמרכז עולמי מחייב לכלל ישראל, ויצא במאבק גדול נגדו (בדיעבד התברר שגם אם היה בין היוזמים חלום יומרני כלשהו – הוא נגוז וחלף כעבור זמן לא רב). לקראת טקס חנוכת הבית של הבניין, בל”ג בעומר תשי”ח, אף יצא כרוז חריף מאד שעליו היו חתומים גדולי התורה בירושלים, שהכריזו על איסור השתתפות באירוע.

באותה תקופה פנה אלינו ד”ר מ.א. יפה, יוזם הבניין ומנהלו, בהצעה שנקיים שם ”ערב חב”ד”, כדרך שקיימנו רבים מהם באותן שנים, תוך התחייבות מצדו לכסות את כל ההוצאות הכרוכות בכך.

על שאלתי בנידון כתב לי כ”ק אדמו”ר זי”ע כך (מכתב מיום ז’ תמוז תשי”ח):
 ”במ”ש אודות השתתפות חב”ד באולם השנוי במחלוקת, ויש חשש מתגובות הצבור, אינה מובנת הסברה להשתמש באולם זה, כי מה מכריחם להכנס בספק, ובפרט בחודשים אלו אשר האוירה מתוחה ביותר”.

פ.א.

מאמרים מצלצלים

ידידי וחבר נעורי הרה"ח ר' בנימין קליין ע"ה, ממזכיריו של כ"ק אדמו"ר זי"ע, העיד בפניי כי כ"ק אדמו"ר זי"ע התבטא באוזניו על המאמרים שכתבתי ב"כפר חב"ד" – בהסברת דעתו הקדושה של כ"ק אדמו"ר זי"ע בענייני שלמות העם והארץ והשבת מלחמה שערה נגד שונאינו – כי הם "קלינגענדיקע מאמרים" [מאמרים 'מצלצלים', או: מהדהדים].

A decorative, ornate floral frame with intricate scrollwork and leaf patterns, surrounding the central text.

שו"ת
"עלו הגיון"

פרקי דעת בעניינים
העומדים על סדר היום

עלי הגיון

התכתבות שניהלתי עם שני שלוחים חשובים בנושא דעתם הקדושה של רבותינו הקדושים בעניין היחס לציונות ומדינת ישראל. להלן מכתביהם של הפונים שליט"א ותשובותיי, חלק משו"ת "פרקי דעת"

מכתבו של הרב י.ג.

זה מכמה שנים שאלו אותי כמה מהשלוחים שיחיו, ובכלל בעלי בתים, על שיטה מסודרת להבין שיטת רבינו בכל סוגיית המדינה וציונות וכו'. ובפרט שההתנגדות של השלוחים לציונות ולשירת התקווה, בד בבד עם השיחה התמידית שלהם להגנת המדינה וכו', מעוררת שאלות בקרב אנשי הקהילה שלהם, ובכלל רואה אני בלכול בעניין זה אצל הרבה מאנ"ש שי'.

ומצורף בזה טיוטא שכתבתי . . . ואבקש מאת כת"ר שליט"א אם יכול לקרוא את הדברים ולתקן טעויות, ואיפה צריך תיקון וכו', ואם הקו הוא נכון בכלל ובפרט.

.

במענה לשאלתו בעניין ארץ ישראל וציונות וכו', להבין שיטת רבינו בכל זה – דמצד אחד דיבר נגד ציונות, ולאידך, דיבר על הניסים הגדולים ותמך בהגנת המדינה ותמך לכאורה בכמה עניינים בממשלה, וגם אמר שמלחמת ששת הימים הייתה התקיעה בשופר גדול, וגם להבין הסתירה עם שיטות רבותינו כ"ק אדנ"ע ואדמו"ר מוהרי"צ נ"ע שהתקפו הציונות במאד מאד.

דומה שהכל יובהר על ידי כמה הקדמות ויסודות, ובדך ממילא הכול על מקומו יבוא בשלום. ואם שגיתי כו' :

א. קדושת ארץ ישראל מאז ולתמיד היא דבר שלא השתנה ולא ישתנה. והזכות הגדולה לגור בארץ ישראל לא קיימא לשאלה כלל. ולדעת הרמב"ן הרי זו מצוות עשה מן התורה, וגם לדעת הרמב"ם הרי זו זכות גדולה ודבר נפלא ונעלה. וידוע מה שכתב רבי יהודה הלוי בספר הכוזרי על חרפת בני ישראל שלא עולים לארץ ישראל והוא עצמו מסר נפשו לעלות וכתב "אני בסוף מערב ולבי במזרח". וגדולי ישראל השתוקקו וכמה מהם עלו לארץ ישראל, וידוע רצון הבעל שם טוב ואדמו"ר הזקן, ורבותינו בנו יישובים בחברון וכו' וכו'. כי יישוב ארץ ישראל ותמיכת בני ארץ ישראל היא דבר גדול ונעלה, והיא היא חלומנו בשוב השם את שיבת ציון, ובכל יום מבקשים ותחזינה עינינו כו', וכל זה לא קשור לפני או לאחרי תש"ח ולממשלה יהודית וכו'. אלא זהו מצד עצם גדר ארץ ישראל בתור מקום קדוש והמקום שבחר השם ונתן לבני ישראל נחלת עולם וקדושה שנייה קידשה לשעתה ולעתיד לבוא. ודבר זה ברור ומוסכם מכל הפוסקים.

ב. בדורנו זה, בתש"ח, התווסף עוד חידוש, לטובה: העובדה שהשם נתן לבני ישראל האפשריות המיוחדת על ידי זה שניתנה להם בעלות פוליטית וצבאית על ארץ ישראל כדי שבני ישראל יוכלו לעלות לשם בלי שום מניעות ועיכובים ויוכלו לעבוד השם במנוחה ושמחה והרחבה וכו' - הרי זה אפשריות גדולה והצלחה טובה, והיה קשור עם נסים גדולים, כידוע ומפורסם, הן הסכמת האו"ם והן מלחמת השחרור, וכמובן מלחמת סיני וששת הימים ויום הכיפורים וכו', למרות כל האבדות, הי"ד.

ובפרט לאחרי המלחמה השנייה דהשואה, שרבו שארי הפליטה וניתן להם מקום יישוב ופליטה וכו', ובני ישראל יכולים להגן על עצמם מפני שונאיהם ולא לסמוך על אחרים חסד לאומים חטאת וכו', הרי זה דבר גדול וטובה גדולה ועל זה מברכים ומשבחים להשם.

שמעתי מר' לייבל פויזנר שלאחר הקמת המדינה בתש"ח שמע שיחה בין רבינו ואביו הר"ש פויזנר מפיטסבורג. פויזנר שאל מה צריך להיות היחס למדינה החדשה ואיך לדבר על זה עם הבעלי בתים בפיטסבורג. אמר רבינו שזו ברכה שיהודים ינהלו חיים עבור בני ישראל עצמאית, וזה אפילו בניו יורק ולאוו דווקא בארץ ישראל. והיינו לא מצד מלכות וארץ ישראל אלא מצד שהיהודים יכולים להציל אחיהם ויש בזה שבח גדול להשי"ת על הנס הכרוך בזה. פשוט, שיהודים יכולים לנהל את חייהם מבלי להיות משועבדים לאנטישמיים, ואין לערב בזה כל עניין אחר.

- ואף שאמרו חז"ל (כתובות קיא, ב) שהקדוש ברוך הוא השביע לבני ישראל שלא יעלו בחומה, הנה כמה תשובות בדבר:

א. לאחר השנאה הנוראה של אנגליה ומה שעוללו לשארית הפליטה וכו', ובכלל במשך המלחמה לא הניחו ליהודים להיכנס לארץ ישראל, והאז"ם הסכים להקמת מדינה בארץ ישראל, אין זה "יעלו בחומה", כי היה בהסכמת האז"ם, וממילא אין זה מרידה ברוב האומות, שהסכימו לכך בהצבעה בתש"ז.

ב. לאחר שאומות העולם עברו על שבועתם לא להציק עם ישראל יותר מדי, שהרי התעללו בעמנו באכזריות סדיסטית שלא שיערה איש, אולי גם בטלה השבועה של צד היהודים שאסור לעלות בחומה - שהרי כלל הוא בהלכה שאם צד אחד לא מכבד ההסכם הנה זה מבטל החוזה משני הצדדים.

ג. אפילו אם באמת העלייה בחומה הייתה אסורה מכל וכל, ולמרות הכול היה אסור לקבוע מדינה, הרי יש מציאות של לכתחילה ובדיעבד. כלומר, אפילו אם לכתחילה אסור ליצור מדינה על פי תורה, הנה בדיעבד הרי יש כאן ממשלה האחראית על חיי מיליוני יהודים, וממילא מוכרח לעזור להם להגן עליהם בגשמיות וכן להשפיע עליהם ברוחניות להיטיב מצב בני ישראל הגרים שם ברוחניות, ולכן בדיעבד מוכרח לעזור לבניית וחיזוק המדינה. וכן הוא על פי הלכה ברורה, שיש לעזור לקיבוץ יהודים שמנהיגיהם עלו בחומה, דאפילו אם עברו על איסור השבועה, פשוט שמחוייבים להצילם ולעזורם לאחר המעשה ולא להפקירם, ח"ו, להשבעים זאבים שמסביבם.

משל למה הדבר דומה, לילד שלא שמע בקול הוריו ובקול מחנכיו וקפץ מהחלון רח"ל, ברור שיש להגביהו ולנקותו ולרפאותו וכו' ולעזור להוריו לקחתו לבית הרפואה ולרפאותו, אפילו אם בשעת מעשה לא מתחרט על מעשיו. או משל למי שרח"ל נישא לאשת איש למרות כל האזהרות ומוליד ממזר. הרי מן התורה מוכרח להציל חיי ממזר וגם לעזור לאביו להציל הממזר מסכנת נפשות, והעומד על דם ממזר זה עובר על איסור חמור וכו'.

וייתכן שלאחרי תש"ז תש"ח, הנה אפילו אם הלחי והארגון אשמים בכל ההתגרות, הנה בפועל במצב הפרעות של הערבים מוכרח להציל וכבר אין כאן יעלו בחומה.

ג. כל דבר ודבר בעולם הוא הכנה למשיח ולגאולה. ולא רק כל מצווה ומצווה וכל עבודה ועבודה במשך כל הדורות שכל כולם הם הכנה למשיח וגאולה, כמבור בתניא פרק ל"ז באריכות, אלא כבר אמר ר' יוחנן בסנהדרין לא איברי עלמא אלא למשיחא, ואם כן זוהי תכלית כל בריאת העולם. ואמונת בני ישראל היא שכל העולם כולו הולך לכיוון ביאת המשיח. וכמובן הרי זה כל מאורע ומאורע, ובפרט מאורע עיקרי, כמו בניית ארץ ישראל. וזהו חלק מהשתלשלות העולם מזמן בריאתו, שהולך לקראת השלמת הכוונה דדירה בתחתונים.

אמנם אין זה שיך לאתחלתא דגאולה, כלומר, התחלת הגאולה בפועל על פי הלכה. וגם העניין שהשם תוקע בשופר גדול להכין את בני ישראל לביאת המשיח הוא דבר גדול ומעורר וכו' והוא הכנה לגאולה, אבל אין זה עדיין מצב הגאולה בפועל. זה עדיין חלק מהגלות וההכנה למשיח. וכידוע מהשיחות של תשכ"ז ותשכ"ח, שגם מלחמת העולם הראשונה הייתה תקיעת שופר מאת השם, אבל כמובן זה היה גלות וחושך כפול ומכופל, ולא נגיד שכל הרציחות דמלחמת העולם הראשונה היו אתחלתא דגאולה! להיפך, הם היו חלק מייסורי הגלות בתור הכנה למשיח, על דרך חבלי לידה שהם לפני והכנה ללידה. ולא נגיד לאישה לא לצעוק כיוון שנולד לה ילד, דאמנם היא יודעת שזו הכנה ללידה, אבל עדיין יש כאן ייסורים גדולים כי זה לפני הלידה.

אפילו ברגע חורבן המר איתא במדרש שאז נולד מושיען של ישראל והתחילה הגאולה, וח"ו לומר שחורבן בית המקדש השני הוא הוא גילוי הגאולה על פי הלכה. זהו חורבן ולא גאולה! אלא שאמונתנו היא שכל ירידה היא צורך עלייה, ולכן סוף סוף בתוך החושך טמון האור ויתגלה בעתיד ואז יאמרו אודך הוי' כי אנפת בי גו'. משל למה הדבר דומה, למי שירקוד וישתה לחיים בתשעה באב, כי אז נולד משיח וממילא הרי זו שמחת הגאולה! דאף שאומרים נחם בגלל הולדת משיח, אבל בכל זאת עדיים נמצאים בגלות מר ותשעה באב הוא לא יום שמחה ומצפים לגילוי המשיח בפועל, שאז ייהפכו ימים אלו לשמחה ולמועדים טובים.

וכן בענייננו, בנוגע לארץ ישראל: כמובן שכל המאורעות דתש"ח מובילים לגאולה, והכל הוא חלק מתהליך ההכנה לגאולה, אבל זהו עניין של הכנה והכשרה, בתור חלק מהתפתחות העולם ואין לזה עניין לערב עם התחלת הגאולה כפשוטה. היו נסים גדולים ותקיעה בשופר גדול כדי לעורר את לב בני ישראל ולהשפיע עליהם לעשות תשובה ולהכין עצמם לגאולה, אבל עדיין אין כאן התחלת הגאולה על ידי משיח צדקנו.

ד. כל זה הוא אפילו אם בניית הארץ הייתה ממש על פי הלכה, שגם אז הרי זה דבר גדול אבל לא חלק מגילוי המשיח. בעניין זה מתוסף עוד דבר: אלה שבנו את מדינת ישראל החליטו שזו תהיה מדינה בלי התחשבות עם התורה והשולחן ערוך. ואדרבה. חלק מהתכנית היה ליצור 'עם חדש', שחדור עם לאומיות וציונות אבל לא יהדות ודת ישראל. וכידוע שהעבירו אלפי ילדי ישראל על דתם, ילדי טהרן, תימן, וזו פאותיהם ושלחום לקיבוצים והאכילום נבלות וכו'. והמדינה עצמה תמכה בשמירה על בתי עבודה זרה של הנוצרים וכו' וקבעו חוקים של חילול שבת וניתוחי מתים, עניינים היפך ההלכה, וקבעו כל הסיסמם של חינוך ממלכתי היפך תורת ישראל, והתירו גידול חזירים, ומיסיונרים, ועוד ועוד ל"ע, הרי שהמתנה שהקדוש ברוך הוא נתן לבני ישראל, לקחו המתנה והשתמשו במתנה זו כדי למרוד בו.

משל למה הדבר דומה, שאני מכניס אותך לביתי ואני נותן אותך רשות לאכול אצלי ולישון אצלי ולנוח אצלי, ואתה לוקח חייל מזוין וזורק אותי מהבית שלי! הרי כמובן שעצם העניין שאני נתתי לך מתנה הוא דבר גדול, ואחרים הרואים זה יגידו שזהו דבר גדול, אבל יש כאן גם בכייה והתאוננות על הבחירה שלך להיות כפוי טובה במידה אכזרית.

וידוע דברי רבינו שיום העצמאות ריחק הגאולה, כי המרידה הזו בקדוש ברוך הוא הייתה נוראה ואיומה וממילא רק ריחקה הגאולה. וממילא להגיד שמעשי עבירות ומרידה נגד השם הם חלק מהתגלות המשיח – הוא דבר מופרך. והתחלת הגאולה היא כשהקדוש ברוך הוא מתחיל לגלות בפועל ממש את הגאולה ואינו קשור עם הנס של ששת הימים או אנטבה או תש"ח וכו'.

ולכך הייתה ההתנגדות של רבותינו לציונות – כי ראשי הציונים היה חלק מעבודתם בציונות ולאומיות לסלק עול התורה מאחינו בני ישראל, כמבואר באריכות במכתב אדנ"ע שנדפס בקונטרס ומעין. וידוע דברי אדמו"ר מהר"ש שאמר שאם ארגון ביל"ו היה מוסיף "באור השם", גם הוא היה עולה. כלומר, המלחמה לא הייתה נגד יישוב ארץ ישראל שהיא מצווה גדולה, ובכל אופן מעשה טוב וחסוב, אלא נגד התנועה שהובילה את הקריאה הזו, שכל התנועה מעיקרה ומצד מייסדיה הייתה מלחמה נגד השם ונגד תורתו, מושתת על היסוד דככל הגויים בית ישראל.

והתנגדות זו לתכנית הציונים ליצור עם חדש, ככל הגויים בית ישראל, נשארה בתוקפה עד היום הזה, והוא חלק מהמלחמה נגד מיהו יהודי, לשנות הזהות היהודית ההלכתית לזהות יהודית מודרנית שאינה מיוסדת בשולחן ערוך רח"ל.

ה. כלל גדול בתורתנו "יתמו חטאים ולא חוטאים". וגם כופרים שבעבר נאמר עליהם מורידין ולא מעלין הרי בדורנו הם בחינת תינוקות שנשבו וחל עליהם פסק הרמב"ם הלכות ממרים שיש למשכם באהבה לתורה. ובפרט על פי תורת הבעל שם טוב, שבכל יהודי יש חלק אלוהי ממעל והוא קדוש מרחם בקדושה הכי נעלית. ובפרט על פי פסק דין התניא פרק ל"ב שמצוות אהבת ישראל היא גם לרשע גמור. ובקיצור – כל ההדגשה של תורת החסידות, ובפרט תורת חב"ד, על הניצוץ החבוי בכל יהודי, אפילו זה שרחוק בתכלית. וממילא, כל ההתנגדות להנהגה של הציונים היא לשיטה ודרך החיים אבל לא התנגדות ח"ו ליהודי בתור יהודי. ותמיד רוצים לקרב אותו ולמשכו לקדושה ולגלות בו הנשמה. זוהי התנגדות לציונות ולא לציונים בתור יהודים קדושים, בני אברהם יצחק ויעקב. ויתמו חטאים ולא חוטאים.

ומכאן הקירוב של רבינו לכמה מראשי הציונים וכו', כיוון שהוא ראה בהם את הנשמה היהודית והשתדל להבעיר נשמה זו עד שתאיר באור גדול ויקר ויעלה את נשמותיהם מרדת שחת. ולא הייתה זו הסכמה ח"ו לדרכם בחיים ולשיטתם בחיים ולשיטות שלהם, כי אם, אך ורק ראייה פנימית לתוך נשמותיהם הנמצאות בשביה בתוך הגוף ונפש הבהמית שלהם והדעות החיצוניות הכוזבות מא-ל-זר אשר בקרבך.

ו. הממשלה הציונית היא האחראית על כל תושבי ארץ ישראל ועל חינוך כל הילדים וכו'. ולכן כל דבר שאפשר לעשות כדי להכניס קצת יהדות בחברי ושרי הממשלה וכל מחליטי ההחלטות הרי זה צורך השעה, כי על ידי זה גורמים שבפועל ממש תהיה יותר יהדות אצל כל תושבי ארץ ישראל וכל ילדי ארץ ישראל. ולהתרחק מהם ולהגיד לא מהם ולא מהמונם, הרי בפועל ממש נגרם מזה שלילה לכל תושבי הארץ המרוחקים מהיהדות וכו'. ולכן עשה רבינו כל מה שהיה יכול לעמוד בקשר עם הממשלה וכל שריה וחבריה וחבריה הכנסת ואני הצבא ואנשי החינוך וכו' ולנצל כל הזדמנות לקרבם לתורה ולמצוות ולהשפיע עליהם שינצלו השפעתם לחיזוק הדם בארץ הקודש, וכידוע עד כמה פעל על ידי הנשיא זלמן שזר וכיוצא ב.

ואף שאסור להתחבר לרשעים וכו', הנה בנוסף להנ"ל על תינוקות שנשבו, הנה אפילו אם תמצי לומר ששזר וחבריו לא היו בגדר זה, הנה כאשר על ידי ההתחברות לרשעים הוא מציל אלפי ילדי ישראל מהתבוללות וניכור מוחלט מהתורה ועל ידי הפירוד מהרשעים הוא גורם בעקיפין שאלפי ילדי ישראל יהיו הפקר וינתקו כליל ממורשת אבותם, הרי פיקוח נפש דמיליוני בני ישראל דוחה הכול. ואם לפיקוח נפש כפשוטו מותר, כל שכן לפיקוח נפש רוחני שמביאו לעולם הבא.

ז. בנוגע לביטחון המדינה, הרי פשוט שעל ידי חיזוק ביטחונה מגנים על מיליוני יהודים, שהיא מצווה רבה דפיקוח נפש ולא תעמוד על דם רעך וכו'. ומכאן האיסור החזרת שטחים שהיא מצד פיקוח נפש ולא מצד תמיכה בציונות. ואדרבה – ראשי הציונים שרצו ככל הגויים בית ישראל מוכנים להתפשר ולהחזיר שטחים מארץ ישראל לאויבינו כדי להיראות טוב בעיני העמים, ודווקא רבינו, שהתנגד לציונות וככל הגויים בית ישראל ואמר שעם לבדד ישכון והגויים יכבדו אותנו דווקא כשאנחנו יהודים גאים ובגויים לא יתחשב, אמר שאסור להחזיר שטחים כי זו פוליטיקה שמכניסה בסכנה חיי בני ישראל. וכמובן מצד כל זה יש חיוב לתמוך בצבא ישראל ולהגן עליו וכו'.

תשובתי

נהניתי מאד לקבל הדברים שכתבת בנושא יחס חב"ד, ובמיוחד כ"ק אדמו"ר זי"ע, לציונות ומדינת ישראל. הדברים ספוגים רוח חסידית ומושקע בתוכם כשרון רב, ידע וחתירה אל האמת.

אתכבד להרחיב מעט את הדיבור בנושא הכללי, שיש בו בלבול רב ואי-הבנה אצל רבים וטובים, והוא – ההבדל בין תש"ח לתשכ"ז.

נפתח בדבריו המפורסמים של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע: לא מרצוננו גלינו מארץ ישראל ולא בכוחותינו נשוב לארץ ישראל. אבינו מלכנו הוא הגלנו מארצנו ושלחנו בגלות, והוא ית' יוליכנו וכו' וכו'.

דברי קודש אלה הם לכשעצמם מהווים בסיס להתנגדות רבוה"ק לתנועה הציונית, שנאבקה למען הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל. כלומר: הגלות וגם הגאולה העתידה הן "בחיק הבורא", הסיבות, גם לזו וגם לזו, הן רוחניות אלוקיות בלבד (ובכלל זה התנהגותנו והפלותינו וכיו"ב), ממילא מובן ופשוט שכל נסיון שלנו "להיגאל" ב"כוחותינו" הרי הוא כמו הסיפור בתורה הקדושה (במדבר, י"ד, מ'–מ"ד) על נסיון דומה שהתורה קובעת עליו: "כי אין ה' בקרבכם", כיוון שזה נגד רצונו ית' ומהווה מרידה בה' ר"ל.

סיבה נוספת, ועיקרית גם היא, להתנגדות רבוה"ק להקמת המדינה היא כיוון שהרעיון הציוני היסודי הוא הרעיון של "ככל העמים בית ישראל". מייסדי התנועה הציונית סברו כי הרדיפות נגד העם היהודי נובעות בגלל היותו עם לא נורמלי: אין לו מדינה, אין לו שפה מדוברת, וכל החיים שלו הם מסביב לדת. לפיכך יש להתאמץ שהעם יהיה "נורמלי": מדינה משלו, עם משלו, שפה משלו ו"תרבות" שאינה קשורה בדת. תנאי חשוב ל"נורמליות" הוא שאומות העולם יקבלו את המדינה היהודית כמוכרת ב"משפט העמים".

מבחינה זו – ארץ ישראל אינה מטרה לעצמה אלא מהווה שטח מתאים (מכמה סיבות, ובראשן – סיבה היסטורית) להקמת מדינה יהודית. כלומר: ארץ ישראל אינה אלא טפלה למטרה העיקרית. לכן, כידוע, היו דיונים רציניים בקונגרס הציוני על אפשרות הקמת המדינה במקומות אחרים (כגון: אוגנדה).

התנועה הציונית עשתה מאמצים עצומים להשגת רשות ממדינות העולם להקים מדינה, המאמצים הצליחו וביום 29 בנובמבר 1947 (י"ז כסלו תש"ח) החליטה עצרת האו"ם על חלוקת ארץ ישראל לשתי מדינות: יהודית וערבית. השטח שהוקצב למדינה היהודית היה קטן ולא כלל את ירושלים, חברון, שכם, בית לחם וכל הערים שהיו שייכות לעם ישראל בזמן בית המקדש.

ההחלטה האמורה של האו"ם התקבלה בשמחה עצומה בחוגים הציוניים (כולל הדתיים שבהם) והנוער יצא לריקודים בחוצות העיר. מבחינת הרעיון הציוני לא היה פגם כלשהו בעובדה שחלקה הגדול של ארץ ישראל לא נכלל בתחומי המדינה היהודית העתידה לקום.

הערבים מצדם לא קיבלו את תכנית החלוקה וטענו שכל הארץ שייכת להם, ואין ליהודים כל זכות בה, ויצאו למלחמה נגד היהודים.

ביום ה' אייר תש"ח הוכרז בתל אביב על הקמת המדינה היהודית. בכך הוגשם סוף-סוף למעשה הרעיון הציוני.

המדינה החדשה קמה על בסיס מוצהר של התנתקות משלטון הדת. המדינה הוכרזה כ"מדינה דמוקרטית". כידוע, היהדות אינה מכירה בדמוקרטיה (שלטון העם) מלבד בתחומים מצומצמים ביותר.

השינוי שחל בתש"ח בארץ ישראל – יש בו חיוב מסוים, והוא – האפשרות שניתנה לראשונה ליהודים כולם לעלות לארץ ישראל ולהתיישב בה, בלי ההגבלות שהיו עד אז. הצד השלילי הוא בעצם קיומה של מדינה הרואה עצמה "דמוקרטית" ומנותקת מן הדת (היו לזה גם השלכות חמורות מאד בהעברת המוני ילדים יהודים על דתם).

המתכונן ייוכח שיש צד שלילי נוסף בהקמת המדינה היהודית לפי החלטת האו"ם:

כאמור, מבחינת הרעיון הציוני אין חשיבות למקומה של המדינה היהודית, ובלבד שתקום מדינה יהודית "נורמלית", כדי שהעם היהודי יהיה נורמלי. העובדה שהמדינה הוקמה בארץ ישראל נובעת משיקולים טקטיים שונים, בהם, כמובן, השיקול ההיסטורי. לצורך זה הודגש שארץ ישראל היא "המולדת" של העם היהודי, ולכן פותחת "מגילת העצמאות" במילים: "בארץ ישראל קם העם היהודי" – דבר שהוא שקר גמור, ויש בו כפירה, ר"ל, שהרי לפני כן היו יציאת מצרים ומתן תורה – במדבר סיני (וגם אם יוסבר שהכוונה היא לברית בין הבתרים עם אברהם אבינו – הרי קשה מאד להגדיר את הברית הזאת כ"יצירת עם").

מסיבה זאת לא ראתה התנועה הציונית כל פגם בכך שרוב שטחי ארץ ישראל, ובהם הערים הקדושות ביותר, לא נכללו בתחום המדינה היהודית. לא הושמעה כלל כל שאיפה להרחבת השליטה היהודית על כל ארץ ישראל. גם ב"מגילת העצמאות" אין זכר לכך שכל ארץ ישראל שייכת לנו.

השמחה הגדולה על הקמת המדינה, שמחה הנמשכת עד היום בקביעת יום ה' אייר ליום חג כאחד מחגי ישראל (ואמירת הלל כחוגי הציונות הדתית) – אומרת באופן מוצהר וחד-משמעי: ויתור על שלמות הארץ, והסכמה ברורה בלב שלם שיש מקום וצידוק לטענת הערבים שארץ ישראל שייכת ל"עם הפלשטיני", אלא שכיוון שגם לנו יש זכויות בארץ עליהם להתחשב בכך ולהרשות גם את קיומה של מדינה יהודית יחד עם מתן זכויות שוות לערבים היושבים בה.

הערבים מצדם לא היו מוכנים – ולא מוכנים עד היום – להשלים עם כך שיש ליהודים זכות בארץ ישראל. הם חוזרים ומשמיעים כל העת ללא הרף את הטענה: "לסטים אתם". הם לא מסתירים את שאיפתם לגרש את היהודים (ובמיוחד אלה שעלו לארץ במהלך השנים האחרונות) מן הארץ, ואף להשמיד אותם ר"ל, היה לא תהיה. לכן לא חדלו, עוד לפני קום המדינה ובמיוחד לאחר הקמת המדינה, להתנפל על יישובי יהודים ולשפוך דם יהודי. כך נפלו אלפי קרבנות יהודים הי"ד.

מובן ופשוט שחובה עלינו להגן על עצמנו ולצאת בנשק נגד הזוממים לכלותינו. ואכן – ב"ה, בחסדי שמים – היו נסים גדולים שהביאו להצלחות גדולות לצבא היהודי ולסיכול מזימתם השטנית של האויבים.

לפי זה מובן ופשוט שלאחר שהוקמה המדינה היהודית, גם אם לא היה זה מלכתחילה הדבר הרצוי, כמפורט לעיל – אין כל ספק וספק ספיקא שיש לשמור על חיי היהודים תושבי ארץ הקודש ולהלחם נגד הזוממים לכלותם ולגרשם ר"ל.

ידועה ההגדרה היפה: ההכרה במדינת ישראל היא "דה פקטו" אם כי לא "דה יורה", במצב הנוכחי מדובר במציאות עובדתית וקיימת שיש לשמור עליה ואף לפתח אותה ולטפח אותה בכל התחומים. יחד עם זה מובן שיש לעשות הכול, בכל הדרכים האפשריות, להיטיב מצב הדת, וביטול, או מינוס והפחתת, חוקים אנטי-דתיים, דווקא לצורך קיומו של העם היהודי בארץ הקודש!

בשנת תשכ"ז חל מפנה עצום בתולדותיה של מדינת ישראל:

כהמשך להתנפלויות הערבים על יהודי ארץ הקודש, במזימה לכלות ולהשמיד, ר"ל, הייתה בתחילת קיץ תשכ"ז התנפלות מאורגנת של כל הצבאות של המדינות הערביות על מנת לכבוש את מדינת ישראל. מדובר בצבא מצרים, סוריה, ירדן, עירק ולבנון – צבאות מאומנים ומחומשים בנשק חדיש.

הקדוש ברוך הוא, שומר עמו ישראל, נתן את הכוח לצבא היהודי, לא רק להדוף את ההתקפות הרצחניות, אלא גם – תוך כדי המלחמה – להתקדם ולכבוש את כל שטחי ארץ ישראל וחצי האי סיני ורמת הגולן ולהשתלט עליהם בלי תכנון מוקדם.

היה כאן תהליך הפוך מתהליך הקמת המדינה:

- א. לא היה זה בהסכמת אומות העולם, כי אם בניגוד לדעתם.
  - ב. חזרה שליטה יהודית על כל שטחי ארץ ישראל, בניגוד לכוונות ולתכניות של ראשי המדינה, שלא ציפו כלל לזה ואף לא היו מעוניינים בכך, אלא שכך התגלגלו הדברים תוך כדי הלחימה, על פי ההשגחה העליונה.
  - ג. לא היה בזה כל ביטוי לשאיפה להיות "ככל העמים", שכן מבחינה זו לא היוו השטחים המשוחררים כל חיזוק לרעיון זה, כי אם ההיפך.
  - ד. הנסים הגלויים שהיו במלחמת ששת הימים, של מעטים מול רבים ועצומים, היו גדולים מאד והביאו להתעוררות עצומה בקרב כל העם היהודי, הן בארץ והן בתפוצות.
  - ה. נוצרה לראשונה בהיסטוריה (מאז חורבן הבית) גישה חופשית ובטוחה של כל יהודי לכל המקומות הקדושים בארץ הקודש (הכותל המערבי, מערת המכפלה, קבר רחל, קבר יוסף הצדיק, קבר שמואל הנביא, קבר שמעון הצדיק, הר הזיתים). ואכן, מיליוני יהודים החלו מאז ועד היום לנהור למקומות הקדושים ולהתעורר בתשובה.
- יצוין במיוחד מבצע תפילין על יד הכותל המערבי, המתקיים מאז, שבמסגרתו הניחו כבר מאות מיליוני יהודים תפילין, מהם בפעם הראשונה בחייהם.

מכל האמור לעיל מתברר שקיים הבדל תהומי בין האירועים של תש"ח לבין האירוע של תשכ"ז.

כללית: בשנת תש"ח – הגשימה התנועה הציונית את הרעיון של "ככל העמים בית ישראל" על ידי הקמת מדינה בשלטון יהודי, בחלק קטן מאד של ארץ ישראל, ובלי רוב המקומות הקדושים, בהצהרה ברורה על היותה "דמוקרטית" ו"נורמלית" עם שוויון זכויות לכל הדתות. בשנת תשכ"ז – העניק הקדוש ברוך הוא לעם ישראל, ברוב חסדו ובנסים עצומים וגלויים, את רוב שטחי ארץ ישראל, על מקומותיה הקדושים, ובאופן "בלתי נורמלי" ו"בלתי דמוקרטי" לחלוטין.

השלטון הציוני, הן ה"ימני" והן ה"שמאלני", ראה ורואה בשטחים ששחררו נטל כבד ולא נכס, כיוון שהחזקתו בידי יהודים היא לצנינים בעיני אומות העולם, שהם "ברוב חסדם" (חסד לאומים חטאת) "הואילור" לאפשר שלטון יהודי על חלק מהארץ, כאשר בד בבד הם טוענים שגם לערבים יש, כביכול, זכות שלהם בשטחים בארץ ישראל, עקרון של "שתי מדינות לשני עמים", ר"ל.

כ"ק אדמו"ר הזקן כותב שכיוון שהגלות החלה, כידוע, מחטא המרגלים, שעליו נאמר "וימאסו ארץ חמדה" (תהלים, קו, כד), לכן הדרך לביטול הגלות, וממילא להבאת הגאולה, היא באהבת ארץ הקודש שהקדוש ברוך הוא הנחיל לעם ישראל.

האיסור להחזיר שטח כלשהו בארץ ישראל לגויים, אפילו תמורת "שלום", הוא איסור חמור ביותר, שכן דרישתם לקבל שטחים מארץ ישראל מנומקת בטענה שהארץ שייכת להם וממילא כל ויתור של היענות לדרישות מתפרש כהסכמה (אפילו בדיעבד) עם כן, בניגוד לכתוב בתורה שארץ ישראל שייכת רק לעם ישראל.

נוסף לכך קיים הטעם של פיקוח נפש והעמדה בסכנה את חייהם של יהודי ארץ הקודש, שהרי הנסיון הראה שכלשטח שהם מקבלים מקרב את כלי הנשק הקטלניים ליישובי היהודים.

אסור גם להיכנס אתם למשא ומתן בנושא זה – הן לפי הטעם של פיקוח נפש, שכן זה עצמו מגביר אצלם את הרצון לפגוע ביהודים, וכל שכן לפי הטעם העיקרי של קדושת ארץ ישראל ושייכותה לעם ישראל על פי התורה, משום שכל נכונות למשא ומתן מהווה, ר"ל, הסכמה לאפשרות שארץ ישראל שייכת גם לגויים.

כמה הערות לדברים שכתבת:

באשר לנימוק השני מדוע לא חלה בענייננו השבועה של "אל תעלו בחומה" (כי הצד השני הפר את השבועה) – מסופקני אם אפשר לקבוע מדעתנו דבר זה.

באשר להסבר על התחברות לרשעים וכו' – קירוב יהודים לריבוננו של עולם אינו "התחברות" כלל וכלל. האם כאשר רופא מטפל בחולה הוא מתחבר אתו?

ועוד אוסיף: כ"ק אדמו"ר זי"ע אמר לא פעם שהמדינה היא גלות ככל הגלויות (פתח דבר לקונטרס חג השבועות תש"ט) ועוד.

הנני מאחל לך הצלחה רבה בעבודת הקודש

מכתב נוסף של הרב י.ג.

רוב ת"ח ת"ח על הערותיו והארותיו, ובמיוחד על התגובות החמות וההדים מכת"ר שליט"א.

עדיין יש לי כמה שאלות:

לא הבנתי אל נכון אם לדעת רבותינו היה כאן איסור עלייה בחומה, או בסגנון אחר, אם החלוצים והציונים היו יהודים יראי שמים ורצו לבנות ממשלה משלהם לא בתור גאולה ולא בתור תחליף לדת ח"ו, האם יש בזה איסור? האם זה נקרא "לא בכוחותינו נצא מהגלות", כי אין זה בתור גאולה רק בתור יישוב ארץ ישראל ומקום בטוח לבני ישראל בזמן הגלות?

גם לא נתברר לי אל נכון החילוק החריף בין מכתב אדנ"ע המיוחד בחריפותו נגד כל העניין, ובין הא לדוגמא שרבינו שלח כמדומה עשרת אלפים דולר לראש הממשלה יצחק רבין כמדומה בתשל"ו ליישוב הארץ. כלומר, האם כל החילוק הוא לכתחילה ובדיעבד, או שהשואה באמת שינתה את ההשקפה שצריך מדינה משלנו, או משהו אחר? או, ותורה היא וללמוד אני צריך וימחול לי כת"ר על החוצפה, האם ייתכן לומר שההיסטוריה כביכול הוכיחה שדעת גדולי התורה לא הייתה מדויקת ולכן שינה רבינו קצת ההשקפה שהמדינה היא ברכה מן השמים ולא קללה?

בסגנון פשוט: נראה לי כמעט ברור שעם כל ההסתייגות, היה לרבינו איזה רגש חיבה לזה שיש ממשלה יהודית בארץ הקודש והם שומרים על עם ישראל. האם אני טועה? האם הוא ראה את המדינה באמת בתור טרגדיה? האם רצה באמת לכתחילה שהבריטים או הערבים ישלטו בארץ ישראל, כשיטת סאטמר?

וימחול לי כת"ר אם אוסיף עוד שאלה חוצפנית: האם ייתכן שכמה מאנשי חב"ד בארץ ישראל הושפעו בכירור השיטות בזה לא רק מרבינו אלא גם מהיישוב הישן, העדה החרדית, סאטמר וכו', ואם כן יש כאן ערבוב שמן למנורה ושמן למנחות? כלומר, אם נעשה בירור מקיף מהי שיטת רבינו על המדינה מבלי לערב שום שיקולים ושיטות אחרות, אפילו לא מהחרדים לדבר השם, מה תהיה התוצאה מזה? מה יהיו החילוקים בין רבינו ושאר החרדים הקנאים לדבר השם נוסח הרב זוננפלד, הר"ע בלוי, הרב מברייסק, המונקאטשער וכו', הן מלפני קום המדינה והן לאחרי?

בעניין החזרת שטחים: במחילת כבוד תורתו, לפענ"ד הנקודה היא אחרת: אם באמת מסירת שטחים הייתה מועילה להצלת נפשות, אולי היה

חיוב להחזיר שטחים, מצד פיקוח נפש שדוחה כל התורה כולה. ואין זו שעת השמד או ערקתא דמסאני, כי החזרת השטחים אינה כרוכה בהעברה על דת ישראל או אפילו העברה על מצווה, כי אם הצהרה שלתועלת שלום ומניעת שפיכות דמים מוותרים על הממשלה היהודית במקומות אלו. ואף שהערכים יפרשו זה כהודאה מצד היהודים שארץ ישראל אינה מתנת אלוקים אליהם, ייתכן שעדיין יש חיוב להחזיר, כי אולי אין זה גדר שעת השמד.

ויש לי ראייה לדבר: מכתב רבינו לרבי אייזיק שווי ז"ל, לערך תשל"ח, נדפס בלקו"ש, ושם כתב שאם היו המומחים הצבאיים אומרים שעל ידי החזרת שטחים יהיה שלום, חייבים להחזיר על פי שולחן ערוך. וכמדומה לי שבתשעים ותשעה אחוז מהשיחות ההתנגדות היא אך ורק מטעמי פיקוח נפש. ורק פעם אחת, בשיחה עם משה קצב, 'י שבט תשנ"ב, דיבר רבינו על לא תחנם ועל חילול השם.

אם כך, מה התועלת מהרש"י הראשון? ברור מללו של רבינו במכתב לגאולה כהן ולמר שזר מתשכ"ט, נדפסו באג"ק, בסגנון הפסוק כח מעשיו הגיד לעמו, שיהודים לעצמם צריכים לדעת שאין הם לסטים, כי זו מתנת השם אליהם. וזה העיקר, שבני ישראל לא יפסידו המורל שלהם על ידי זה שיאמינו לערבים שהם לסטים. ולדאבוננו רואים שזה החורבן הכי גדול, מהסופרים בעיתונות הישראלית והפרופסורים בארצות הברית שבאמת מאמינים שלסטים אתם.

כלומר, נניח שזה פיקוח נפש להחזיר שטחים. אבל סוף סוף שואל היהודי: האם לנצח נלחם נגד עם חף מפשע, ונכבוש אותם ונשעבד אותם ונגזול מהם החירות, בגלל החירות והמנוחה שלנו? אתמהה. הלב היהודי הנאור לא סובל זה! ולזה צריך הרש"י הראשון, להחדיר בקרב העם כח מעשיו הגיד לעמו.

עוד הפעם אודה מאד לכת"ר על הזמן ועל ההשקעה בבירור העניין בשבילי, ואסיים בכבוד ובברכה חמה.

תשובתי

קיבלתי מכתבך, וההתנצלויות שבו מיותרות לחלוטין, כי על כגון דא נאמר: "מיני ומינך" וכו', ורצוי וחשוב ומועיל להעלות הרהורים ושאלות וספקות, על מנת ללבן במשותף את הנושא לטובת הרבים.

אענה על ראשון ראשון:

א. לשאלתך בקטע הראשון:

ברור שרבוה"ק וכל גדולי ישראל עודדו עלייה לארה"ק ויישובה, וידועים דברי כ"ק אדמו"ר הזקן באגרותיו הק' על: חיזוק ישיבת א"י, וממילא אין בכגון דא (כמו עליית החסידים בשנת תקל"ז) שמץ של איסור "אל תעלו בחומה" ח"ו.

אך לא מובנת כלל האפשרות התיאורטית שיראי שמים יקימו ממשלה – האם הכוונה שהיו נלחמים בנשק עם השלטון התורכי או הבריטי או שהיו משיגים בדרכי נועם שהשלטונות הגויים ינטשו מרצונם ובטוב לבם את השלטון לכבודם? – האפשרות הראשונה היא ממש "עליה בחומה" ו"בכוחותינו" והיא מופרכת לחלוטין. האפשרות השנייה היא, כמובן ופשוט, בלתי מציאותית כלל והיפותטית ביותר, ואין כל טעם לדון בקס"ד כזו. עם זאת, אין ספק שאם מדובר במצב שהמדינה הייתה מתנהלת על פי חוקי התורה, הרי זה מצב ראוי ומשמח, ואין כל פגם בכך, ואדרבה, אבל אם לצפות לישועה – מוטב לצפות לישועה על ידי המשיח ולא לאפשרות המזרה הנ"ל.

ב. לא מובנת הסתירה בין מכתב כ"ק אדמו"ר נ"ע לכך שכ"ק אדמו"ר זי"ע שלח כסף לראש הממשלה השמאלני ליישוב הארץ. הרי הממשלה היא שבדרך כלל בונה את הארץ!

כבר צוין לעיל כי דעת רבוה"ק היא שחובה לחזק את יישוב ארץ ישראל, וראה גם בספר "ביאורים בהלכות בית הבחירה", שיחה ב, הערה 35: "רבותינו מסרו נפשם (ההדגשה במקור!) על חיזוק א"י".

ג. אינני רואה כל סיבה, גם בשכל האנושי הכי פשוט, לומר כי חל שינוי בדעת רבוה"ק בעניין הציונות והמדינה. ראינו ושמענו דברים חריפים ביותר של כ"ק אדמו"ר זי"ע בנושא, בהזדמנויות רבות, ואפילו באזני ראשי המדינה. ידוע שמר שזר אמר שבנושא זה כ"ק אדמו"ר זי"ע "גרוע" (מבחינתו) יותר מאשר חותנו...

ובאמת, המציאות לעיני בשר מוכיחה כי לא חלה הטבה, ולהיפך, בענייני הדת בארה"ק. התמיכה הממשלתית במוסדות הדת היא מכספי משלם המסים, אשר ארבעים אחוזים מהם הם שומרי מצוות או לפחות מסורתיים (והרי גם המוסדות המוסלמיים והנוצריים מקבלים תמיכה לא פחות מאשר, להבדיל, מוסדות הדת היהודיים).

לרבינו היה אכן, כדברייך, רגש חיבה לממשלה היהודית בארץ ישראל, ואין ספק שזה עדיף מאשר שלטון נוכרי. השלילה הייתה בשאיפה ובמעשים

להגיע לכך כאשר ארץ ישראל הייתה בשליטה גויית, ומה שגרוע יותר – שהסיבה לכך הייתה בשביל להקים כאן "עם חדש", "ככל הגויים".

ד. יש הבדל עצום בין שיטת סאטמר ונטורי קרתא בהתייחסות למדינה לאחר שהוקמה, שזה עניין של "בדיעבד" (דה פקטו) והאלטרנטיבה היא שעם ישראל יחזיר אותה לשלטון גויים, דבר שנשלל בתכלית.

לשיטת סאטמר ונטו"ק – כיוון שהורתה ולידתה של המדינה לא בקדושה, הרי זה עניין של "סטרא אחרא", רחמנא לצלן, ואסור לשתף פעולה אתם גם בדיעבד. מסיבה זו הם שוללים, כידוע, את ההשתתפות בבחירות לכנסת ולא לקבל מהם תמיכה וכו', ואין זו דעת רבוה"ק (הבחירות הראשונות היו בשנת תש"ט וכ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע הורה להשתתף בהן) וכן גדולי ישראל האמתיים כמו כ"ק הרה"ק מוהר"א מבעלז זצוק"ל, הגאון האדיר שר התורה מטשעביץ זצוק"ל, ועוד ועוד.

ה. כל מי שזכה להתקרב לאורו הגדול של כ"ק אדמו"ר זי"ע, גם מן החוגים החרדיים ביותר בארה"ק (ויש ת"ל מאות ואלפים מהם כ"י), לא הביאו אתם שום דעה קדומה, כי אם ידעו והבינו והאמינו כי "אין לנו אלא דברי בן עמרם" ומשה אמת ותורתו אמת. דעתו הקדושה בכל נושא ברורה ומפורשת, ובכלל זה בנושא הנידון, וכל מי ששייך לחב"ד מבטל עצמו לגמרי לרצון כ"ק אדמו"ר זי"ע. מובן שאלה שאתה מתכוון אליהם – כל השקפותיהם ודעותיהם הן רק על פי דעתו הקדושה של כ"ק אדמו"ר זי"ע, אשר היא ברורה לחלוטין ואין בה כל ספקות (לולא הפרעות מתוכנו, "ממך ייצאו", היו מצליחים להביא את כל הציבור החרדי או רובו לחב"ד). מן הסיבה האמורה הם גם נאמנים לרעיון שלמות הארץ ושלמות העם, גם כאשר אחרים הנתונים להשפעות זרות עזבו את הנאמנות הזאת ותולים בוקי סריקי ח"ו בדעת קדשו של כ"ק אדמו"ר זי"ע.

ו. דעתו הקדושה של כ"ק אדמו"ר זי"ע בעניין איסור החזרת שטחים ברורה לכל מי שלומד אותה, בשיחותיו ואגרותיו הקדושות, בלי דעה קדומה, והיא: אמנם יש גם עניין של פיקוח נפש בהחזרת שטחים, כפי שכ"ק אדמו"ר זי"ע חזה מראש וכפי שרואה זאת עתה כל בר דעת, אך לא זה היסוד העיקרי של האיסור.

את הטיעון שלך שמעתי מפי בעלי אינטרס פוליטי מובהק, ובמחילה מכבודך, "זכית" לכוון לדעתם המוטעית, וכדלהלן:

1. מכתבו של כ"ק אדמו"ר זי"ע שאתה מזכיר הוא בתקופת הסכם "קעמפ דייויד" על החזרת סיני ובא במענה לטענה שסיני

אינה ארץ ישראל ולכן מותר להחזירה (את זה טען גם מנחם בגין שהוא שחתם על ההסכם), ועל כך השיב הרבי שלגבי פיקוח נפש אין הבדל בין סיני לארץ ישראל, ורק אם יפתרו את הנ"ל אז וכו'.

2. את המושג "שלמות הארץ" לא המצאתי אני, והוא מוזכר במכתבי ושיחות כ"ק אדמו"ר זי"ע יחד עם "שלמות העם" ו"שלמות התורה".

3. את "רש"י, בראשית, א, א" לא אני המצאתי... הרבי הוא שחזר והזכיר זאת עשרות פעמים.

4. חבל שהתרשמותך הכללית מן השיחות היא שתשעים ותשעה אחוז מהן הן על פיקוח נפש. כמו בכל כגון דא – מיותרת כל התרשמות, כי "ניתי ספר וניחזי", כל שיחות הקודש בנושא זה, או רובן, באו ת"ל בדפוס בספרים, ובמיוחד בספר הנפלא "קראתי ואין עונה", שני כרכים המכילים יותר מאלף עמודים, שנערך על ידי שני אברכים חסידיים רציניים (ולבקשתם מתפרסם בראש הספר מבוא שכתבתי). הוא נא לפתוח ספר זה וללמוד היטב את השיחות והמכתבים מראשם ועד סופם ותדע לנכון ובדיוק את דעתו הקדושה של כ"ק אדמו"ר זי"ע.

אמנם הנושא של פיקוח נפש תופס מקום נכבד מאד, כי במציאות אכן יש פיקוח נפש בהחזרת שטחים, וכיום הכול מודים בכך! – אבל בשיחות רבות מאד (אולי מאות!) מדבר הרבי על כך שהקדוש ברוך הוא נתן לנו את ארץ ישראל מתנה והיא שייכת לנו וכו' וכו'.

גם "רש"י הראשון" מוזכר בפירוש בשלושים ואחת שיחות, מתוך מאות שיחות שמוזכר בהן עניין ארץ ישראל. נוסף לכך התפרסמו לאחרונה מכתבים ושיחות קודש ולא מוזכר בהם כלל פיקוח נפש (אציין כאן לשיחת י"ג תמוז תשכ"ט – שם מוסבר כי הנושא הביטחוני אינו אלא לבוש טבעי לרצון הקדוש ברוך הוא של שלמות הארץ כדי להקל עלינו להסביר את הדברים, ולמכתב מכ"ח סיוון תשכ"ז למר אברהם הרצפלד).

5. מגוחך מאד, במחילה מכבודך, ההסבר שהזכרת עניין זה באה רק כדי לחזק את המורל וכדי שלא יהיו נקיפות מצפון על כיבוש עם חף מפשע רק כדי שתהיה לנו מנוחה. נוסף לכך שההסבר לכשעצמו מוזר – הרי גם כאשר מדובר בפיקוח נפש אין צורך לשום אדם נורמלי בהסבר נוסף. הכלל של "הבא להורגך השכם להורגו" הוא כלל פשוט לפי כל היגיון אנושי.

6. ההסבר האמור מוזר ומגוחך עוד יותר: וכי תעלה על דעתך שכל הזעקות של כ"ק אדמו"ר זי"ע בנושא ארץ ישראל (ואפילו אם היה זה פעם אחת בלבד!) הן רק כדי לשמור על המורל?! ?

7. כל ההתנחלויות והיישובים שהוקמו בשטחים ששחררו במלחמת ששת הימים וכ"ק אדמו"ר זי"ע עודד את התופעה, כידוע, כולל חברון וירושלים העתיקה, אינם מוסיפים מאומה מבחינת פיקוח נפש, ואדרבה. מבחינה זו, די שיהיו מחנות ובסיסי צה"ל.

8. מבחינת פיקוח נפש יש להחזיר לערבים גם ערים ושכונות בתוך תחומי מדינת ישראל שלפני מלחמת ששת הימים והם דורשים אותן בקול רם ומצהירים שימשיכו להילחם בנו עד שהכול יעבור לידיהם. לידיעתך: הערים יפו, לוד, רמלה ועכו, רוב מערב ירושלים (ארבע עשרה שכונות) וחלקים מטבריה וצפת ועוד – היו מיושבים בערבים.

9. מבחינת פיקוח נפש – הסטטיסטיקה אומרת שבהפלות יזומות, תאונות דרכים, עישון סיגריות ועוד, יש יותר קרבנות מאשר במלחמת הטרור. מדוע עדיף פיקוח נפש זה מפיקוח נפש זה?

10. כידוע, כ"ק אדמו"ר זי"ע הביע דעתו הק' כמה וכמה פעמים שלא רק שאסור להחזיר לגויים אף שעל אלא שאף אסור להיכנס בכלל למשא ומתן אתם (ואפילו על אוטונומיה!). אם אתה צודק בכך שסיבת האיסור היא רק פיקוח נפש, וממילא, כלשונך, "אם באמת מסירת שטחים הייתה מועילה להצלת נפשות אולי היה חיוב להחזיר שטחים... הצהרה שבשביל שלום ומניעת שפיכות דמים מוותרים על הממשלה היהודית במקומות אלה" – אם כך למה אסור לנהל משא ומתן? הרי בלי משא ומתן אין שום אפשרות להגיע לאפשרות של מניעת שפיכות דמים על ידי החזרת שטחים!

האיסור של ניהול משא ומתן בכלל, אפילו לשם נסיון ובדיקה, יכול להיות רק אם אנו סבורים שאין כלל וכלל מקום להחזרת שטח כלשהו ואפילו תמורת שלום וכו', כי אסור לנו לוותר על מתנה של הקדוש ברוך הוא (אנו רואים אכן שהן ה"ימניים" והן ה"שמאלנים" מצהירים השכם והערב על נכונותם להחזרת שטחים על ידי משא ומתן וכו') – האם הדבר תואם את דעתו הקדושה של הרבי בנידון?! ?

כבוד רב ובברכת הצלחה בעבודת הקודש

מכתבו של הרב י.ג.

לפני זמן מה שוחחתי עם אברך רציני מחסידי סאטמר בויליאמסבורג, וסיפר לי שהוא לומד ליקוטי שיחות והתבטא שברור לו שהרבי לא היה ציוני כלל וכלל אבל מצד שני הוא לא מבין מהי כן שיטתו. ניסיתי קצת להסביר לו, ואז ראיתי שגם לי חסר ידע בנושא. התחלתי לעבור על המכתבים והשיחות של כ"ק אדמו"ר זי"ע בנושא זה, קראתי בהתעניינות המכתבים של הרה"ח אוריאל צימר ז"ל שנדפסו ב"אגרות חסיד", גם קראתי כמה כתבות ומאמרים של כבודו בנושא זה שמצאתי בגליוני כפר חב"ד משתמ"ה ששפכו אור על הנושא.

אחר כך קראתי את החוברת "יהדות התורה והמדינה" מאת הרה"ח אוריאל צימר ופשוט הבנתי יותר טוב הרבה מהאגרות של הרבי בנושא זה. אמנם לא מוזכר בה כלל אודות שלמות הארץ, כי היא יצאה לאור בשנת תשי"ט, אבל מצאתי מה שכבודו פרסם בביטאון פרדס חב"ד וזה 'השלים' את שהיה חסר.

בכל מקרה ברצוני לשאול: בחוברת הנ"ל מוסבר שבאם ישנו איזה שהוא סוג של הכרה במדינת ישראל הרי זה לכל היותר "דה פקטו" ותו לא. ולכאורה, האם זה מתאים עם השיטה שהחיוב "לא תחנם" חל על כל השטחים המשוחחרים ועם ההלכה של פיקוח נפש שלזה יש צורך במוסד שמגן על בני ישראל, שעל פי זה היחס למדינה או לממשלה לכאורה (בתחום זה) צריך להיות באופן של "דה יורה" (כלי יחס לציונות כמובן)? האם זה נכון לשיטת כ"ק אדמו"ר זי"ע?

דרך אגב, פורסם לאחרונה שבשעתו, הן בשנות הלמ"ד והן בשנות המ"ם, הייתה הוראה ברורה ממזכירות הרבי לצא"ח בניו יורק ולאילו שהיו האחראים על טנקי המבצעים מדי יום ראשון במנהטן שאין להן לחנות הטנקים ולעשות מבצע תפילין בצעדה השנתית למען מדינת ישראל, כדי שלא יקשרו בשום אופן את חב"ד עם הצעדה, אבל יכולים לעשות מבצעים עם משתתפי הכינוס במרחק כמה רחובות ליד תחנות הרכבת הסמוכות.

ועוד שלח לי חבר מרשימת הר' צבי פוגלמן ע"ה בה סיפר בין השאר: בשנת תש"ט קיבל כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ אזרחות ארצות הברית, ועשו מזה שטורעם גדול, הביאו את השופט ל-770 ועשו תמונות וכו'. ואמר אז כ"ק אד"ש: הטעם שכ"ק מו"ח אדמו"ר בחר דווקא עכשיו להיות אזרח ארצות הברית זהו בשביל "להוציא מלבן" (של הציונים). מאחר שעכשיו הוקמה המדינה, ער האט זיך איינגעקערט ספעציעל ער זאל ווערן יעצט א אזרח".

ע"כ. מעניין הוא שהיה זה דווקא אדמו"ר זי"ע שהשתדל ופעל את קבלת האזרחות עבור כ"ק חמיו.

אבקש מכבודו, בכבוד ובהערצה, אם יוכל להאיר עיניי.

תשובתי - הפניה למאמר ששלחתי ליו.ג.

על מכתבך ניתן לומר "שאלת חכם - חצי תשובה", ואולי תשובה מלאה. אני מצרף לך כאן רשימה נרחבת על הנושא שכתבתי בעקבות מכתב נוסף שקיבלתי בשם כמה שלוחים המתחבטים בשאלה שהעלית במכתבך. אני מקווה שהדברים יספקו אותך.

בברכת הצלחה בכל ענייניך בכלל ובפרט

מכתב נוסף של הרב י.ג.

נפגשתי עם כמה מאנ"ש והשלוחים, וכולם הביעו דעה שיש צורך אחת ולתמיד להביא עמדת כ"ק אדמו"ר זי"ע בנדון זה באופן ברור, מרוכז ומסודר ושיכלול כל הקצוות של המטבע. רשימת כת"ר מהווה יסוד להבנת העניינים הקשורים עם נידון זה, אבל היא מרוכזת בעיקר בנושא שלמות הארץ. חושבני שכדאי יהיה להרחיב את הרשימה ולשלב בתוכה גם הנושא של "מיהו יהודי", כך שתהיה רשימה כוללת, מקיפה ומשלמה יותר, וכך גם יתקבל יותר בקרב אנ"ש. הרבה מצעירי אנ"ש יודעים אודות מאבקו הק' של הרבי על מיהו יהודי אבל לאו דווקא תופסים שבעיה זו נעוצה ברעיון הציוני והקמת מדינת ישראל.

בנוסף, היו לי כמה שאלות בקשר עם כמה פרטים המובאים ברשימה:

א. האם כת"ר יכול לבאר זה שהמציאות העובדתית שישנו "שלטון יהודי" אינו מהווה העצמאות המיוחלת אלא הוא נשאר חלק מהגלות (ראיתי שהרבי נתן דוגמא כמה פעמים שהוא על דרך "ועד ארבע ארצות"), שהרי בהקמת המדינה, כפי שכתבתם, "הוגשם סוף סוף למעשה הרעיון הציוני", שמזה יכול להשתמע שכן הצליחו הציונים בשאיפתם להיגאל בכוחותיהם הם.

ב. ברשימתכם מובא: "השינוי שחל בתש"ח בארץ ישראל – יש בו חיוב מסוים, והוא – האפשרות שניתנה לראשונה ליהודים כולם לעלות לארץ ישראל ולהתיישב בה, בלי ההגבלות שהיו עד אז". האם יכול כת"ר לפרט יותר נקודה זו?

ג. שם מבואר: "בשנת תשכ"ז העניק הקדוש ברוך הוא לעם ישראל, ברוב חסדו ובנסים עצומים וגלויים, את רוב שטחי ארץ ישראל", ושכל זה היה בלי תכנון מוקדם, וממשיך לבאר שאסור להחזיר שטח כלשהו ולא רק מטעם פיקוח נפש. האין זה אומר שעצם מציאות קיום "שלטון יהודי" בזמננו הוא דבר רצוי למעלה ובבחינת "דה יורה" למטה (לולא הקמתה באופן דמוקרטי ומנותק מן הדת)?

ד. בספר השיחות של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ נ"ע משנת תש"ח (עמ' 162), מסעודת יום ב' דראש השנה (לפני 29 בנובמבר), משבח אדמו"ר נ"ע את היהודים בארץ הקודש המוסרים נפשם עבור אחינו בני ישראל בארץ הקודש, שעבודתם טובה, ומברך אותם שיצליחו למרות שהם צריכים תיקון בקיום המצוות ויש לקרבם לקיום המצוות, אבל יש לברך אותם על הדברים הטובים שעושים. וכן בסעודת ליל שביעי של פסח (עמ' 216) אומר שהם עושים הרצון של מעלה, הגם שבעניינים אחרים הרי הם חסר, אבל בעניין

זה שהם עושים הרי הם צודקים. ולכאורה, הרי היא היא הפעילות שסוף סוף הביאה להקמת השלטון היהודי בארץ הקודש!

אם כי ברור לכל בר דעת שאין כל זה שייך לציונות וכו', אבל סוף סוף נשאלת השאלה: מה נשתנה אז?

ה. האם לדעת אדמו"ר מהור"צ והרבי זי"ע 'הג' שבועות חלו בשנת תש"ח?

ו. ברשימה מובא: "הם לא מסתירים את שאיפתם לגרש את היהודים (וביחוד אלה שעלו לארץ במהלך השנים האחרונות)". לאיזו תקופה הכוונה ב"שנים האחרונות"?

על ידי ביאור השאלות הנ"ל, תהיה לנו תמונה שלמה וברורה יותר בנושא מסובך זה. וכאמור, אין זו שאלת יחיד אלא הרבה שואלים את עצמם או אחרים מהי העמדה ומהו היחס כלפי מדינת ישראל, ואם יוכל כ"ר להרחיב את הנושא, הדבר הכרחי וחיוני.

תשובתי

אענה על ראשון ראשון, נקודות בלבד, ותן לחכם ויחכם עוד.

בעניין "מיהו יהודי" – הצדק המלא אתך, שהגזירה האיומה קשורה קשר הדוק עם הרעיון הציוני. הרי הרעיון הציוני הבסיסי הוא: "ככל הגויים בית ישראל", היינו שהלאומיות של העם היהודי אינה קשורה לדת, כמו שיכול להיות, למשל, צרפתי מוסלמי או נוצרי (או אפילו, להבדיל, יהודי מבחינת הדת) וייחשב בכל זאת כצרפתי לפי התפיסה המקובלת בעולם, וכך גם בעמים אחרים. לכן עמד השלטון הציוני על כך שתתבטל הדרישה שרק מי שהתגייר כהלכה יוכר כיהודי (גם הדתיים הלאומיים היו שותפים לגזירה זו). כיום, בעקבות החוק האומלל, נפרץ כל גדר ובעזרת תעודה כלשהי יכול כל גוי להירשם כיהודי.

אגב: לפי ההגדרה בחוק מיהו יהודי, ניתן להבין גם מה נקראת "מדינה יהודית" לפי משמעות החוק.

לשאלה א – העובדה שהציונים הצליחו להשיג את שאיפתם למדינה יהודית בחלק קטן מארץ הקודש – אינה מהווה כלל וכלל הוכחה שאכן הצליחו להיגאל בכוחות עצמם, שהרי לא הייתה כאן גאולה, לא מינה ולא מקצתה, ואפילו לא חלק קטן מזה ואפילו לא אתחלתא דגאולה כפי שהדתיים לאומיים טוענים. כך ישנה, למשל, אפשרות תיאורטית שערכי

"ישראל" יהיה אפילו ראש ממשלה! בקצרה: השאיפה הציונית הושגה כבר בתש"ח, אך אין לזה קשר לגאולה (מובן שמה שכתבתי "להיגאל" – לא התכוונתי למושג "גאולה" במשמעותה האמתית כי אם מבחינתם).

לשאלה ב – החיוב שבהקמת המדינה הוא בפתיחת שערי הארץ ליהודים. להבהרת העניין עלי לחזור אחורנית בהיסטוריה:

עד מלחמת העולם הראשונה (תרע"ד-תרע"ח) שלטו התורכים (האימפריה העות'מאנית) כמעט על כל המזרח התיכון. במלחמת העולם הראשונה כבשו האנגלים את ארץ ישראל, ו"חבר הלאומים" (גלגול קודם של "האומות המאוחדות") העניק לבריטניה מנדט לשליטה על הארץ, כדי להכין אותה למסור לשלטון היהודים.

באותה תקופה ניתנה "הצהרת בלפור", כתוצאה מהשתדלות הציונים, שבמסגרתה הצהירה ממשלת "הוד מלכותה" (בריטניה) שארץ ישראל תשמש "בית לאומי" לעם היהודי. כפי הנראה, לא חשבו הבריטים לרגע לקיים את ההצהרה, ולפי המשוער באו בעידודם "פרעות תר"פ", כאשר מיד לאחר כניסת הבריטים לארץ התעוררו הערבים, תושבי הארץ, להילחם עם היהודים ועם הכוונה לכונן בארץ ישראל מדינה יהודית. הערבים טבחו ביהודים והמשטרה הבריטית כמעט לא נקפה אצבע להצלתם, דבר ששימש עידוד לערבים (אגב: כאותו שלב לא דרשו הערבים הקמת מדינה פלשתינית עצמאית כי אם סיפוח ארץ ישראל ל"סוריה רבתי").

אחרי פרעות תר"פ הגיעו פרעות תרפ"ט ופרעות תרצ"ו (תרצ"ו-תרצ"ט). עוד לפני כן פרסמו הבריטים "ספר לבן", שנועד, כביכול, להרגיע את הערבים ולהשקיט אותם. "הספר הלבן" כלל נסיגה מ"הצהרת בלפור", איסור מכירת קרקעות ליהודים ברוב חלקי הארץ (כדי למנוע התיישבות יהודית שתרגיז את הערבים) ועל הכול – איסור כניסה לארץ ישראל ליהודים (למעט מכסה זעירה של מספר "סרטיפיקטים", רישיונות עלייה לארץ).

גזירת האיסור על יהודים לעלות לארץ הייתה אכזרית מאד, ובמיוחד אחרי עליית היטלר לשלטון וכיבוש מדינות אירופה על ידו, כאשר בד בבד החלו הגזירות הנוראות על היהודים, ובמיוחד תושבי מזרח אירופה, ובהמשך לכך פרצה מלחמת העולם השנייה והחלה השואה הנוראה. מאות אלפי יהודים התדפקו על שערי ארץ ישראל כדי להימלט אליה מן התופת, והבריטים מנעו את עלייתם באכזריות. כך נספו המוני יהודים בשואה, הי"ד.

גם אחרי סיום מלחמת העולם השנייה, כאשר התרכזו מאות אלפי יהודים במחנות פליטים על אדמת גרמניה ובמדינות אחרות, ורובם ביקשו לעלות לארץ ישראל ולא הורשו. כידוע, במחנות הפליטים מתו ל"ע עוד הרבה יהודים משארית הפליטה, בגלל תנאי המחיה שם. היו ניסיונות של עלייה "בלתי לגלית" ("העפלה") שבחלקם הצליחו ובחלקם עלו בקרבנות כתוצאה מפתיחה באש על ידי הבריטים.

מובן שהמצב האיום קומם את היהודים וכך נוסדו ארגוני המחתרות, להילחם גם בערבים וגם בבריטים. השלטון הבריטי נהג ביד קשה כלפי אלה שנקראו בפיו "טרוריסטים", והכניס רבים לכלא או שהוגלו לקניה, וחלק מהם אף נידון לתלייה ר"ל והוצאו להורג על ידי הבריטים. בד בבד, עודדו הבריטים את הערבים להילחם ביהודים.

בסופו של דבר הודיעו הבריטים על עזיבתם את הארץ, ובאור"ם הוחלט על חלוקת הארץ לשתי מדינות.

ביום ה' אייר תש"ח עזבו הבריטים את הארץ וההנהגה הציונית הכריזה על הקמת מדינת ישראל על חלק מן הארץ. באותו יום פלשו הצבאות של שבע המדינות הערביות השכנות לארץ ישראל וכיחד עם הערבים המקומיים נלחמו נגד הצבא היהודים שהוקם בינתיים.

ההכרזה הראשונה של מדינת ישראל הייתה על ביטול "הספר הלבן" ופתיחת שערי ארץ ישראל לכל יהודי העולם. כך הגיעו מאות אלפים מפליטי השואה לארץ ישראל. היה בכך גם צד שלילי ביחס ליהודי מדינות ערב – תימן, עירק, מרוקו ועוד – שגם הם הועלו לארץ, רוכזו במחנות והועברו על דתם על ידי הציונים.

לשאלה ג – הבהרתי כי קיים הבדל עצום בין השתדלות ומאמצים להקמת שלטון יהודי בארץ ישראל ובין האיסור החמור של ויתור מצד יהודים (וכל שכן בשם העם היהודי כולו) כל כל שטח שהקדוש ברוך הוא נתן לנו (וכל שכן בנסיים גלויים).

במילים אחרות: ארץ ישראל בשלמותה שייכת לעם ישראל, אבל מפני חטאינו גלינו מארצנו ועלינו לשאוף ולצפות שהיא תחזור לעם ישראל בגאולה השלמה שהקדוש ברוך הוא יגאלנו בקרוב. אין לנו שום עניין לפעול בכוח, או אפילו בהשתדלות אצל הגויים, שתהיה לנו שליטה בארץ ישראל לפני הגאולה ולפני אתחלתא דגאולה, אבל מאידך אסור לנו לבעוט ח"ו במתנה שהקדוש ברוך הוא נתן לנו וברוב חסדו העניק לנו, עוד לפני הגאולה, ולוותר על איזה שטח ממנה. מובן שעלינו גם להגן על הארץ ועל

תושביה מפני אויבים הזוממים להשמידנו או לגרשנו מן הארץ שזכינו לעלות אליה ולהתיישב בה. אך כל זה הוא עניין של בדיעבד (דה פקטו) ולא לכתחילה (דה יורה).

לשאלה ד – התשובה נמצאת בתשובה לשאלה ב.

לשאלה ה – השבועה של "אל תעלו בחומה" היא השלילה של "בכוחותינו נשוב אליה", והוא, כמובן, עניין של לכתחילה, אבל לא בדיעבד, כאשר המצב הגיע לידי כך בהשגחה פרטית של מסבב כל הסיבות.

לשאלה ו – יש להניח שהערבים זוממים לגרש את כל היהודים מארץ הקודש היל"ת (ואף להשמידם כליל, כמו הנאצים, ר"ל), אך בגלוי הם טוענים כי את צאצאי המשפחות שהגיעו לארץ ישראל לפני מאות שנים (בעיקר מן העדות הספרדיות הוותיקות) הם מוכנים "ברוב חסדם" להשאיר כאן תחת שלטונם. מובן שאין כל חשיבות וכל משקל לטיעונים כגון אלה, אפילו בשכל הגיוני פשוט.

.

לסיום, הנני מעריך מאד את רצונך האמיתי ללמוד לעומקה את הסוגיה הלא ברורה כל כך לכולם, ומתוך הערכה זו התפנית להשיב על כל שאלותיך, הנוגעות לנו כדי שחסידי יידעו גם איך לחשוב.

בכבוד רב ובברכת הצלחה בעבודת הקודש

לקט ופרט

חלק שני

ובו שלושה קונטרסים:

השלמה ל"נר למשיח" - הערות וביאורים נוספים בתניא קדישא
צ"ו שבבים - עובדות, "זוארטים", פנינים וזכרונות
שו"ת "עלי הגיון" - פרקי דעת בעניינים העומדים על סדר היום

הרב טוביה בלוי

ה'תשע"ז

עימוד ועיצוב:

טל: +972 (0)8-8502771
www.chazak.co.il
office@chazak.co.il

הקדמה

ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לנישואי נכדנו היקר החתן הרב הת' חיים אורי שי' בן בננו בכורנו הרה"ג הרה"ח ר' יעקב מאיר שי' בלוי עב"ג הכלה היקרה חיה מושקא תחי' בת השליח הרה"ח ר' משה הכהן ז"ל פרידמן (נכדת חברי וידידי משחר נעורים המחנך הרה"ח הרב עקיבא יוסף הכהן ז"ל פרידמן ויבלח"ט השליח הרה"ח הרב יהודה לייב שי' אלבסקי).

לכבוד השמחה הנני מתכבד להגיש לידידי היקרים חלק שני של "לקט ופרט" (החלק הראשון יצא לאור לקראת הכנסי לגבורות לאוי"ט ביום ט"ז אייר תשע"ו).

החוברת המוגשת היא במתכונת דומה לחלק הראשון, והיא כוללת:

הערות נוספות לתניא קדישא, נוסף על ההערות הכלולות בספרי "נר למשיחי" (במהדורה הרביעית) שיצא לאור בראשית השנה הנוכחית.

צ"ו שביבים עובדות, וורטים, פנינים, זכרונות.

[המספר צ"ו (96) הוא בגימטריא של: "יומם (יצוה ה' חסדו)", "חסיד חב"ד" (96) "חן וכבוד (יתן ה') - תהלים פ"ד, וכן (עם הכולל) "טלא דבדולחא" (עיינ היטב במאמר כ"ק אדמור"ר נ"ע ד"ה "אתה הראת", תשמ"ו, סעיף ד', בספר המאמרים מלוקט, וש"נ].

עלי הגיון - אוסף מאמרי הגות שפירסמתי בבמות שונות, ונספח להם מאמר הערכה שכתבתי על אבי מורי זצ"ל, בשנת הסתלקותו (תשל"ג), ופורסם בקובץ תורני "נר למאור" (גליון ו') שיצא לאור על ידי כולל "בית מאור", מיסודו של דודי הרה"ג רבי עמרם בר"מ בלוי זצ"ל. כהמשך אליו מופיע כאן תצלום מכתב תנחומין שהואיל כ"ק אדמור"ר זי"ע לשלוח למשפחתנו בקשר לזה.

חובה נעימה לי להודות מקרב לב לנכדיי היקרים, ברוכי הכשרון והידע, הרה"ח ר' שלום דובער שי' בלוי, עורך החוברות התורניות של "מבצע תורה", של צא"ח (בן בני הרה"ג הרה"ח ר' פרץ אוריאל שי', העורך הראשי של "חזק" ומנהל בית הספר העל יסודי "בית חנה" חב"ד בירושלים ת"ו) על הכנת החוברת לדפוס, ובמיוחד על ה"שביבים", אותם העלה על הכתב על פי מה ששמע ממני, והרה"ח ר' לוי יצחק שי' שפרינגר, שליח ורב הישוב "צור יגאל" (חתן חתני הרה"ג הרה"ח ר' מרדכי מנשה שי' לאופר, שליח ורב רובע י"א באשדוד) שהעלה על הכתב את ההערות על התניא על פי מה ששמע ממני. ברוכים יהיו!

* * *

תקוותי ותפלתי שכל האמור יתרום להפצת מעיינות החסידות אשר תזרז ותחיש את גאולתנו השלמה על ידי משיח צדקנו. יהיו נא הדברים גם לזכותו ולרפואתו השלמה של אחינו הרה"ג הרה"ח ר' יוסף ישראל (בן רחל טעמרל) שי' מגדולי בוני ממלכת חב"ד באה"ק.

סיון ה'תשע"ז
הרב טוביה בלוי

המעוניין לקבל חלק זה של "לקט ופרט", וכן קודמו, חלק א', יפנה טלפונית, בציון שם וכתובת, לגב' ד. פרידמן, ממזכירות "בית חנה", בטלפון 052-2597704, או לפקס 02-5857912, ומבוקשו ישלח לו, בל"נ, בדואר בזמן סביר.

תוכן העניינים

נד למשיחי	ז
לקוטי אמרים	ט
שער היחוד והאמונה	לה
אגרת התשובה	לט
אגרת הקודש	מא
קונטרס אחרון	מז
נ"ז שביבים	נא
עלי הגיון	קיא

"נר למשיחי"

השלמות

חלק ב

הערות וביאורים נוספים

בתניא קדישא

ספר של בינונים

דרך השער

בדרך ארוכה וקצרה

בלקוטי שיחות¹ מבואר, שכוונת אדמו"ר הזקן לדרך אחת שהיא "ארוכה וקצרה"²:

"שעבודת ה' "בפיך ובלבבך לעשותו" היא "דרך ארוכה" (וכמבואר בארוכה בספר התניא איך להגיע לאהבת ה' עד שתביא את האדם למעשה בפועל - "לעשותו"), אלא שהיא גם דרך קצרה, כיון שעיי"ז מגיע אל "עיר אלקינו" בלי מניעות ועיכובים.

ביאור הדברים: אע"פ שיש אהבה טבעית בלב כל ישראל, וקרוב מאד לעורר ולגלות אהבה זו שישנה בלבו פנימה בטבעו מתולדתו, מכל מקום, כיון שהיא מוסתרת, דרושה עבודה ויגיעה גדולה שאהבה זו תחדור בכל מציאות האדם (עד ל"פיך . . לעשותו"), וכל זמן שלא חדרה האהבה בכל מציאות האדם הרי האדם "רחוק" מקיום התומ"צ, כי אפשר שיהיו לו מניעות ועיכובים כו' - ע"ד משל הנ"ל ד"דרך קצרה וארוכה", שהיא דרך כזו, שההליכה בה (בכמות) היא קצרה, אבל בנוגע להגעה למחוז חפצו, הכניסה לעיר, ה"ה ארוכה, כי אף שנמצא סמוך ממש להעיר, יש דברים המונעים ומעכבים כניסתו;

1. חלק ל"ד עמ' 174.

2. זאת בנוסף לפירוש שמדובר בשתי דרכים, "דרך ארוכה" ו"דרך קצרה" - ראה לקוטי שיחות שם הערה 9; שם עמ' 172. ועוד.

ורק כאשר ישנו גם "בפיך גו' לעשותו" ה"ז "דרך ארוכה וקצרה", שאין מניעות ועיכובים ליכנס ל"עיר אלקינו", ולכן רק אז נעשה "קרוב" לקיום התומ"צ".

עד כאן דברי כ"ק אדמו"ר זי"ע.

ניתן להוסיף, כי ההגדרה "דרך ארוכה וקצרה" היא על שיטתו של אדמו"ר הזקן המתבטאת בספר התניא, שלפיה כל ההתחלה של עבודת ה' היא על ידי התבוננות היוצרת את אהבת ה' ויראת ה', "מוחין מקור למדות". דרך זו הינה ארוכה בתחילתה אך בהמשך היא "קרוב אליך", "קצרה".

זאת בשונה משיטתם של חלק מתלמידי המגיד, שיטת "צדיק באמונתו יתקו". לדידם די להלייב ולרומם את החסיד בדרך אתערותא דלעילא. – דרך זו "קצרה וארוכה": ההליכה בה קצרה, אינה דורשת עבודה ויגיעה גדולה כל-כך, אבל היא ארוכה, כי בסך-הכל האדם עצמו לא השתנה, ובמהותו הוא עדיין "רחוק".

הקדמה

**יִפְרֹשׁ שִׁיחָתוֹ לְפָנֵי הַגְּדוֹלִים שֶׁבְּעִירוֹ וְהֵם יִבְוֹנְנוּהוּ
וְאֵלֵיהֶם בִּקְשָׁתִי שְׁלֹא לְשׁוֹם יָד לְפֶה**

אדמו"ר הזקן דורש מ"הגדולים שבעירו", לחלוק את הידע וכו' שלהם – עם האחרים; שגם הזולת יהנה ויפיק תועלת מגדלותם האישית.

"נאה דורש ונאה מקיים" – מי כרבנו גדול בתורה ובעבודת ה', וביחוד עם זה "נתן מלחמו לדל", טרח והקדיש מזמנו וממרצו "להורות לעם ה' הדרך ילכו בה והמעשה אשר יעשו"³. בהקשר זה יוזכר הסבר הרבי לשם "שניאור" (שמו של אדמו"ר הזקן), על פי דברי המהרש"ל כי שם זה נוצר משילוב של השמות "אורי" ו"מאיר"⁴. הרבי מסביר כי "אורי" מבטא שלימות עצמית, ו"מאיר" מבטא השפעה על הזולת ועל העולם, כך ששמו של אדמו"ר הזקן מבטא את שני הענינים יחד⁵.

הדבר קשור גם עם דבריו של הרבי⁶ על האמור בפ' שמות (כידוע שהסתלקות אדמו"ר הזקן היתה "במוצש"ק שמות") על משה רבנו – "כי טוב הוא" – שיש

3. כלשון הרבנים בני המחבר בהסכמתם לספר התניא.

4. "ים של שלמה" גיטין פ"ד סכ"ו. הובא ב"שם הגדולים" (להחיד"א) מערכת גדולים סוף אות ש'.

5. לקוטי שיחות חלק ו', עמ' 37 הערה 17. רשימות חוברת כ"ב.

6. לקוטי שיחות חלק ט"ז, עמ' 7-26.

בזה שני פירושים⁷: "נולד מהול" – שלימות עצמית, ו"נתמלא הבית כולו אורה" – שלימות המשפיעה על העולם. מעין זה הוא גם פירוש רש"י למלה "ויגדל (משה)", המופיעה פעמיים בנוגע למשה: "הראשון לקומה והשני לגדולה שמינהו פרעה על ביתו".

פרק א'

משביעים אותו תהי צדיק

ראה להלן הערה בסיום קונטרס אחרון.

בשעה שעושה עונות נקרא רשע גמור

הביטוי "בשעה שעושה עונות" בלשון רבים מתייחס, לכאורה, למצב המתואר לפני כן של "מחצה זכיות ומחצה עונות".

יש להתבונן במשמעות המושג "רשע גמור".

בפשטות היה עלינו להניח, שכשם שהתואר "צדיק גמור" מקביל לתואר "צדיק וטוב לו" (כאמור לעיל ובפרק י'), כך גם "רשע גמור" מקביל לתואר "רשע ורע לו". אלא שלפי זה נשאלת השאלה על דברי רבנו כאן ש"בשעה שעושה עונות נקרא רשע גמור": הרי עצם עשיית העוונות אינה עושה את האדם ל"רשע ורע לו", כפי שנאמר מפורש בפרק י"א.

אכן, בפרק י"א, כשרבנו מדבר על המושגים "רשע וטוב לו" ו"רשע ורע לו" – לא מוזכרים כלל המושגים "רשע גמור" ו"רשע שאינו גמור".

ניתן אולי לומר⁸ שבביטוי "בשעה שעושה עונות", מתכוון רבנו לומר שבאותו רגע ממש בו הוא עושה עונות – דומה האדם לרשע גמור. וכפי שמפרשים⁹ לגבי המושג בינוני, שרבנו מגדיר¹⁰ "שלא עבר עבירה מימיו ולא יעבור לעולם" – ומסבירים שהכוונה היא, שבאותו רגע הוא במצב כזה.

לפי זה מוסבר הביטוי "בשעה שעושה עונות" ולא "אם עושה עונות".

7. סוטה דף יב, ע"א.

8. וראה פרק י"ג: כשיש איזו שליטה וממשלה ליצר הרע בעיר קטנה אפי' לפי שעה קלה נקרא רשע באותה שעה.

9. אגרות קודש חלק י' עמ' שמט. ועוד.

10. פרק י"ב.

זו הכוונה בפרק ל'¹¹: אין לו שום התנצלות על חטאיו ומיקרי [באותה שעה] רשע גמור על אשר אין פחד אלקים לנגד עיניו. ושוב באותו פרק¹²: דמקרי רשע גמור אם אינו מנצח יצרו להיות נכנע ונשבר מפני ה'.

אגב: לגבי לשון יוצא דופן המופיע בפרק י"ז, "רשע באמת" – ראה ביאור כ"ק אדמו"ר באגרות קודש חלק א', עמ' צב.

פרק ב'

כמ"ש ויפח כאפיו נשמת חיים ואתה נפחת בי

יש לומר: שתי המובאות-הראיות הללו, הן כנגד צדיקים ובינונים:

"ויפח באפיו נשמת חיים" נאמר על אדם הראשון כפי שהוא לפני החטא, שהיה צדיק.

לעומת זאת הלשון "ואתה נפחתה בי" מתאים יותר לבינוני, שהוא עצמו איננו הנשמה הטהורה כאמור בפרק כ"ט.

בני בכורי ישראל, בנים אתם לה' אלקיכם

יש לבאר, בדרך אפשר, את הסיבה לכך שמביא שני פסוקים:

בפסוק "בני בכורי ישראל" היה ניתן להבין, שכוונתו לתאר את חשיבות בני ישראל, על דרך הנאמר¹³ "כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם", ואגב כך אומר "בני" כשם המושאל. לכן מביא את הפסוק השני בו נאמר "בנים" בלבד, כך שהכוונה ברורה ומפורשת יותר.

מאידך, כדי להוכיח שהמשכת נשמות ישראל היא מהדרגה הגבוהה ביותר באלקות – מביא את הפסוק "בני בכורי ישראל". לאחר שהסקנו (מ"בנים אתם לה' אלקיכם") שהכוונה בביטוי "בן" אינה בדרך השאלה – שוב ניתן להסתייע גם בביטוי "בכורי" שבפסוק זה ללמוד זאת.

ההוכחה מהפסוק "בני בכורי ישראל", אינה רק על עצם הדבר שהמשכת נשמות ישראל היא מהדרגה הגבוהה ביותר באלקות; כי אם גם על כך שמדובר ב"חכמתו ית'" – שהרי החכמה "נקראת ראשית"¹⁴.

11. לח, ב. וראה "לקוטי לוי יצחק" ו"הלקח והלבוש" שם.

12. לט, ריש עמוד א.

13. הושע ט, י.

14. ראה שער היחוד והמונה פרק ח'.

וכמו"ש הרמב"ם שהוא המדע והוא היודע
 [ובהגהה:] וגם לפי קבלת האריז"ל יציבא מילתא
 . . בכלים דחב"ד דאצילות אך לא למעלה
 מהאצילות

יש להבין, לכאורה, הרי כוונת רבנו לאורך הפרק היא לבאר את השוואת נשמות ישראל ל"בנים", בכך שהנשמות הן "חלק אלוקה ממעל ממש" כביכול. ואילו מן האמור ב"הגהה" – נמצאנו למדים, לפי האריז"ל, שלא מדובר בעצמותו יתברך, אלא רק אחרי הצמצום בכלים דאצילות?

להבנה מלאה של הדברים יש לצרף את מה שביאר רבנו באגרת הקדש סימן כ', כי עשר ספירות דאצילות – האורות והכלים – כולן אלקות. עיין שם היטב.

פרק ג'

חכמה כ"ח מ"ה

שני הביטויים – "כח" ו"מה" – רומזים להיותה של החכמה נקודה כללית בלבד שאינה נתפסת כמו הבינה:

כח: "הנה ב' פירושים בלשון "כח": (א) כשאומרים כחות הנפש, אשר פירושו כמו איברי הנפש. וראה בתניא לקמן פרק נ"א על-דבר תרי"ג כחות הנפש. וזוה אין חילוק בין חכמה בינה דעת וכו' שבכולם אפשר לומר לשון כח: כח החכמה. כח הבינה וכו'. (ב) כח ופועל. וחילוקם כשהדבר עדיין בכללותו בהעלם (או גם רק ביכולת) אומרים ע"ז שהוא בכח (ע"ד הרחבה נאמר גם על יכולת. וראה בד"ה כי מנסה [בספר המאמרים תש"ח] סעיף ה-1). וכשיוצא מן (היכולת או) ההעלם אל הגילוי ונפרטו הפרטים – ה"ז "יוצא מן הכח אל הפועל" וכזה הוא חילוק חכמה ובינה, שלכן נקראו אב ואם. וכמ"ש בכ"מ. וראה לקמן פי"ח, באגה"ק ס"ה, ס"ו, סכ"ט ועוד" (אגרות קודש חלק ב' עמ' ש-שא). כלומר, ב"כח" שנאמר כאן כוונת רבנו לכח במובן "פוטנציאל", ולפי זה נוכל לומר שפירוש ההגדרה "כח מה" הוא: הפוטנציאל לכל מה שיגיע להלן בפירוט.

מה: ידוע המבואר בדרושי חסידות, ש"מה" הוא ביטול (וכפי שנאמר¹⁵ "ונחננו מה")¹⁶.

15. בשלח טז, ז.

16. ראה, לדוגמא, תורת מנחם סה"מ מלוקט חלק ד' עמ' קצו, ובמקומות שנשמנו שם בהערה

ומקור המים והליחות מהמות וכמ"ש בע"ח שער נ' שהיא בחי' חכמה

כאן רומז, לכאורה, ל"אהבה כמים" (בשונה מהצמאון שמיסוד האש, הקשור ל"אהבה כרשפי אש"). עיין להלן פרק י"ח, שהאהבה המסותרת היא טבעית בכל ישראל משום שה' אחד מאיר ומחיה כל הנפש ע"י התלבשותו בבחי' חכמה.

פרק ו'

סטרא אחרא פי' צד אחר שאינו צד הקדושה

הנחה זו, לפיה אין "שטח אפור" – כל מה שאינו קדושה שייך לקליפה וסטרא אחרא –

מבוססת, כנראה, על שיטת הבעל שם טוב¹⁷, שמצות אחדות ה' תוכנה שהקב"ה הינו לא רק א-ל אחד אלא מציאות יחידה, והעולם מצד-עצמו אינו מציאות ממשית, ורק דבר ה' הוא שמהווה אותו מחדש בכל רגע. לכן לא תתכן מציאות של דבר שאינו בטל כלפי הקב"ה. גם הקליפות מקבלות את חיותן מן הקב"ה, בבחינת גלות השכינה, כדי לאפשר בחירה חפשית וכו'.

כך אומר רבנו בתורה אור¹⁸ "שאני הוי"ה לא שניתי ממש כמו קודם בריאת העולם. כי גם עתה בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד כי כולא קמיה כלא ממש חשיבי, כי רק הודו וזיוו של שמו לבדו מאיר על הארץ ושמים כו'. ואי לזאת הכל בטלים אצלו ית'. וראה גם "אגרת הקדש" סימן י"א: "ארז"ל בטל רצונך כו' דהיינו שיהי' רצונו בטל במציאות ולא יהיה לו שום רצון כלל בעניני עולם הזה כולם הנכללים בבני חיי ומזוני וכמארז"ל שע"כ אתה חי. וביאור הענין הוא רק אמונה אמיתית ביוצר בראשית דהיינו שהבריאה יש מאין הנק' ראשית חכמה והיא חכמתו שאינה מושגת לשום נברא, הבריאה הזאת היא בכל עת ורגע שמתהוים כל הברואים יש מאין מחכמתו ית' המחיה את הכל".

שיטה זו מסבירה לנו גם את המשקל הרב שניתן בחסידות ל"מחשבה"¹⁹: לפי האמור אין שום מציאות "ניטראלית". גם מחשבה, אם אינה משרתת את הקדושה, הרי היא קליפה.

17. ראה בהרחבה תניא פרק כ', כ"א, ובשער היחוד והאמונה.

18. פד, ג.

19. במקומות רבים בתניא משווה את המחשבה לדיבור ומעשה – ראה, למשל, בפרק י"א, שאפילו "במחשבה לבד . . . נקרא רשע". יתירה מכך באגרת הקדש סימן כ"ב: "נודע לכל חכם לב יתרון הכשר המחשבה על הדבור".

פרק ז'

כל המעשה דבור ומחשבה בענייני עוה"ז שאין בהם צד איסור לא שרש ולא ענף משם"ה מצות לא תעשה וענפיהן. . נשפע ונמשך ממדרגה השנית. . הנקראת קליפת נוגה

יש להתבונן במשמעות הביטוי "לא) שרש ו(לא) ענף". מה מוסיף בכך, שלא כלול במה שכותב "שאינן בהם צד איסור משם"ה מצות לא תעשה וענפיהן דאורייתא ודרכבן".

יתירה מכך: לכאורה נראה, שכאשר יש במעשה "שרש" בלבד או "ענף" בלבד מאיסור – הרי מעשה זה מקבל חיות מקליפת נוגה:

שרש: מבואר²⁰ שעבירות בשוגג הן "מהתגברות נפש הבהמית שמנוגה". העובר עבירה בשוגג צריך תשובה וכפרה²¹ – על כך שאִפְּשׁוּר לנפש הבהמית, באמצעות פעולות היתר, להתחזק, שזה הביאו לידי עבירה בשוגג²². אם כן, אם נאמר שעבירה בשוגג הינה "שרש" מאיסור – הרי לנו ששרש מאיסור מקבל חיות מקליפת נוגה.

ענף: בפשטות ענף הינו הסתעפות ותוצאה (כלומר, לא מדובר בפרט מסויים בתוך האיסור, אלא על דבר הנגרם ו"צומח" מן האיסור). כאשר אדם עובר עבירה, ועל-ידי זה הוא נפרד מאלקות²³ – הדבר גורם להגשמה²⁴, שתוצאותיה יכולים להיות גם בתאוות היתר – קליפת נוגה.

וצ"ע.

וראה גם מורה נבוכים חלק ג' פרק ח': כבר ידעת אמרם "הרהורי עברה קשין מעברה", ולי בפרושו פרוש נפלא מאד, והוא: שהאדם כשימרה אמנם ימרה מצד המקרים הנמשכים אחר החומר שלו כמו שביארתי, רצוני לומר שהאדם לא יעשה מרי [אלא] רק בבהמיתו. אבל המחשבה היא מסגולות האדם הנמשכות אחר צורתו, וכשיחשב במרי ימרה בנכבד שבשני חלקיו [כלומר ב"צורה", שבין שני החלקים "חומר" ו"צורה" הוא החלק הנכבד יותר].

20. אגרת הקדש סימן כ"ח (קמח, ב). הגהת הצמח צדק בקונטרס אחרון ד"ה ולהבין פרטי ההלכות דלא שכחי (קנט, ב).

21. רש"י שבועות ב, א ד"ה תולה.

22. לקוטי שיחות חלק ג' עמ' 5-944.

23. ישע"י נט, ב. אגרת התשובה פרק ה'.

24. ראה שערי תשובה (לארמו"ר האמצעי) שער התפלה עא, ג: כשהשכל מגושם מאוד מחמת העוונות. ולהעיר מיומא לט, א: עבירה מטמטמת לבו של אדם. תניא פרק מ"ו: משהו חמץ או טלטול מוקצה פוגם בקדושה שעל נפשו. אגרת התשובה פרק א': העובר על מל"ת. . נדבק הרע בנפשו.

פרק ח'

טומאת קליפת נוגה שבדברים בטלים

יש לעיין מדוע טומאת הדברים בטלים היא "קליפת נוגה" ולא "שלש קליפות הטמאות ורעות לגמרי". הרי דיבורים אלו הינם אסורים, כי בכך מבטל מצות עשה של "ודברת בם" ולא בדברים אחרים²⁵ (וכאמור לעיל בתניא, שרק "עם הארץ שאינו יכול ללמוד" מותר בדברים בטלים, ואם כן, אדם היכול ללמוד ומדבר דברים בטלים הרי אלו דיבורים אסורים).

פרק ט'

שתי הנפשות האלקית והחיונית הבהמית שמחקליפה נלחמות זו עם זו

בכל מלחמה יש לכל צד יתרון ומעלה, בפרטים מסויימים, על פני יריבו. אחרת לא תיתכן מלחמה, שכן הגיבור יותר ינצח מיד ללא צורך במאבק.

בנדרון דידן:

הנפש הבהמית "אקדימא טענתיה": היא נכנסת אל האדם מוקדם יותר²⁶. כשם שבפשטות, מי שנמצא במקומו מרגיש באופן טבעי "מוגן ו"בטוח" יותר מאשר מי שבא להילחם ולכבוש שטח חדש - כך הנפש הבהמית מרגישה במקומה הטבעי, ואילו הנפש האלקית כאילו "באה בגבולה".

הדבר נראה במוחש, בכך שאדם מצד עצמו חושב רק על עצמו, רצונותיו וטובתו - שזו נטייתה הטבעית של הנפש הבהמית - ורק כשמתבגר נותן משקל גם לדברים אחרים (אנשים אחרים, או אילוצים שונים מכל כיוון שהוא, שאינם מתאימים להרגשת הישות שלו).

לנפש האלקית, לעומת זאת, מעלה בכך שמקומה במח. למי שממוקם גבוה יותר קל יותר "לשלוט על המצב".

25. יומא יט, ב. הלכות תלמוד תורה של אדמו"ר הזקן, פרק ג' הלכה ה.
26. ראה ספר המאמרים ה'תש"ט עמ' 228. לקוטי שיחות חלק ב' עמ' 384.

פרק י'

שמגרש ומבער הרע שבה מחלל השמאלי כמ"ש ובערת הרע מקרבך²⁷

הפירוש הפשוט של המלה "מקרבך" היא – מביניכם (ראה תרגום אונקלוס על הפסוק: ותפלי עבד דביש מבינך).

רבנו מפרש מקרבך – מתוכך, מעצמך. וראה אור החיים הקדוש על הפסוק: ובערת הרע מקרבך – אולי שירמוז לאותו שקראו הקב"ה בשם זה דכתיב²⁸ יצר לב האדם רע, ולזה אמר הרע הידוע. והכוונה בזה, כי כשיעשו משפט בכיוצא בזה מתבער הרע וניתש כוחו ולא יתעצם בלבות בני אדם, כאומרו מקרבך.

בדומה לכך, בתהלים²⁹ נאמר "לא יהיה בך א-ל זר". גם כאן מתרגם אונקלוס "לא יהי ביניכון פלחי טעותא נוכראה", אך בגמרא³⁰ "אמר רב אבין . . לא יהיה בך א-ל זר . . איזהו א-ל זר שיש בגופו של אדם". – יתכן שמכאן המקור לפרש גם את המלה "מקרבך" כאן, במובן "מתוכך".

גם עבודתם . . בקיום התורה ומצותיה הוא לצורך
גבוה . . ולא כדי לדבקה בו יתברך בלבד לרוות
צמאון נפשם הצמאה לה' . . אלא . . לייחדא קב"ה
ושכינתיה בתחתונים

כאן מתגלה לפנינו פן נוסף במהותו, אופיו ותפקידו של הצדיק.

עד עתה הכרנו את ייחודו של הצדיק והשוני שלו מן הבינוני בכך שכל העונג שלו מעצם טיבו הוא אך ורק (להתענג) בה', ומאידיך הוא רוחש שנאה ומיאוס לרע, שוב – מעצם טיבו. עתה מתברר לנו, כאמור, פרט נוסף בייחודיותו של הצדיק: כל מטרתו וכוונתו בקיום המצוות הן לא כדי לרוות את צמאון נפשו לה' על ידי הדבקות בו באמצעות קיום מצוותיו, אלא כדי להשרות את השכינה ולהביא את גילוי האלקות בתוך המציאות הגשמית. כלומר, לא רק שאינו דואג לרווחתו הגשמית, אלא אף אינו דואג כלל לסיפוקו הרוחני. לא לגמול חסד עם נפשו הוא מקיים את המצוות, אלא

27. פרשת ראה יג, ו.

28. נח ח, כא.

29. פא, י.

30. שבת קה, ב.

לגמול חסד עם הקב"ה, כביכול. כמאמר חז"ל: "איזהו חסיד? המתחסד עם קונו" – עושה חסד עם בוראו.

בענין זה הרחבנו את היריעה במאמר "תהי צדיק! הבא את המשיח!" בספרנו "נר למשיח". להלן יצויין לרעיון דומה הנמצא בסה"ק "קדושת לוי" מאת הרה"ק רבי לוי יצחק מברדיטשוב (בתחילת פרשת תזריע): "הכלל כי האדם צריך לעבוד תמיד את הבורא ב"ה והמחשבה המורה על הנשמה היא תמיד חושבת שהעבדות יהיה שלא ע"מ לקבל פרס רק שהבורא ב"ה יהיה לו תענוג ממעשיו מעמו ישראל ונמצא הוא המשפיע על הבורא כביכול. וזהו הרמז כי הנשמה היא נקראת אשה כי היא נשפעה מהבורא ב"ה, וזהו הרמז בזוהר הקדוש אתתא משעתא דאיתעברת, כלומר תיכף כשעובדת את הבורא ב"ה, אזי אינה חושבת אלא או נקבה תלד שהעבדות יהיה ע"מ לקבל פרס והיא בבחינת נקבה, או זכר תלד כלומר שלא ע"מ לקבל פרס רק כדי שהבורא ב"ה יהיה לו תענוג. ונמצא הוא המשפיע"³¹.

פרק י"ג

והעזר היא ההארה שמאיר אור ה' על נפש
האלקית להיות לה יתרון ושליטה על סכלות
הכסיל ויצר הרע כיתרון האור מן החושך כנ"ל

יתרון האור מן החושך הוא תכונה הטבועה בטבע העולם. העזר של הקב"ה הוא, שנותן לנפש האלקית את אותו היתרון, אף שמצד הטבע אינו מוכרח בה.

היה בעיניך ברשע ולא רשע ממש אלא שיחזיק
עצמו לבינוני

ב"נר למשיח"³² עמדנו על מספר מטרות רוחניות המושגות על-ידי כך שהבינוני מחשיב עצמו דומה לרשע – למרות מצבו הטוב בקיום המצוות עד כדי כך ש"העולם" מחשיב אותו לצדיק.

דברים אלו באים, כמובן, בנוסף לדרישה הפשוטה להיות "מכיר את מקומו"³³.

31. לענין ההקבלה ל"זכר ונקבה" – ראה גם מאמר ד"ה "ביום עשתי עשר יום" תשל"א, הערה 46 (בתורת מנחם סה"מ מלוקט חלק ג' עמ' קלא).

32. במהדורת תשע"ד עמ' קעט; ובמהדורת תשע"ז עמ' קצב-ג.

33. אבות פרק ו' משנה ו'.

פרק י"ד

וכדאיתא בתיקונים שיש בנשמות ישראל כמה
מיני מדרגות ונחי'. חסידים גבורים המתגברים
על יצרם מארי תורה נביאים כו' צדיקים כו'

כוונת רבנו להביא ראיה על כך שלצדיק אין יצר הרע – מכך ש"צדיקים"
ו"גבורים המתגברים על יצרם" הינם שתי בחינות שונות. כלומר, צדיקים
אינם נדרשים להתגבר על יצרם³⁴.

פרק ט"ז

הצדיק נקרא עבד ה'

עבד – בשונה משכיר, פועל וכדומה – אינו רק משרת למעשה את האדון.
כל מהותו וענינו הוא ביטול מציאותו העצמאית בפני אדונו (וכתוצאה מכך, ודאי
שיעשה כל מה שהאדון יטיל עליו). הדבר בא לידי ביטול במספר הלכות³⁵, בהן נראה
שמעשה העבד (כנעני) מתייחס אל האדון³⁶.

כך הצדיק, אינו רק מקיים במחשבה דבור ומעשה את כל המצוות, כי
אם כל מהותו היא הנפש האלקית כמבואר בפרק א' ובפרק י'. אצל הצדיק
נרגשת רק מציאותו של "האדון" – הקב"ה³⁷.

34. ב"שיעורים בספר התניא" כתוב שהרבי ציין כאן "צריך עיון".

יתכן שכוונת הרבי (כפי שהבין גם מחבר ה"שיעורים בספר התניא") לשלול את הפירוש שכוונת
אדה"ז להוכיח שדרגת צדיק אינה תלויה בעבודת האדם, וההוכחה היא מכך שמשמעות
התקו"ז היא שהסוגים המנויים כאן נבראו כך מלכתחילה.

מאידך יתכן שכוונת הרבי להקשות על התניא: הרי נושא זה, שלצדיק אין רע – מוסבר
בפרק י' ובפרק ט"ו. ואם כן מה מקום להביא כאן את ההוכחה מתקו"ז על ענין זה?

35. ראה, למשל, רמב"ם הלכות שאלה ופקדון פרק ג' הלכות א'-ב'.

36. וראה לקוטי שיחות חלק כ' עמ' 303, ההבדל בין "עבד" ו"שליח".

37. להעיר מלקוטי שיחות חלק ה' עמ' 238. וראה מאמר ד"ה "ומקנה רב" והמאמרים
שאחריו, בהמשך "יו"ט של ראש השנה" תרס"ו, שני סוגים ב"עבד".

פרק ט"ז

העיקר הוא למשול ולשלוט . . ע"י אור ה' המאיר לנפש האלקית שבמוחו

כאן מניח רבנו יסוד חשוב בשיטתו, שיטת חב"ד: העיקר הוא: המוח, חב"ד. על ידי זה שולטים על הלב, ועד למעשה בפועל ("להיות סור מרע" ו"לדבקה בו בקיום המצות").

אתכבד לספר, בהקשר זה, מה ש"בדידי הוה עובדא": היה זה בשנת תשכ"ג, כאשר הכנסתי לרבי דברים שכתבתי ע"מ לפרסמם ובהם המשפט "תנועת החסידות, שאחד מיסודותיה העיקריים הוא ההתקשרות לצדיק רועה האמונה...". אחת ההגהות של הרבי היתה – מחיקת המלה "העיקריים"; ומאידך, בלוח "היום-יום"³⁸ מופיע המשפט הבא: "יסוד עיקרי בשיטת חב"ד הוא, אשר המוח השליט על הלב בתולדתו, ישעבד את הלב לעבודת השי"ת...". יתכן שיש לפנינו כאן מפתח להבנת ייחודה של חסידות חב"ד, באשר ליסוד העיקרי שלה, בשוני מן החסידות הכללית.

דבר זה מתקשר גם עם מה ששמעתי בשם הרה"ק רבי אהרן מבעלז צוק"ל³⁹ על הפסוק⁴⁰ "חם לבי בקרבי, בהגיגי תבער אש, דיברתי בלשוני", שהאותיות הראשונות של שלושת חלקי הפסוק (הכוונה לחלקים שלכל אחד מהם יש תוכן עצמאי, לפי הפשט) הן: חב"ד, והרה"ק הנ"ל צוק"ל הפטיר: בפסוק זה מרומזת שיטת חב"ד, על פי האותיות הראשונות הנ"ל. סתם ולא פירש. אך מובן:

38. ט"ז כסלו.

39. שמעתי בשעתו ממי ששמע את הדברים מפי הגאון רבי חנוך העניך פאדובה זצ"ל, בעל "חשב האפור".

ובספר "יפה שיחתן" עמ' ל הביא את תוכן הדברים בשם הרה"ק ר' ישכר דב מבעלז: הגיד לי הרה"ח המנוח ר' חיים נטע כ"ץ ז"ל מה ששמע מפ"ק הגה"ק מוהרי"ד מבעלזא זצ"ל, בעת אשר ניגש אליו אחד ממיוחדי חסידי חב"ד, בביאור דרכי החסידות משל. ואחרי ביאורו, השיבו הרב מבעלזא זצ"ל, אנו יש לנו פירוש אחר על חב"ד, דהיינו הראשי תיבות של הפסוק בתהלים "חם לבי בקרבי בהגיגי תבער אש דברתי בלשוני".

40. תהלים לט, ד.

1. ברעיא מהימנא⁴¹ ובלקוטי תורה⁴², וביתר ביאור בסה"ק "דגל מחנה אפרים"⁴³, מתפרש הכתוב "נאלמתי דומיה"⁴⁴ כדלהלן: כידוע אותיות י' וה' משם הוי' רומזות לחכמה ובינה. מדות אלה מתלבשות גם בשם "אלקים", אם כי בהסתר. אבל אם תוציא משם אלקים את האותיות י' וה' – תישאר המילה "אלם". כלומר, בלי המוחין – גם שם אלקים אינו יכול לפעול כראוי, וזהו "נאלמתי" (נעשיתי "אלם") כאשר "דומיה", האותיות י' וה' (מוחיך) דוממות (דומ – י-ה).

"דברתי בלשוני" הוא היפך של "נאלמתי דומיה", כלומר – גילוי לעומת הסתר.

2. ההתחלה והראשית היא "חם לבי בקרבי", על פי הביטוי המקובל "חב"ד מאנט פנימיות" (חב"ד דורשת פנימיות)⁴⁵.

פרק כ"ג

להמשיך עליו יראה גדולה בעסקו בתורה
 כשיתבונן איך שנפשו ולבושיה שבמוחו ובפיו
 הם מיוחדים ממש בתכלית היחוד ברצון העליון.
 ועל יראה גדולה זו אמרו אם אין חכמה אין יראה.

בביטוי "יראה גדולה" הנאמר ונשנה בדברי רבנו כאן⁴⁶, הכוונה היא, כנראה, ל"יראה עילאה".

יראה עילאה הינה, כידוע⁴⁷, הדרגה הגבוהה ביותר הבאה לאחר אהבה רבה, לעומת "יראה תתאה" הקודמת אפילו ל"אהבה זוטא". לכן, ה"יראה עילאה" באה לאחר שמתבונן "איך שנפשו ולבושיה שבמוחו ובפיו הם מיוחדים ברצון העליון" – בקיום המצוות הקשור לאהבה⁴⁸. אבל כדי

41. ח"ג דף רכב, א.

42. פרשת פנחס ד"ה קודש ישראל לה'.

43. פרשת נח עה"פ "יפת אלקים ליפת", ופרשת שמות עה"פ "מי שם פה לאדם".

44. תהלים שם, ג.

45. לקוטי דבורים חלק ב ליקוט טו סעיף א.

46. וכן להלן בסוף פרק ל"ז.

47. ראה פרק מ"ג. דרך חיים (לאדמו"ר האמצעי) שער התשובה פרק כ"ה לב, ב. לקוטי שיחות

חלק ג' עמ' 781. תורת מנחם חלק כ"א עמ' 3-312. וש"נ.

48. פרק ד'.

"להמשיך עליו יראה" סתם, "יראה תתאה" – אין צורך בהקדמה זו, ואדרבה, עליה אמרו "אם אין יראה אין חכמה".

פרק כ"ד

שם"ה מצות לא תעשה דאורייתא ובל איסורי
דרבנן.. הם נפרדים מיחודו ואחדותו ית' בתכלית
הפירוד ממש כמו הם"א והקליפה הנקראת ע"ז

באגרתו המפורסמת⁴⁹ מספר הבעל שם טוב הקדוש כי בראש השנה שנת תק"ז "עליתי מדריגה אחר מדריגה עד שנכנסתי להיכל משיח.. ושאלתי את פי משיח אימת אתי מר, והשיב לי בזאת תדע, בעת שיתפרסם למודך ויתגלה בעולם ויפוצו מעיינותיך חוצה".

נשאלת שאלה: חז"ל מספרים⁵⁰ שרבי יהושע בן לוי שאל את המשיח את אותה השאלה, ותשובתו היתה "היום אם בקולו תשמעון". אם כן – א. מדוע חזר הבעש"ט על אותה שאלה כאשר ישנה תשובה ברורה? ב. מדוע השיב המשיח תשובה שונה כביכול?

הסבר הדבר: הבעש"ט לא שאל את המשיח שאלת אינפורמציה כדי לספק סקרנות, כי אם בא בדרישה, דווקא לאור תשובתו בשעתה לרבי יהושע בן לוי. שכן, בדורו של הבעש"ט לא היתה בדרך כלל תופעה של אי שמירת מצוות. בדרך כלל יהודי אותו דור הניחו תפילין, אכלו כשר, שמרו שבת, וכו'. טען, איפוא, הבעש"ט: הרי באותו זמן שורר מצב של "בקולו תשמעון", ואם כן מדוע לא עומד המשיח בהבטחתו?

המענה של המשיח היה ברור לחלוטין: מצוות התורה כוללות הן מצוות מעשיות, הנקראות בלשון הראשונים "חובות האיברים", והן מצוות פנימיות, הנקראות בלשון הראשונים "חובות הלבבות", מצוות של ידיעת ה', אהבת ה', יראת ה', לימוד התורה לשמה וכו'.

אומר המשיח: נכון שחובות האיברים מתקיימות פחות או יותר, אבל בחובות הלבבות קיימת הזנחה גדולה, ודווקא אצל בני תורה – במידה גדולה יותר. מעיינות הבעש"ט, קרי: תורת החסידות (ובמיוחד תורת חסידות חב"ד), הם המקורות הטובים ביותר והאמיתיים ביותר לקיום המצוות הפנימיות האמורות, ומיד עם הפצתם בין בני התורה ושומרי המצוות, יקויים כראוי הענין של בקולו תשמעון במידה המלאה, וממילא "קאתי מר".

49. נדפסה בתחילת "כתר שם טוב", ועוד.

50. סנהדרין צח, א.

כד דייקת, תשובתו של המשיח רמוזה כבר בקריאת שמע:

בפרשה השניה של קריאת שמע נאמר "השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אל-הים אחרים"⁵¹. פסוק זה הינו, כאמור, חלק מקריאת שמע אותה נצטוונו לקרוא פעמיים בכל יום. והשאלה מתבקשת: וכי כל אחד מבני ישראל חשוד כל כך, שילך ויעבוד עבודה זרה, עד שהוא נדרש לשנן אזהרה זו, "כפרוטגמא חדשה"⁵², בכל בוקר ובכל ערב?!

אמנם לפי המבואר בתניא בפרק זה, כל עבירה מהווה כפירה באחדותו של הקב"ה, ולכן הרי זה שווה, אם כי בביטוי מזערי יותר, לתוכן האיסור של עבודה זרה. יתירה מכך, גם יהודי השלם בחובות האיברים – אם חסר אצלו בלימוד החסידות, (המביא לידי) קיום חובות הלכות – לא קיים בשלימות את הציווי "השמרו לכם"; שכן הוא חש את עצמו כישות נפרדת, ואינו חש התבטלות מוחלטת כלפי הקב"ה.

כאשר לא מתקיים "השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אל-הים אחרים", ממשיך הפסוק ואומר⁵³: "ואבדתם מהרה (אגלה אתכם)⁵⁴ מעל הארץ הטובה אשר ה' נותן לכם.

אם כן, כדי לבטל את עונש הגלות ולהביא לביאת המשיח – הרי זה תלוי באופן ישיר בהפצת המעיינות חוצה.

פרק כ"ז

בעצלות וכבודות הנמשכות מעצבות

ראה בפרק א' ש"עצלות" ו"עצבות" – שניהם מאותו היסוד (יסוד העפר).

לקבולי בשמחה . . כי גם זו לטובה . . מעלמא
דאתכסיא . . וקרבת ה' היא ביתר שאת ומעלה
אין קץ בעלמא דאתגליא

כלומר: כידוע, העולם הזה נברא ומתקיים על-ידי הצמצומים והשתלשלות העולמות, עד שבעולם התחתון ביותר לא נראה כלל גילוי אלקתו יתברך, ורק כך מתאפשרת התהוות מציאות גשמית.

51. עקב יא, טז

52. ראה שולחן ערוך אדמו"ר הזקן, סימן ס"א סעיף ב'.

53. שם פסוק יז.

54. רש"י שם.

בעלמא דאתכסיא – ששרשו גבוה יותר, למעלה מצמצומים אלו, אין מקום לגשמיות.

לכן, מי שיש לו יסורים – כלומר, שההשפעה האלקית לא הצטמצמה לכדי השפעה גשמית בעולם הזה והוא מקבל את ההשפעה באופן ישיר מעלמא דאתכסיא – "טוב" לו במושגים האמיתיים, בבחינת "קרבת אלקים לי טוב", אך חסר לו ב"טוב" הגשמי.

התבוננות בענין זה מעוררת שמחה אצל האדם, כמבואר בתניא כאן⁵⁵.

אמנם יש להקשות, כיצד מתאים המבואר כאן עם המבואר באגרת הקדש סימן ב' שכאשר גילוי קרוב אזי האדם מתבטל? האם הרגשת קרבת ה' יוצרת תחושה של התבטלות, או שמחה המבטאת את שלימותו וטובתו של האדם?!

נראה, בדרך אפשר, ליישב זאת לפי המבואר באגרת הקדש סימן י"ז אודות גילוי אור אין סוף הסובב כל עלמין, עד עולם הזה. למרות שבחינת סובב כל עלמין היא "מרחוק" – דרגה גבוהה זו מתגלה (על-ידי מצות הצדקה) ו"מתלבשת" בתוך האור הממלא כל עלמין.

לפי זה יש לומר: דוקא כאשר האדם חש בקרבת ה', והדבר יוצר אצלו, בצורה טבעית, תחושת התבטלות – יכול הוא להביא לידי גילוי אלקות יחד עם הצמצום לכדי השפעה גשמית, עד לשמחה מקרבת ה' הנרגשת בו במציאותו כפי שהוא בעולם.

פרק כ"ז

שיגיע אליהם כמעשה הרשעים

פשוט שאין הכוונה "שיגיע אליהם" מעשה שהוא "כמעשה הרשעים" – שהרי מעשה לא מגיע אל האדם מבחוץ, אלא האדם בוחר בו בבחירתו החופשית.

כוונת רבנו היא: "שיגיע אליהם" הרהור אודות מעשה כמעשה הרשעים. וכפי שממשיך מיד "במחשבתם והרהורם לבד"⁵⁶.

55. וראה עוד בענין השמחה ביסורים: אגרת התשובה פרק י"ב. אגרת הקדש סימן י"א וסימן כ"ב.

56. יתכן, אולי, שזו כוונת כ"ק אדמו"ר זי"ע בציינו (ב"שיעורים בספר התניא" כאן) על דברי רבנו כי הם עפ"י קהלת ת, יד.

פרק כ"ט

**בבינונים שנפש החיונית המחיה הגוף היא בתקפה
כתולדתה כלבו נמצא היא היא האדם עצמו**

מכאן עלינו לקבל מבט חדש ומעמיק במשמעות תעניות של תשובה (כמבואר באגרת התשובה פרק ב', עיין שם): כיון שנפש הבהמית היא בתקפה ו"היא היא האדם עצמו" – כלומר, במקום למלא את תפקידה כ"כלי שרת" בלבד אל הנפש האלקית⁵⁷, הרי היא חשה את עצמה כמציאות בפני עצמה. בפשטות: האדם חש את האגו שלו, מעיינו נתונים למילוי רצונותיו. זהו הביטוי המובהק לכך ש"נפש החיונית היא בתקפה כתולדתה"⁵⁸.

כאשר האדם מתענה, בכך הוא מכניע וממעט ממציאותה של הקליפה, ה"אגואיסטיות", שבו עצמו. לפי זה מתפרש המאמר "שיהא מיעוט חלבי ודמי שנתמעט כאלו הקרבתי לפניך"⁵⁹ כפשוטו, המתענה "מקריב" ומזכך ממציאותה של הקליפה, ולא רק במובן הסימלי.

הענין קיים גם בצדקה, המהווה תחליף לתענית⁶⁰. גם בנתינת צדקה האדם "מקריב" מהנפש הבהמית וה"אגו" שלו, שהרי "כל כח נפשו החיונית מלובש בעשיית מלאכתו או עסק אחר שנשתכר בו מעות אלו . . . וגם מי שאינו נהנה מיגיעו מ"מ הואיל ובמעות אלו היה יכול לקנות חיי נפשו החיונית הרי נותן חיי נפשו לה"⁶¹.

**ואף שכבר עשה תשובה נכונה הרי עיקר התשובה
בלב והלב יש בו בחי' ומדרגות רבות**

יצויין לפירוש רש"י על הפסוק "ונקה לא ינקה"⁶²: לפי פשוטו משמע שאינו מותר על העון לגמרי אלא נפרע ממנו מעט מעט.

כי חזק הוא ממנו

ביאורו של רבנו מבוסס על הסבר חז"ל⁶³ על הפסוק "חזק הוא ממנו" – מן הקב"ה.

57. ראה פרק כ"ח: "רק שהאלקית מלובשת בה".

58. וראה להלן בהערה לפרק ל"ז (עמ' 000).

59. אגרת התשובה פרק ב', על-פי ברכות יז, א.

60. אגרת התשובה פרק ג'.

61. פרק ל"ז (מה, ב).

62. כי תשא לד, ז.

63. סוטה לה, א וברש"י שם ד"ה ממנו. הובא ברש"י על הפסוק בפרשת שלח יג, לא.

בהזדמנות זו יש להציע פירוש נוסף לפסוק זה (אף הוא כהמשך למאמר חז"ל זה):
 מבואר בחסידות⁶⁴ כי טענת המרגלים היתה, שלא רצו לעסוק בגשמיות.
 הם העדיפו להמשיך בעבודת ה' הרוחנית כפי שהיתה במדבר.
 לפי זה יש לומר "כי חזק הוא" – החומריות והעיסוק בעניני העולם –
 "ממנו" – מחלק האלוהה שבתוכנו. כלומר, העיסוק בעניני העולם כמתחייב
 בכניסה לארץ עלול להתגבר ולעמעם את הקדושה והרוחניות המדרבנת
 לעבודת ה'.

פרק ל"ד

שהאבות . . לא הפסיקו אפי' שעה אחת מלקשר
 דעתם ונשמתם לרבון העולמים

מעניין ההבדל בין מה שכותב רבנו בפרק ה' "לקשר נפשו לה'", לבין
 הביטוי כאן "לקשר דעתם ונשמתם לרבון העולמים".

יתכן שהסבר הדבר נעוץ בדברי רבנו בפרק מ"ז "שאברהם זכה לזה
 [שהיה בטל ונכלל ביחוד אור א"ס ב"ה] במעשיו והילוכו בקודש . . אבל
 אנחנו ירושה ומתנה היא לנו" – לכן אין צורך לקשר את הנשמה, שהיא כבר
 קשורה ומיוחדת בקב"ה – אלא רק את דרגת הנפש, כלומר את הכח השייך
 למעשה בפועל.

פרק ל"ו

וכתיב לא יהיה לך עוד השמש לאור וגו' כי
 ה' יהיה לך לאור עולם וגו'

כבר צויין⁶⁵ כי תוכן פרק זה מתאים למספרו – ל"ו:

נושאו של הפרק הוא, שתכלית בריאת העולמות היא שיאיר אור אין סוף
 במקום החושך והסטרא-אחרא. ענין זה מתאים לגימטריא 36, שכן, נרות
 החנוכה מספרם 36 [כלומר, הסך-הכל של מספר הנרות שמדליקים בכל ימי
 החנוכה], ותפקידם הוא להאיר את מקום החושך. עד כאן.

64. עיין בלקוטי תורה ריש פרשת שלח. לקוטי שיחות חלק ד' פרשת שלח. ועוד.

65. ב"נר למשיח" מהדורת תשע"ד עמ' ריט; ובמהדורת תשע"ז עמ' רלז-ז.

יש להוסיף, שהרי ידוע שלעתיד לבא תהיה הלכה כבית שמאי⁶⁶. לפי זה, לעתיד לבא הדלקת נרות חנוכה תהיה באופן של "פוחת והולך"⁶⁷. כיון שאז כבר יאיר אור אין סוף במקום החושך – שוב לא יהיה כל-כך צורך בתוספת האור של נרות החנוכה מיום ליום.

פרק ל"ז

ומ"ש רז"ל שת"ת כנגד כולם היינו מפני שת"ת
היא בדיבור ומחשבה שהם לבושים הפנימי של
נפש החיונית

ראה מורה נבוכים⁶⁸: כבר ידעת אמרם⁶⁹ "הרהורי עברה קשין מעברה", ולי בפרושו פרוש נפלא מאד, והוא: שהאדם כשימרה אמנם ימרה מצד המקרים הנמשכים אחר החומר שלו כמו שביארתי, רצוני לומר שהאדם לא יעשה מרי [אלא] רק בבהמיותו. אבל המחשבה היא מסגולות האדם הנמשכות אחר צורתו, וכשיחשב במרי ימרה בנכבד שבשני חלקיו [כלומר ב"צורה", שבין שני החלקים "חומר" ו"צורה" הוא החלק הנכבד יותר].

שהרע חזק יותר במדות מבחב"ד מפני יניקתן שם
מהקדושה יותר

מה הסיבה לכך שיניקת המדות מהקדושה היא יותר מאשר השכל?

יש לומר לפי הידוע ששורש הגוף הוא גבוה ביותר (וכמבואר בחסידות⁷⁰ שבגוף נמצא כח העצמות). לכן, ב"מדות" (כוחות הרגש) – שהן "קרובות" יותר אל הגוף, כי המדות הן התחושות של האדם, כיצד הוא "תופס" את הדבר, בשונה מהשכל ש"תופס" ומתייחס לכל דבר בצורה אובייקטיבית⁷¹ – יניקתן מהקדושה יותר.

66. ראה מד"ש לאבות פ"ה מי"ט. מק"מ לזח"א יז, ב. לקו"ת קרח נד, סע"ב ואילך. תוספות חדרים לאבות בתחלתו. ונתבאר בספר השיחות תנש"א חלק ב', עמ' 570-72.

67. דעת בית שמאי בשבת כא, ב.

68. חלק ג' פרק ח'.

69. יומא כט, א.

70. ראה לקוטי שיחות חלק ט"ו עמ' 384, וב"תורת שלום" המצויין שם (במהדורה המתורגמת של "תורת שלום" קה"ת, תשע"ד) – עמ' 146 ואילך).

71. ראה המשך תער"ב חלק א' עמ' נו. ועוד.

הדבר בא לידי ביטוי גם בעובדה⁷² שמקום משכן נפש הבהמית הוא בלב, שהוא מקום ה"מדות", ומקום משכן נפש האלקית הוא במוחין שבראש.

ו"ש רב ששת חדאי נפשאי לך קראי לך תנאי

ביחס לדברי רב ששת המצוטטים כאן, הרבי מביא⁷³: איתא בשער הגלגולים (סוף הקדמה ד') ובס' הגלגולים (פ"י) בפירוש מה שהי' רב ששת אומר "חדאי נפשאי לך קראי לך תנאי" כו' אשר ידע ר"ש כי הי' בראשונה בגוף בבא בן בוטא והשלים נפשו ולא חסר לו כי אם דבר מועט ועל זה נתגלגלה נפשו שנית ברב ששת, ובאופן זה הסדר הוא, אשר עיקר השכר של התומ"צ שעושה בגלגול הב', הוא רק לצורך נפשו ולא גופו השני, כי בזמן התחי' תחזור נפשו אל הגוף הא' שבו עסק בתומ"צ רוב הצריך לו, ולכן הי' גופו – של רב ששת – עצב, והי' אומר חדאי נפשאי דוקא ולא הגוף.

עד כאן.

בשער הגלגולים שם: מ"ש בגמרא על רב ששת, שהיה סגי נהור, וכשהיה עוסק בתורה, היה שמח, ואומר חדאי נפשאי לך קראי לך תנאי וכו'. ולכאורה אין הבנה בדברים אלו, כי לעצמו היה מטיב ולא לזולתו, וכמ"ש הכתוב⁷⁴ אם חכמת חכמת לך. גם נדקדק אומרו נפשי, וגם מה ענין זה אל רב ששת מזולתו. ולהבין זה נקדים תחלה ענין רב ששת, מי היה גלגולו. דע, כי בבא בן בוטא החסיד, מתלמידי שמאי הזקן, שכל ימיו היה מקריב אשם ספק⁷⁵, הוא שחזר עתה להתגלגל ברב ששת, להשלים איזה תקון שהיה צריך לו עדיין, ולפי שהורדוס המלך נקר את עיניו⁷⁶, גם עתה היה ג"כ סגי נהור כנודע. והנה אותיות כב"א הם שש"ת בא"ת ב"ש. ובזה נבא אל הבאור, דע, כי הנה מי שלא השלים תקונו בגלגול א', מוכרח להתגלגל עוד שנית להשתלם, אף אם חסרונו דבר מועט. והנה אם בגלגול א' השלים נפשו, ולא חסר לו כי אם דבר מועט, הנה כשחוזר להתגלגל שנית, כל השכר של התורה והמצות שעשה עתה בגלגול השני הוא לצורך נפשו הבאה עתה בגוף השני הזה להשתלם, וכאשר יקומו בזמן התחיה, תחזור נפשו אל הגוף הראשון, שבו עסק בתורה ובמצות רוב הצריך לו, ולא בא בגוף הב' הזה, אלא בהשאלה. לכן, רב ששת ידע בנפשו כי היה בראשונה בגוף בבא בן בוטא שהיה אדם גדול בתורה

72. פרק ט'.

73. נדפס באגרות קודש חלק ב' עמ' מח. שם עמ' פד.

74. משלי ט, יב.

75. משנה כריתות כה, א.

76. בבא בתרא ד, ריש עמוד א.

ובחסידות מפורסם, ולא חזר להתגלגל עתה בזה הגוף הב', אלא על דבר מועט שהיה חסר ממנו, ולכן היה גופו עצב על הדבר הזה, כי הנה כל עמלו לוקחו הנפש ההיא, וסופו ללכת לחזור בגוף הא' בזמן התחיה, באופן כי כל מה שהיה עוסק בתורה ובמצות תועלת נפשו הוא, ולא לגופו, ולכן הנפש ראויה לשמות, ולא הגוף. וז"ש חדאי נפשי וכו', ולא אני, יען כי לך אני קורא ולך אני שונה, לתועלתך, ולא לתועלתי.

עד כאן.

את תוכן ההסבר הנ"ל שמעתי בשעתו מהגאון החסיד רבי חיים שאול ברוך זצ"ל, שאף קישר את הדברים עם דברי רבנו כאן אודות מעלת עסק התורה על פני קיום המצוות – שהארת אור אין סוף בחכמת התורה היא יותר מבמצוות מעשיות הנקראות "אברים". שהרי הארה זו היא בכוחות השכל של האדם – שהינם חלק מנפשו⁷⁷ – בשונה מקיום המצוות השייך לגוף.

פרק ל"ח

מצות מעשיות ממש . . . לגבי . . . כוונת המצות מעשיות

בפרקנו, וכך במקומות רבים בתורת רבותינו נשיאינו, דיון והבהרת מקומם של המעשה בפועל לעומת הכוונה והרגש. יש בזה מה שאין בזה, ויש בזה מה שאין בזה.

את עבודת קיום המצוות במעשה בפועל, בקבלת עול – מסמל שבט דן⁷⁸. לעומתו שבט אשר, לשון "אשר", מסמל את התענוג, התוכן הפנימי שבקיום המצוה.

בסדר המסעות במדבר אנו מוצאים כי שבט אשר היה בתוך מחנה דן⁷⁹! לאמור: את התענוג והרגש בעניני קדושה יש להחדיר בתוך הקבלת עול.

וראה זה פלא: בחנוכת המזבח, היום בו הקריב נשיא שבט אשר הוא ביום י"א בניסן, יום הולדתו של הרבי – אשר מי כמוהו דרש, והיווה דוגמה ומופת, הן לקיום כל קוץ ותג בשולחן ערוך ובמנהגי ישראל בקבלת עול, הן ל"תענוג", כוונה ורגש בעניני קדושה, ובעיקר – בצורה בה שני הדברים משולבים יחד.

77. ריש פרק ג'. ועוד.

78. כמבואר בלקוטי שיחות חלק א' פרשת ויחי. עיין שם.

79. במדבר ב, כז.

פרק ל"ט

ומפני זה ג"כ נקראים המלאכים . .

בתחילת פרק זה עוסק רבנו בעבודת המלאכים, ומקום ה"מדור" שלהם. הרבי מעיר על כך⁸⁰ שלכאורה אין זה מענינו של "ספר של בינונים", ומבאר זאת באופנים שונים.

ניתן, לכאורה, להוסיף ולבאר, שהדבר נדרש לצורך ההתבוננות המבוארת להלן בפרקים מ"ו-מ"ט "כי הניח הקב"ה את העליונים ואת התחתונים"⁸¹. פשוט שלהבנת ההפלאה שבכך, יש להכיר היטב את מצבם וגדלותם של המלאכים. ושבעים פנים לתורה.

בעולם היצירה מאירות שם מדותיו של א"ס ב"ה
לבדן . . אבל בעולם הנריאה מאירות שם חכמתו
ובינתו ודעתו של א"ס ב"ה

יש לעיין בטעם נוסח הברכות "יוצר האדם"⁸² ו"אשר יצר את האדם", והרי התואר "אדם" הוא מעלת המוחין והשכל⁸³, ואם כן הרי זה קשור לבריאה ולא ליצירה. וצ"ע.

[בדרך הרמז, יש לקשר זאת עם הידוע שארבעה צירופי שם הוי', "ע"ב", "ס"ג", "מ"ה" ו"ב"ן" הם ארבע עולמות אצילות בריאה יצירה ועשיה, ושם מ"ה ביצירה⁸⁴; והרי אדם בגימטריא מ"ה⁸⁵].

פרק מ'

[בהגהה:] ושם מאיר ומתגלה ג"כ היחוד העליון
הנעשה ככל מצוה ות"ת שהוא יחוד מדותיו ית'
שנכללות זו בזו

צריך להבין, מה הקשר בין קיום המצוות להתכללות המדות?

80. ב"שיעורים בספר התניא" כאן.

81. לשון רבנו בפרק מ"ו (סה, ב).

82. בברכות הנישואין.

83. היום יום ד' אלול.

84. ספר המאמרים תרנ"ה עמ' קצו-ז. ועוד.

85. ראה ספר הערכים ערך "אדם" הערה *164.

יש לומר לפי הידוע שהתהוות המציאות הגשמית תלויה בהתכללות המדות, כלומר חיבור מוחלט ומיזוג של מדת החסד ומדת הגבורה, כמבואר בשער היחוד והאמונה⁸⁶. אם כן, כאשר מקיים מצוה, שאז הרי הוא מסיר את ההסתרה ומגלה את מהותו האמתית של הנברא בו מקיים את המצוה – או אז מתגלית "התכללות המדות" שבו, שכן במדת החסד בלבד לא היתה יכולה להתקיים מציאות גשמית שהיא הכרחית לצורך קיום המצוה.

פרק מי"א

ובעטיפת ציצית יבין כמ"ש בזהר להמשיך עליו
מלכותו ית'

בשולחן ערוך⁸⁷ ובסידור (בהלכות ציצית), מביא רבנו את הכוונה "שציונו הקב"ה להתעטף בו כדי שנזכור כל מצותיו לעשותם".

נראה לתווח בין הדברים⁸⁸. לצורך כך נקדים את המבואר בחסידות⁸⁹ כי הטלית הוא בחינת "מקיף" ואילו חוטי הציצית הוא מה שנמשך להאיר בבחינת "פנימי".

לפי זה יש לומר, שהכוונה (שבתניא) "להמשיך עליו מלכותו יתברך", הכוללנית יותר, וקשורה עם קבלת עול, "שום תשים עליך מלך", והיא בחינת "אור מקיף", קשורה לטלית; והיא קודמת⁹⁰ לכוונה הספציפית (שבשו"ע) לזכור ולקיים את המצוות – כל מצוה ומצוה, בחינת "אור פנימי" – הקשורה לציצית.

כך אף מסתבר לומר לאור הדיוק בדברי הזהר הקדוש⁹¹ (המצויין ע"י רבנו כאן) "יקבל עלי' האי עול לפרשא על רישו פרישו דמצוה" – שלפי פשוטם של

86. פרקים ד', ו'.

87. סימן ח' סעיף י"ז.

88. בדומה למה שתיווכנו (ב"נר למשיחי" מהדורת תשע"ז עמ' מו. עיי"ש) בין הכוונות במצות תפלין המבוארות בתניא כאן ובשו"ע – כי האמור בשו"ע (שתש"י קשורה לשעבוד הלב, ותש"ר לשיעבוד המח) מתייחס לבתים, והאמור בתניא (שיעבוד המח נעשה ע"י פרשיות "קדש" ו"והיה כי יביאך", ושיעבוד הלב ע"י פרשיות "שמע" ו"והיה אם שמוע") מתייחס לפרשיות.

89. לקוטי תורה פרשת קרח נג, ב. ספר המאמרים תש"ב עמ' 121. ועוד.

90. ראה משנה ברכות יג, א: שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואחר כך מקבל עליו עול מצות.

91. חלק ג' קכ, ב.

דברים מתייחס לבגד הטלית, שהרי חוטי הציצית אינם על הראש. [הערת אגב: מכאן הדגשה נוספת אודות החובה להקפיד על כיסוי הראש בטלית⁹²].

שכל אדם צ"ל בשתי בחי' ומדרגות והן בחי' עבד
ובחי' בן

יצויין ללשון הפסוק⁹³ בפרשה שניה של קריאת שמע, "והיה אם שמוע":
"לאהבה את ה' אלקיכם, ולעבדו" - לאהבה = בן, ולעבדו = עבד.

פרק מ"ב

ולעתיד הוא אומר ולא ילמדו איש את רעהו

כלומר: השפעתו של משה רבנו לעתיד תגיע אל כל אחד מישראל בצורה ישירה. אז לא יזדקקו ל"חכמי הדור" שההשפעה תעבור דרכם.

פרק מ"ז

וקרוב הדבר מאד מאד לעורר ולהעיר אור
האהבה

ספר התניא מיוסד - כאמור בדף השער - על פסוק "כי קרוב אליך הדבר מאוד בפין ובלבך לעשותו", לבאר היטב איך הוא קרוב מאוד.

את פרק י"ח, בו מתחיל לבאר את הדרך השניה - על-ידי שהאדם מעורר בעצמו אהבתו הטבעית לה' - פותח רבנו במלים "ולתוספת ביאור באר היטב מלת מאד שבפסוק כי קרוב אליך הדבר מאד וגו'". כלומר: עד פרק י"ז נוכחנו כי לעורר אהבה ויראה ("בלבך") הוא דבר קרוב, קרי: נגיש, אפשרי; הדרך השניה, המבוארת בפרקים י"ח-כ"ה הינה "קרובה" עוד יותר - "קרוב מאד".

בהמשך לכך, הרי שהדרך המבוארת בפרקים מ"ו-מ"ט, המתוארת על-ידי רבנו כ"קרוב . . מאד מאד", הינה הנגישה והקלה ביותר. הדרך המוצעת בזה היא לעורר אהבה על-ידי ההתבוננות באהבת ה' ובבחירתו בעם ישראל, בהתאם לנאמר "כמים הפנים לפנים כן לב האדם אל האדם".

92. ראה "על מנהגים ומקורותיהם" מהדורת תשע"ג עמ' קצה-ו; ובהרחבה יותר במהדורת תשע"ה עמ' קנז-ח.

93. עקב יא, יג.

המקור לכך שזו היא אכן הדרך הקלה ביותר: ברכות קריאת-שמע נתקנו כ"הכנה לקיום הק"ש"⁹⁴, כדי "לעמוד נגד כל מונע מאהבת ה'" – שזהו "עיקר ק"ש, לקיים [ואהבת] בכל לבבך כו"⁹⁵. הברכה הסמוכה יותר⁹⁶ לקריאת שמע, הן בשחרית והן בערבית, עוסקת באהבת ה' את עמו ישראל. מכאן, שאנשי כנסת הגדולה ראו בהתבוננות בענין זה את ההכנה ההכרחית והבטוחה ביותר להגיע לקיום מצות האהבה שבקריאת-שמע.

וראה גם קונטרס אחרון (ד"ה "הנה לא טובה השמועה"): ושתי ברכות שלפני ק"ש יוצר ואהבה לעורר בהן האהבה המסותרת בלב כל ישראל לבחי' גילוי בהתגלות הלב בשעת ק"ש עצמה שזאת היא מצות האהבה שבפסוק ואהבת גו' בכל לבבך גו'.

כמים הפנים לפנים

לפי המבואר בפרקים מ"ו-ט, ההתבוננות בברכות ק"ש היא באהבת ה' אלינו, וע"י זה מתעורר בקריאת שמע באהבת ה'. כלומר: הברכה עוסקת באהבת ה' לישראל (פרק מ"ו), לעומת קריאת שמע עצמה בה ישראל מתעוררים באהבה לה' (פרק מ"ט).

לכן: נוסח החתימה "אוהב עמו ישראל" אין משמעותו בקשה, אלא ציון עובדה החלטית – הקב"ה הוא אכן "אוהב עמו ישראל". מכאן הסבר לנוסח חב"ד (בקטע הסמוך לחתימה, שלפי הכלל ההלכתי צריך להיות "מעין חתימה") "ואהבתך לא תסור", כציון עובדה, ולא "אל תסיר" כבקשה בלבד.

ומנוול המוטל באשפה

להלן בנמשל מציין רבנו כי מצרים היא "מקום הזוהמא והטומאה" – מלים אלו הן המקבילות ל"מנוול המוטל באשפה" שבמשל.

בנוסף לכך, יש למצוא פרט זה גם באהבת ה' לבני ישראל כיום. שהרי הקב"ה יורד ובוחר בישראל, גם ביהודי בעל עבירות ("שהקליפות וס"א נקראות קיא צואה"⁹⁷).

94. פרק י"ב.

95. פרק מ"ט.

96. לחידודי: לפי זה, ההתבוננות באהבת ה' את עמו ישראל היא גם "קרוב" במובן של סמיכות – לאהבת ה'.

97. פרק כ"ד.

חייבו רז"ל לקום ולעמוד מפני כל עוסק במצוה
אף אם הוא בור ועם הארץ והיינו מפני ה' השוכן
ומתלבש בנפשו בשעה זו

להעיר מהמבואר בפרק י"ג, כי בשעה שהנפש האלקית מתאמצת ומתגברת
על נפש הבהמית להוליד אהבה עזה לה' בחלל הימני – אזי אתכפיא ס"א
שבחלל השמאלי.

שער היחוד והאמונה

הקדמה

הן דרך כלל כי הוא חיינו ממש . . . והן דרך פרט
שכשיבין וישכיל בגדולתו של ממו"ה הקב"ה . . .
ואח"כ יתבונן באהבת ה' הגדולה ונפלאה אלינו

שתי התבוננויות מציע כאן אדמו"ר הזקן, ומכנה אותן בשמות "דרך כלל" ו"דרך פרט".

"דרך כלל" מקבילה להתבוננות המדוברת בפרק מ"ד בתניא – שיסודה, אהבת ה' "מפני שאתה ה' נפשי וחיי האמיתים". "דרך פרט" מקבילה להתבוננות בגדולת ה' ובחסדו הגדול עימנו, הנזכרת בפרק מ"ו. עיין שם. את הגדרת שני אופני התבוננות אלו כ"דרך כלל" ו"דרך פרט" ניתן לבאר, בדרך אפשר, כ⁹⁸:

הענין הראשון, "כי הוא חיינו", הוא ענין אוניברסאלי שאינו שייך דוקא לישראל. הרי הקב"ה הוא המחיה כל דבר ודבר בבריאה. לכן התבוננות זו מוגדרת ככללית. לעומת זאת ההתבוננות השניה הנזכרת בפרק מ"ו, היא התבוננות ביחסו המיוחד של הקב"ה לעם ישראל – בחסדו הגדול עימנו שהוציאנו ממצרים. זו התבוננות בענין "פרטי" השייך לישראל בלבד.

אכן, במקומות רבים בתורה ובנוסח התפלה, אנו מוצאים בסמיכות זה לזה ענין כללי הקשור להשגחתו של הקב"ה על העולם כולו (או בריאת העולם

98. בנוסף למה שביארנו ב"נר למשיחי" מהדורת תשע"ז עמ' רפ.

וכדומה) וענין המבטא את יחסו המיוחד של הקב"ה לעם ישראל. כאשר הם מופיעים בסדר האמור, מן הכלל אל הפרט:

א. נאמר במדרש⁹⁹: "משבחר הקב"ה בעולמו קבע בו ראשי חדשים ושנים, וכשבחר ביעקב ובניו קבע בו ראש חודש של גאולה". לפנינו שתי נקודות ציון מרכזיות הדורשות קביעת סדר זמנים – "בחר הקב"ה בעולמו", ו"בחר ביעקב ובניו" – היותו של הקב"ה בורא ומלך העולם והיותו "הבוחר בעמו ישראל באהבה".

ב. התורה פותחת בספר בראשית המלמד אותנו כי "כל הארץ של הקב"ה היא"¹⁰⁰, ורק בספר השני, ספר שמות, מופיעה ה"מצוה ראשונה שנצטוו ישראל"¹⁰¹.

ג. בברכות קריאת שמע: בשחרית, בברכה הראשונה "נאמר ונשנה באריכות ענין וסדר המלאכים העומדים ברום עולם, להודיע גדולתו של הקב"ה איך שכולם בטלים לאורו ית", "ואח"כ ברכה שניה אהבת עולם אהבתנו ה' אלקינו, כלומר שהניח כל צבא מעלה הקדושים והשרה שכינתו עלינו להיות נקרא אלקינו. . והיינו כי אהבה דוחקת הבר"ש" – כמבואר באריכות בתניא פרק מ"ט.

ועל דרך זה בערבית – הברכה הראשונה עוסקת בהנהגת העולם – אשר דברו מעריב ערבים וכו', ומבדיל בין יום ובין לילה; והברכה השניה "אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת".

ד. בברכת המזון: הברכה הראשונה "הזן את העולם כולו", "הזן את הכל"; והברכה השניה עיקרה הוא ההודאה על הארץ, ברית ותורה¹⁰².

ה. בנחמיה פרק ט (בקטע הנאמר בפסוקי דזמרה, "ויברכו שם כבודך"): "אתה הוא ה' לבדך, אתה עשית את השמים. . ואתה מחיה את כולם", ולאחר מכן "אתה הוא ה' האלקים אשר בחרת באברם. . וכרות עמו הברית. . והים בקעת לפניהם".

ו. ב"הלל הגדול" (תהלים פרק קלו): חציו הראשון של הפרק מפרט את היותו של הקב"ה "אלקי האלקים" ו"אדוני האדונים", וכן פרטים מרכזיים בבריאת

99. שמות רבה פרשה ט"ו, י"א.

100. רש"י בתחילת פרשת בראשית.

101. רש"י שם.

102. ראה שולחן ערוך אדמו"ר הזקן סימן קפ"ז סעיף ד'. עיין שם.

העולם; והחל מפסוק י' מדובר אודות יציאת מצרים, מכת בכורות, קריעת ים סוף, וכניסת עם ישראל לארץ ישראל.

ז. בברכת המצוות, תחילה¹⁰³ מתארים את הקב"ה כ"מלך העולם", ולאחר מכן מוסיפים "אשר קדשנו במצוותיו וצונו".

ח. בקריאת שמע: פרשה ראשונה עיקרה "ה' אחד", "ה' שהוא אלקינו עתה ולא אלקי האומות הוא עתיד להיות ה' אחד"¹⁰⁴. כן, חז"ל תיקנו¹⁰⁵ להוסיף ולומר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" – מלכותו של הקב"ה על העולם כולו.

לעומת זאת הפרשה השניה פותחת "והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם" ועוסקת כולה בקיום מצוות¹⁰⁶ ובשכר המצוות. במיוחד הדבר בולט בפרשת ציצית שבאה להזכיר את יציאת מצרים.

ט. אודות מצות השביתה בשבת נאמרו בעשרת הדברות שני טעמים: בפרשת יתרו¹⁰⁷ נאמר "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ. . וינח ביום השביעי", ובפרשת ואתחנן¹⁰⁸ נאמר "וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלקיך. . על כן צוך ה' אלקיך לעשות את יום השבת". כלומר, בתוכנה של השבת שני ענינים, זכר למעשה בראשית וזכר ליציאת מצרים¹⁰⁹.

חלוקה דומה באה לידי ביטוי בתפלות השבת: ליל שבת נוסח הברכה האמצעית הוא "אתה קדשת" ש"מיירי בשבת בראשית"; ובשחרית של שבת נוסח הברכה האמצעית הוא "ישמח משה" ש"מיירי בשבת דמתן תורה"¹¹⁰ (וזה הטעם הפשוט לכך שבתפלת שחרית של שבת לא אומרים "זכר למעשה בראשית"¹¹¹), ונאמר בה הפסוק מן התורה "ושמרו בני ישראל את השבת", ובהמשך נאמר "ולא נתתו ה' אלקינו לגויי הארצות. . כי לישראל עמך נתתו באהבה".

[ניתן, אולי, לקשר זאת גם עם הידוע אודות הבדל נוסף בין התפלות. בתפלת ערבית אומרים "וינחחו בה" כיון שאז מאירה ספירת המלכות, ואילו

103. לאחר הפתיחה "ברוך אתה ה' אלקינו".

104. ואתחנן ו, ד וברש"י.

105. פסחים נו, א.

106. ראה משנה ברכות יג, א.

107. כ, יא.

108. ה, טו.

109. ראה לקוטי שיחות חלק ל"ז עמ' 11.

110. שער הכולל פרק י"ז סעיף כ"ה.

111. שער הכולל שם סעיף כ"ט.

בתפלות שחרית ומוסף הנוסח הוא "וינוחו בו" כי אז מאיר בחי' ז"א, מדות דאצילות¹¹². ולפי דרכנו יש לומר: ליל שבת - מלכות - קשור לשביתה ממעשה הבריאה בימי בראשית, שזו עליית המלכות במקורה¹¹³; וז"א המאיר ביומא דשבתא קשור ליציאת מצרים¹¹⁴].

---

112. לקוטי שיחות חלק י"ד עמ' 18-19.

113. ראה לקוטי שיחות חלק כ"ה עמ' 317 והערה 63.

114. ראה סידור עם דא"ח יז, ג. מאמר ד"ה וספרתם לכם תשל"ו (ספר המאמרים תשל"ו עמ' 218).

אגרת התשובה

פרק א'

אע"ג דלענין קיום מ"ע גדולה.. אבל לענין תשובה
.. העובר על מל"ת ע"י שנדבק הרע בנפשו עושה
פגם למעלה בשרשה ומקור חוצבה

יש להעיר, כי גם עיון בדיני הקרבן המכפר על מצוות עשה ומצוות לא
תעשה, מוביל למסקנה אשר מעלה בזה ומעלה בזה:

על מל"ת מביאים קרבן חטאת, ואילו קרבן עולה מכפר על ביטול מ"ע.
קרבן חטאת נאכל (על ידי הכהנים)¹¹⁵, וקרבן עולה עולה כולו לאש המזבח¹¹⁶.
בפשטות הדבר מלמד שקרבן עולה (ובמילא - מצוות עשה) נעלה יותר.
אך מאידך, מבואר בחסידות¹¹⁷ שהגילוי שעל ידי הקרבת הקרבן על גבי
המזבח הוא בגדרי סדר ההשתלשלות, ואין זה גילוי אור חדש. דוקא¹¹⁸
"אכילת אדם" מביאה לתוספת אורות, שיהיה גילוי אור חדש ממש.
הרי שישנה מעלה גדולה דוקא בקרבן חטאת (ובמילא - במל"ת).

115. משנה זבחים נג, א.

116. משנה שם, ב.

117. לקוטי תורה פרשת צו ז, ד - ח, א. מאמר ד"ה "והוא עומד עליהם" בספר המאמרים
תרס"ג עמ' נ ואילך. עיין שם הסבר הדברים באריכות.

118. שם עמ' נה.

פרק ב'

אך כל זה לענין כפרת ומחילת העון שנמחל לו לגמרי . . אמנם שיהי' לרצון לפני ה' ומרוצה וחביב לפניו ית' בקודם החטא להיות נחת רוח לקונו מעבודתו היה צריך להביא קרבן עולה

לפי זה מובן הנוסח ב"תפלת השחר": "יהי רצון מלפניך . . תמחול לנו על כל חטאתינו, ותכפר לנו על כל עונותינו, ותמחול ותסלח לנו על כל פשעינו, ושיבנה בית המקדש במהרה בימינו, ונקריב לפניך קרבן התמיד שיכפר בעדנו".

לכאורה בקשת הכפרה על-ידי קרבן התמיד אינה מובנת. וכי מה לא די בכפרה על העוונות עליה כבר ביקשנו קודם, ולפי המובן מסדר הדברים אינה תלויה בבית המקדש ובתמיד?!

אלא שלפי המבואר בפרקנו הדברים מתפרשים כמין חומר. המחילה- וכפרה הראשונה היא "שנמחל לו לגמרי מה שעבר על מצות המלך", "ואין מזכירין לו דבר וחצי דבר ביום הדין לענשו ע"ז ח"ו". לאחר מכן מוסיפים ומבקשים "שיבנה בית המקדש במהרה בימינו", ואז נזכה, ע"י הקרבנות¹¹⁹, לכפרה נעלית יותר - "שיהיה לרצון לפני ה' ומרוצה וחביב לפניו יתברך בקודם החטא להיות נחת רוח לקונו מעבודתו".

אגרת הקדש

סימן ב'

מרחוק ה' נראה לי

בתחילת האגרת מביא אדמו"ר הזקן את הפסוק "קטנתי מכל החסדים" ומפרשו - התקטנתי, ע"י כל החסדים (בשונה מן הפירוש הפשוט לפסוק זה, שהוא: קטן אני, ואיני ראוי לכל החסדים שעשה הקב"ה איתי).

את הפסוק "מרחוק ה' נראה לי" מביא אדמו"ר הזקן כהוכחה לכך. ב"נר למשיחי" ביארנו את ראייתו: האפשרות שהאדם יראה אלוקות, ובכל זאת לא יתבטל אלא יחזיק עצמו כמציאות נפרדת ("נראה לי") היא רק כאשר הגילוי הוא "מרחוק", ואילו כאשר הגילוי קרוב אזי מתבטל האדם. יש להוסיף ולהמליץ על כך את לשון הפסוק¹²⁰ "כי רם ה' ושפל יראה, וגבוה ממרחק יידע".

סימן ה'

יש ב' מיני נשמות בישראל נשמות ת"ח העוסקים בתורה כל ימיהם ונשמות בעלי מצות העוסקים בצדקה וגמ"ח

יצויין לפסוק¹²¹ "שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך".

120. תהלים קלח, ו.

121. וזאת הברכה לג, יח.

סימן י"ג

בחינת שמאל היא מדת הצמצום וההסתר . .
בחינת ימין היא מדת החסד

המקור לכך הוא ב"פתח אליהו", שם נאמר "חסד דרועא ימינא, גבורה דרועא שמאלא". במקומות רבים¹²² מופיעים הספירות לפי החלוקה: חח"ן (חכמה, חסד, נצח) בימין, בג"ה (בינה, גבורה, הוד) בשמאל.

יש לבאר את הקשר בין הספירות שבקו הימין:

החסד הינו השפעה ונתינה בלי התחשבות במציאותו של המקבל¹²³, לכן החסד מסמל את המשפיע. לעומת הגבורה שמהותה היא – צמצום וריסון¹²⁴, מן המקבל אל המשפיע. כאן נרגשת מציאותו של המקבל.

כך גם בחכמה, שענינה ראייה¹²⁵ – הרי הוא "תופס" את הדבר כפי שנראה בעיני הרואה-המשפיע במבט ראשוני. הוא לא מתחשב בפרטים המרכיבים את הגדרתו של המקבל – אלו נתפסים בשלב השני, בכח הבינה-השמיעה. לכן החכמה שייכת גם היא אל המשפיע.

נצח: תכונת הנצחון, במובנה הפשוט, היא השתלטות. המקבלים כאילו מאבדים את מציאותם האישית, ורק מציאותו של המנצח, השולט, היא הדומיננטית. דבר נוסף: "נצח" רומז על המשכיות¹²⁶, וזה מזכיר את הנאמר על מדת החסד "חד אריך"¹²⁷.

122. ראה סידור עם דא"ח דף קסה, ג. "בד קודש" פרק ב' (נדפס באגרות קודש אדמו"ר האמצעי הוצאת תש"מ עמ' רצ ואילך, ובהוצאת תשע"ג עמ' רמה ואילך). ועוד. וראה זהר חלק ג' רכד, א.

123. ראה אגרת הקדש סימן ט"ו: מדת החסד להשפיע בלי גבול.

124. אגרת הקדש שם: מדת הגבורה לצמצם מלהשפיע כ"כ או שלא להשפיע [כל עיקר] כלל.

125. ראה תורה אור פרשת וירא טו, ד. מאמרי אדמו"ר הזקן תקס"ה, חלק א', תחילת עמ' מה. המשך תרס"ו עמ' צח (בהוצאה החדשה עמ' קלא). תורת מנחם סה"מ מלוקט חלק ג' עמ' תכב. ועוד.

126. כמו "בלע המות לנצח" (ישעי"ה, ח), ועוד.

127. "פתח אליהו" – הקדמת התיקוני זהר.

וראה תורה אור יד, ג: חסד נק' אריך לפי שהוא מתפשט מלמעלה מעלה למטה מטה כמו מים היורדים ממקום גבוה למקום נמוך. ובהנחת כ"ק אדמו"ר האמצעי ממאמר זה (ד"ה "להבין בתוספת ביאור מאמר אנת הוא חד" תקס"ו, בספר מאמרי אדמו"ר הזקן על פרשיות התורה חלק א' עמ' קה, ובספר מאמרי אדמו"ר הזקן תקס"ו חלק א' עמ' מד): פ"י חד אריך הוא מדת החסד שאור שפעו

*

מהותו של קו השמאל הוא צמצום וריסון, מן המקבל אל המשפיע. לכן ספירת ההוד – שענינה כניעה של המודה¹²⁸ כלפי זה שאליו הוא מודה – מקומה בקו השמאל.

גם הוד במובן של יופי ("הוד והדר") מדגיש את מציאותו של המקבל, ולכן קשור לקו השמאל.

[הקשר בין בינה לקו השמאל – נתבאר ב"נר למשיחי" בהערות לפרק י"ג בספר של בינונים¹²⁹, עיין שם].

*

בהזדמנות זו יש לציין פרט מעניין, כי הביטוי המקובל¹³⁰ "חסיד ירא שמים" מקביל לשלשת הקוים: חסיד – חסד, ירא שמים – גבורה (יראה), למדן – תפארת¹³¹;

וכן לשלשת העמודים שעליהם העולם עומד¹³² – בסדר "מלמטה למעלה": חסיד – גמילות חסדים, ירא שמים – עבודה, למדן – תורה.

סימן ט"ז

בחינת הדעת שהוא בחינת התקשרות הנפש

הדעת הוא המקשר ומחבר (בין השכל והמדות – דעת תחתון; או בין החכמה והבינה – דעת עליון), כמבואר כאן.

מתפשט בא למטה עד אין שיעור כי מצד טבע החסד יאיר אור הטוב והחסד גם לשאינו ראוי ואינו צריך.

ולהעיר גם מסידור עם דא"ח דף קסג, ראש עמוד א.

128. בין במובן של "הודאה" (ביידיש: לויבן, כמו "מודים חכמים לרבי מאיר") ובין במובן של "הודיה" (ביידיש: דאנקן).

129. במהדורת תשע"ד – עמ' קפ; ובמהדורת תשע"ז – עמ' קצג.

130. ראה אגרות קודש חלק ד' עמ' פח. חלק י"ז עמ' עב. חלק ל' עמ' קצ. ועוד.

131. תורה היא בתפארת – ראה תורת מנחם סה"מ מלוקט חלק א' עמ' עז. ספר השיחות ה'תנש"א חלק ב' עמ' 498. ועוד. [ולהעיר מ"ערכי הכינויים" ערך מקרא: תורה בתפארת שבה, נביאים בנו"ה, כתובים ביסוד ומלכות].

132. אבות פרק א' משנה ב'.

לכן כאשר הדעת נמנה אין הכתר נמנה, וכאשר הכתר נמנה אין הדעת נמנה¹³³. הכח המקיף שלמעלה מעשר הכוחות הפנימיים, בנפש האדם הוא הרצון. כאשר האדם רוצה, הוא מעוניין באמת בתוצאה הנדרשת – אזי מהחכמה יגיע אל הבינה ומהשכל יתעורר במדות. אין צורך להפעיל כח מיוחד כדי לקשר בין הכוחות וליצור כל שלב בנפרד.

סימן ט"ז

משען ומשענה

ראה מה שפירשתי בספר "נר למשיחי" על אתר. ושם שללתי את הפירוש המובא בכמה ממפרשי התניא: משען – פרנסה שהאב מביא לביתו. משענה – פרנסה שמביאה האם.

אמנם נראה שיש לקיים פירוש זה (בנוסף למה שביארתי ב"נר למשיחי", ו"שבעים פנים לתורה"), שהרי ידוע¹³⁴ שבזמנם היה מקובל שהאשה עוסקת במשא ומתן, כמובן באופן של צניעות. כך אף היה נהוג בבית רבנו הזקן בעצמו, כפי שהוא מזכיר בהזדמנות מסויימת את ה"משא ומתן של אשתי"¹³⁵.

סימן כ"ז

ומלכות דיצירה נקרא שפחה לגבי מלכות דאצילות ומלכות דבריא נקרא אמה

עבד – בשונה משכיר, פועל וכדומה – אינו רק משרת למעשה את האדון. כל מהותו וענינו הוא ביטול מציאותו העצמאית בפני אדונו (וכתוצאה מכך, ודאי שיעשה כל מה שהאדון יטיל עליו). הדבר בא לידי ביטול במספר הלכות¹³⁶, בהן נראה שמעשה העבד (כנעני) מתייחס אל האדון¹³⁷.

133. עץ חיים שער כג (שער מוחין דצלם) פרק ח'.

134. ראה גם התוועדויות תשמ"ב חלק ג עמ' 1258: גם כאשר היה "בעל עסק" הרי כל ענינו היה בעניני תפלה, תורה, וקיום המצוות, ובעניני המסחר עסקה "עקרת הבית" (כפי שהיה נהוג בימים ההם אצל יראי שמים).

135. אגרות קודש אדמו"ר הזקן עמ' רכה.

136. ראה, למשל, רמב"ם הלכות שאלה ופקדון פרק ג' הלכות א-ב'.

137. וראה לקוטי שיחות חלק כ' עמ' 303, ההבדל בין "עבד" ו"שליח". לקוטי שיחות חלק ה' עמ' 238. לעיל בהערה לפרק ט"ו.

פרט זה חשוב להסברת יישוב הסתירה, לכאורה, בין המובא מזוה"ק שתורה שבעל-פה היא ספירת מלכות דאצילות, לבין "מ"ש האריז"ל שהמשניות הן במלכות דיצירה": בהתלבשות מלכות דאצילות במלכות דיצירה – הרי זה כמו עבד שלא ניכר בו שום מציאות אחרת, אלא רק ביטוי וכלי שרת של האדון.

סימן כ"ז – ביאור

דשבק חיים לכל חי

כפי המובן בהבנה שטחית, כוונת המאמר היא שהנפטר משאיר ("שבק") חיים לאלו שנשארים בחיים. הבנה זו מוטעית, שכן העובדה שלסובבים אותו יש חיים (בשונה מהנפטר שכבר אינו חי) – אינה פעולה שלו, ולא נכון לומר שהוא "השאיר" להם את החיים.

רבנו הולך ומבאר כי חייו של הצדיק הם "אמונה ויראה ואהבה". לפי זה, לא רק פירוש המושג "חיים" מקבל משמעות אחרת, אלא גם המלה "שבק" מובנת היטב במשמעות של נתינה – הצדיק משאיר ומשפיע לתלמידיו, גם אחרי הסתלקותו, ממדותיו אלו.

היו שלשה מדות אלו בתוך כלי ולבוש שלהם
בבחי' מקום גשמי שהיא בחי' נפש הקשורה בגוף

המלה "שהיא" מתייחסת לכל המשפט הקודם, במקביל למשפט הבא. יש לקרוא את המשפט כך: (1) שלשה מדות אלו (בתוך) (2) כלי ולבוש שלהם בבחינת מקום גשמי. שהיא (1) בחינת נפש (הקשורה) ב(2)גוף

[לא כפי שניתן להבין בטעות, בהסתכלות שטחית, שהמלה "שהיא" מתייחסת רק למלים "בחינת מקום גשמי". כאילו שכוונת רבנו לומר כי הנפש הקשורה בגוף היא גשמית!],

שהרי "שלשה מדות אלו" – אמונה ויראה ואהבה – הן הכחות הרוחניים שבנפשו של האדם; ורק ה"כלי ולבוש שלהם", הגוף, הוא "בחי' מקום גשמי".

סימן כ"ח

קרבנות שע"ג המזבח . . מכפרים . . על השגגות
שהן מהתגברות נפש הבהמית

בדרך אגב מוסבר כאן גם עצם הדבר, מדוע נדרשת כפרה על עבירה בשוגג – כי גם זה בא מהרע שבנפשו¹³⁸.

סימן ל"ב

כמ"ש כמ"א

הכוונה למבואר בסיום החלק הראשון של התניא, ספר של בינונים, פרק נ"ג. אגרות הקודש שבחלק זה של התניא, צורפו לספר על-ידי בני המחבר, אחר הסתלקותו. לא נתברר לפי מה קבעו את סדר האגרות. אך לגבי אגרת זו, האחרונה, ניתן לומר שבני רבנו רצו לסיים את החלק הרביעי באותו ענין בו עסק אביהם בסיומו של החלק הראשון.

138. וראה לקוטי שיחות חלק ג' עמ' 5-944. חלק ל"ב עמ' 10.

קונטרס אחרון

ד"ה להבין מ"ש בפע"ח

ידיעת המציאות מההשתלשלות היא ג"כ מצוה
רמה ונשאה

זו הסיבה לכך שהקב"ה עשה את האדם ב"צלם אלקים", במדות ותכונות
המקבילות לספירות העליונות (כמבואר באגרת הקדש סימן ט"ו)

– כדי לאפשר קיום מצוה זו, להבין ולדעת כיצד פועל הקב"ה בעולמות
על ידי סדר ההשתלשלות, וגם כדי להגיע על ידי זה לקיום מצות אהבת ה'
ויראת ה', האפשריות רק כתוצאה מהתבוננות בגדולת ה' (כמבואר בספר של
בינונים פרק ג').

ד"ה וצדקה בנחל איתן

כמ"ש הנה ישכיל עברי

פסוק זה מובא כאן בהקשר למה שנזכר לפני כן, כי "איתן" היא בחינת
נקודה – חכמה:

בלקוטי תורה¹³⁹ מבואר ש"משכיל" הוא לשון מפעיל, והיא הבחינה
שלמעלה מהשכל שממנה נובעים ומתחדשים השכליים. עד כאן. מכך מובן
שהפס' "הנה ישכיל עברי" רומז על חכמה, ומכך מביא ראייה, באגרת הקדש
כאן, ש"איתן" הוא בחינת חכמה, שהרי נאמר "משכיל לאיתן האזרחי" (וכפי
שהובא גם בלקוטי תורה שם).

למרות שמהפסוק "משכיל לאיתן האזרחי" כבר ניתן להסיק ש"וצדקה כנחל איתן" קשור לבחי' חכמה, שהרי בפסוק זה עצמו נאמר "משכיל" – אך הפסוק "הנה ישכיל עבדי" נאמר במפורש בלשון עתיד, ולכן העדיף להביא הראיה ממנו.

ד"ה הנה לא טובה השמועה

שתי ברכות שלפני ק"ש יוצר ואהבה לעורר בהן
 האהבה המסותרת בלב כל ישראל לבא לבחי'
 גילוי בהתגלות הלב בשעת ק"ש עצמה שזאת היא
 מצות האהבה שנפסוק ואהבת גו' בכל לבבך
 ג'140

להעיר ממאמר חז"ל¹⁴¹ "כל הקורא ק"ש בלא תפלין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו" – כיון שבקריאת שמע מופיע הציווי על מצות תפלין.

על דרך זה יש לומר שההתבוננות בברכות ק"ש הכרחית לצורך התעוררות האהבה – שאם לא כן הרי הוא מעיד, ח"ו, עדות שקר באמירת "ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך".

מצות האהבה . . הנמנית ראשונה בתרי"ג מצות

הרבי מעיר על כך: "צע"ק (בסה"צ להרמב"ם היא מ"ע ג'. בוח"א יא, ב: א' – יראה, ב' – אהבה, ג' – ידיעת ה' וכו').

ולהעיר מל' חז"ל (ע"ז עג, א) "ראשון ראשון בטל". ולהעיר מתניא חינוך קטן דאהבה שרש לכל מ"ע (כולל גם מ"ע דיראה (שורש מל"ת) ובמילא) שורש כל המצות".

ניתן, אולי, להוסיף ולבאר: לפי מנין המצוות של הרמב"ם, שתי המצוות הראשונות עוסקות בידיעת ה'. מצוות אלו הן כעין הקדמה הכרחית לפני קיום כל המצוות (בשונה מאהבה הנדרשת רק ל"קיום אמיתי"¹⁴²), שהרי מבלעדי המְצָה – לא יתכנו מצוות. [לכן האברבנאל¹⁴³ מוציא את דברי הרמב"ם

140. ראה גם בספר של בינונים פרקים י"ב, מ"ו, מ"ט. ולעיל בהערות לפרק מ"ו.

141. ברכות יד, ב.

142. ספר של בינונים פרק ד'.

143. בספר ראש אמנה פ"ד – הובא בדרך מצותיך מצות האמנת אלקות בתחלתה, ועוד.

במצוה הראשונה מפשוטם. אך עדיין יש לראות, לכאורה, במצוות אלו מצוות כלליות ו"קודמות" לשאר המצוות].

לפי זה, המצוה הראשונה מבין המצוות הפרטיות היא מצות האהבה¹⁴⁴.

ד"ה הזכח תזכיה את עמיתך

הנושא האחרון בו עוסק רבנו בספר התניא¹⁴⁵ הוא – שבת (לימוד הלכות שבת,

ו"זכור" ו"שמור" בפנימיות).

יש לומר, שענין החותם ומסיים ספר – מרמז על המטרה והסך-הכל שאליו מוביל הספר¹⁴⁶. בענינו: ספר התניא מייצג את תורת החסידות בכלל, שהרי הוא הספר הראשון המבאר בדרך שיטתית והסברתית את יסודות תורת הבעש"ט; והוא נקרא "תורה שבכתב" של תורת חסידות חב"ד. החסידות היא טעימה והכנה לגילויים האלווקיים שיהיו לעתיד לבוא¹⁴⁷, ועל-ידי הפצתה חוצה "קאתי מר", כהבטחת מלך המשיח בעצמו לבעש"ט¹⁴⁸. ענין זה בא לידי ביטוי בכך שסיום ספר התניא מרמז לענין הגאולה, שהרי הגאולה היא "יום שכולו שבת"¹⁴⁹.

וראה זה פלא: גם תחילתו של ספר התניא מרמז על הגאולה העתידה:

אדמו"ר הזקן פותח את התניא בציטוט הברייתא "משביעים אותו תהי צדיק", אף שספר התניא הוא "ספר של בינונים", וכלל לא מובטח לכל אחד שיזכה אכן להיות צדיק, "ולכן משביעים שנית אל תהי רשע עכ"פ שבזה משפט הבחירה והרשות נתונה לכל אדם"¹⁵⁰. אם כן, כיצד מתאים שזה המשפט הפותח את התניא !?

אלא, רבנו מדגיש לאורך הספר כי גם הבינוני, שלעולם לא יהיה צדיק – חלק בסיסי בעבודתו היא לשאוף לאותה התבטלות המאפיינת את הצדיק,

144. אמנם להסבר זה צריך עיון לשון רבנו "הנמנית ראשונה בתרי"ג מצות". שהרי סוף סוף גם מצוות ידיעת ה' נכללות במספר תרי"ג, ומצות האהבה, אף שהיא המצוה הראשונה הפרטית, הרי היא ראשונה בין תרי"א מצוות.

145. אף שסידור האגרות ב"אגרת הקדש" וב"קונטרס אחרון" והדפסתן, נעשו על ידי בני רבנו אחר הסתלקותו – ברור שסדר הדברים מכוון ומדויק.

146. בדומה למבואר (ספר השיחות תנש"א חלק א' עמ' 107. ועוד) בקשר לסיום ספר הרמב"ם.

147. ראה לקוטי שיחות חלק כ', שיחה א' ל"ט כסלו. חלק ל', שיחה ל"ט כסלו. ועוד.

148. אגרת הקדש של הבעש"ט, נדפסה בתחילת ספר "כתר שם טוב", ועוד.

149. משנה בסוף מסכת תמיד.

150. פרק י"ד.

שכל עבודתו היא "לצורך גבוה"¹⁵¹ – להביא לגילוי של הקב"ה בעולם. דבר זה יושלם, כמובן, בגאולה העתידה¹⁵². נמצאנו למדים שהשבעה "תהי צדיק" דורשת, בעצם, להביא לגאולה. – ראה על כך בהרחבה בשער העיונים שב"נר למשיח", במאמר "תהי צדיק! הבא את המשיח!".

הנה כי כן, "נעוץ תחילתן בסופן": בתחילת ובסיום ספר התניא רומז רבנו לתכלית כוונת בריאת העולם, תכלית ותמצית תורת החסידות – גילוי כבודו של הקב"ה בגאולה העתידה.

---

151. פרק י'.

152. ראה תחילת פרק ל"ז: ימות המשיח ותחיית המתים (ש) הוא גילוי אור א"ס ב"ה בעוה"ז הגשמי.

A decorative, ornate floral frame with intricate scrollwork and leaf patterns, rendered in a light gray color with a subtle drop shadow. It encloses the central text.

צ"ו שביבים
השלמות

**עובדות, "זוארטים",
פנינים וזכרונות**

א.

"נתיבות שלום" מסלונים זכ"ק אדמו"ר זי"ע

הרה"ק ה"נתיבות שלום" מסלונים זצ"ל היה שולח לכ"ק אדמו"ר זי"ע כל ספר שהוציא לאור, וכן נהג לשגר אליו הזמנות לנישואי צאצאיו.

כמו כן, התפרסם מכתב שכתב ה"נתיבות שלום" זצ"ל (טרם התמנותו לאדמו"ר) ושיגר לכ"ק אדמו"ר זי"ע בצירוף הספר "תורת אבות" שחיבר – המלקט את דברי תורתם של אדמו"רי בית סלונים לדורותיהם.

הנה המכתב, שמעיד כאלף עדים על הערצתו של ה"נתיבות שלום" זצ"ל לכ"ק אדמו"ר זי"ע:

י"ד סיון תשכ"א

לכ"ק עטרת תפארת ישראל המנהיג הגדול והקי אדמו"ר
מלובביץ שליט"א

בכל הדרת הכבוד הננו מגישים לכ"ק מתנתנו ספר הק' תורת אבותי שהשקענו הרבה כוחות עד שבעזה"י זכינו להוציא לאור מכתבי יד ישנים, מאמרי רבותי הק' אבות שושלת חסידות סלונים.

ותקותנו כי כ"ק ימצא בו דברים קרובים ללבו הטהור, ויעל על שלחן מלאכים מאן מלכי רבנן, והי' זה שכרי.

בכבוד הראוי
שלום נח ברזובסקי

ב.

השכל מנצח

בשעתו, אחד מגדולי הלוחמים בשיטת חב"ד היה הרה"ק רבי אברהם מקאליסק זצ"ל, תלמיד המגיד ממעזריטש זי"ע. לאחר צאת ספר התניא קדישא לאור, הוא האשים את כ"ק אדמו"ר הזקן זי"ע בסטייה מן הדרך שסללו אבות החסידות והתנגד בחריפות לשיטת חב"ד, הדוגלת בעבודת ה' בשכלתנות וביגיעה אישית.

באחד ממכתביו המפורסמים כותב הר"א זצ"ל בלשונו החריפה: "ויעקב איש תם – זוהי האמונה הגדולה... כי התחלת הרע היא מן השכל... "ובת איש כהן כי תחל לזנות" – כי ההתחלה שהיא השכל, ממנו נמשך הזנות וכמה נאבדו ונתפקרו מן השכליים" (לקוטי אמרים – לבוב, אגרת הקודש, מכתב לח). הוא התייצב, כאמור, נגד שיטת כ"ק אדמו"ר הזקן זי"ע וטען כי הדרך הנכונה היא להלהיב את הלבבות ב'ווארט' חריף ועוצמתי שידבר אל הלב, ולא במאמרים וביאורים ארוכים ומעמיקים.

ובכן:

מן הידועות שחסידות סלונים רואה בעצמה ממשיכת דרכו של הר"א זצ"ל. היסטורית, קשר קאליסק-סלונים נעוץ במחלוקת שהתגלעה בין הר"א זצ"ל לכ"ק אדמו"ר הזקן זי"ע, לאחר עליית החסידים לארץ הקודש בשנת תקל"ז, סביב ניהול "קופת מעות ארץ הקודש". בעקבות המחלוקת, מינה הר"א זצ"ל לנשיאות ה'כולל' את הרה"ק רבי מרדכי מלעכוויטש זצ"ל – מייסד השושלת שאחד מענפיה הוא בית סלונים.

והנה, למרבה האירוניה, אולי יותר מכל חצר חסידית אחרת, דווקא חסידות סלונים מתאפיינת בדרושי חסידות, 'תורות' ומאמרים ארוכים ומבוארים. מציאות זו ממחישה לעין כל כי כולם קיבלו, להלכה ולמעשה, את המהפכה שחולל כ"ק אדמו"ר הזקן זי"ע. הכול מודים ומבינים כי השכל הוא מנוע ההשפעה האמתי על האדם וחובה לרתום גם אותו להתבונן ולהתפעל מאלקות.

ג.

מוזדה במקצת

שבועות ספורים לאחר שפרסמתי את הרעיון האמור בעיתון "כפר חב"ד", נפגשתי בשמחת נישואין עם אחד מנכדיו של ה"נתיבות שלום" זצ"ל, שאמר לי: "קראתי את מאמרך, ואני מוכרח להודות שאתה צודק. אלא שעכשיו מוכרח אתה להודות לי, שיותר ממה שחסידות חג"ת קיבלה מחב"ד, קיבלה חסידות חב"ד מחג"ת..."

אכן. מעולם לא ניצחני אדם, חוץ מתינוק ותינוקת של בית סלונים. דומה כי, לדאבונו, ינקנו אנחנו השפעות והנהגות הלקוחות מעולם הרגש, ההתלהבות וההתפעלות החיצונית במידה יתרה, לעתים על חשבון לימוד, התבוננות ועבודה פנימית.

ד.

זרועו בזרועו

הרה"ק רבי מרדכי שלמה מבויאן זצ"ל היה אחד מזקני האדמו"רים בדורו, והייתה לו מערכת קשרים קרובה מאד עם כ"ק אדמו"ר זי"ע, כולל חליפות מכתבים.

בשנת תשכ"ו, לעת זקנותו של הרמ"ש זצ"ל, נפטר בניו יורק הרה"ח שלמה הורנשטיין ע"ה, שהיה מחשובי חסידי בויאן ונצר למשפחת בית הרב. תמונה נדירה מתעדת את כ"ק אדמו"ר זי"ע תומך בזרועו של הרמ"ש זצ"ל בעת הלוויה, שנערכה במנהטן - מה שמעיד שוב על הקרבה העמוקה שרחשה ביניהם.

ה.

אצל הרמ"ש מבויאן זצ"ל

הרמ"ש מבויאן זצ"ל ביקר בארץ הקודש בחנוכה שנת תשי"ג, והתאכסן בביתו של הרה"ח משה לודמיר, מחשובי חסידי בויאן, ברחוב הישיבה.

אני הייתי אז נער צעיר בישיבה קטנה, והלכתי יחד עם חברי וכן גילי, הגאון רבי ראובן בריס זצ"ל - שהיה בעצמו חסיד בויאן ובנו של ראש

ישיבת בויאן, הגר"י ברים זצ"ל – לצפות בהדלקת נר חנוכה אצל הרמ"ש זצ"ל.

ו.

ישלח דברו וימסם

פעם פגשתי את הגר"ר ברים זצ"ל, שכיהן כמשגיח הרוחני של תלמוד התורה של חסידי בויאן מיום היווסדו, הושטתי לו יד לשלום וחזרתי בפניו על רעיון כלל-חסידי ששמעתי: "אצל חסידים נוהגים ללחוץ יד זה לזה ולאחל "לחיים". מטעימים על כך את הפסוק "ישלח דברו וירפאם", שראשי התיבות שלו הם "ידו"...". אמרתי לו את הרעיון כדי להביע בפניו את איחוליי לרפואה שלמה, בעקבות אירוע לבבי שעבר זמן לא רב קודם לכן.

הגר"ר זצ"ל השיב לי: "בזמננו אולי הפסוק המתאים הוא אחר: "ישלח דברו וימסם", שהרי אחד מגורמי התחלואה והתמותה השכיחים ביותר היום הם קרישי הדם בלב ובמוח, ואנו מאחלים שכל הסתימות יימסו...".

ז.

שמחה גודרת שמחה

הרה"ח לייביש רבינוביץ, מזקני חסידי בויאן בירושלים (אחיו הבכור של גיסי, הרה"ח אברהם רבינוביץ), סיפר שפעם אמר לו כ"ק אדמו"ר זי"ע ביחידות: "שמעתי מכ"ק אדמו"ר מבויאן בשם הרוז'ינר הקדוש שכשם שמצווה גודרת מצווה – כך שמחה גודרת שמחה".

ח.

רחק ממיני מנחם

כ"ק האדמו"ר מבויאן שליט"א רואה בעצמו מנהיג את עדתו ופועל בכוחו של כ"ק אדמו"ר זי"ע. במשך תקופה ארוכה לאחר הסתלקות זקנו של האדמו"ר, הרמ"ש זצ"ל, לא עלה על כסאו מחליף. כ"ק אדמו"ר זי"ע הוא שעודד את האדמו"ר לקבל על עצמו את ההנהגה ולהמשיך את שושלת

אבותיו. אחת הנפשות הפועלות בעניין היה הרה"ח ר' זלמן גוראריה ע"ה, דודו של האדמו"ר.

הנה אפיזודה קצרה הממחישה את קשר הקרבה וההערצה ששורר בין האדמו"ר לכ"ק אדמו"ר זי"ע:

כידוע, אדמו"רי בית רוז'ין נוהגים להתפלל יחד עם הציבור אך בחדר נפרד שדלתו חוצצת בין האדמו"ר לקהלו. בג' תמוז תשנ"ד, יום הסתלקות אבינו רוענו כ"ק אדמו"ר זי"ע, כאשר הגיעה בשורת האיוב אל האדמו"ר – הוא יצא מקיטון התפילה שלו, וקרא את הפסוק: "רחק ממני מנחם משיב נפשי – הלא הוא הרבי מליובאוויטש, שהשיב אלפי נפשות לקדוש ברוך הוא".

ט.

משיב נפשי

בהקשר לכך, ברצוני להציע משמעות פנימיות יותר למושג ה"שיבה" והתשובה שכ"ק אדמו"ר זי"ע חולל ברכבות נשמות ישראל – משמעות מרחיבה מאד, הרבה מעבר להחזרת יהודים לקיום התורה והמצוות:

בפסוק נאמר "תורת ה' תמימה – משיבת נפש". "תמימות" במובנה האמתי תשרור רק בחיבור נגלה שבתורה עם פנימיות התורה; רק כך התורה אכן "תמימה" ושלמה, מאוחדת בכל חלקיה. ואז, כאשר "תורת ה' תמימה" – היא "משיבת נפש", כלומר, משיבה את הנפש להתקרבות ודבקות בקדוש ברוך הוא, במובן העמוק והטהור של השבת הנפש למקורה באלקות.

לימוד והפצת החסידות הם הדרך הסלולה להבאת המשיח, כידוע ומפורסם, וגם בזאת ניתן את אותו טעם: "שובי נפשי למנוחייכי" (פסוק מפרק התהלים של כ"ק אדמו"ר זי"ע בשנה זו) הוא קריאה להביא את הנפש אל המנוחה האמתית, אל "יום שכולו שבת ומנוחה" – הגאולה העתידה, אז תתגלה האלקות בעולם כולו, תושלם עבודת בירור הניצוצות, ומציאות הרע והקליפה תתבטל מאליה ושוב לא יהיה צורך במלחמה מול כוחות הצד המנגד לקדושה. וההכנה הראויה לייעוד זה היא לימוד והפצת המעיינות חוצה – פעולה בדרך של הפצת אור ולא במלחמה ומאבק עם החושך.

וזו הייתה עבודת הקודש של כ"ק אדמו"ר זי"ע – להשיב את הנפשות ולהביא את אותו "יום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים".

י.

עונג ומעשה

יום הולדתו של כ"ק אדמו"ר זי"ע הוא, כידוע, ב"יום עשתי עשר יום" לחודש ניסן – שהוא יומו של שבט אשר, המשתייך לדגל מחנה דן. שני שבטים אלו – אשר ודן – מבטאים שני כוחות שונים ולכאורה אף מנוגדים: בעוד שבט אשר, "באשרי כי אשוני בנות", מסמל את האושר והתענוג, שבט דן, "המאסף לכל המחנות", מסמל דווקא את הכוח המאסף והאחרון בין כוחות הנפש – הלא הוא כוח המעשה והביצוע.

הלא דבר הוא כי כ"ק אדמו"ר זי"ע בדרכו המופלאה בקודש אכן מחבר את "אשר" ו"דן" – הוא נתן לשני הפרטים הללו בעבודת ה' משקל שווה, ועמד על עשייתם במידה המלאה: מצד אחד, התבוננות ועבודה פנימית, שמושאה הוא העונג באלקות, אך בד בבד לימד ותבע כי "המעשה הוא העיקר" וכי חובה להשקיע בביצוע למעשה בפועל של הכוונה האלקית ולדקדק ב"מעשה רב".

באותו אופן, יש לתת סימנים גם בשמו של נשיא שבט אשר – "פגעיאל בן עכרן" – שמבטא אף הוא את אותו חיבור נפלא: מחד, "פגעיאל" נושא את משמעות התפילה לא-ל, "אין פגיעה אלא תפילה" – עבודת התפילה היא עבודה פנימית המייצרת חיבור אישי של יהודי עם הקדוש ברוך הוא. ומאידך, "בן עכרן" מבטא את היציאה החוצה מבית הכנסת ובית המדרש בכדי לעסוק בהפצת המעיינות "חוצה", לקרב את אותו "עכרן" – כי עכרתם אותי", היהודי הרחוק מתורה ויהדות – ולעשות ממנו "בן" – על יסוד ביאורו של הרבי ה"צמח צדק" לפסוק "יוסף ה' לי בן אחר", שמשמעו הוא הפיכת ה"אחר" ל"בן".

שוב, גם כאן מתקיים אותו מיזוג בין העבודה הפנימית, ההתבוננות וההתעלות האישית בקרבת אלקים, לבין עבודת המעשה בפועל עד לקירוב רחוקים לאבינו שבשמים.

יא.

"מי יכול להידמות לדבי?"

מפי שניים מצדיקי הדור שמעתי את אותו ביטוי אודות כ"ק אדמו"ר זי"ע: "מי יכול לדמות את עצמו לרבי מליובאוויטש?...".

האחד הוא כ"ק האדמו"ר מגור שליט"א.

פעם ביקרתי במעונו ושוחחתי אתו על כך שהמלחמה על שלמות הארץ אינה עומדת בראש מעייניהם של נציגי הציבור החרדים. הזכרתי את העובדה ההיסטורית שאדמו"רי בית גור הקודמים עמדו בתמימות דעים עם כ"ק אדמו"ר זי"ע שאסור לוותר על אף שעל מאדמת ארץ הקודש, ואכן, בכל עת מבחן נציגי "אגודת ישראל" התנגדו לתכניות הנסיגה האסוניות השונות – אך, עם זאת, קולם לא נשמע ברמה ונדמה כי הנושא אינו חלק מסדר היום שלהם. ביקשתי מהאדמו"ר לצאת בקריאה פומבית ולהצטרף בגלוי למלחמת ה' על שלמות הארץ.

השיב לי האדמו"ר: אכן, דעתנו בנושא שלמות ארץ הקודש זהה לדעתו הקדושה של הרבי. אלא שאנחנו מעדיפים לא להתערב בגלוי בנושאים מדיניים וביטחוניים, כדי לא להקים עלינו את זעם הציבור הכללי, שסבור שמסירת שטחים כן תמנע מלחמה, ולתת להם פתחון פה נגדנו בטענה שאת בנינו איננו שולחים לצבא ואיננו נוטלים חלק בהגנת הגבולות, בעוד שבניהם שלהם נהרגים בשדה הקרב, ועל כן אין לנו לגיטימציה מוסרית להתנגד למסירת השטחים.

על כך השבתי לו: הנה, לכאורה, כלפי כ"ק אדמו"ר זי"ע יכולים היו מצדדי הנסיגות להטיח האשמה קשה שבעתיים: בעודו יושב בחוץ לארץ, הוא מביע עמדה שיישומה עלול, לדבריהם, לגרור את תושבי הארץ למלחמות, ובכל זאת, הוא לא חת ולא נרתע והביע את דעתו הקדושה בכל התוקף!
 "ומי יכול לדמות את עצמו לרבי מליובאוויטש?...", השיב לי האדמו"ר.

*

השני הוא כ"ק האדמו"ר מתולדות אברהם יצחק שליט"א.

לפני מספר שנים, נערכה חגיגת סיום הרמב"ם בירושלים במוצאי שבת, ויחד עם הרה"ח ר' נפתלי רוט שי' ניגשתי להזמין את האדמו"ר להשתתף במעמד.

האדמו"ר אמר שמאחר שהחגיגה נערכת במוצאי שבת הוא לא יוכל להשתתף בה, משום שבמוצאי שבת הוא חסר כוח. הגבאים שנכחו במקום הסבירו לי שבשבת עבודת הקודש של האדמו"ר, בתפילות ובטישים, היא גדולה וקשה, ולפיכך בצאת השבת הוא זקוק למנוחה.

על כך אמרתי לאדמו"ר: הנה, כ"ק אדמו"ר זי"ע, בשבת היה מתוועד שעות ארוכות, וכבר למחרת עומד על רגליו שעות על גבי שעות ומחלק דולרים לצדקה!

"ומי יכול לדמות את עצמו לרבי מליובאוויטש?...!", השיב לי האדמו"ר.

יב.

מי גדול על הכול

מפי הגה"ח הרב אהרן שפירא שליט"א, המקורב לחצר תולדות אהרן, שמעתי כי בהזדמנות התבטא הרה"ק רבי אברהם יצחק קאהן מתולדות אהרן זצ"ל, ביחס לאחד מחשובי האדמו"רים: "עד כמה שצדקותו גדולה – אין הוא מגיע לדרגתו של הרבי מליובאוויטש!" (עוד על יחסו של האדמו"ר מתולדות אהרן זצ"ל לכ"ק אדמו"ר זי"ע – ראו בחלק א של לקט ופרט).

יג.

"בעלך כבר בריא!"

ועוד שמעתי מהר"א שפירא:

שנים מספר לאחר הסתלקות כ"ק אדמו"ר זי"ע נמצאה בחדרו הקדוש מעטפה, ובה מספר דולרים, עליה היה מצוין כי היא ממוענת לרב שלמה זלמן כץ, חתנו של הרא"י מתולדות אהרן זצ"ל – שעמד בקשר עם כ"ק אדמו"ר זי"ע שנים קודם לכן.

בהיותו מקושר לחצר תולדות אהרן, העבירו את המעטפה לר"א, כדי שימסור אותה ליעדה. הר"א התקשר לבית הרא"י זצ"ל – הרא"י זצ"ל עצמו כבר נפטר, אך לר"א היה קשר קרוב עם בני המשפחה – והרבנית, רעייתו של הרא"י זצ"ל, ענתה לשיחה.

הר"א סיפר לרבנית שהוא אמור להעביר מעטפה עם דולרים מאת כ"ק אדמו"ר זי"ע אל חתנה, ותוך כדי השיחה הטלפונית, הרבנית קוראת לבתה – רעייתו של הרש"ז כץ – ואומרת בהתרגשות: "בעלך כבר בריא!".

מאוחר יותר התברר שבאותו יום ממש הובהל הרש"ז כץ למחלקת טיפול נמרץ בבית הרפואה, עקב אירוע בריאותי פתאומי – וקריאתה של הרבנית

ממחישה עד כמה חדורה אמונת הצדיקים בכ"ק אדמו"ר זי"ע בקרב בני המשפחה!

יד.

"גאנץ" או "אלע"

הנה שני ווארטים יפים שאבי מורי, רבי ברוך יהודה בלוי זצ"ל, היה חוזר מדי שנה בשנה בליל הסדר:

הראשון: בהגדה מובאת המשנה שבה חולקים התנאים על משמעות הפסוק "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיידך" – האם הכוונה היא שחובה לספר ביציאת מצרים גם בלילות ("הלילות") או שהכוונה היא לימות המשיח ("להביא לימות המשיח"). ובכן, יסוד המחלוקת הוא בהבנת המושג "כל", שבלשון הקודש הוא דר-משמעי: האם משמעותו היא "שלם" (גאנץ), והימים אינם שלמים ללא הלילות; או שמשמעותו היא "הכול" (אלע), לרבות את כל הימים שעוד יבואו.

השני, בשם ה"חתם סופר": "וירעו אותנו המצרים" פירושו שהמצרים הדביקו לנו סטיגמה של "רעים", הם עשו לנו דה-לגיטימציה והוציאו לנו תדמית רעה של מחוללי צרות.

טז.

על הגרי"ח זוננפלד זצ"ל

אבי מורי, רבי ברוך יהודה בלוי זצ"ל, היה נוהג לספר כמה סיפורים על הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל, שמעידים על זהירותו המופלגת ודקדוק לשונו:

ירושלים הייתה מאז ומתמיד מפולגת בפולמוסים וויכוחים פנימיים. היישוב הישן באותה עת, עוד לפני מלחמת העולם הראשונה, נחלק למחנות, כאשר הגאון רבי שמואל סלנט זצ"ל ואנשי חוגו נחשבו ל'מתונים' ופשרנים יחסית לקבוצה הקנאית יותר, שאנשיה היו קשורים לגרי"ל דיסקין זצ"ל.

באותה תקופה, בשיא היריבות האידיאולוגית בין המחנות, באו כמה קנאים להחתים את הגרי"ח זצ"ל – שבאותה עת טרם היה רבה של "העדה", אך כבר אז נחשב לעילוי אגדי והארי שבחבורה – על כרוז שהתייחס

לשמועות ורינונים שיצאו בעיר על נכדת הגר"ש זצ"ל, והגרי"ח זצ"ל סירב לחתום על הכרוז, בטענה שזו השמצה שאיננה קשורה למאבק האידיאולוגי, מה שמהווה הוכחה שלא מדובר במלחמה עקרונית טהורה אלא מעורבת כאן נגיעה פוליטית בכוונה לנגח את הגר"ש זצ"ל.

*

סיפור דומה אירע, בתקופה מאוחרת יותר, כשבאו להחתים את הגרי"ח זצ"ל על כרוז שהכריז כי הרא"י קוק ע"ה הוא "כופר", בהסתמך על דברים שנשמעו כביכול מפי הגרי"ח זצ"ל עצמו. אך הגרי"ח זצ"ל התנגד לניסוח הזה, ואמר: "לא אמרתי שהוא כופר. אמרתי שבחלק מדבריו אפשר לראות כפירה".

*

וסיפור נוסף, עם נגיעה משפחתית:

סבא-רבה שלי, רבי יצחק שלמה בלוי זצ"ל, התגורר בשכונת בתי מחסה ברובע היהודי בירושלים. באחד הימים שטפה הסבתא, "באבע שיינדל", את החצר, ובדיוק עבר שם באקראי הגרי"ח זצ"ל - היה זה הרבה לפני שהוא התפרסם והפך למנהיג היישוב - והסבתא, שסברה כי הוא מפריע לה ל'ספונגיה', העירה לו בעוקצנות מסוימת.

הגרי"ח זצ"ל הגיב ואמר: "חציפות של אישה יהודייה"...

כששב הביתה הסבא, והסבתא סיפרה לו על התקרית, הוא מיהר מזועזע לביתו של חברו, הגרי"ח זצ"ל - שניהם נמנו על קבוצת תלמידיו של הגרי"ח דיסקין זצ"ל - ושאל אותו: "אמרת שאשתי מחוצפת. האם עליי לגרש אותה?".

השיב לו הגרי"ח זצ"ל: "לא אמרתי שהיא חצופה. הערתי על כך שיש לה חוצפה"...

טז.

קבלת פני הד"א מבעלז זצ"ל

זמן מה לאחר שהגיע הרה"ק רבי אהרן מבעלז זצ"ל לארץ, בשנת תש"ד - לפני שהשתקע מאוחר יותר בתל אביב - הוא השתכן למשך כחודש וחצי בשכונת בתי ורשה בירושלים, בביתו של הרה"ח שניאור זלמן אשכנזי ע"ה, מזקני חסידי חב"ד בירושלים (סבא-רבה של הגרמ"ש אשכנזי זצ"ל, מרא דאתרא דכפר הב"ד).

עולה בזיכרוני אותו בוקר בו הגיע הר"א זצ"ל באנייה לנמל חיפה, ואבי מורי, רבי ברוך יהודה בלוי זצ"ל, יוצא בשעת בוקר מוקדמת לקבל את פניו, כחבר במשלחת קבלת הפנים מטעם "אגודת ישראל" (עוד מזיכרונותי אודות הר"א זצ"ל סיפרתי בחלק א של לקט ופרט).

יז.

הפ"נ הראשון

באותה עת שבה התגורר הר"א זצ"ל בביתו של הרש"ז אשכנזי ע"ה, עבר בנו של הרש"ז ע"ה, הגה"ח הרב מאיר אשכנזי ע"ה, משנחאי שבסין לניו יורק, ובדרך עבר בירושלים, לבקר את אביו.

הגר"מ ע"ה נכנס אל הר"א זצ"ל ובשיחתם אמר לו הר"א זצ"ל: "אינך חסיד שלי, אך אשיא לך שלוש עצות". אחת העצות, שנשמעה בזמנו תמוהה על פניו, הייתה לא לעלות לקברי צדיקים.

מספר שנים מאוחר יותר, לאחר הסתלקות כ"ק אדמו"ר הריי"צ זי"ע ובעת שכ"ק אדמו"ר זי"ע טרם קיבל על עצמו את נשיאות חב"ד באופן רשמי, התבררה כוונתו של הר"א זצ"ל.

במהלך שנת האבלות על כ"ק אדמו"ר הריי"צ זי"ע, סירב כ"ק אדמו"ר זי"ע לקבל פ"נים כרבי, והפנה את השולחים לגשת בעצמם אל הציון של כ"ק אדמו"ר הריי"צ זי"ע ולקרוא שם את הפ"נ (מלבד הפ"נים שנשלחו מחוץ לארץ, אותם היה כ"ק אדמו"ר זי"ע לוקח אל הציון וקורא, היות ולשולחיהם לא הייתה אפשרות לגשת בעצמם אל האוהל).

ובכן, הגר"מ ע"ה הגיש פ"נ לכ"ק אדמו"ר זי"ע, וכמו לשאר הפונים השיב גם לו כ"ק אדמו"ר זי"ע שאינו מוכן לקבל את הפ"נ, באמרו: "גש בעצמך אל האוהל וקרא את הפ"נ אצל חמי הרבי".

אך הגר"מ ע"ה השיב לכ"ק אדמו"ר זי"ע שהוא קיבל הוראה מהר"א מבעלז זצ"ל כי לא יעלה לקברי צדיקים, ולשמע זאת אמר כ"ק אדמו"ר זי"ע: "כבר הורה זקן", חגר את אבנטו וניאות לקבל את הפ"נ מידיו של הגר"מ ע"ה.

נמצא, לפי זה, שבזכות הוראת הר"א זצ"ל, הסכים כ"ק אדמו"ר זי"ע להתחיל לקבל פ"נים מאת החסידים כרבי.

יח.

זיכרונות מהר"א מבעלז זצ"ל

אספר מעט חוויות ילדות אישיות שאני זוכר מאותה שהייה של הר"א מבעלז זצ"ל בירושלים.

באחת השבתות התאכסן הר"א זצ"ל ברחוב שמואל הנביא פינת רחוב יחזקאל, אצל הרה"ח מנדל פרידמן, שהיה סוחר אתרוגים מפורסם, והטיש נערך באותה שבת בבית היתומים בלומנטל ששכן אז במעלה רחוב יחזקאל.

בשבת הבאה, התאכסן הר"א זצ"ל אצל הרה"ח יצחק שיינברגר ע"ה (אגב, אשתו הראשונה הייתה אחותו של הרה"ח אפרים וולף ע"ה, ואשתו השנייה הייתה בתו של דודי זקני הרה"צ שמואל דייטש זצ"ל, שהיה גם מורו ורבו), בשכונת מאה שערים, לא רחוק מבית כנסת חב"ד.

הר"א זצ"ל ערך את ה'טיש' בשבת באולם הגדול בירושלים של אז, בישיבה הגדולה "ישיבת מאה שערים". נדחקתי בין האנשים כדי לגשת אל הר"א זצ"ל ולתת לו "שלום" (הוא היה לוחץ יד ל"שלום" לילדים לפני גיל מצוות כשידו עטויה מגבת) – אך לא הצלחתי. כן לחצתי יד ל"שלום" לאחיו, הגה"צ מבילגורייא זצ"ל – אביו של כ"ק האדמו"ר מבעלז שליט"א.

כבר אז לא יכול היה הר"א זצ"ל ללכת על רגליו, ובשתי השבתות הגבאים הביאו אותו אל הטיש והחזירו אותו לביתו כשהוא ישוב על כיסא.

יט.

פאג"י

אבי מורי, רבי ברוך יהודה בלוי זצ"ל, נמנה על הקבוצה המייסדת של תנועת פאג"י. התנועה נוסדה לקראת שנת ת"ש, על ידי אישים אידאליסטיים שפרשו מתנועת "פועלי אגודת ישראל", לאחר שהתברר שאיננה הולכת בתלם האגודאי המקובל כפי שהותווה על ידי גדולי ירושלים, בהנהגת סבי, רבי משה בלוי זצ"ל.

יוזכר כי התנועה זכתה לעידוד והערכה של גדולי התורה בירושלים. בין השאר יצוין כי הגרי"צ דושינסקי זצ"ל השתתף באירועים החשובים שארגנה התנועה – ביניהם הנחת אבן הפינה לשיכון פאג"י בירושלים, ואף נשא דברים במעמד.

דומני כי זו גם הייתה הסיבה להשתתפותו של הגאון מטשעבין זצ"ל בשמחת בר המצוה שלי (כפי שיפרתי בחלק א של לקט ופרט).

על מייסדי התנועה נמנים, מלבד אבי, כזכור – הרה"ח אברהם מוקוטובסקי ע"ה (על קשריי אתו סיפרתי בהרחבה בחלק א של לקט ופרט), שהיה הוגה הדעות של התנועה; הרה"ח אברהם טרגר ע"ה, חסיד אמשינוב, שהיה איש המעש והביצוע; הרה"ח שמחה בונים שטרן ע"ה, הרה"ח ישראל וובר ע"ה והרה"ח אלימלך וובר ע"ה (אחייו של הגה"ח משה וובר זצ"ל).

אגב: יצוין ששנים לאחר שהתפרקה התנועה, שלושה מראשיה הפכו לחסידים חב"ד: הרה"ח אברהם פרשן ע"ה, הרה"ח אוריאל צימר ע"ה (על קשריי אתו סיפרתי בהרחבה בחלק א של לקט ופרט) והרה"ח חיים שטרן ע"ה.

תנועה זו הקימה את שיכון פאג"י בשכונת סנהדריה בירושלים ואת שיכון פאג"י בשכונת בית וגן, וייסדה מפעלי תעשייה כדי לספק תעסוקה לפועלים חרדיים. עוד במפעלות התנועה היו כתב עת בשם "קוממיות", ומאוחר יותר – "יומן בשם "היומן" (שנסגר מיד עם קום המדינה על ידי השלטונות, לפי בקשת הרי"מ לוי ז"ל), והמשכו העיתון היומי "הקול", שעורכו היה הר"א צימר ע"ה ולאחריו הרה"ח מרדכי סליפוי ע"ה.

ב.

שיבה טובה

בנו הגדול של הר"א טרגר ע"ה היה הגאון רבי יהודה טרגר זצ"ל, חתנו של הגרש"ז אויערבך זצ"ל, שמאוחר יותר כיהן כרב וראש ישיבה בבלגיה. הגר"י זצ"ל היה מבוגר ממני בשנים בודדות, והיה אחד מחברי הילדות הקרובים אליי ביותר. זכורני כי בשעתו ארגנתי 'חבורה' שקראתי לה "ילדי שיכון פאג"י" – לשם עברנו משכונת בית ישראל בחנוכה תש"ז – ומינינו אותו כיושב ראש הקבוצה והמדריך הרוחני שלנו. בין היתר, הוא היה מוסר בפנינו שיעור שבועי במדרש.

לקראת יום הולדת השבעים של הגר"י זצ"ל, בה' כסלו תשס"ד, התקשרתי למקום מגוריו באנטוורפן לאחל לו מזל טוב. הוא הופתע לשמוע שאחרי כל כך הרבה שנים אני זוכר את תאריך הולדתו, וחזר בפניי 'ווארט' יפה: במשנה נאמר "בן שבעים לשיבה", ומהי "שיבה טובה"? – ילדים וצאצאים טובים, כפי שמעיד הכתוב על אברהם, "ויגווע וימת אברהם בשיבה טובה",

ובקבורתו של אברהם מפרש רש"י ואומר: "עשה ישמעאל תשובה והוליך את יצחק לפניו, והוא שיבה טובה שנאמרה באברהם". ובכן, סיים הגר"י זצ"ל ואמר: יהודי שזוכה להגיע לגיל שבעים וילדיו וצאצאיו הם ילדים טובים ויראי שמים – זכה והגיע ל"שיבה טובה".

כא.

חב"ד בפסוק

הגאון רבי שמואל וואזנר זצ"ל הגיע לירושלים מאירופה בשנת תרצ"ט, וכיהן כרבה של תנועת פאג"י. נוסף לכך, כיהן כמו"צ מטעם "העדה החרדית" – תחילה בשכונת בית ישראל, ולאחר מכן בשכונת כרם אברהם.

אחד ממפעלי תנועת פאג"י היה הוצאת רמב"ם מחודשת עם "ספר הלקט" – ליקוט ביאורים מתוך מפרשי הרמב"ם הלא-קלאסיים. בפועל, המהדורה לא הושלמה לחלוטין ויצאו לאור במסגרתה רק כחמישה ספרים.

מי שחיבר את "ספר הלקט" היה הגר"ש זצ"ל, ובחלקים מסוימים עשה את המלאכה חברו, הגאון רבי חנוך העניך פאדווא זצ"ל, בעל "חשב האפוד", שהיה רבה של שכונת כנסת מטעם "העדה החרדית" ומאוחר יותר כיהן כראב"ד בלונדון.

הגר"ח זצ"ל אמר בשם הר"א מבעלז זצ"ל – שהיה אומר זאת בשם אחד מקודמיו הצדיקים – כי חב"ד מרומזת בפסוק "חס לבי בקרבי, בהגיגי תבער אש, דיברתי בלשוני". יש למצוא ברעיון זה משמעות, על פי הידוע שהחכמה מביאה את הדיבור, בסוד "אבא יסד ברתא".

כב.

על העבודה

הגאון רבי מאיר קרליץ זצ"ל, אחיו הבכור של ה"חזון איש", היה רבה הראשון של תנועת פא"י – "פועלי אגודת ישראל", שהחלה את דרכה כתנועת-בת של "אגודת ישראל". היהדות החרדית, ובעיקר זו הירושלמית, ראתה בתנועה – שנקטה צעדים של התחברות עם החוגים הציוניים (כדוגמה תצוין הקמתו של קיבוץ חיים על אדמות קק"ל, גוף שנחשב למעוז של התנועה הציונית) – סטייה מערכי ה"אגודה" המקוריים ומהאידיאולוגיה החרדית, וזה היה,

כאמור, אחד המניעים להקמת תנועת פאג"י הירושלמית והקנאית יותר, שבין מקימיה היה אבי מורי, רבי ברוך יהודה בלוי זצ"ל, כזכור.

חתנו של הגר"מ זצ"ל היה הגאון רבי זלמן רוטברג זצ"ל – ששנים רבות מאוחר יותר הקים את ישיבת "בית מאיר" בבני ברק – והוא גר ברחוב יהושפט המלך (כיום רהוב רא"ם) בשכונת בית ישראל, מול ביתנו. אגב, באותו בית התגוררה גם משפחתו של דודי, בעלה של אחות אבי, הגאון רבי אליקום שלזינגר שליט"א, שמשתייך לחוגי בריסק.

בכל אופן, באחד מביקוריו של הגר"מ זצ"ל בבית בתו, נכנס אליו אבי ליידע אותו שבמועדון של תנועת פאג"י מתנוססת כרזה מאוירת להמחשת המשנה "על שלושה דברים העולם עומד", ועמוד ה"עבודה" מצויר כחקלאי עובד אדמה – אחד מערכי תנועת פאג"י, כזכור, היה התיישבות וחקלאות. אבי קבל בפני הגר"מ זצ"ל על כך בהעירו שכוונת המשנה היא לעבודת בית המקדש, כלל וכלל לא לעבודה חקלאית ועבודת כפיים. הגר"מ זצ"ל שמע והבטיח לדאוג לתיקון הדבר.

בג.

המוזמנים שלא הוזמנו

לקראת נישואיי, ניגשתי להזמין לחתונה את קרובינו ומכרינו (הזמנות בכתב לא נשלחו בכלל), ובהם שניים שאבי מורי, רבי ברוך יהודה בלוי זצ"ל, לא חשב להזמין לחתונה, משום שהייתה לו תרעומת כלפיהם – אך לי הייתה כלפיהם אינטואיציה חיובית.

הראשון הוא רבי אריה לוי זצ"ל, שהיה ידוע בקרבתו לאנשי המחתרות ולתנועה הציונית, מה שלא התקבל בעין יפה בעיניהם של חוגי "אגודת ישראל".

ההופעה הפומבית הראשונה של מנחם בגין, לאחר שהייה ארוכה במחתרת מחשש השלטונות הבריטיים, הייתה בעצרת ענק בכיכר ציון שנערכה לכבודו לאחר קום המדינה. אני זוכר את השלטים הענקיים שהכריזו "שלום לך ירושלים" ובישרו על הופעתו של בגין, ואת הפאתוס וההתרגשות הגדולה לקראת העצרת. בעת העצרת, על בימת הכבוד במרפסת בכיכר ציון ישבו אישי ציבור מפורסמים, וביניהם גם הר"א זצ"ל.

למחרת כתב אבי מאמר ביקורת נוקב בעיתון "היום", ביטאונה של תנועת פאג"י, ותהה כיצד מי שאחראי על חינוך ילדים – הר"א זצ"ל היה

משגיח ב"עץ חיים" – חולק כבוד פומבי למנהיג שאיננו שומר מצוות. זה היה הרקע לנתק בין הר"א זצ"ל לאבי.

אגב: מספר ימים אחרי אותה תקרית, הוציא אחד המלמדים ב"עץ חיים" את אחי הרה"ג הרה"ח ר' עמרם בלוי שליט"א מהכיתה, משום שלא הייתה לו גמרא. הר"א זצ"ל טרח ודאג להשיג לו גמרא והחזיר אותו לכיתה, בהעירו כי הוא עושה זאת "למרות שאבא שלך כתב נגדי"...

האורח הלא-מוזמן השני היה דודו של אבי, הרב עמרם בלוי 'הזקן', אחיו של סבי, רבי משה בלוי זצ"ל. אבי סבר שאחד הגורמים לפטירתו בטרם עת של אביו היה הצער העמוק וכאב הלב שחש על כך שהקנאים – ובראשם אחיו, הר"ע ע"ה – גרמו לקרע בינו לבין הגרי"צ דושינסקי זצ"ל.

על אף שהייתי בסך הכול צעיר בן שמונה עשרה, הצלחתי להביא את שני ההפכים הגמורים הללו, שכמעט לא היה בהם צד השווה, לשמחת הנישואין שלי. במבט לאחור, שמחת לגלות כי באיזשהו מקום כיוונתי לאמת – כשראיתי כיצד כ"ק אדמו"ר זי"ע התייחס לשני האישים הללו באופן חיובי ובכבוד ואף התכתב אתם, כל אחד בגלל מעלותיו הוא, למרות הקוטביות והניגוד הקיצוני ביניהם.

בד.

מישפחת קצנלבוין

אבי מורי, רבי ברוך יהודה בלוי זצ"ל, למד בבחירתו בישיבתו של הגאון רבי אברהם משה קצנלבוין זצ"ל, שהיה תלמיד חכם עצום וגדול בתורה, וראה בו את רבו המובהק.

דרך אגב: ברכות הימים נותרו משיבה זו רק הכיתות הראשונות, א' עד ג', שהרכיבו את חידר "ישיבת ציון" בשכונת בית ישראל, שהיה סניף של ישיבת "תורה ויראה" של "נטורי קרתא".

מעניין כי כל אחד משלושת בניו של הגרא"מ זצ"ל פנה לנתיב שונה לחלוטין: הבכור, הגאון רבי רפאל, מילא את מקומו של הגאון רבי אשר זאב ורנר זצ"ל, רבה של טבריה (חותנו של הגה"ח ר' חיים שלום דייטש שליט"א), שמילא את מקומו של הגר"מ קרליץ זצ"ל, שהוזכר לעיל – כהוגה הדעות ומנהיגה הרוחני של תנועת "פועלי אגודת ישראל", הזרם החרדי המודרני. בנו השני, הגאון רבי אהרן, היה מראשי תנועת "נטורי קרתא" הקנאית, יחד עם דודי זקני, הרב עמרם בלוי ע"ה, ועמד בראש ישיבת "תורה ויראה" שהוזכרה

קודם. ואילו צעיר הבנים, הגאון רבי יעקב, שהיה תלמיד חכם וגדול בתורה, נותר במסגרת חוגי "אגודת ישראל" המסורתית.

אגב: בנו של הגר"י קצנבלוביגן זצ"ל היה הגאון רבי אליהו קצנבלוביגן זצ"ל, שהיה חבר שלי ושל אחי הרה"ג הרה"ח ר' עמרם בלוי שליט"א בישיבת "עץ חיים", ומאוחר יותר כיהן כחבר בד"צ "אגודת ישראל" בירושלים.

כה.

חמור בביתה ב

כשהיינו ילדים, אני ואחיי למדנו בחיידר "ישיבת ציון" שהוזכר ששכן ברחוב הסמוך לרחוב שבו גרנו בשכונת בית ישראל בירושלים.

והנה אחד מזיכרונות הילדות החקוקים בלבי מימי בחיידר: אחד המלמדים הראשונים שלי, אתו התחלנו ללמוד חומש, היה הרב וועלוועל אייזנבאך ע"ה (הרב אברהם יעקב טורנהיים ע"ה היה המלמד בכיתה א', שלימד אותנו אלף-בית וקריאה, ובכיתה ג' התחלנו ללמוד גמרא אצל הרב שלמה גרינוולד ע"ה, אביו של אלופי ומיודעי הרה"ח צבי גרינוולד שליט"א, וחותרנו של הרה"ח זושא קעניג שי).

מקצוע ההוראה לא היה מכניס בכלל, ועל כן נאלץ לעבוד הרב אייזנבאך כחלבן, כדי לספק לעצמו מקור פרנסה נוסף. הוא היה קונה חלב מהרפתנים, ובכל יום, לפנות בוקר, מעמיס את דודי החלב על החמור, עובר מדלת לדלת ומוזג חלב לכדים. את הסיבוב הקבוע בין הבתים הוא היה מסיים לקראת תחילת הלימודים בחיידר, ונכנס לכיתה ללמד. לעולם לא אשכח את מראה החמור הקשור לסורגי החלון של הכיתה שלנו, ששכנה בקומת הקרקע, שכל נעירה שלו הייתה גוררת פרץ של "שישו ושמחו" בכיתה...

כו.

בלע"ז

פעם פגשתי באותו מלמד, הרב וועלוועל אייזנבאך ע"ה, לאחר עשרות שנים שלא התראינו, באשמורת הבוקר של ערב יום כיפור במאה שערים, כשהגענו שנינו לשם לעשות "כפרות". הוא כבר היה אז זקן מופלג, בן קרוב למאה, וכששוחחנו, הדבר הראשון שעלה בזיכרונו מהימים בהם למדתי אצלו – עשרות שנים אחורה, כזכור – היה שכאשר הוא לימד חומש

עם רש"י, הוא פענח את המילה "בלע"ז" שהכוונה היא למילה שלקוחה מ"לעז", מהשפה הלועזית, ואילו אני, תלמידו, אמרתי ששמעתי שהכוונה היא לראשי התיבות של "בלשון עם זר", שפה זרה, שאינה לשון הקודש. כשנפגשנו, הוא כינה אותי "אלופי ומיודעי" בשל כך.

כז.

מיהו רבי?

הר"צ גרינוולד שליט"א שימש שנים רבות כמדריך בפנימייה בירושלים לעולים חדשים מהונגריה לאחר השואה – מוסד שהוקם על ידי הגאון מפרשבורג, בעל "דעת סופר", רבי עקיבא סופר זצ"ל.

פעם ביקר הר"צ אצל הגאון מפרשבורג זצ"ל, יחד עם תלמידי הפנימייה, והגאון זצ"ל, בידעו שהר"צ הינו חסיד חב"ד, סיפר לו את הסיפור הבא:

הגאון מפרשבורג זצ"ל עלה על כס הרבנות בעיר בשנת תרס"ו. באחת משנות רבנותו הראשונות, יצא הגאון זצ"ל לנאות דשא במרינבאד, ופגש בכ"ק אדמו"ר הרש"ב זי"ע וכ"ק אדמו"ר הריי"צ זי"ע שהיו ישובים על ספסל באחד הגנים. כשראו אותו, קמו ממקומם ואמרו לו: "בפינו דרישת שלום מהישיבה שלכם בפרשבורג, שם ביקרנו (אגב, מדובר על הישיבה שהקים כמאה שנים קודם לכן ה"חתם סופר", אבי זקנו של הגאון). יש לנו ישיבה בליובאוויטש, ובאנו ללמוד מסדרי הישיבה שלכם".

לאחר מכן ביקרו כ"ק אדמו"ר הרש"ב זי"ע וכ"ק אדמו"ר הריי"צ זי"ע באכסנייתו של הגאון זצ"ל, וכאשר הוא השיב להם בביקור גומלין המתינה לו בפתח המעון הרבנית שטערנא שרה ע"ה, רעייתו של כ"ק אדמו"ר הרש"ב זי"ע, ואמרה לו כך: "בעלי טובל ייסורים עצומים מכאבי שיניים, אך מסרב להסכים לטיפול, שכרוך בהתקנת התקן מתכת בפה, מחשש של בעיות כשרות. אתה הרי רב בישראל, ומבקשת אני ממך שתפסוק לו שמותר לו לעבור את הטיפול".

בתום השיחה בין כ"ק אדמו"ר הרש"ב זי"ע וכ"ק אדמו"ר הריי"צ זי"ע לגאון זצ"ל, שעסקה בנושאים שונים, ביקש הגאון זצ"ל להעלות לשיחה נושא אישי, ואמר לכ"ק אדמו"ר הרש"ב זי"ע: "הרבנית אשת חבר ביקשה ממני לפסוק בפניכם שמותר לכם לעבור את טיפול השיניים ללא חשש וכי אינכם צריכים להתייטר כל כך", ובדברו, פלפל הגאון זצ"ל בסוגיות הנידונות והסיק כי חשש האיסור הוא רחוק ודחוק מאד, "חששא דחששא",

ומותר בתכלית לעבור את הטיפול, בטח ובטח כאשר ההימנעות ממנו גורמת לסבל כה רב.

אך כ"ק אדמו"ר הרש"ב זי"ע הגיב ואמר: "מוטב לי לסבול ייסורים, מאשר לעבור על "חששא דחששא" של איסור".

"רוצה אתה לדעת מה זה רבי?", סיים הגאון זצ"ל את הסיפור, "מי שמוכן לסבול ייסורי תופת נוראיים כדי לא לעבור על "חששא דחששא" של איסור".

בח.

הספד על הגר"ע גרודזנסקי זצ"ל

והנה עוד אחד מהזיכרונות המוקדמים ביותר שלי:

בה' מנחם אב ת"ש - ואני פעוט כבן ארבע - נפטר בוילנה הגאון רבי חיים עוזר גרודזנסקי זצ"ל. בראשי ניצבת חיה תמונה מהספד מר וגדול שנשא אחריו הגרי"צ דושינסקי זצ"ל, כשהידיעה הגיעה לירושלים כעבור זמן. ההספד נערך בבית הכנסת דושינסקי ברחוב שמואל הנביא, והדברים הועברו ברמקולים - שהיו אז בגדר חידוש ופלא טכנולוגי משוכלל - לנשים שהתאספו ברחבה בחוץ. אמי עליה השלום לקחה אותי אתה, ואני זוכר שהיא מיררה בבכי כשמעה את ההספד.

במבט לאחור, אני מבין את ההקשר ההיסטורי של האפיזודה הזו, שארעה בצלה הקודר של מלחמת העולם השנייה. הידיעות על המתחולל באירופה החלו לזלוג אט-אט אלינו, וזה היה הרקע להתרגשות הרבה ולבכיות. השערה זו מתחזקת לאור העובדה שכל משפחתה של אמי חייתה בצ'כוסלובקיה (ואכן הושמדה כולה, הי"ד), וכך גם משפחתו ובני קהילתו של הגרי"צ זצ"ל עצמו, שנותרו על אדמת אירופה הארורה והחשש לגורלם היה כבד (על זיכרונותיי מהגרי"צ דושינסקי זצ"ל סיפרתי עוד בחלק א של לקט ופרט).

בט.

קמניץ בקוזקז

הדירה שבה התגוררנו עמדה על גבולה המזרחי של שכונת "בית ישראל החדשה". הצד האחורי של הדירה פנה לרחוב רפפורט, שם התגורר הרה"ק

רבי שלמה מזוועיהל זצ"ל. ממש מאחורי ביתנו עמד בית הכנסת של יהודי קווקז – "היהודים ההרריים", כך הם קראו לעצמם. בית הכנסת, שנשקף מהחלונות בביתנו, היה פעיל בעיקר בשבתות ובחגים.

בעיצומה של מלחמת העולם השנייה הגיע מאירופה לירושלים הגאון רבי משה ברנשטיין זצ"ל, חתנו של הגאון רבי ברוך בער לייבוביץ' זצ"ל, ראש ישיבת קמניץ – והקים בבית הכנסת הקווקזי את ישיבת קמניץ בירושלים. בחורים ירושלמים היו יושבים באולם בית הכנסת ולומדים, ביניהם אני זוכר את הגאון רבי ישראל גרוסמן זצ"ל, שהיה לומד בקול רם מאד, וכן למדו שם במשך כמה שעות ביום גם דודי הרב עמרם בלוי ע"ה, ואחי, הגאון הגדול רבי יעקב בלוי זצ"ל.

*

אגב: חתנו של הגר"מ ברנשטיין זצ"ל הוא הגאון רבי יצחק שיינר שליט"א, ראש ישיבת קמניץ ומזקני ראשי הישיבות. זכורני כי לאחר מלחמת השחרור הגיע הגר"י בתור בחור אמריקאי צעיר ללמוד בישיבת מיר בירושלים, והתגורר בחדר בתוך הדירה שבה גרנו אנחנו – הדירה הייתה בת שלושה חדרים, וחדר אחד היה מושכר לצרכי פרנסה. כך נוצרו בינינו קשרי ידידות.

*

אגב דאגב: הרה"ח ר' אליעזר ליכטשטיין שי', מחשובי חסידי חב"ד בירושלים – הוא נכדו של הגר"מ ברנשטיין זצ"ל, בן לחתנו הגאון רבי אשר ליכטשטיין זצ"ל, שכיהן אף הוא בראשות ישיבת קמניץ.

מפי הר"א שי' שמעתי כי על פי מסורת שעוברת במשפחתם, זקנם הגר"ב זצ"ל נקרא בשמו משום שהוא נולד ב"ח כסלו בין השמשות – בין יום היארצייט של הרה"ק רבי ברוך ממזיבוב' זצ"ל לבין יום היארצייט של המגיד ממזריטש (בער) זי"ע.

ל.

ביקור ארבעת האחים

בירושלים של ימי ילדותי ונעוריי הייתה קבוצה גדולה ואיכותית מאד של חסידי ויזניץ, שהיו מקורבים מאד לסבי, רבי משה בלוי זצ"ל, ונמנו על חוג נאמניו בתנועת "אגודת ישראל". על הקשר בין חסידי ויזניץ לסבא ולהנהגתו הציבורית תעיד האנקדוטה הבאה:

בשנת תרצ"ה הגיעו לביקור בארץ ארבעת בניו של הרה"ק ה"אהבת ישראל" מויז'ניץ זצ"ל – הרה"ק מנחם מענדל מוישווא זצ"ל, הרה"ק ה"אמרי חיים" זצ"ל, הרה"ק ה"דמשק אליעזר" זצ"ל והרה"ק ה"מקור ברוך" זצ"ל.

אגב: שנים מאוחר יותר, כאשר ה"דמשק אליעזר" זצ"ל התגורר בתל אביב, הוא היה מתארח מדי פעם בשבתות בירושלים, וזכיתי להשתתף באחד הטישים השבתיים שהוא ערך, שהתקיים בבית כנסת ויז'ניץ בבתי מילנר.

בחזרה לסיפורנו: דבר הביקור של "די ויז'ניצע קינדער" עורר התרגשות רבה. הם ערכו ביקורים אצל גדולי ישראל ובמקומות הקדושים – בכותל המערבי, בציון רשב"י במירון ועוד. והנה, באחד הימים במהלך ביקורם של ארבעת האחים, שהה אחי בכורי, הגאון הגדול רבי יעקב בלוי זצ"ל, בבית סבי, וממרפסת הקומה השנייה הוא הבחין שאל הבית עולים ארבעת האחים, בהפתעה גמורה!

אחי נכנס הביתה בהתרגשות לבשר על בואם של האורחים החשובים, ומיד נשלח לאסוף במהירות מהשכנים כמה כסאות... – אכן, למרות שסבי היה מנהיג דגול והתייצב לפני מלכים ורוזנים, חייו הפרטיים היו עניים ודלים. אני זוכר שלקראת ליל הסדר, אותו היינו חוגגים בהרכב משפחתי מורחב בביתו של סבי, היו מביאים לבית על גבי סוס ועגלה ספסלים ממשרדי "אגודת ישראל".

לא.

"כי בשמוחה"

בחול המועד פסח תש"ו, ואני אז כבן עשר, התלוונו – אני ואחי הרה"ג הרה"ח ר' עמרם בלוי שליט"א – לסבי, רבי משה בלוי זצ"ל, למעמד "עלייה לרגל" לירושלים העתיקה שארגנה "אגודת ישראל". בכיכר בתי מחסה נערך אירוע קבלת פנים לעולים, שהגיעו ברכבת מתל אביב, ננאמו נאומים ושוררו שירים – ובתום ההתכנסות ליוו ראשי "אגודת ישראל" את העולים לרגל לתחנת הרכבת.

תמונה מפורסמת מתעדת את סבי נואם באותו מעמד, ולידו יושבים הגר"מ קרליץ זצ"ל והגר"ז סורוצקין זצ"ל, גאב"ד לוצק.

שם, זכורני, ראיתי בפעם הראשונה את הרה"ח שלמה זלמן מוזס ע"ה - חסיד ויז'ניץ ותיק (אביו של חבר הכנסת ר' מנחם אליעזר מוזס), שהיה מזכיר "אגודת ישראל" העולמית - פוצח בשירת "כי בשמחה תצאו" בקול גדול.

במעמד "עלייה לרגל" תש"ה, אני ואחי עמרם עם סבא זצ"ל

לב.

הקדשה מסבא

ההקדשה היקרה ביותר ללבי והיפה בעיניי ביותר שקיבלתי בחיי, היא הקדשה בעטו של סבי, רבי משה בלוי זצ"ל, על הספר "קורא הדורות" של הרב בלומנטל - ספר היסטוריה יהודית על פי מקורותינו.

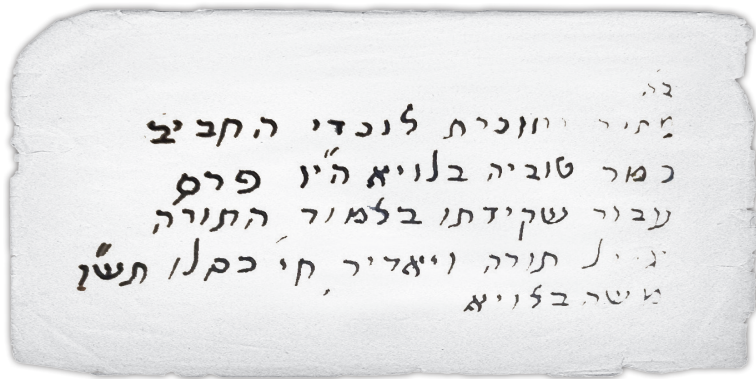
ומעשה שהיה, כך היה:

בי"ט כסלו תש"ו, בהיותי ילד כבן עשר, מלאו לסבא שישים שנה. היישוב בירושלים חגג את המאורע, עיתון "קול ישראל" - ביטאונה של "אגודת ישראל" - יצא במהדורה חגיגית מיוחדת, וביתו של סבי נמלא במבקרים, שבאו לאחל לו מזל טוב ולברך אותו.

בין השאר, מחברי ספרים רבים באו לסבי והעניקו לו את ספריהם במתנה ליום ההולדת. כשעליתי לביתו של סבי וראיתי את הספרים הרבים, ביקשתי ממנו ספר אחד במתנה. הוא הציע שאקח ספר אחד על פי בחירתך, ואני ביקשתי ממנו שיכתוב לי הקדשה על הספר, והוספתי: "היות והכתב שלך לא קריא, אני מבקש שתכתוב לי את ההקדשה באותיות דפוס"...

וכך כתב לי סבא: "מתנה ומזכרת לנכדי החביב כמר טוביה בלויא הי"ו, פרס עבור שקידתו בלימוד התורה, יגדיל תורה ויאדיר".

לג.

מלמד זכנר

הזיכרון המובהק ביותר שלי שנוגע לקשר ההדוק בין חסידי ויז'ניץ בירושלים לבין סבי, רבי משה בלוי זצ"ל, הוא מפורים תש"ו. שהיתי אז בביתו של סבי, ושניים מחשובי חסידי ויז'ניץ בירושלים הגיעו להעניק לו משלוח מנות: האחד היה הרה"ח ישראל אברהם קלאר ע"ה - שהיה נשוי לבת דודו של אבי, הרב צבי בלוי ע"ה; והשני - הרה"ח יהושע משה שטוקהמר ע"ה, שגם הביא אתו כינור וניגן בו.

שנים מאוחר יותר הייתה לי היכרות קרובה מאד עם הרי"מ ע"ה, שהיה מראשי קבוצת פאג"י וכשנוסדה שכונת פאג"י עבר להתגורר בה. אהבתי לעלות אל ביתו, וזכורה לי במיוחד החוויה שחזרה על עצמה מדי מוצאי שבת - אני ואחיי היינו באים לבית משפחת שטוקהמר, והרי"מ ע"ה היה שר

זמירות וניגוני ויז'ניץ ומלווה את השירה בנגינה בכינור. אחד מאותם שירים, שזכור לי במיוחד, הוא ניגון על הפסוק "שלח אורך ואמתך".

פרט נוסף שזכור לי אודות הרי"מ ע"ה הוא שימש כמורה בתלמוד התורה "שילה" ברחוב הנביאים – שהיה תלמוד התורה החרדי האשכנזי היחיד שלמדו בו בעברית ולא ביידיש. עד אז, מוסדות החינוך בירושלים התחלקו ל"בתי ספר" מודרניים שלימדו בעברית ו"ת"תים" שלימדו ביידיש ("עץ חיים" של חוגי הפרושים, "חיי עולם" של החוגים החסידיים, "שומרי החומות" של יוצאי הונגריה, "תורה ויראה" של חוגי הקנאים ו"בנה" של החוגים הליטאיים). את ההכלאה הזו של "תלמוד תורה בעברית" יצר לראשונה הרב אברהם מוקוטובסקי ע"ה, שייסד וניהל את תלמוד התורה "שילה", וגייס אליו גם מלמדים חסידיים. אגב, אחד מאותם מלמדים היה המחנך הדגול הרה"ח אהרן מרדכי זילברשטרום ע"ה, שמאוחר יותר ניהל את תלמוד התורה במשך שנים.

עוד זכור לי כי הרי"מ ע"ה היה כותב שירים ועורך המדור לנוער "בנערינו", בעיתון "היומן" (שאני השתתפתי בכתיבתו בתור ילד), שעורכו היה הר"א מוקוטובסקי ע"ה.

לד.

הנאום האחרון

דודי הרב עמרם בלוי ע"ה, אח של אבי, הקים יחד עם ר' מנחם פרוש ע"ה את תנועת "נאמני אגודת ישראל" – כתגובת נגד לתנועת "נטורי קרתא" ופרישתם מ"אגודת ישראל".

אחת היזמות של התנועה הייתה "קרן הפרסים", שחילקה פרסים לתלמידי הת"תים ששיננו משניות וגמרא בעל פה.

בחורף של שנת תש"ו, הייתי אז ילד כבן עשר, שיננתי עשרים וחמישה דפי גמרא בעל פה, נבחנתי עליהם אצל הגר"ש וואזנר זצ"ל – ובי"ט אדר באותה שנה, יום היארצייט של הגרי"ח זוננפלד זצ"ל, נערך טקס חלוקת הפרסים, באולם ברחוב מלכי ישראל שהיה שייך לתנועת פאג"י.

עד היום לא מש מזיכרוני נאומו של סבי, רבי משה בלוי זצ"ל, באותו מעמד. סבי דיבר בהתרגשות ובככי על מיליוני היהודים שנספו בשואה, בדגש על הילדים הקטנים – וכל הקהל געה בככי יחד עמו. בדיעבד, היה זה אחד מנאומוי האחרונים של סבי, שנפטר פחות משלושה חודשים מאוחר יותר.

לה.

פרט וכלל

בשנת תש"ו יצא סבי, רבי משה בלוי זצ"ל, בראש משלחת מטעם "אגודת ישראל", למסע גיוס כספים בארצות הברית. המסע התחיל בתחילת חודש סיוון, בהפלגה באנייה מנמל חיפה. במהלך המסע, בשהותו על האנייה, סבי חלה, והאנייה עגנה בסיציליה שבאיטליה, שם נפטר סבי בבית הרפואה.

לפני פטירתו העיד על עצמו סבי ואמר את המשפט האלמותי שלא יישכח לעולם: "בחיי הפרטיים מן הסתם חטאתי, אבל בחיי הציבוריים כל מה שעשיתי היה אך ורק באהבת תורה ויראת שמים".

אגב: כשהדברים הגיעו לאוזניו של רבי יואל מסאטמר זצ"ל – יריבו האידיאלוגי הגדול של סבי ומוביל השיטה הקנאית – הוא התבטא ואמר כי "האמת הפוכה בדיוק"...

לו.

בא במחותרת

את הסיפור המצמרר הבא סיפר לי ר' בנימין שצרנסקי, בנו של ר' מאיר שצרנסקי ע"ה, מייסד סמינר "בית יעקב – שצרנסקי" המיתולוגי בתל אביב.

באחד מימי חמישי בשבוע, בשנת תש"ב, ישב ר' מאיר שצרנסקי במשרדו, ולפתע פרץ פנימה אדם חנוט בעניבה אדומה – באותה תקופה, גם לצבע הבגדים הייתה משמעות סמלית עצומה – והציג את עצמו כיאיר שטרן, מפקד מחתרת הלח"י.

מול פניו המחווירות של שצרנסקי, דרש שטרן בפנים מאיימות לקבל לשימושה של המחותרת את החדרון ששכן על גג מבנה הסמינר. "אנחנו יודעים שהחדר הזה לא בשימוש, ואנחנו דורשים לקבל אותו לידינו באופן מידי, כדי לערוך בו מפגשים והתייעצויות", אמר שטרן. "הבריטים לעולם לא יחלמו לחפש אחרינו כאן, במבנה שנמצא בדיוק ממול למטה המשטרה הבריטית האזורי". שטרן כילה את איומיו והציב אולטימטום: הוא דורש לקבל את התשובה החיובית עד תחילת השבוע.

שצרנסקי נקלע למצוקה אדירה. הוא חש כי "אוי לי מיוצרי ואוי לי מיצרי". אם יסכים לבקשה והדבר ייוודע לשלטונות הבריטיים, הוא עלול

לקבל על כך עונש חמור מאד; אך אם יסרב – אנשי המחתרת יחסלו אותו בלי לחשוב פעמיים. כך או כך, הוא בצרות צרורות.

בצר לו, עלה שצרנסקי לירושלים, אל רבו, הרה"ק ה"אמרי אמת" מגור זצ"ל. אימו של שטרן היה כה מפחיד ומטיל אימה, שכאשר, בשעת ההמתנה בחדר המבואה לחדרו של ה"אמרי אמת" זצ"ל, החל שצרנסקי לספר את שהתרחש לאחד מבאי ביתו של האדמו"ר שנכח במקום, התנער הלה בבהלה בצעקות "לא רוצה לשמוע!".

בכל אופן, ה"אמרי אמת" זצ"ל הנחה את שצרנסקי "לשאול את ראשי אגודת ישראל". מאחר שהרי"מ לוין ז"ל שהה באותה עת בחוץ לארץ, פנה שצרנסקי לסבי, רבי משה בלוי זצ"ל, סיפר לו את הסיפור וביקש את עצתו.

לתדהמתו של שצרנסקי, סבי לא נראה מפוחד ולא יצא משלוותו למשמע איומיו של שטרן, הרגיע אותו שאנשי המחתרת לא יפגעו בו לרעה, וסיפר לו על היתקלות שקרתה לו עצמו, לסבי, עם אנשי המחתרת:

"פעם באו אליי נציגי התנועה הרוויזיוניסטית והציעו לי לאחד כוחות ולשתף פעולה במאבק באויב המשותף שלנו – הסוכנות היהודית (שהשתייכה לצד השני של המפה הפוליטית של היישוב העברי). אני סירבתי והעמדתי אותם על כך שהמלחמה שלהם איננה המלחמה שלי. הם הזהירו אותי שאני משחק בחיי ושיגרו אליי איומים מפורשים ברצח. לא התרשמתי מאיומיהם, ובקור רוח הצעתי להקל עליהם למצוא אותי. מדי יום, בשעה ארבע אחר הצהריים, אמרתי, אני יוצא למפרסת המשرد לשאוף אוויר. אם אתם מעוניינים לחסל אותי, זו ההזדמנות הנוחה ביותר. אל תתאמצו לחפש אותי... הם יצאו מחדרי מאוכזבים ומושפלים, והנה אני לפניך, חי וקיים..."

אך שצרנסקי לא נרגע, וביקש מסבי עצה חכמה להיחלץ מהסכך. סבי הציע לו להסביר לשטרן שהקצאת החדר לשימוש המחתרת עלולה להיות מסוכנת עבור אנשיו, מפני שבמבנה שוכן סמינר לנשים ונערות, ופטפטנותן היתרה של הנשים עלולה להסגיר את סודה של המחתרת...

וכך היה. שטרן שמע את התירוץ, ועזב את שצרנסקי לנפשו.

למעשה, שצרנסקי לא השתחרר לגמרי מחרדתו מנקמתה של המחתרת, עד שכעבור מספר שבועות, בכ"ה בשבט, נרצח יאיר שטרן בדירה בתל אביב.

לז.

נוכח נפקד

הכנסייה הגדולה הרביעית של "אגודת ישראל" העולמית התקיימה בשלהי חודש סיוון שנת תשי"ד. סבי, רבי משה בלוי זצ"ל, נפטר כשמונה שנים קודם לכן, ובאותה עת עמד בראש "אגודת ישראל" הרי"מ לוי ז"ל.

במושב הפתיחה של הועידה מנה הרי"מ ז"ל בנאומו את מנהיגי התנועה וגדוליה הנעדרים, אלו שהלכו לעולמם מאז הכנסייה הגדולה השלישית, שנערכה שבע עשרה שנה קודם לכן, בשנת תרצ"ז. בטעות או בכוונה, נשמט מהרשימה שמו של סבי, מנהיגה הבלתי מעורער של התנועה בארץ הקודש משך שנים. בהזדמנות קרובה, התנצל הרי"מ והסביר שהסיבה לכך הייתה טעות טכנית.

באותו מושב, שנערך באולם "בנייני האומה" בירושלים, נכחו, בין היתר, הגאון רבי שלמה יוסף זיון זצ"ל והגאון רבי יעקב לנדא זצ"ל.

במושב הנעילה של הועידה כווד הגאון רבי אברהם חיים נאה זצ"ל, שכיהן כחבר ועד הרבנים של "אגודת ישראל", לשאת דברים. הוא סקר בהרחבה את פעילות "אגודת ישראל" הירושלמית, וכשתם הזמן שהוקצב לנאומו, סימן לו הרי"מ ז"ל שעליו לסיים את דבריו וביקש להוריד אותו מהבמה. הגרא"ח זצ"ל הניח שלא מדובר בשיקולי לוח זמנים בלבד אלא בהמשך המאבק האידיאולוגי-פוליטי נגד מורשתו ופועלו של סבי וסיעתו, והמשיך בנאומו.

מאוחר יותר שוחחתי עם הגרא"ח זצ"ל, שהביע באוזניי את התרעומת והכעס שלו כלפי מי שביקשו להעלים את זכרו של סבי ופועלו. הוא היה נסער מאד, דיבר מנהמת ליבו ואמר לי מילים קשות: "לאן היינו מגיעים לולא סבא שלך? הגיעו מי שהגיעו לכאן לאחר המלחמה ומצאו תנועה מתפקדת ומשגשגת, מן המוכן, שסבא שלך בנה בעשר אצבעותיו!".

בכ' תמוז באותה שנה נפטר הגרא"ח זצ"ל מהתקף לב פתאומי (בחלק א של לקט ופרט סיפרתי בהרחבה עוד סיפורים וזיכרונות מקשריי עם הגרא"ח זצ"ל).

ל.ח.

הזקן לשעבר

הנה שני 'ווארטים' מקוריים שהיו שגורים על לשונו של סבי, רבי משה בלוי זצ"ל:

הראשון: בגמרא נאמר כי "מצדיקי הרבים ככוכבים – אלו מלמדי תינוקות". כוכב, על פי הגמרא, גדול מכל כדור הארץ, אבל מכאן הוא נראה לעינינו קטן. וזו בדיוק התכונה שצריכה לאפיין מלמד תינוקות: להיות גדול ולהיראות קטן...

השני:

ידועה האגדה שכאשר הודח רבן גמליאל מן הנשיאות, ביקשו חכמים למנות את רבי אלעזר בן עזריה למלא מקומו, אך רעייתו הביעה חשש שהוא לא כשיר לכך משום שהוא צעיר מדי, בסך הכול נער בן שמונה עשרה – ובדרך נס, בין לילה צמחו בזקנו שורות של שערות לבנות והוא נראה "כבן שבעים שנה".

ביידיש, אמר סבי על דרך הצחות, הכינוי "דער אלטער" הוא דו-משמעי – "זקן", וגם "מפעם" או "לשעבר". ובכן, לו היו קוראים לרבי אלעזר בן עזריה, שחזותו כנער צעיר, "דער אלטער" – היו עלולים לפרש שמקור הכינוי הוא בגלל היותו "הנשיא לשעבר", ולכן הזקן שהלבין פתר את הבעיה, משום שכעת, כולם יבינו שהכוונה היא לכנות אותו "הזקן"...

ל.ט.

חלום מופלא

הגה"ח רבי יצחק אביגדור אורנשטיין זצ"ל, רב הכותל הראשון וה'ממונה' מטעם כולל חב"ד בירושלים, היה אחיין של סבתי מרת רבקה ע"ה, רעייתו של סבי, רבי משה בלוי זצ"ל (סבתי הייתה, כידוע, בתו של הגאון רבי יעקב אורנשטיין זצ"ל ואחותו של הגאון רבי משה אורנשטיין זצ"ל, אביו של הגרי"א זצ"ל).

הוא היה אספן וחוקר של כתבי יד חסידיים מדורות עברו. ברשותם של חסידי חב"ד שעלו לארץ הקודש עשרות שנים לפני כן נמצאו כתבי יד ו'ביכלך' של מאמרי חסידות עוד מכ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" זי"ע, והוא אסף ממצאצאיהם של החסידים ומבתי כנסת ומקומות אחרים את הכתבים,

ועבד לפענח אותם ולהוציא אותם לאור. האוסף כלל גם כתבים של חידושי תורה וזיכרונות מאת אבות משפחתנו – הגאון רבי אורי אורנשטיין זצ"ל, הגאון רבי ישעיה אורנשטיין זצ"ל והגאון רבי יעקב אורנשטיין זצ"ל. למעשה, הוא לא הספיק לפרסם הרבה מעבודתו, משום שהוא נהרג מפגז ירדני שנורה אל העיר העתיקה, בזמן המצור במלחמת השחרור, בהיותו בן חמישים וחמש בלבד.

באותו יום שבו הגרי"א זצ"ל נהרג, בלי שידעה על כך דבר, חלמה סבתי שבעלה – שהלך לעולמו שנתיים קודם לכן – מופיע בחלומה ואומר לה בבכיות מרות ש"כל הכתבים הלכו לאיבוד"...

מ.

דודי הר"ש דייטש זצ"ל

הרה"צ רבי שמואל דייטש זצ"ל – אחיה של סבתי, הצדקנית שרה רייזל הי"ד, אם אמי הרבנית רחל טעמרל ע"ה – שהשתייך לחוגי הקנאים בירושלים, היה דמות משמעותית מאד בחיי, היינו הרבה בביתו וקיבלנו השראה מדמותו.

למעשה, הר"ש זצ"ל פרס את חסותו על אמי, ואף שידך בינה לבין אבי, שהיה מבקר אצלו מפעם לפעם.

חוליה נוספת בקשר בינינו הייתה בשידוך שלי עם רעייתי, הרבנית חנה פרומט תחי' – בתו של הרה"ח הרב אורי רוזנברג ע"ה, שהיה אחד מאותם אברכים צעירים שהתרכזו סביב הר"ש זצ"ל, אותם הנהיג בדרכי החסידות והקנאות.

מא.

קנאות שכזו

עדות למידת הקנאות של בני חבורתו של הר"ש דייטש זצ"ל תמצא בסיפור הבא, שסיפר לי חמי, הרה"ח הרב אורי רוזנברג ע"ה, עצמו:

כאשר ביקר כ"ק אדמו"ר הריי"צ זי"ע בארץ הקודש, בשנת תרפ"ט, הוא התאכסן כשבוע ויותר במלון אמדורסקי בירושלים. בשבת הראשונה לשהותו שם, בא קהל גדול לשמוע מאמר חסידות מפיו, ובהם גם אותם

אברכים, בני חבורתו של הר"ש זצ"ל. אך בשבת השנייה, אותם אברכים הדירו את רגליהם ולא באו לשמוע מאמר מפי כ"ק אדמו"ר הרי"צ זי"ע, מאחר שבמהלך השבוע ביקר אצל הרא"י קוק ע"ה, וקנאותם לא אפשרה להם למחול על צעד כזה.

מב.

שלוחים ו"מתמידים"

על אף קנאותו הבלתי מתפשרת, רחש חמי, הרה"ח הרב אורי רוזנברג ע"ה, יחס של כבוד מיוחד לחב"ד בכלל ולכ"ק אדמו"ר זי"ע בפרט – ועל כך תעיד האנקדוטה הבאה.

בשנת תשט"ז, משלחת השלוחים המיוחדת שכ"ק אדמו"ר זי"ע שלח לארץ הקודש ביקרה, בין היתר, בישיבת "המתמידים" בירושלים. חמי, שכיהן כמשגיח בישיבה, קיבל אותם בכבוד מלכים, ובנאום שנשא בפני כל תלמידי הישיבה שיבח את ליובאוויטש והפליא בגודל הזכות שהם זוכים לה, ששלוחיו של כ"ק אדמו"ר זי"ע עורכים אצלם ביקור.

עוד זכור לי כי בשנת תשכ"ג נסעתי לעשות את חודש החגים במחיצת כ"ק אדמו"ר זי"ע, וכאשר חזרתי ארצה, בני משפחתי באו לקבל את פניי בשדה התעופה. באותה עת, מקבלי הפנים הורשו להתקרב מאד למטוסים הנוחתים, וחקוק בזיכרוני כיצד חמי הרכיב על כתפיו את בני בכורי, הרה"ג הרה"ח ר' יעקב מאיר בלוי שליט"א, שהיה אז פעוט כבן ארבע, כדי שיוכל להבחין בי יורד מהמטוס.

מוג.

תוקע בהפתעה

באחת השנים, בעל התוקע הקבוע בבית מדרשו של הגרי"צ דושינסקי זצ"ל עזב במפתיע את תפקידו ולא נמצא לו מחליף. ימים לא רבים לפני ראש השנה, הגיע חמי, הרה"ה הרב אורי רוזנברג ע"ה, להתברך מפי הגרי"צ זצ"ל לשנה טובה ומתוקה, ובהפתעה גמורה ביקש ממנו הגרי"צ זצ"ל להואיל לקחת על עצמו את תפקיד בעל התוקע בבית מדרשו. חמי, שלא התפלל בקביעות בבית מדרשו של הגרי"צ זצ"ל, ואף מעולם קודם לכן לא שימש כבעל תוקע – קיבל על עצמו את המשימה ועמד בה בהצלחה.

מד.

עם כ"ק האדמו"ר מאמשינוב שליט"א

כבר לפני עשרות שנים, עוד בהיותי נער צעיר, נוצר קשר קרוב מאד ביני לבין בית אמשינוב (ראה בהרחבה בלקט ופרט חלק א, אודות קשרי עם כ"ק האדמו"ר מאמשינוב זצ"ל).

לפני כחמש עשרה שנה נערכה חתונת בתו של כ"ק האדמו"ר מאמשינוב שליט"א – שהינו ידיד גדול לבית ליובאוויטש וקשור בחבלי עבותות אהבה והערצה לכ"ק אדמו"ר זי"ע והנהגתו – בכפר חב"ד ב, ולאחר החופה ניגשתי אליו לאמירת "לחיים", ואמרתיו לו: "שמחה היא עת רצון. צריך לפעול כדי להביא את משיח".

האדמו"ר, שהיה בהתרוממות רוח ובשמחה גדולה, הרצין לפתע מאד, ולאחר כמה רגעים אמר: "הלא בניין בית יהודי מזרז את ביאת המשיח".

מה.

העבירה הבאה

את הסיפור הבא שמעתי ממקור מוסמך ביותר:

פעם באו מי שבאו להחתים את הגרש"ז אויערבך זצ"ל על מחאה נגד הנהגתו של כ"ק האדמו"ר מאמשינוב שליט"א וסדר הזמנים שלו. הגרש"ז זצ"ל, שהיה פיקח גדול וגם מעריך של החסידות בכלל ושל כ"ק האדמו"ר מאמשינוב שליט"א בפרט, דחה אותם באמרו: "הרי מקובל בידינו שעבירה גוררת עבירה. ובכן, בואו נמתין בסבלנות לעבירה הבאה שהוא יעשה, ואז נמחה על שתיהן ביחד"...

מו.

עם הגרי"ט וייס שליט"א

גאב"ד "העדה החרדית", הגאון רבי יצחק טוביה וייס שליט"א, היה נשוי בזיווג שני לאלמנתו של הר"א צימר ע"ה – שאתו הייתי מיוודד עמוקות, כידוע. לאחר חתונתם, והגרי"ט אז מו"צ באנטוורפן שבבלגיה, הם ביקרו בארץ והרבנית הביאה אותו לביקור היכרות בביתי. במרוצת הזמן, הביקור ושיחת ההיכרות בינינו נשכחו מלבי.

כעבור שנים נישא אחי, הגאון הגדול רבי יעקב בלוי זצ"ל, בזיווג שני, בקרב קהל מוזמנים מצומצם מאד. הגרי"ט כובד בסידור קידושין, אני כובדתי באמירת הברכות תחת החופה, ובברכה אחרייתא כובד כ"ק האדמו"ר מטשאקאווא שליט"א.

לפני החופה, הציג אותי אחי בפני הגרי"ט, והוא מיד הגיב שהוא מכיר אותי והזכיר לי את אותה פגישת היכרות שנערכה בביתי, ואף שחזר באוזניי חילופי דברים שהיו בינינו, אותם כלל לא זכרתי – כששאלתי אותו לאיזה חוג חסידי הוא משתייך, ענה לי הגרי"ט שהוא קשור לכמה חצרות חסידיות, ואני השבתי בהלצה: "חסידי אומות העולם..."

מז.

"יארִיךְ ימים רבים"

כאשר נכנסתי לגרי"ט וייס שליט"א לבקש את הסכמתו על ספרי "נר למשיח" על תניא קדישא, הוא סיפר לי בהתפעלות על ביקורו אצל כ"ק אדמו"ר זי"ע, ואף הדגיש שזכה לקבל מפיו קדשו ברכה ש"יארִיךְ ימים רבים על ממלכתו". הוא סיפר לי עוד על קשריו הקרובים עם חסידי חב"ד בלונדון, בהם גם שיעור תניא קבוע עם המשפיע הרה"ח ר' מענדל פוטרפס ע"ה.

באותה פגישה, התייחס הגרי"ט גם לפן האישי-משפחתי שלי, וסיפר לי כי כאשר סבי, רבי משה בלוי זצ"ל, ביקר באנגליה, בשנת תש"ה, הוא עצמו היה בחור צעיר בישיבת גייטסהד וחפץ לגשת ולהתייעץ עם סבי האם לעלות ללמוד בישיבה בארץ ישראל. למעשה, בשל הצפיפות הגדולה וההמון הרב שהתגודד סביב סבי, הדבר לא עלה בידו.

מח.

מים בחלב

עולה בזיכרוני סיפור שסיפר לי אחד מזקני ירושלים – הוא היה אז כבן תשעים ואני ילד קטן – על פקחותו ורגישותו של הגאון רבי שמואל סלנט זצ"ל. פעם באה אליו אישה ענייה עם 'שאלה' על סיר שנשפך לתוכו חלב. ביקש הגר"ש זצ"ל מהאישה לצאת מהחדר, וקרא לחלבן המקומי. כשהגיע החלבן, סגר אחריו הגר"ש זצ"ל את הדלת וביקש ממנו לגלות לו בסוד בכמה מים הוא מוהל את החלב. לאחר שהתוודע לסוד המקצועי, קרא הגר"ש זצ"ל לאישה ופסק לה שהתערובת כשרה ללא כל חשש...

מ.ט.

לא לפגוע באישה

הנה רעיון יפה ששמעתי מפי הרה"ח המפורסם מרדכי הרש שמרלר זצ"ל, מוותיקי חסידי צאנז. שלא כמנהג פולין המקובל, הוא נהג לומר את ברכות השחר בביתו. את כל הברכות הוא אמר בקול, מלבד את ברכת "שלא עשני אישה", כדי שאשתו לא תיפגע...
 ...

נ.

שתי פאות

בביקורו הראשון של הרה"ק ה"אמרי אמת" מגור זצ"ל בארץ הקודש, הוא ביקר בין השאר גם בישיבה ובתלמוד התורה "עץ חיים".

במהלך הביקור באחת הכיתות הגבוהות, הפנה ה"אמרי אמת" זצ"ל שאלה לתלמידים: מדוע חובה להותיר את פאות הראש משני צדי הראש? למה לא די בפאה אחת, כמו ב"פאה" שמשאירים למתנות עניים רק בקצה אחד של השדה?

אציע כאן תשובה משלי, נוסף על התשובות שנאמרו מפי התלמידים ומפיו של ה"אמרי אמת" זצ"ל עצמו: העיקרון שעומד מאחורי מצוות הפאה הוא ה'אמירה' שהקדוש ברוך הוא הינו בעל הבית על הכול, ועל כן, לפני הכול, את החלק הראשון מעניקים ומקדישים לו. בשדה, על כן, לא קוצרים את פאת השדה, ובכך מצהירים שהשדה כולו שייך לריבון העולמים – ולכך די בהשאת פאה אחת. בגוף האדם, לעומת זאת, לא מספיק להותיר פאה אחת, משום שהוא מורכב (באופן כללי) משני צדדים, פיזית ורוחנית: ימין ושמאל, כאשר הראש שמפריד ביניהם הוא כדרך או נהר המפסיק בין שני הצדדים – ולכן יש צורך להותיר 'פאה' בכל צד.

נא.

אמת!

הרה"ק רבי חיים מרדכי מנדבורנא זצ"ל עלה לארץ הקודש בשנת תש"ז, והתגורר ביפו ומאוחר יותר עבר לבני ברק. באחת משנות היו"ד, הוא עשה

את חג השבועות בירושלים, ואני השתתפתי ב'טיש' שערך. זכורני שלימינו ישב בנו הרה"ק הרי"ב זצ"ל, לימים ממלא מקומו, ולצדו חתנו, הרה"ק רד"מ מקרטשינוף זצ"ל. כאשר הרח"מ זצ"ל אמר דברי תורה, בנו הרי"ב זצ"ל קרא בקול ובהתפעלות: "אמת!...".

נב.

עם כ"ק האדמו"ר מערלוי זצ"ל

כאשר הגאון רבי יוחנן סופר, כ"ק האדמו"ר מערלוי זצ"ל, הגיע לארץ הקודש מהונגריה, הוא הקים את ישיבתו בשכונת פאג"י בירושלים. באותה תקופה למדתי אמנם בישיבת "עץ חיים", אבל מפעם לפעם נכנסתי לישיבת ערלוי ושמעתי מפיו שיעורים בגמרא ובשולחן ערוך. נוצר בינינו קשר קרוב, וגם שנים מאוחר יותר הוא שמח לפגוש בי ולשוחח אתי (כפי שסיפרתי בהרחבה בחלק א של לקט ופרט).

בשיעוריו בשולחן ערוך נהג הגר"י זצ"ל לשנות את סדר האותיות של מספר הסימן, כדי להימנע מביטויים שליליים, כפי מנהג ישראל הידוע (הדוגמאות המפורסמות הן לבטא "רחצ" ו"שדמ"). כשלימד את סימן רמד בהלכות שבת, נהג להפוך את סדר האותיות ולומר "סימן רדמ". זאת, בשל צוואה מאת ה"חתם סופר" בה נאמר "בספרי רמד אל תשלחו יד" – כשהכוונה הייתה ל'משכיל' משה מנדלסון דעסויר (על שם מוצאו, מהעיירה דסאו). הדעות חלוקות למה מרמזת האות ר' – האם ל"רשע" משה מנדלסון או ל"ר" משה מנדלסון... – אך על כל פנים, הכוונה הייתה אליו.

אגב: זכורני שפעם ישבתי אצל הגר"י זצ"ל במסיבת פורים יחד עם תלמידיו, ובמהלך הסעודה קם הגר"י זצ"ל, כשאנו מתלווים אליו, והלך לבקר את הגאון רבי יוסף נפתלי שטרן זצ"ל, שהיה ראש ישיבת פרשבורג והמהדיר הראשי של כתבי ה"חתם סופר".

נג.

בשיעורי הגר"ד יונגרייז זצ"ל

במשך כארבע שנים לאחר חתונתי למדתי בישיבת "אוהל משה". הגאון רבי דוד יונגרייז זצ"ל, ראב"ד "העדה החרדית", היה מוסר שיעור בישיבה לקבוצה מצומצמת של צעירים, בשולחן ערוך "יורה דעה". התלמידים

בקבוצה היו גאוני עולם ועילויים חריפים מאד - ביניהם אחי, הגאון הגדול רבי יעקב בלוי זצ"ל; בן דודו של אבי, הרב בנציון בלוי ע"ה, שכיהן מאוחר יותר כרב בלונדון; וכן הגאון רבי מרדכי אהרן שיינברגר שליט"א. גם אני זכיתי להשתתף מדי פעם בשיעורים הסגורים הללו ויצאתי נפעם.

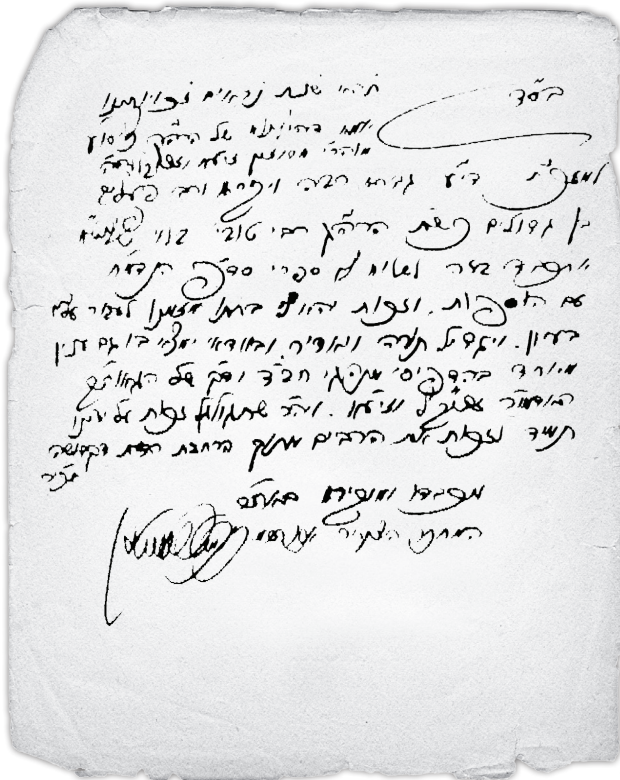
נד.

גצים מתעופפים

מדי דברי אציין כי הגר"ד יונגרייז זצ"ל ניהל מערכת קשרים קרובה עם כ"ק אדמו"ר זי"ע בחילופי מכתבים, ואף ביקר בהיכלו. הרב אברהם מרדכי בריידשטיין ע"ה, ששימש ספרא דדיינא וליווה את הגר"ד זצ"ל בכיקורו אצל כ"ק אדמו"ר זי"ע, העיד בפניי כי השיחה ביניהם התנהלה במראי מקומות בלבד, כגאונות עצומה וחריפות נדירה, עד שהתחושה הייתה כי באוויר מתעופפים זיקוקין דינור. בצאתו מאת הקודש, אמר הגר"ד זצ"ל בענוותנותו:

"זכות ירושלים
עיר הקודש
עמדה לי,
ובדיוק בכל
נושא שהוזכר
בשיחה - ידעתי
מה להשיב".

אגב: בשנת
תשנ"ז הוציא
הרא"מ ע"ה
לאור במהדורה
מחודשת את
ספרו "סדר
פרשיות"
על פרשיות
התפלין, והעניק
לי במתנה עותק
מהספר עם
הקדשה אישית.

נה.

עם הרנ"צ מבאכוב זצ"ל

בעת מלחמת העולם השנייה, שהה הרה"ק רבי נפתלי צבי מבאכוב זצ"ל – שהיה אז בחור צעיר – בירושלים. הוא התאכסן אז לא רחוק מהמקום שבו גרה משפחתנו, אצל קרוב משפחתו – כ"ק האדמו"ר מטשאקאווא זצ"ל, אביו של הגר"מ הלברשטאם זצ"ל, שלמד עמו יחד בישיבת סלונים.

אחד מחבריו של אחי, הרה"ג הרה"ח ר' עמרם בלוי שליט"א, היה הרה"ק חכם צבי (זה היה שמו הפרטי) הלברשטאם זצ"ל, אחיו הצעיר של הגר"מ זצ"ל (נהרג בתאונת דרכים בדרך לאפיית מצות מצווה בירושלים), וכך התיידדנו שנינו עם משפחת הלברשטאם והיינו מבקרים בביתם לעתים קרובות – וכך גם הכרתי את הרנ"צ זצ"ל, שאפילו נתן לי מאמר פרי עטו לפרסום בעיתון שהוצאתי לאור... זכורני שכותרת המאמר הייתה "בימים אלה".

נו.

עם הגר"מ אליהו זצ"ל

לקראת חגי תשרי של שנת תשל"ח, דיבר כ"ק אדמו"ר זי"ע בהתוועדות על כך שצריך לייסד מגבית שתעניק תמיכה לנזקקים ותסייע להם להשיג את צרכי החג, בדומה ל"קמחא דפסחא". השיחה לא יצאה לאור ערוכה בדפוס, אבל הגיעו אלינו ידיעות טלפוניות ודיווחים על תוכנה, ואנחנו, כרגיל, דאגנו לפרסם על כך בעיתונות בארץ. אני הייתי עורך את הידיעות, והרה"ח ר' ברק'ה וולף ע"ה, בנאמנות ובחריצות, היה מפעיל את קסמו וחנו המיוחד על העיתונאים ודואג שהן תתפרסמה.

בעקבות הידיעה הזו, נוצר הקשר הראשון של הגאון רבי מרדכי אליהו זצ"ל עם כ"ק אדמו"ר זי"ע, שעם הזמן התפתח למערכת קשרים קרובה וענפה.

מעט רקע: בראשית שנות קיומה של המדינה, מתוך משפחות העולים הספרדיות נותר רק קומץ משפחות חרדיות שלא נסחפו אחר הזרם החילוני. מטבע הדברים, המשפחות הללו שהתגוררו בירושלים פיתחו קשרים קרובים עם המשפחות הירושלמיות הוותיקות. אחד מבני אותן משפחות היה הגר"מ זצ"ל, כך שלמשפחות שלנו הייתה היכרות רבת שנים.

ובכן, לאחר שהתפרסמה אותה ידיעה על קריאתו של כ"ק אדמו"ר זי"ע להקים מגבית לחגי תשרי, התקשר אליי הגר"מ זצ"ל – שכיחן באותה עת כדיין בבית הדין בבאר שבע – והביע באוזניי את פליאתו: לכאורה, אין כל חידוש בדבריו של כ"ק אדמו"ר זי"ע, שהרי בכתבי האריז"ל כבר מופיע שיש להרבות בצדקה לפני חג הסוכות!

השבתי לגר"מ זצ"ל שאעביר את שאלתו לכ"ק אדמו"ר זי"ע, אך בדיוק בשמיני עצרת של אותה שנה עבר כ"ק אדמו"ר זי"ע את אירוע הלב, וציבור החסידים השתדל שלא להטריח את מנוחתו של כ"ק אדמו"ר זי"ע וכמעט חדל לשגר אליו מכתבים ופניות.

כעבור כשבוע מאז אירוע הלב, פרסמה המזכירות שלכ"ק אדמו"ר זי"ע נגדמת עגמת נפש מכך שהתמעט מאד משלוח המכתבים אליו, וכי הוא מבקש שיחזרו לשלוח אליו מכתבים כרגיל. מכיוון שכך, חיפשתי מיד עילה לכתובת מכתב לכ"ק אדמו"ר זי"ע, ובין שאר הדברים במכתבי ציינתי גם את הערתו של הגר"מ זצ"ל.

כעבור זמן זכיתי לקבל את מכתב התשובה מכ"ק אדמו"ר זי"ע. בתוך המעטפה שבה היה המכתב, כ"ק אדמו"ר זי"ע צירף את חוברת ה'הנחה' שיצאה לאור מהשיחה, ובמקום הרלוונטי ציין בעצמו, בכתב ידו, חץ שהפנה להערה בשיחה שהכילה הסבר על ההבדל בין האמור בכתבי האריז"ל לבין מה שנאמר בשיחה.

העברתי את הערת כ"ק אדמו"ר זי"ע לגר"מ זצ"ל, ובעקבות זאת הוא יצר קשר ישיר עם כ"ק אדמו"ר זי"ע.

נח.

ניסיון גדול

סיפר לי הרה"ח אוריאל צימר ע"ה: כאשר הרה"ק ה"שפע חיים" מקלויזנבורג זצ"ל החל לחשוב ולהתעניין בעלייה לארץ הקודש והקמת חצרו כאן, שלח אליו כ"ק אדמו"ר זי"ע מכתב משותף שיעביר לו את המסר הבא: "לפעול בענייני ציבור בארץ עלול להיות ניסיון גדול, וצריך כל העת לעמוד בתוקף ולצלוח את הניסיון".

נט.

מה זה "שע"ר"?

הגאון רבי יהושע לייב דיסקין זצ"ל היה, כידוע, גאון הגאונים בתקופתו ואבי שיטת בריסק – הן בקנאות הטוטלית והן בדרך הלימוד האופיינית. אגב, כאן המקום לציין כי סבי זקני, הגה"ח רבי יעקב אורנשטיין זצ"ל, היה תלמידו המובהק, עמד בראשות ישיבתו ואף זכה לשאת הספד אחר מיטתו (סיפורי עליו עוד בחלק א של לקט ופרט).

בכל אופן, הגאון רבי רפאל קצנלבוין זצ"ל, שהיה עילוי עצום, כזכור לעיל, עסק בההדרת כתביו של הגרי"ל זצ"ל, ולא הצליח לפענח ציון שחזר על עצמו פעמים רבות בכתבים: "שע"ר".

הגר"ר זצ"ל הפנה את השאלה לכמה וכמה תלמידי חכמים עצומים, וביניהם הגיע לגרא"ח נאה זצ"ל, שהבין ופענח שהכוונה היא ל"שולחן ערוך הרב"!

ההתפעלות מתעצמת שבעתיים כשמביאים בחשבון את העובדה ששולחן ערוך רבינו הזקן הודפס לראשונה על ידי בניו רק לאחר הסתלקותו, בשנת תקע"ד – עשרות שנים בודדות לפני שהגיע הגרי"ל זצ"ל לגדלותו התורנית. כבר אז תפס את מקומו בכותל המזרח חיבורו הגדול של רבינו.

הגרא"ח נאה זצ"ל בעצמו סיפר לי על כך, ואמר בהתפעלות: "כבר אז, בשעתו, גם גדולי הדור הליטאיים התפלפלו בדבריו של רבינו הזקן!".

ס.

היד המושטת

הגאון רבי יוסף אקער שליט"א, שזכיתי להיות ידידו וחברו, הינו מעריץ גדול של כ"ק אדמו"ר זי"ע. כאן המקום לציין, בדרך אגב, כי במשך שנים הוא למד באופן קבוע שיעורים בפנימיות התורה, קבלה וחסידות, בחברותא עם אחי, הגאון הגדול רבי יעקב בלוי זצ"ל.

פעם הוזמן הגר"י לביקור תורני בארצות הברית, והוא ניצל את ההזדמנות ונכנס לביקור קצר ב-770. באותה עת, המתין הקהל לכניסתו של כ"ק אדמו"ר זי"ע לתפילת מנחה ב"זאל הקטן".

כ"ק אדמו"ר זי"ע נטל את ידיו לתפילה, ועבר בסך במעבר שנפתח בין השורות, לכיוון מקום התפילה שלו. בחב"ד לא נהוג 'לתת שלום' לרבי, אך הגר"י יצא מהשורה והושיט לכ"ק אדמו"ר זי"ע את ידו ל"שלום עליכם".

כ"ק אדמו"ר זי"ע סימן לגר"י שהוא נטל ידיים לתפילה, ולפיכך איננו יכול ללחוץ את ידו המושטת – כידוע, הנהגתו של כ"ק אדמו"ר זי"ע הייתה לא לגעת בדבר לפני התפילה. ניתן להבחין בכך היטב בקטעי הוידאו בהם נראה כ"ק אדמו"ר זי"ע נכנס ל"זאל הגדול" ועולה אל בימת התפילה תוך שהוא נמנע מלהישען בידו על מעקה המדרגות.

בכל אופן, השורה נסגרה, כ"ק אדמו"ר זי"ע המשיך בדרכו, והגר"י נדחק בין כולם.

לאחר תפילת מנחה, הסתובב כ"ק אדמו"ר זי"ע לעבר הקהל ותר בעיניו אחר הגר"י, עד שמצא אותו וסימן לו לגשת. כשהתקרב הגר"י אל כ"ק אדמו"ר זי"ע, הושיט לו כ"ק אדמו"ר זי"ע את ידו ל"שלום עליכם"...

סא.

האדרת והאמונה

לשיר "האדרת והאמונה" יש שלושה לחנים מקובלים בחב"ד: האחד הוא ניגון חב"די עתיק, שמופיע בספר הניגונים כניגון בעל מקורות חב"דיים נושנים; השני הוא ניגון 'המרסיז', ההמנון הצרפתי הידוע, אותו התאים כ"ק אדמו"ר זי"ע למילים "האדרת והאמונה", בשנת תשל"ד; והשלישי הוא הניגון הירושלמי, שעליו אספר.

בירושלים – כך אני זוכר עוד מילדותי בבית מדרשו של הגר"י צדושינסקי זצ"ל בשכונת בית ישראל, שם היינו מתפללים באופן קבוע – נהגו לשיר את השיר בשמחת תורה, בנוסף לפיוטים ופזמונים רבים אחרים, כאשר 'בעל מנגן' מן המתפללים היה עומד על הבימה ושר בדיאלוג עם הקהל: "האדרת והאמונה, למי ולמי?" – "לחי עולמים"... והפזמון החוזר: "מי הוא זה ואיזה הוא? זה א-לי ואנוהו"...

בדרך כלל, מנחה השירה בליל שמחת תורה בבית מדרשו של הגר"י צדושינסקי זצ"ל היה סבי, רבי משה בלוי זצ"ל, וביום שמחת תורה – אבי מורי, רבי ברוך יהודה בלוי זצ"ל. הסיבה לכך הייתה די פרוזאית: מאחר שיוצאי הונגריה, אנשי חוג דושינסקי, לא הביאו אתם 'מהבית' פזמונים ושירים כאלו, אבי וסבי, הירושלמים המקומיים, הם שהובילו את השירה.

החל משנת תשי"ג ועד תחילת שנות הכ"ף, בהתוועדות שמחת תורה היה כ"ק אדמו"ר זי"ע מבקש מהרה"ח אוריאל צימר ע"ה לשיר את "האדרת והאמונה" כמו ששרים בירושלים - כך חדר הניגון לחב"ד.

מאוחר יותר, אחד מבעלי התפילה ב-770 הכניס את הלחן הירושלמי לפיוט "האדרת והאמונה" בתפילה וכ"ק אדמו"ר זי"ע עודד את השירה, וכך הפך הניגון ל'להיט' פופולרי. בעקבות זאת שהלחן אומץ והושר בתוך תפילת השבת, הניגון קוצר והוסרו ממנו המילים הנוספות על הפיוט עצמו.

סב.

"עוזר דלים"

בשני ימי ראש חודש אלול תשי"ז התחתנו בירושלים, יום אחר יום, הגה"ח שמואל אלעזר הלפרין ע"ה והרה"ח אליעזר פרלשטיין ע"ה. בחתונות הללו שרו לראשונה את השיר "אימתי קאתי מר" המפורסם - הרה"ח צבי אייזנבך ע"ה חיבר את הלחן הירושלמי הידוע על המילים "מתי יבנה המקדש" למילותיו של הבעל שם טוב - והשיר הפך ללהיט ונכנס לקלאסיקה של השירה החב"דית.

בשמחת תורה תשי"ח הורה כ"ק אדמו"ר זי"ע לרה"ח יונה גרינוולד ע"ה, מאנ"ש בירושלים, לשיר "מזמרת הארץ". הוא החל לשיר "עוזר דלים" בלחן המקובל בבתי הכנסת בירושלים, אך כ"ק אדמו"ר זי"ע סימן בידו לשלילה, והוא התחיל לשיר את הניגון החדש שהגיע מירושלים: "אימתי קאתי מר". את הניגון הזה כ"ק אדמו"ר זי"ע כן אימץ ועודד.

כעבור מספר שנים, בשמחת תורה שנת תשכ"ג, ניסה הרה"ח אברהם לידר לשיר שוב את "עוזר דלים", אך שוב סימן כ"ק אדמו"ר זי"ע לשלילה. כאשר הר"א העיר כי "בירושלים שרים את הניגון הזה בכל בתי הכנסת", אמר כ"ק אדמו"ר זי"ע: "אולי שם זה כבר לאחר הבירוור..."

למפרע התבררה הבעיה: הלחן הירושלמי על הפזמון "עוזר דלים" הותאם לאחד מהמנוני 'החלוצים' והתנועה הציונית, שאת מילותיו כתב חיים נחמן ביאליק.

סג.

ספר הניגונים שלכם

בשנות הכ"ף היינו עורכים בקיבוצים ובמושבים ברחבי הארץ "ערבי חב"ד", בהם שילבנו תכנית מוזיקלית חסידית עם הרצאות ושיחות עומק רעיוניות. במסגרת זו, שר ולימד בעל המנגן הרה"ח זלמן לוינ' ע"ה את הפתיח לניגון "ושמחת" החב"די המוכר.

בשמחת תורה תשכ"ח, בזמן הסעודה, ביקש כ"ק אדמו"ר זי"ע לשיר ניגון חסידי, והרה"ח יהושע יוזביץ שי' ואנוכי התחלנו לשיר את הפתיח של "ושמחת" – שלא היה מוכר עדיין בקרב אנ"ש.

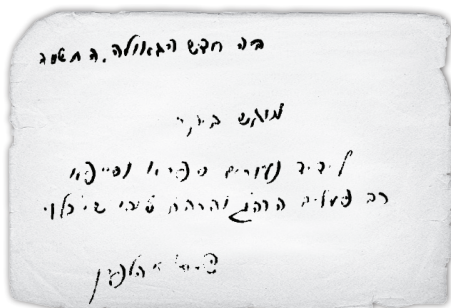
כ"ק אדמו"ר זי"ע פנה אליי, ושאל: "זה מספר הניגונים שלכם?" – הכוונה הייתה לחוברת ניגוני חב"ד בשם "אנעים זמירות", שהוצאתי לאור לקראת יריד הספרים הבינלאומי שנערך בירושלים בשנה שלפני כן. הרה"ח יוסף מרטון ע"ה כתב את התווים לניגונים, ואני כתבתי קטעי הסבר ורקע על הניגונים השונים.

סד.

ישיבת הערב

את הגה"ח שמואל אלעזר הלפרין ע"ה הכרתי כאשר התבקשתי לקבל את ההדרכה בישיבת הערב בבית כנסת חב"ד בשכונת בית ישראל בירושלים, אותה הקים הרש"א ע"ה (ראה בחלק א של לקט ופרט עוד סיפורים וזיכרונות מישיבת הערב). בית הכנסת היה בעבר בשימושה של קהילת קוידינוב, אך כשהתמעטו בני החסידות בירושלים, מילאו בני משפחת הלפרין את השורות והחיו את בית הכנסת – והרש"א ע"ה ייסד בבית הכנסת את ישיבת הערב.

כאות ומזכרת מידידותי עם הרש"א ע"ה, מצורפת כאן תמונה מהקדשה שכתב לי הרש"א ע"ה על ספר תניא שהעניק לי – עותק ממהדורת התניא קדישא שהודפס בשנת תשמ"ה בבית כנסת חב"ד בבית ישראל.

סה.

כובש נבואתו

והנה שני 'ווארטים' יפים וחשובים משמו של הרש"א ע"ה:

הראשון: "נביא שכבש נבואתו - חייב מיתה בידי שמים". כלל גדול זה מהווה פן נוסף בחובה הגדולה המוטלת עלינו להפיץ את מעיינות החסידות. מאחר שזכינו לשמוע את דבר ה' על ידי עבדיו הנביאים, רבותינו נשיאינו, אודות האמת הגדולה ש"אין עוד מלבדו" וכי משמעה הפנימי של אחדות ה' הוא שאין כל מציאות אחרת מלבד אלקות - חובה עלינו לפרסם ולהפיץ את הנבואה הלאה והלאה. מי שאיננו משתתף במשימה הקדושה הזו, הוא בגדר נביא שכובש נבואתו, רחמנא לצלן.

השני: ברית המילה של כ"ק אדמו"ר הרש"ב זי"ע (שנדחתה ולא התקיימה בזמנה) נערכה ביום שני של חנוכה, ויום ההילולא שלו הוא בב' ניסן. המשותף לשני ימים אלה הוא "פרשת הנשיאים" של שבט יששכר, על בניו נאמר "יודעי בינה לעתים". לא יפלא אפוא שכ"ק אדמו"ר הרש"ב זי"ע הוא שגילה שי"ט כסלו הוא "ראש השנה לדא"ח", "מועד תמידי בישראל".

סו.

בני רבינו

כחלק מהפעילות בישיבת הערב בבית ישראל, הקמתי 'חבורה' שעליה נמנו הנערים המצטיינים ביותר, שקראנו לה "ארגון בני רבינו". היינו עורכים פעילויות מיוחדות, 'תקנות' והתוועדויות בלעדיות רק לבני החבורה, כשהמגמה שלנו הייתה לחזק את הקשר שלהם לחב"ד ולהעביר אותם לישיבות חב"ד. בין התלמידים אזכיר את הרה"ח אלימלך בורשטיין ע"ה והרה"ח מאיר פריימן ע"ה.

ניסחתי מכתב לכ"ק אדמו"ר זי"ע, בו דיווחו הבחורים על היזמה, אך במכתב התשובה שלל כ"ק אדמו"ר זי"ע את הרעיון, וכך כתב (המכתב מופיע באגרות קודש, חלק יח, אגרת זיג):

מאשר הנני קבלת מכתבם... בו כותבים אודות ההחלטות

הטובות להוסיף בעניני תורה עבודה וגמ"ח וכו'.

ובודאי אשר כל הוספה בעניני תורה ומצות כדאית היא

ביותר וביותר, ולא עוד אלא שנצטוינו על זה כהוראת חז"ל מעלין בקדש וכל המוסיף מוסיפין לו.

אבל ביחד עם זה, לא תמיד צריך להגדיר כל הוספה והוספה בשם חדש וארגון חדש, שהרי הציווי האמור מספיק לעורר את מי שלבם ער להוספה כהאמור וכגון דא, ואין צורך דוקא בשם חדש וכו', וכיון שאין צורך בזה הרי על כל פנים בתקופה הראשונה אין לעשות זה, כיון שזה יכול להביא להבדלה מבין החברים, ובמילא להקטנת הענין דאהבת ריעים, דברים שאדרבה יש להשתדל בהם כהנה וכהנה.

ולכן אף שתבוא עליהם ברכה על קיום החלטות האמורות עד עתה ובטח יקיימו גם בעתיד, אבל לעת עתה כנ"ל אין צורך בארגון מיוחד ושם מיוחד, ועוד חזון למועד, כשיעבור זמן מסוים ויתרבה מספר המשתתפים, לדון בהאמור עוד הפעם.

סז.

תלמוד תורה חב"ד

לקראת י"א ניסן תשכ"ב, יזמתי מתנה יקרה וגדולה לכ"ק אדמו"ר זי"ע לכבוד יום הולדתו השישים: הקמת תלמוד תורה חב"ד בירושלים, "תורת אמת" (ראה עוד סיפורים על הקמת תלמוד התורה בחלק א של לקט ופרט).

ניסחתי מכתב שעליו חתמו אנ"ש בירושלים, ואצטט כאן קטעים ממנו:

בלכות מלאי רגשי גיל וחדווה התאספנו הח"מ אנ"ש ותלמידי התמימים בהתקשרות והתמסרות לבית חיינו ובחבת הקדש נאמנה בבית הכנסת חב"ד בירושלים עיר הקודש ת"ו לחוג ברנה וברוב עם את יום הולדת הששים המבורך של עט"ר נשיא ישראל כ"ק אדמו"ר שליט"א.

ופינו כהלל והודי' לה' על הטוב אשר גמלנו ואת כל בני ישראל בדורנו ביום הבהיר הזה בזכותו אותנו את רוענו הנאמן רוח אפינו משיח ה' שליט"א לנהלנו על מי מנוחות של תורה ודעת אלקים חיים. אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו שאנו נמצאים בתוך מעגל האושר והאושר בשובע שמחות שעט"ר כ"ק אדמו"ר שליט"א מריק ומשפיע עלינו בכל ארחות חיינו, בעקבות אבונה"ק רבותנו הקדושים נשיאי חב"ד לדורותיהם זיע"א.

מהררי ציון וירושלים שלוחות בזה מקרב לב ברכות מזל טוב מזל טוב, יהא רעוא מלפני השי"ת שישלח ברכתו ממעל לחזק את כ"ק אדמו"ר שליט"א בכריות גופא לאיושט"א לנהל את בית ישראל לתורה ולתעודה, והשפעת קדשו האדירה להרמת קרן תוה"ק וחסידות תלך ותגדל ותתגבר ושמשו תזרח כזהרה על כל בית ישראל בכל מקום שהם, ונזכה בקרוב ממש לחזות בנועם זיו יקר תפארת נשיאנו כ"ק אדמו"ר שליט"א בראש גאולי ה' ולשמוח יחד אתו בכית קדשנו ותפארתנו שיכנה במהרה. כה לחי!

בנעימות מיוחדת קבענו את יום הבהיר הזה ליום ייסוד בית חנוך תלמוד תורה לתשב"ר לחסידי חב"ד בעיר הקדש, ביטוי נאמן ופנימי לרעיון הקדש של הרבצת תורה וחסידות לילדי ישראל – משאת נפשו הטהורה של קה"ק שליט"א. ומבקשים אנו ברכה מקדש להצלחת המפעל הגדול הזה.

כעבור שלושה שבועות, בה' באייר, נפתחו הלימודים – בכיתה בת שלושה תלמידים, שאחד מהם היה בני בכורי, הרה"ג הרה"ח ר' יעקב מאיר בלוי שליט"א.

סח.

בית כנסת חב"ד בבית וגן

עשור שנים מאוחר יותר, לקראת מלאת שבעים שנה להולדת כ"ק אדמו"ר זי"ע, במסגרת קריאתו הקדושה להקים במהלך השנה ע"א מוסדות חדשים – דחפתי באופן פעיל להקמת בית כנסת חב"ד בשכונת בית וגן בירושלים, בתור מוסד חדש שיוקם כמתנה לכ"ק אדמו"ר זי"ע.

אספתי את אנ"ש שגרו בשכונה, שהחלו להתגבש אז לקהילה, ושידלתי אותם להקים מניין חב"די קבוע בשכונתם.

בדיווח שנשלח לכ"ק אדמו"ר זי"ע על האספה נכתב: "נערכה רשימה של מתפללי נוסח חב"ד בשכונה ובסביבה (הרשימה מונה כ-20 שמות). הועלו ונבדקו האפשרויות השונות של מקום למנין תפלה חב"די בשכונה... נמסרו דוחות על השיחות עם מנהלי מוסדות שונים... [ר' אריה] יקונט מודיע שהוא מוכן להעמיד זמנית חדר בדירתו לרשות המנין, הוחלט שהמנין ייפתח בשביעי של פסח בבית יקונט".

סט.

בדרכי נועם ובדרכי שלום

הרה"ח אברהם אלתר הבר שליט"א, חתנו של הרה"ח יונה מנדלסון ע"ה – שהיה חבר בגרעין המייסד של קהילת חב"ד בבית וגן – סיפר כי בתקופה שבה הוקם המניין החב"די נבדקה אפשרות להפעיל אותו בקומת הקרקע של הבניין בו התגורר הר"י ע"ה, אך אחד השכנים, שהיה 'מתנגד', התנגד לכך בחריפות.

באותה עת נכנס הר"י ע"ה ליחידות אצל כ"ק אדמו"ר זי"ע, דיווח על מה שמתרחש ושאל האם להיאבק בדרכים משפטיות, אך כ"ק אדמו"ר זי"ע הורה להימנע מכך ואמר ש"הקמת בית כנסת צריכה להיעשות בדרכי נועם ובדרכי שלום".

לי אישית הזכיר הדבר הנחייה דומה שקיבלתי מאת כ"ק אדמו"ר זי"ע בקשר להקמת בית כנסת חב"ד בשכונת פאג"י, בשנת תשכ"ג. ואכן, לפני שפתחנו את המניין החב"די בשכונת פאג"י, ניגשתי לקבל את הסכמת רב השכונה, הרב בנימין זאב יעקובסון ע"ה, וגבאי הקהילה המקומית, הרב אברהם מוקוטובסקי ע"ה. שניהם, בהיותם ידידי חב"ד מובהקים, הביעו את הסכמתם באופן מידי (בחלק א של לקט ופרט סיפרתי בהרחבה על תולדות בית הכנסת בפאג"י).

הרב"ז ע"ה, שהיה יהודי ממוצא יקי, היה אגודאי נלהב, ואף נמנה בעצמו על משתתפי ועידת היסוד של "אגודת ישראל" בקטוביץ' בשנת תרע"ד, בתור נציג צעיר של קהילת המבורג שבגרמניה. כשביקשתי ממנו את הסכמתו להקמת בית הכנסת החדש, הוא סיפר לי על ביקורו אצל כ"ק אדמו"ר הרי"צ זי"ע, כשליח מטעם "אגודת ישראל" העולמית לקבלת פניו של כ"ק אדמו"ר הרי"צ זי"ע לרגל שחרורו מרוסיה.

גם בספרו "אשא דעי למרחוק" מקדיש הרב"ז ע"ה פרק רחב ריעה על קשריו עם כ"ק אדמו"ר הרי"צ זי"ע, ועל תולדות חב"ד בלטביה ופעילותה במסגרת תנועת "אגודת ישראל", וחלק נרחב מוקדש לדמותו של הרה"ח מרדכי דובין ע"ה, חבר הפרלמנט ושר בממשלת לטביה בין שתי מלחמות העולם, שהיה חסיד גדול ומקושר לכ"ק אדמו"ר הרי"צ זי"ע.

ע.

ספר תורה מהמזכירות

בחודש תשרי תשל"ג זכיתי לשהות בחצרות קדשנו, אצל כ"ק אדמו"ר זי"ע, ולפני חזרתי ארצה הודיעו לי מהמזכירות כי מוסרים לי ספר תורה שאותו אעביר, על פי בחירתי, לאחד מבתי כנסת חב"ד בארץ הקודש. ככל הנראה, היה זה ספר תורה ישן שתוקן ונמסר למזכירות במטרה להעביר אותו לשימוש בבית כנסת פעיל. ואכן, המזכירות השיגה את כל האישורים והסדירה את המסמכים והפרוצדורה מול רשויות התעופה והמכס, ואני נשאתי את הספר עמי בטיסה והעברתי אותו לבית כנסת חב"ד בשכונת בית וגן בירושלים.

ע"א.

הסמכה ללימוד תניא

בשנות הלמ"ד לימדתי במכללת ירושלים קורסים קבועים בתניא ובעיון תפילה. לקראת תחילת שנת הלימודים תשל"ח, מנהל המכללה, ידידי הרב יהודה קופרמן ע"ה, שהיה מעריץ גדול של כ"ק אדמו"ר זי"ע (וכאן המקום לציין כי אני חב לו תודה על כך שבזכותו לימדתי במשך עשרות שנים חסידות במוסדות אקדמיים), ביטל את הקורס בתניא בטענה שמספר המשתתפים נמוך.

דיווחתי על כך לכ"ק אדמו"ר זי"ע, ושאלתי האם יש טעם להמשיך רק בקורס עיון התפילה. על כך זכיתי לקבל מכ"ק אדמו"ר זי"ע מכתב תשובה, בחודש חשון תשל"ח – שבועות ספורים לאחר אירוע הלב המפורסם בשמיני עצרת.

וכך כותב לי כ"ק אדמו"ר זי"ע:

מובן שימשיך בנתינת שיעור בעיון תפלה, ובוודאי בקרוב יחדשו גם כן השיעור בתניא – כי מלכתחילה פליאה גדולה על אשר הפסיקו שיעור זה, שתועלת גדולה בו, בעיקר מצד עצמו, אבל גם בנוגע לגשמיות המוסד".

בכל אופן, אני ראיתי בכך הסמכה מאת כ"ק אדמו"ר זי"ע ללמד תניא.

עב.

מקום לטעות

בשנת תשכ"ג זכיתי לשהות לראשונה בחודש החגים במחיצת כ"ק אדמו"ר זי"ע. באותה עת ערכתי רשימת יומן מהנעשה בבית חיינו, אותה פרסמתי בביטאון חב"ד. לפני פרסום היומן, הגשתי אותו לכ"ק אדמו"ר זי"ע להגהה. התיקונים שערך כ"ק אדמו"ר זי"ע ביומן שכתבתי צריכים לימוד ויש בהם הוראות נפלאות (על אחד מהתיקונים סיפרתי בחלק א של לקט ופרט, ועל תיקון נוסף אספר כעת).

בהתוועדות ערב ראש השנה – ההתוועדות הראשונה של כ"ק אדמו"ר זי"ע שזכיתי להיות נוכח בה – דיבר כ"ק אדמו"ר זי"ע על ההבדל בין אברהם אבינו לרשב"י, בקשר למצוות הכנסת אורחים. בעוד מהאירוח של אברהם אבינו לומדים חז"ל כי "גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה", בזוהר נאמר כי מי שמקבל אורחים הוא (רק) "כמאן דקביל אפי שכינתא", כלומר, שקיום מצוות הכנסת אורחים שקולה באופן זהה להקבלת פני שכינה אך לא גדולה ממנה.

כ"ק אדמו"ר זי"ע ביאר זאת על פי המבואר בחסידות שנשמתו של רשב"י הייתה מאותן נשמות הצדיקים שהעבודה שלהן היא בעיקרה עבודה רוחנית של דבקות באלקות ופחות בקיום מצוות מעשיות, ועל כן, בזוהר – ספרו של רשב"י – נאמר שמצוות הכנסת אורחים המעשית איננה גדולה מההתעלות הרוחנית של "הקבלת פני שכינה".

ערכתי תמצות של השיחה, והכנסתי אותו ליומן – אך כ"ק אדמו"ר זי"ע פסל את הקטע לפרסום מחשש שמא עלול להשתמע מכך זלזול בקיום מצוות מעשיות, חלילה.

עג.

ביטאון חב"ד

זכיתי לקחת חלק במשך שנים בעריכת "ביטאון חב"ד" על גלגוליו השונים. הביטאון הפסיק לצאת לאור בשנת תשל"ג, בעקבות מורת רוח שנגרמה לכ"ק אדמו"ר זי"ע עקב פרסום בלתי אחראי שראה אור בביטאון (עוד על ביטאון חב"ד ראו בחלק א של לקט ופרט).

זוה דבר המעשה :

בגיליון הארבעים של הביטאון, פרסם הרה"ח אברהם חנוך גליצנשטיין ע"ה סיפור, שבדיעבד התברר כי מקורו בכתבי הרב חיים אברהם ביחובסקי ע"ה. על פי הסיפור, כ"ק אדמו"ר הזקן זי"ע שינה את פסקו אודות בשר שנשחט בליאדי בערב שבת, ולאחר שהכשיר אותו, כדעת הט"ז, חזר והטריף אותו, כדעת הש"ך – כדי להניח את רוחו של הש"ך, לאחר שחזה בנשמתו המבקשת 'תיקון' בתפילת מנחה של ערב שבת.

כ"ק אדמו"ר זי"ע שיגר מכתב חריף מאד למערכת הביטאון (מופיע באגרות קודש, כרך כח, אגרת י'תתיז), עם הערות המעידות על חוסר אמינותו של הסיפור וחוסר האחריות בפרסומו ללא הסתייגות וללא אימות. "ביטאון חב"ד" צ"ל מתאים כפי האפשרי לשמו, ובמילא מובנת האחריות (וגם הזכות – שזה צריך להגביר השימת לב ביותר וכו') – כתב כ"ק אדמו"ר זי"ע.

בעבודה על הגיליון הבא צורף למערכת הביטאון הרה"ח שמואל זלמנוב ע"ה, שהיה עורך "התמים", והוא כתב פלפול במדור העיון התורני "שואל ומשיב", שניסה להסביר ולתרץ את הבעיות שהעלה כ"ק אדמו"ר זי"ע באשר לסיפור. אך כ"ק אדמו"ר זי"ע ראה בכך ניסיון הצטדקות, והגיב ב'מנה' כפולה ובהוראה חד משמעית להפסיק את הוצאת הביטאון לאור.

עד.

רק עם מראי מקומות

את המכתבים הכלליים של כ"ק אדמו"ר זי"ע זכיתי אני לתרגם לעברית, והרה"ח ר' ברק'ה וולף ע"ה היה עומד בקשר עם מערכות התקשורת ודואג שהמכתב יתפרסם בכל העיתונים המשפיעים והנפוצים בארץ (בחלק א של לקט ופרט סיפורי עוד סיפורים ואנקדוטות מעניינות בקשר לעבודת התרגום של המכתבים הכלליים).

הרה"ח אפרים וולף ע"ה היה אחראי על מימון הפרסום, שעלה כסף רב, ואחר כך היה מקבל החזרים ממזכירות כ"ק אדמו"ר זי"ע. זכורני שכאשר הר"א ע"ה הציע לפרסם את המכתב ללא מראי המקומות, בטענה שגם כך הקוראים שאינם דתיים לא יתעניינו בהם, ובנוסף, הדבר יגרום להוזלת עלויות הפרסום – כ"ק אדמו"ר זי"ע שלל את הרעיון על הסף והתנגד לפרסום המכתב ללא מראי המקומות.

ע.ה.

השיבות מדאי המקומות

כאשר עבדתי פעם על תרגום אחד המכתבים והכנתו לפרסום בעיתונים, החלטתי 'לטפל' גם במראי המקומות, כדי להנגיש גם אותם לציבור הקוראים הרחב. עברתי על כל מראי המקומות והציונים, פענחתי ופתחתי את ראשי התיבות (סברתי שציון כמו "שו"ע אדה"ז מהדו"ק או"ח ס"ד", למשל, הוא כמעט בלתי קריא עבור קורא מהציבור הכללי, שאין לו ידע ושפה תורנית כלל), וכמו תמיד, המכתב הוכנס לכ"ק אדמו"ר זי"ע להגהה ולאישור לפרסום.

כ"ק אדמו"ר זי"ע, בדעת עליון, לא קיבל את העבודה שלי והורה שהמכתב יודפס עם מראי המקומות והציונים כפי שהם. אבל הוא עצמו טרח ועמל בצורה שלא תאומן בכדי 'לתקן' את מה שעשיתי, תוך כדי שהוא מקפיד שלא לפגוע בתרגום המכתב: כידוע, מראי המקומות במכתבים הכלליים צוינו בציטטות מתוך גוף המכתב. ובכן, כ"ק אדמו"ר זי"ע בכבודו ובעצמו טרח לגזור את מראי המקומות המקוריים מהמכתב בידיש, ועל כל כותרת שהכילה ציטוט בידיש מתוך המכתב – מתח קו מחיקה והעתיק בכתב ידו את הכותרת בעברית, מתוך המכתב שאני תרגמתי!

ע.ו.

תרגום השבעים

סדר העבודה על המכתבים הכלליים היה שלאחר עבודת התרגום שלי, הר"א וולף ע"ה היה שולח את טיוטת המכתב המתורגם לניו יורק, באמצעות מי שנסעו לכ"ק אדמו"ר זי"ע באותו זמן. המכתב היה מוכנס לכ"ק אדמו"ר זי"ע, ואת התיקונים היו מכתיבים לר"א ע"ה בשיחה טלפונית ממזכירות כ"ק אדמו"ר זי"ע.

באחת הפעמים, כשישבתי לעבוד על המכתב המתורגם ולבצע את התיקונים שהכתיב לי הר"א ע"ה, התבקשתי לתקן מילה מסוימת ולהחליף אותה במילה "למפרע". התפלאתי מאד, משום שהיה זכור לי שכך כתבתי מלכתחילה, כשתרגמתי את המכתב.

מאוחר יותר התברר כי מי שבאמצעותו העבירו את המכתב לכ"ק אדמו"ר זי"ע, החליט, על דעת עצמו, לבצע תיקונים בתרגום שערכתי, וכ"ק אדמו"ר זי"ע תיקן את ה'תיקון' בחזרה לתרגום המקורי שכתבתי.

עז.

"לא תחנם"

לפני עשרות שנים התגורר בני בכורי הרה"ג הרה"ח ר' יעקב מאיר בלוי שליט"א בשכונת נווה יעקב בירושלים. כשרצה לעבור להתגורר עם משפחתו בשכונת רמת שלמה בעיר, הוא העמיד את הדירה בנווה יעקב למכירה.

רגע אחרי חתימת חוזה המכר של הדירה, התברר לבני שהקונה – עולה מרוסיה – איננו יהודי. מחד, חשש בני לעבור על הלאו "לא תחנם", ומאידך, ביטול החוזה היה כרוך בהפסד של סכום כסף גבוה, כמה אלפי שקלים בערכים של אותם ימים – שהיה עליו לשלם כקנס על הפרת החוזה.

בני ניגש לאחי, הגאון הגדול רבי יעקב בלוי זצ"ל, וערך שאלת רב. אחי הביע את דעתו שמומלץ לבטל את החוזה, אך בעצמו התקשר לגרש"ז אויערבך זצ"ל לקבל את חוות דעתו, והגרש"ז זצ"ל אמר לאחי: "שיבטל את החוזה, וה' ימלא חסרונו".

למעשה, בני ביטל את העסקה, ובסופו של דבר יצא הפסדו בשכרו. הוא שילם אמנם את הקנס, אם כי בשיעור מופחת, ומאוחר יותר מכר את הדירה בסכום גבוה משמעותית מהמחיר הנקוב בעסקה שבוטלה.

עח.

הוראות ביחידות

בשנת תשל"ד, בתקופה שלאחר מלחמת יום הכיפורים, זכיתי לקבל מכ"ק אדמו"ר זי"ע ביחידות שתי הוראות לפרסום: האחת – לשלוח את הילדים למוסדות חינוך השייכים לכ"ק אדמו"ר הזקן זי"ע, והשנייה – "בקשר לזה שנשמעים כעת דיבורים על החזרת שטחים – צריך להגביר את העיסוק במבצע תפילין, שסגולתן לשעבד את המוח והלב, וזה יגרום לשעבד את מוחם וליבם לרצון ה' שלא להחזיר את השטחים".

ע.ט.

”עבוד הספרים”

כאשר זכיתי להיות, בשלהי שנת תנש”א, בבקרת רועה עדרו, לעבור לפני כ”ק אדמו”ר זי”ע בחלוקת שטרות לצדקה, הואיל לזכותני בארבעה שטרות: הראשון – ”בהצלחה רבה”, השני – ”עבור המשפחה”, השלישי – ”עבור הספרים שהנך כותב”, והרביעי – ”עבור ארץ הקודש”.

לפי זה, רואה הנני עצמי מחויב ”לכתוב ספרים”, ויהי רצון שיהיו אלה לתועלת הרבים.

פ.

ברכות מועילות, תפילות מועילות!

בשנת תשל”ג חוויתי תקופה אישית קשה. אדם קרוב אליי מאד חלה במחלה ממארת, ובמר ליבי אמרתי לכ”ק אדמו”ר זי”ע במרירות ביחידות: ”האמנם למחלה הזו ברכות לא מועילות? תפילות לא מועילות?”.

כ”ק אדמו”ר זי”ע הרים את עיניו, הביט בי ואמר: ”תפילות מועילות, ברכות מועילות, ו”מעשה רב” – המציאות הוכיחה שהדברים פעלו את פעולתם. ה’ יתברך יעזור שגם הפעם יועיל!”.

פ.א.

גם למפרע

סיפר לי הרה”ח שלמה פליישמן שפעם, בהיותו בחור צעיר, שכח להניח תפילין דרבינו תם ונכנס לכ”ק אדמו”ר זי”ע לבקש על כך ’תיקון’, וכ”ק אדמו”ר זי”ע הורה לו ללמוד את הלכות תפילין.

מתוך הדברים עולה חידוש השקפתי מעניין, לפיו הכלל הידוע ש”כל העוסק בתורת עולה כאילו הקריב עולה” חל גם למפרע, רטרואקטיבית.

פ.ב.

איזהו חסיד?

פעם דיבר המשפיע הגה"ח רבי חיים שאול ברוק זצ"ל בהתוועדות על מעלתו של חסיד בחסידותו ולא דווקא בהשכלתו בחסידות. בהקשר זה, אמר הגר"ח שזצ"ל אודות המשפיע בישיבת "תומכי תמימים" בליובאוויטש, הגה"ח רבי שמואל גרונם אסתרמן זצ"ל: "יכול להיות שהיו כאלה שידעו חסידות יותר ממנו, אבל חסיד הוא היה. לכן שמענו וקיבלנו ממנו".

פ.ג.

מי מביד מלאכים?

ועוד משמו של הגר"ח ש ברוק זצ"ל:

פעם הקשה מישהו לאחד מגדולי החסידים: "כיצד ייתכן שבסידורים מופיע שם של מלאך מסוים ליד כל אחד מעשרים ושישה הפסוקים במזמור "הודו... כי לעולם חסדו"? וכי איך בכלל יכולים בני אדם להכיר את המלאכים בשמותיהם ועוד לדעת איזה מלאך אומר כל פסוק?".

השיב לו החסיד בסיפור (מופיע גם בהקדמה ל"סיפורים נוראים"):

מעשה בסוחר שנסע מפטרבורג למוסקבה, ובנסיעתו תעה ואיבד את דרכו בתוך יער עבות, בעיצומה של סופת שלגים משתוללת. עברו שעות. הסוס כבר התפגר מכפור, העגלה מתפרקת, והאיש מבוסס בבוך, רעב, עייף וקפוא – ולהקלתו הרבה, רגע לפני שהוא נופח את נשמתו, הוא מבחין מרחוק באור מנצנץ מחלונה של בקתה קטנה.

שמח האיש שמחה גדולה ורץ כל עוד רוחו בו לנקוש על דלת הבקתה. זוג הכפריים המבוהל היה בטוח שרק שד או רוח רפאים מסוגלים להגיע למקום הזה בשעה כזו. רק אחרי הפצרות, תחנונים ובכיות רבות, ניאות בעל הבית לפתוח את הדלת ולהכניס את האיש פנימה, להתחמם ולהשיב את נפשו במעט משקה ומזון – לא בלי חשש לטיבו של האורח הלא-קרוא.

"מניין באת?", מתעניין הכפרי, והאיש עונה: "מפטרבורג". "נו, שמעת?", פונה הכפרי אל הכפרי, "אמרתי לך שזה שד, או לא אמרתי? מה זה "פטרבורג"? זה איש? זו חיה?". האיש מסביר לזוג הנבער שמאזין בעיניים פעורות שפטרבורג היא עיר, ושעיר היא אוסף של בתים רבים,

ושהוא בדרך למוסקבה, שהיא גם עיר – אבל עיר אחרת, וכך, כל פרט חדש בסיפור נשמע לזוג הכפריים כבלתי-מציאותי, כאילו הוא לקוח מאגדה מעולם אחר, עולם דמיוני שלא קיים במציאות.

הגרח"ש זצ"ל, כדרכו בקודש, תיאר את הסיפור לפרטים ולפרטי פרטים, בלשונו הציורית המיוחדת, וסיים בתשובתו של אותו חסיד למקשן: "אתה בדיוק כמו זוג הכפריים... וכי מפני שאתה לא ידעת ולא שמעת ואינך מכיר, אתה סבור שאין מי שכן יודע ומכיר בעולמות אחרים?"...

פד.

דמי מעמד

המשפיע בישיבת תורת אמת, הרה"ח משה יהודה רייכמן זצ"ל, דיבר פעם בהתוועדות על החשיבות בנתינת "דמי מעמד" וכספים ל"קופת רבינו" – ובהקשר לכך סיפר סיפור:

פעם נסע הרה"ק רבי נחום מצ'רנוביל זצ"ל בדרכו, ולפתע – ללא שום סיבה הגיונית – עצר הסוס מלכת ולא אבה להמשיך למשוך את העגלה. מזג האוויר נאה, הדרך סלולה ונוחה, העגלון מצליף בגבו של הסוס – אך דבר לא עוזר. הסוס העיקש עומד במקומו ולא זז.

הר"נ זצ"ל שקע בדבקות, הוציא מטבע מאמתחתו וזרק אותה על הדרך – אבל הסוס עדיין לא זז. שוב שקע הר"נ זצ"ל בשרעפים, ולאחר דקות ארוכות הסוס המשיך בדרך כרגיל.

מאוחר יותר הסביר הר"נ זצ"ל את פשר ההתרחשות: "באמצע הדרך נעמדה נשמה שבדין שנערך לה למעלה רצו להעניש אותה, אך אותו יהודי טען שבחייו הוא נתן לי 'פדיון', ומלמעלה פסקו שביטול העונש שלו תלוי ב'תיקון' שיקבל ממני. בגללה הסוס עצר מלכת. ניסיתי להחזיר לאותה נשמה את הכסף שקיבלתי ממנה, זו המטבע שזרקתי מהעגלה, אבל היהודי התעקש, ולא הייתה לי ברירה אלא לערוך 'תיקון' לנשמתו. או אז, עלתה הנשמה שוב לשמיים, ואנחנו יכולנו להמשיך בנסיעה".

פה.

"זוכה לדברים הרבה"

הרה"ח שלמה קירש שי' סיפר כי פעם מישהו שאל את כ"ק אדמו"ר זי"ע: מה ההבדל בין לימוד לעיונא לבין לימוד למיגרס? הלא ברור שגם לימוד לגירסא הוא לימוד בהבנה, ומה אפוא ההבדל? ועל כך השיב כ"ק אדמו"ר זי"ע כי לימוד לעיון הוא לימוד באופן יסודי ומקיף יותר, ולהמחשה: כשלומדים סוגיה ונתקלים במובאה מעניין אחר, פותחים את המקור ולומדים גם אותו, גם אם הוא לא נצרך להבנת הסוגיה הנלמדת כעת לעצמה, בכדי לשפוך אור על התמונה המלאה.

באותו הקשר, אחזור על רעיון בשם הגרי"צ דושינסקי זצ"ל:

המשנה באבות אומרת כי "כל העוסק בתורה לשמה, זוכה לדברים הרבה", ועל כך נשאלת השאלה: מה הם אותם "דברים הרבה", בשעה שהמשנה עצמה ממשיכה ומונה בפירוט מעלות וסגולות רבות שזוכה להן מי שלומד תורה ("ולא עוד אלא שנקרא רע, אהוב...")?

אלא מאי? כשלומדים תורה לשמה, לא מחפשים לצאת ידי חובה בלימוד שטחי, אלא מתעכבים על הבנת כל פרט ופותרים את המקורות, "דברים הרבה", ומעיינים בהם עד להבנת העניין בשלמות.

פו.

"וילך וידבר"

רעיון נוסף בשם הגרי"צ דושינסקי זצ"ל: כתוב בפסוק "וילך משה וידבר את הדברים האלה אל כל ישראל", ופירושו של דבר הוא שהליכתו של משה עצמה 'דיברה' אל כל ישראל – "וילך וידבר".

רעיון זה מוכר לנו, כמובן, מהביטוי ש"ק אדמו"ר זי"ע הרבה להשתמש בו: "דוגמה חיה".

פז.

על דרך הצחות

הגרי"צ דושינסקי זצ"ל היה באופיו יהודי רציני מאד, שכמו רבים מהרבנים ההונגריים הטיפוסיים, נראתה יראת ה' על פניו תמיד כל הימים. ובכל זאת, שמעתי משמו כמה 'ווארטים' שנונים על דרך הצחות.

אחד: כשהגעתי לירושלים, אמר, הבנתי את משמעות מאמר חז"ל "אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה". שם, בחוץ לארץ, למי היה זמן להשתתף בהפגנות ובמחאות? ואילו כאן, בחורי הישיבות יוצאים להפגנות בהמוניהם...

ועוד אחד: פעם הוא נכנס לבית המדרש והבחין בלכלוך זרוק על הרצפה, ואמר: "מה נורא המקום הזה, אין זה כי אם בית אלקים". לאף אחד לא אכפת מהמראה הנורא של המקום, וזו ההוכחה ש"אין זה כי אם בית אלקים" ולא ביתו הפרטי של משהו...

*

בהקשר זה, אספר ווארט מעניין נוסף על הפסוק:

הרה"ג שמחה בונים ארנפלד ע"ה, שכיהן כרבה של העיר מטרסדורף והיה בעצמו מגזע ה"חתם סופר" – ששימש אף הוא ברבנות העיר, לפני התמנותו לרבה של פרשבורג – ביקר לפני כשישים שנה בירושלים וכובד לשאת דרשה בבית הכנסת של הפרושים בשכונת בתי אונגריין.

וכך הוא פתח את דרשתו: בפסוק נאמר "מה נורא המקום הזה, אין זה כי אם בית אלקים". יעקב אבינו היה רגיל להיות ספון בבית המדרש, אצל אביו, ובכל זאת חש חרדת קודש מיוחדת כשדרך ב"מקום הזה". הוא הרגיש שכאן, במקום הזה, שורה קדושה יתרה, יותר מבכל מקום קדוש אחר. וכך אני מרגיש כאן. אבותיי ורבותיי כיהנו ברבנות, אני רגיל למקומות של תורה וקדושה – אבל כאן, בירושלים עיר הקודש, אני חש בחרדת קודש מיוחדת. "מה נורא המקום הזה"!

פ.ח.

ובא לישראל גואל

ר' חזקיה לובמברג, חסיד ברסלב מבאי בית מדרשנו בשכונת נווה יעקב בירושלים, מסר לי גימטריא נאה: "ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב" עולה כמניין "רבי ישראל הבעל שם טוב" (1217). והמשמעות מובנת.

פ.ט.

לאכול נחת

בחסידות מוסבר כי קללות הפורענות והתוכחה המופיעות בתורה, ברובד הפנימי הן ברכות. על פי זה, אציע כאן פירוש בדרך הברכה לפורענות "ואכלתם בשר בניכם ובנותיכם" – כברכה להיזון ולשבוע מנחת מרובה מהבנים והבנות, כפי שהורים נוהגים להתבטא על דרך הצחות כלפי ילדיהם: "אני אוכל אותך"...

צ.

חליים נאמנים

בתפילת "נשמת" נאמר כי "מחליים רעים ונאמנים דיליתנו". יש בנותן טעם לומר כי ההדגשה שהחוליים הם "נאמנים" באה לחזק את תחושת ההודאה שלנו כלפי הקדוש ברוך הוא, שמחלץ אותנו אפילו מאותן מחלות ומכות שראוי לנו לקבל, "חליים נאמנים", ואף על פי כן, בחסדו הגדול הוא מסיר מעלינו את כולן.

צ.א.

סופר חסידי

עם הסופר החסידי הנודע, הרה"ח בצלאל לנדוי ע"ה, היו לי קשרי ידידות אמיצים (אגב, גם עם בנו הרה"ח יעקב אהרן לנדוי ע"ה, מחשובי חסידי סלונים, שמשך אף הוא בעט סופרים, הייתי מיודד), ואספר בזאת כמה סיפורים מעניינים בנושא.

בשנת תשכ"א הוציא הר"ב ע"ה לאור את הספר "הבעל שם טוב ובני היכלו", שיגר אותו לכ"ק אדמו"ר זי"ע ויותר מפעם אחת ביקש את התייחסותו והערותיו של כ"ק אדמו"ר זי"ע על הספר, אך לא זכה למענה.

כשסיפר לי הר"ב ע"ה על כך, כתבתי אני מכתב לכ"ק אדמו"ר זי"ע בקשר לכך. במכתב התשובה שזכיתי לקבל, מתאריך כ"ז מרחשוון תשכ"ב, כותב לי כ"ק אדמו"ר זי"ע כך:

מאמרי ה' בצלאל שיי' לנדוי שבמחניים קראתי כמה מהם ונהנתי. כן – ספרו ע"ד הבעש"ט (אף שחבל שאין בו מ"מי!!) וראוי לעידוד ושבח".

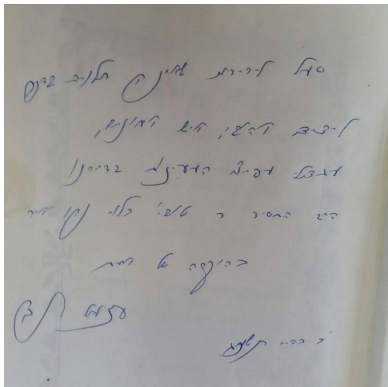
*

במהלך עבודת המחקר לכתיבת ספרו המקיף על הגאון מווילנה, "הגאון החסיד מווילנא", הצטברו אצל הר"ב ע"ה חומרים לכתיבת פרק שלם רחב יריעה על מחלוקתו של הגאון עם עדת החסידים. הר"ב ע"ה שאל לדעתו של כ"ק אדמו"ר זי"ע האם לפרסם את הפרק הזה בספר, וכ"ק אדמו"ר זי"ע שלל זאת. ואכן, למרות שהר"ב ע"ה זכה בשל כך לביקורות חריפות מאד מכל מיני כיוונים, הוא ציית לדעתו הקדושה של כ"ק אדמו"ר זי"ע ונמנע לחלוטין מלהתייחס בספר להתנגדותו של הגאון לחסידות.

*

בחדש תמוז שנת תנש"א זכיתי לעבור מול פני הקודש בחלוקת השטרות לצדקה, ואחריי בתור עבר גם הר"ב ע"ה. הר"ב ע"ה, שהיה אז חולה, ביקש מכ"ק אדמו"ר זי"ע ברכה לרפואה שלמה, ובמו אוזני שמעתי את תשובת כ"ק אדמו"ר זי"ע: "אתה צריך להיות בריא. אני הלא קורא את מאמריך ב"המודיע"...".

*

ברשותי עותק של הספר "מסע מירון", פרי עטו של הר"ב ע"ה, שהר"ב ע"ה העניק לי במתנה בצירוף הקדשה אישית לבבית ומיוחדת: "סמל לידידות שאינה תלויה בדבר. לידידי אהובי, איש אמונים, מגדולי מפצי המעינות בדורנו, הרב החסיד ר' טוביה בלוי נרו יאיר, בהוקרה של אמת".

צב.

"אמן" לילד בן שש

את חודש החגים של שנת תשל"ד זכיתי לעשות בצלא דמהימנותא, בחצר כ"ק אדמו"ר זי"ע. בימים ההם טרם הותקנה בימת התפילה המוגבהת עבור כ"ק אדמו"ר זי"ע, וזכיתי לעמוד בסמוך אל הקודש במהלך התפילות, אז הבחנתי כי בעת הקדישים הסתובב כ"ק אדמו"ר זי"ע לעברו של ילד כבן שש שעמד בסמוך, הביט בו ואמר בקול ובהטעמה "אמן" - כדרכם של הורים ומחנכים המעודדים את הילדים לענות "אמן".

צג.

מחילה אצל ה"תורת חסד"

המשפיע החסידי רבי יצחק מאיר מורגנשטרן שליט"א סיפר לי שפעם בא אליו אברך ליטאי וצרתו בפיו: בנו בן שנה, ומהיום שבו נולד הוא עובר מחלה אחרי מחלה, רחמנא לצלן. האברך סיפר לרי"מ כי עולה בדעתו שמא זוהי קפיידא על כך שהוא דיבר פעם נגד כ"ק אדמו"ר זי"ע. הרי"מ הציע לו 'תיקון' - לעלות עם מניין לציונו של בעל ה"תורת חסד", ולבקש מחילה מאת כ"ק אדמו"ר זי"ע. ואכן, האברך ביצע את שהורה לו הרי"מ, ומצבו הבריאותי של בנו השתפר משמעותית.

צד.

תיקון מהגרי"ש אלישיב

אברך ליטאי שלא זכה לילדים כעבור שנים מנישואיו, נכנס לגרי"ש אלישיב ע"ה ושאל אותו האם ייתכן שזהו עונש משמיים על כך שהוא העז להתבטא פעם בצורה לא מתאימה כלפי כ"ק אדמו"ר זי"ע - והגרי"ש זצ"ל השיב לו: "בהחלט! תדאג לקבל תיקון על כך".

צה.

תיקון לפגיעה בכ"ק אדמו"ר זי"ע

לפני מספר שנים קיבלתי מכתב מאברך שלא היה מוכר לי. במכתבו סיפר האברך שבצעירותו, בשל החינוך לשנאה וההטפות שקיבל כנגד שיטת חסידות חב"ד וכ"ק אדמו"ר זי"ע, היה קורע בזדון 'הנחות' וקונטרסים של שיחות כ"ק אדמו"ר זי"ע, רחמנא לצלן. כיום, המשיך וכתב, הוא מבין שזו הייתה טעות גדולה והוא מבקש תיקון על מעשה האיולת הזה.

השבתי לו במכתב שהתיקון פשוט ביותר: ללמוד ולהפיץ את תורת החסידות ותורת כ"ק אדמו"ר זי"ע בפרט.

*

סיפור דומה אירע כשהתקשר אליי יהודי והתוודה שלפני שנים, בימי המאבקים הגדולים מול ה'מתנגדים', בהם פרסמתי את מאמריי ב"כפר חב"ד" – הוא פגע בי פיזית, וכעת הוא מבקש להתנצל בפניי. הוא סיפר לי בכאב כי שנים רבות עברו מאז נישואיו והוא עדיין לא זכה לילדים, והוא חושש כי זהו עונש על מעשיו.

השבתי לו: "אתה לא פגעת בי; פגעת בי בכוונה לפגוע בכבודו של כ"ק אדמו"ר זי"ע. שב וכתוב מכתב לכ"ק אדמו"ר זי"ע, שלח את המכתב לאוהל הקדוש, וקבל על עצמך ללמוד ולהפיץ את תורתו של כ"ק אדמו"ר זי"ע – וזה יהיה התיקון שלך".

צו.

ארזכה הגלות

רעיון ששמעתי בשם הגראי"ל שטיינמן שליט"א:

מדוע בדורנו מאריכים ימים יותר מהדורות הקודמים? – במדרשים כתוב שגלות אדם מתארכת כל כך מפני שעשו הצטיין בכיבוד אביו ועל כן הוא זוכה לשליטה. ובכן, בכדי לתקן את סיבת הגלות מעניקים לנו את ההזדמנות לכבד את הורינו יותר מפעם ובכך לזכות לגאולה.

A decorative, ornate frame with intricate scrollwork and floral motifs, rendered in a light gray color with a subtle drop shadow. It encloses the central text.

שו"ת
"עלו הגיון"

פרקי דעת בעניינים
העומדים על סדר היום

על הפצת מעיינות הבעש"ט הק'

"בר"ה שנת תק"ז עשיתי השבעת עליית נשמה... עד שנכנסתי להיכל משיח... ושאלתי את פי משיח אימתי אתי מר והשיב לי בזאת תדע בעת שיתפרסם לימודך ויתגלה בעולם ויפוצו מעיינותיך חוצה" - כך כתב הבעש"ט לגיסו הרה"ק רבי אברהם גרשון מקיטוב צוק"ל שגר אז בארץ הקודש.

במבט ראשון ושטחי מתעוררת כאן תמיהה רבתי: במסכת סנהדרין (דף צ"ח, עמוד א') מסופר שרבי יהושע בן לוי שאל את המשיח אותה שאלה והתשובה שקיבל היתה מבוססת על הפסוק "היום אם בקולו תשמעו". השאלה, אם כן, כפולה: מדוע חזר הבעש"ט הק' על השאלה שיש עליה תשובה ומדוע השיב לו המשיח תשובה הנשמעת, לכאורה, שונה מתשובתו הקודמת או, לפחות, מהווה תוספת עליה.

הסברת הדברים פשוטה:

בתקופת הבעש"ט הק' שרר בעם ישראל, בדרך כלל, מצב של "בקולו תשמעו". רובם הגדול של יהודי אותו דור שמר אז שבת, אכל כשר, הניח תפילין וכו'. שאלתו של הבעש"ט הק' לא היתה, איפוא, שאלה של בקשת מידע כי אם דרישה, לאמור: הבטחת שתבוא כאשר יהיה מצב של "בקולו תשמעו", ומדוע אינך ?!

מענהו של המשיח היה על בסיס הידוע שקיימים, בדרך כלל, שני סוגי מצוות. ישנן המצוות המעשיות, הקרויות כלשון הראשונים: "חובות האיברים", אך מעליהן ישנן מצוות פנימיות, הקרויות בלשון הראשונים: "חובות הלבבות", וכלשון הזוהר הקדוש: "דחילו ורחימו דבמוחא וליבא", שקיומן (הראוי) הוא במוח האדם ובלבו, ולכן מגדיר אותן הזוהר הקדוש:

"הנסתרות לה' אלוקיננו", כיון שאיש אינו יודע על קיומן על ידי הזולת מלבד הקב"ה (עיין היטב בהקדמת תניא קדישא).

המצוות הפנימיות הן – ידיעת ה', אחדות ה', אהבת ה', יראת ה', והן שורש ובסיס לכל המצוות, ונוסף על היותן מצוות לעצמן לא יתכן בלעדיהן קיום ראוי ושלם של שאר המצוות כולן שהן אז כגוף בלי נשמה.

יתר על כן: מצוות אלה הן, כלשון ספר החינוך: "שחיובן תמידי לא יפסק מעל האדם רגע אחד כל ימי חייו". כלומר: חובת קיום כל אחת מרובן ככולן של תרי"ג המצוות תלויה בזמן או במקום, או בהזדמנות של אירוע, נוסף לכך שחלק גדול מאוד מן המצוות לא ניתנות לקיום לפני ביאת המשיח. שונות מכך הן המצוות האמורות שחובת קיומן אינה תלויה לא בזמן ולא במקום ולא בהזדמנות, ותוקפן גם בזמננו – בכל רגע מחיי האדם.

במלים ברורות יותר: חובתנו לקיים את המצוות כמו שמירת שבת קודש, הנחת תפילין וכו' אינה תמידית, בלתי מוגבלת, בהתאם לגדרי ההלכה של כל מצווה כפי שנקבעה בתורתנו הקדושה. שונות הן המצוות שקיומן הוא במוחו ובלבו של כל אדם, שהחובה לקיימן היא בכל רגע מן החיים. חובתנו לחוש אהבה (פנימית ואמיתית, כמוכן) לה' בכל עת, וכך גם לירא את ה', להאמין בו ולדעת עליו (ככל הניתן לדעת) להאמין ולדעת את ייחודו יתברך, וכלשון הכתוב: "שוויתי ה' לנגדי תמיד", כנפסק בראש השולחן ערוך.

זאת, איפוא, תשובת המשיח לבעש"ט הק': גם אם, כדברייך, עם ישראל מקיים את המצוות המעשיות (ואכן המעשה הוא העיקר) עדיין לא מתקיימות כראוי המצוות הפנימיות, שהן העיקריות ובלעדיהן קיום שאר המצוות הוא כגוף בלי נשמה. כך גם בלימוד תורה בלי דבקות בנותן התורה יתברך.

(כאן מתחייבת הבהרה חדה וברורה: קיום "חובות הלכות" לבדן, בלי קיום המצוות המעשיות, אין לו שום ערך, ולאמיתו של דבר מהווה מרידה גלויה בה', כפי שנאמר בעמלק, ומצב לקוי כזה גרוע פי כמה וכמה מן המצב ההפוך של קיום המצוות המעשיות, שהרי ידוע ש"מתוך שלא לשמה בא לשמה", אלא שכל עוד לא הגענו ל"לשמה" – בקיום המצוות הבסיסיות – חסרה השלמות של "בקולו תשמעו").

זאת כוונת המשיח בתשובתו לבעש"ט הק': "לימודך", ו"מעיינותך" – תורת החסידות – באו לתקן את הפגם ולמלא את החסרון העצום של קיום המצוות העיקריות והיסודיות ש"חיובן תמידי בכל רגע"!

אדרבה: קיום ראוי של מצוות אלה – על ידי לימוד תורת החסידות והליכה בדרכיה – תכניס חיוניות והתלהבות בקיום כל המצוות המעשיות, ואף תסייע להתגברות על היצר הרע המונע או מעכב את קיומן.

כל מי שלומד, למשל, תניא קדישא או הסה"ק "לקוטי שיחות", או אחד משאר ספרי רבותינו הקדושים מורי ומאורי החסידות לדורותיהם ולשבטיהם, שהם הם הנהרות המסתעפים ונובעים ממעיינות הבעש"ט הק' – והכוונה, כמובן ללימוד יסודי ושיטתי ותכוף "אליבא דנפשיה" – חש היטב תוך עונג רוחני ונפשי את "שוויתי ה' לנגדי תמיד", את "שמע ישראל – ה' אחד", את "וידעת היום – כי ה' הוא האלוקים – אין עוד", את "ואהבת את ה' אלוקיך", את "את ה' אלוקיך תירא", וכן – לא פחות – את "ואהבת לרעך כמוך".

בזמננו אנו זוכים בחסיד ה', יתברך שמו, להגברת לימוד החסידות והליכה בדרכיה, ואנו מתקרבים לקיום היעוד "יתפרסם לימודך" – של הבעש"ט הק' – ו"יפוצו מעיינותך", וכך אנו מתקדמים ב"ה בצעדי ענק למצב הנשגב, ציפיית ותשוקת כל הדרות, של "אתי מאר", בקרוב ממש.

* * *

על כל האמור יש להוסיף: כיוון שציפיית כל אחד מאתנו לישועה היא כנה ואמיתית, וכיוון שאנו מאמינים באמונה שלמה בנכונות דברי הבעש"ט הק' – חובתנו היא לא רק ללמוד חסידות ולהתנהג בדרכיה כי אם גם להשפיע על חברינו בכיוון זה וכך נשים, סוף סוף, קץ לגלותנו ונזכה לראות עין בעין בשוב ה' ציון.

זכרו לעולם בריתו

בקשר עם חג הגאולה, י"ט כסלו – כותב כ"ק אדמו"ר הזקן נ"ע (תניא קדישא, דף ק"ו, עמוד ב'): "צדקת א"י שהיא צדקת ה' ממש כמ"ש תמיד עיני ה' אלהיך בה והיו עיני ולבי שם כל הימים והיא שעמדה לנו לפדות חיי נפשנו מעצת החושבים לדחות פעמינו ותעמוד לנו לעד לשום נפשנו בחיים אמיתים" וכו'.

משמעות הדברים פשוטה: כ"ק אדמו"ר הזקן נ"ע החזיק משך עשרות שנים, באמצעות סכומי הצדקה שגייס מחסידיו, את הישוב החסידי בא"י, שהחל עם העליה הגדולה בשנת תקל"ז, בראשות הרה"ק רבי מנחם מענדל נ"ע מוויטבסק וחבריו הקדושים. כ"ק אדמו"ר הזקן נ"ע תלה, איפוא, את הצלתו וגאולתו מן המאסר, בו היה נתון בסכנת מוות ר"ל, בזכות עבודתו הקדושה להחזקת הישוב בארץ הקודש.

כך גם כתב כ"ק אדמו"ר הזקן במכתבו הידוע לחברו הרה"ק מברדיטשוב בו הוא מבשר בו על שחרורו.

מבט שטחי בעיני בשר מעורר פליאה עצומה: ידוע שאחת האשמות העיקריות בהן הואשם כ"ק אדמו"ר הזקן במאסרו היתה העובדה ששלח כספים לארץ ישראל. תמיכת הישוב בא"י היתה, איפוא, סיבה למאסרו ואילו כ"ק אדמו"ר הזקן רואה אותה כסיבה לשחרורו, דווקא.

הדבר מלמדנו עד כמה יכולה להיות הסתכלותנו, הסתכלות בשר ודם על תופעה מסויימת, מוטעית עד כדי ההיפך הגמור.

(אנו מכירים תופעה זו מתקופת מגילת אסתר, למשל, כאשר, ההסתכלות השטחית, הסתכלות בשר ודם, מלמדת אותנו כי הגזירה להשמיד ולהרוג וכו' היתה תוצאה ישירה מכך ש"מרדכי לא יכרע ולא ישתחוה", דבר שעורר את חרון אפו של המן והחלטתו להביא לידי כך. ברם, ההסתכלות האלוקית מגלה לנו כי ההיפך הגמור הוא הנכון: הגזירה באה משום שנהגו מסעודתו של אותו רשע וההצלה באה דווקא בזכות פעולותיו של מרדכי הצדיק!).

ההסתכלות האלוקית על פרשת המאסר והגאולה של כ"ק אדמו"ר הזקן מלמדת אותנו כי המאסר והסכנות באו בעקבות קטרוג בשמים על התפשטות החסידות וההצלה באה דווקא בזכות החזקת ישוב ארץ הקודש.

בין המכתבים הרבים שכ"ק אדמו"ר הזקן כתב למען החזקת ישוב ארץ הקודש (חלקם הובאו ב"אגרת הקודש", החלק הרביעי של התניא קדישא - וכולם התפרסמו בספר אגרות קודש - של כ"ק אדמו"ר הזקן, בהוצאת קה"ת) - מופיע משפט הנראה מדהים ומפתיע בתוכנו, והוא שופך אור על הנושא הנידון.

כך כותב אדמו"ר הזקן ("אגרות קודש כ"ק אדמו"ר הזקן", מהדורת תשע"ב, עמוד קס"ה):

"וכך יפה לנו במצות חיזוק וישיבת ארץ הקדושה השקולה כנגד כל המצוות, כמבואר בספרי פ' ראה ע"פ וירשת וישיבת בארצם. ואין ישראל נגאלין אלא בצדקה שעושים עם ה' ועם ארצו הקדושה, לתקן תחילת הקלקול והפגם וימאסו בארץ חמדה וגו'", וראה עוד דברים נלהבים בהמשך המכתב.

המשפט המצוטט מדהים ומפתיע בתוכנו, כאמור.

לאמור: ידוע ומפורסם שחטא המרגלים גרם ל"בכיה לדורות", ואילו נכנסו בני ישראל לארץ מיד לא היתה גלות כלל. בהתאם לכך קובע כ"ק אדמו"ר הזקן כי התיקון לאותו חטא של "וימאסו בארץ חמדה" הוא חיזוק וישיבת הארץ, ותיקון פגם זה יביא ממילא לגאולה!

*

קביעה קדושה זו מחייבת דיון מעמיק בנושא. תוכן פנימיות הדברים יובן בשני מישורים כדלהלן.

בתורת החסידות (ראה במיוחד "לקוטי תורה" לכ"ק אדמו"ר הזקן פ' שלח ו"לקוטי שיחות" לכ"ק אדמו"ר זי"ע במקומות שונים) מוסבר חטאם של המרגלים, עליהם נאמר "כולם אנשים - ראשי בני ישראל" (ראה רש"י על אתר), בכך שהעדיפו את החיים הרוחניים הנעלים במדבר ("דור דעה"), ללא מגע עם העיסוק בעניינים גשמיים, על עבודת האדמה וקיום המצוות המעשיות בארץ ישראל הכרוך באתגרים והתמודדויות עם החומריות והפיתויים (בהדגמה אקטואלית: העדפת לימוד כל החיים ב"כולל", בראשותו של משה רבנו, על יציאה לשוק העבודה).

ברם, כל תכלית בריאת העולם הזו וירידת הנשמה לגוף גשמי, ממקום היותה במקורה תחת כסא הכבוד, הוא "לעשות לו יתברך דירה בתחתונים", לעמוד באתגרים מול הגשמיות ולזכך ולקדש אותה, באמצעות קיום תרי"ג המצוות הכרוכות בפעילות מעשית וגופנית. זו היתה תשובת מרע"ה למלאכי

עליון שדרשו "תנה הודך על השמים": "כלום יש יצר הרע ביניכם?". התורה נקראת "תורה אור", והאור נדרש במקום החושך ולא במקום האור.

*

פרט היסטורי מעניין:

ידוע שהחסידות באה במיוחד לתקן ולחזק את קיום חובות הלכות - אהבת ה' ויראתו, לימוד תורה לשמה, תפלה בכוונה, דבקות, שמחה של מצווה, התלהבות וכיו"ב. על כך טענו המתנגדים, בין השאר, כי החסידות גורמת לזלזול והזנחה בלימוד התורה לכשעצמו ובקיום המצוות לפי דקדוקי ההלכה (כמפורט בכתבי הפלסטר שהדפיסו וכן בהלשנות על כ"ק אדמו"ר הזקן שהביאו למאסרו).

והנה, כל מי שמתבונן בדברים האמורים לעיל - רואה מיד שדווקא החסידות, יותר מאחרים, שמה דגש על חשיבות ועליונות קיום המצוות המעשיות, שבכללן, כמובן, מצוות תלמוד תורה לכשעצמה.

במיוחד בולטים הדברים לעיני כל מי שלומד ומעיין בתניא קדישא, הרואה מיד שדווקא קיום המצוות לכשעצמן מביא לדבקות בה' יותר מכל הבנה והשגה בידיעת ה'.

*

האמור לעיל מעניק לנו הסבר כלשהו על ההתייחסות הייחודית לארץ הקודש, כיוון שהיא היא הביטוי המובהק ביותר והשלם של כל תכלית בריאת העולם וירידת הנשמה לגוף גשמי כדי לקיים את המצוות בגשמיות ובכך לקדש ולהעלות ולזכך את החומר והגוף.

עם זאת יש, כאמור לעיל, פן נוסף למה שמייצגת ארץ ישראל, הנראה אף לכאורה כפן מנוגד.

הכוונה כאן לחובות הלכות.

הוסבר לעיל שהחסידות באה במיוחד לתקן ולחזק את הפנימיות שבתורה ובמצוות, במלים ברורות יותר - להכיר את נותן התורה יתברך ולא רק את התורה, קיום המצוות היסודיות של ידיעת ה', אהבת ה', יראת ה', לימוד תורה לשמה, תפילה בכוונה, שמחה של מצווה, טהרת הגוף והנפש, וכו'.

מצוות אלה של חובות הלכות, לא רק שאינן סותרות ומנוגדות למצוות המעשיות, חובות האיברים, אלא - אדרבה - חובות הלכות הן שמחיות ומעוררות ומחזקות את קיום המצוות המעשיות בהידור, ולא "כמצות

אנשים מלומדה". החסידות באה להחיות את קיום כל המצוות כולן ולראות בהן את רצונו הפנימי של הבורא יתברך.

גם בנקודה זו – ארץ ישראל מהווה ביטוי מובהק לכך, כמשתמע מן הפסוק "ארץ אשר תמיד עיני ה' אלוקיך בה", והסבר כ"ק אדמו"ר הזקן (תניא קדישא דף ק"ט) "הארת החכמה העליונה", כמאמר "אורא דא"י מחכים", באשר באווירה של ארץ ישראל יש התגלות אלקית גדולה יותר מאשר בארצות העמים, וזו הקדושה הייחודית שיש לארץ ישראל.

הנה כי כן, ארץ ישראל היא, לאמתו של דבר, ההתגלמות המלאה והמושלמת של היהדות בכלל, ובמיוחד כפי שהיא מוארת וחדורה באורה של תורת החסידות. כך משתלבות שתי הדרכים הברורות לקירוב וזירוז הגאולה: הפצת מעיינות הבעש"ט הק' וחיזוק שלמותה וקדושתה של ארץ ישראל, ומכאן, אגב, הדגש החזק על האיסור החמור ביותר בחלק כלשהו מארץ הקודש והעברתו מידי יהודים לגויים, אויבי ישראל.

ההתייחסות האוהבת לארץ ישראל – דורשת התמסרות מקסימלית לקיום רצון ה' ומצוותיו, הן "חובות האיברים" (המצוות המעשיות) והן "חובות הלבבות" (המצוות הפנימיות הקשורות כמוח ובלב).

*

זכרו לעולם בריתו!

בתנ"ך (דברי הימים א', פרק ט"ז) מתואר האירוע החגיגי של הכנסת ארון האלוקים למשכנו בריקודים וכלי זמר (אגב: במהלך האירוע מסופר על דהע"ה: "ויחלק לכל איש ישראל מאיש ועד אשה, לאיש ככר לחם ואשפר ואשישה". לפנינו הסיפור הראשון של חלוקת "דולרים" ולעקאך וכוס של ברכה... מעניין לדעת כמה זמן נמשכה החלוקה הזאת כשהמלך עומד על רגליו כשכתר מלכות על ראשו, ומעניק לכל העובר על פניו את התשורה הייחודית!).

בסיום אותו אירוע – מסופר בתנ"ך – הכתיב דוד המלך למשוררים את מזמור ההודיה לה', הפותח במלים "הודו לה' קראו בשמו".

יושם לב: אותו מזמור, המופיע בדברי הימים א' (פרק ט"ז) מופיע גם בתהלים, והוא פרק ק"ה, אך שם יש תוספת רבה של פסוקים. מלבד זאת יש גם שינויים בנוסח המזמור בין שני המקורות.

אחד השינויים הוא כדלהלן:

המזמור מדבר על כך שיש להודות לה', לשיר ולזמר לו על נפלאותיו אשר עשה, אותן הוא מפרט בהמשך הדברים. תחלת הפירוט בנוסח המופיע

בתהלים, הוא: "זכר לעולם בריתו, דבר ציוה לאלף דור אשר כרת את אברהם" וגו' מה היתה כריתת הברית? על כך בא הפירוט: "לאמור לך אתן את כל ארץ כנען חבל נחלתכם". פירוש הדברים מובן ופשוט: הקב"ה זכר (וזוכר) את ברית בין הבתרים שכרת עם אברהם (ולאחר מכן גם עם יצחק), כנאמר (בראשית, ט"ו, י"ח): "ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת, מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת" וכו' וכו'. על כך משבח דהע"ה את הקב"ה אשר "זכר לעולם בריתו... לאמור לך אתן את ארץ כנען" וגו'.

אחד השינויים הבולטים בין המזמור בדה"י לבין המזמור בתהלים הוא שבדה"י בא במקום המשפט "זכר לעולם בריתו" (המוסב על הקב"ה) המשפט: "זכרו לעולם בריתו", קריאה והוראה לעם ישראל (בהמשך להוראה: "הודו לה' קראו בשמו... שירו לו זמרו לו" וכו' וכו').

ידוע לכל כי קדמונינו קבעו דווקא את הקטע מדה"י לחלק מן התפלה שבני ישראל אומרים בכל יום יום מידי בוקר ובוקר.

יש כאן הוראה ברורה לעם ישראל: לא רק הקב"ה זוכר את הבטחתו להעניק את ארץ כנען לעם ישראל, אלא גם עליכם ללמוד לזכור (מדי יום) את הזכות הזאת!

ברוח זו ניתן לפרש את הפסוק (תהלים קל"ו, כ"א-כ"ב): "ונתן ארצם לנחלה... נחלה לישראל עבדו" (וכן במזמור קל"ה, י"ב). יש כאן שני חלקים: נתינת נחלה מצד הקב"ה וקבלתה מצד ישראל. על בני ישראל לזכור "לעולם" הענקת ארץ ישראל על ידי הקב"ה לעם ישראל, על המשמעות שבדבר בהקשר לקיום המצוות.

חז"ל (מסכת סוכה, מ"א, א') אומרים ביחס לפסוק "ציון אין דורש לה" – "מכלל דבעי דרישה". נדרשת דרישת ציון!

לאמתו של דבר זו הרי החובה היסודית של ברכת המזון, שנצטוונו עליה מן התורה: "וברכת את ה' אלוקיך על הארץ הטובה אשר נתן לך", וכך תיקנו חז"ל לומר אחרי כל ארוחה: "נודה לך ה' אלוקינו על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה", ובסיום ברכה זו: "על הארץ ועל המזון".

*

זו חובתנו תמיד לזכור ולהזכיר את ארץ ישראל בקדושתה ושלמותה, כיון שהיא מבטאת ומייצגת, כמוסבר לעיל, הן את זכותנו וחובתנו לקיום כל תרי"ג המצוות והן את פנימיות התורה, זכירת נותן התורה יתברך.

*

ועוד נקודה עיקרית:

זכירת ארץ הקודש, שלמותה וקדושתה, מעוררת ומחזקת באופן טבעי את הציפיה לישועה, לגאולה השלמה ולבנין בית המקדש (מובן הקשר החזק בין ברכת הארץ, הברכה השניה בברכת המזון. לבין הברכה שבאה מיד ובצמידות אליה: "רחם ה' אלוֹקֵינוּ על ישראל עַמּוֹךְ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירָךְ" וכו' ובסיומה: "בונה ירושלים אמן").

הרי אחד ממרכיביה העיקריים של הגאולה השלמה, שאליה אנו מצפים ומייחלים ומתפללים להחשתה, הוא מימוש ההבטחה האלוֹקית: "ושב ה' אלוֹקֵיךָ את שבוֹתֶךָ וּרְיַחֲמֶךָ וּשְׁבִי וּקִיבְצֶךָ מִכָּל הָעַמִּים וּגּוֹ' וְהִבִּיאֲךָ ה' אלוֹקֵיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִרְשׁוּ אֲבוֹתֶיךָ וִירְשָׁתָּה" וּגּוֹ'. ועל כך תיקנו אנשי כנסת הגדולה את התפלות: "וקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ לארצנו", "ולירושלים עירך ברחמים תשוב", "את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח", "ותחזינה עינינו בשׁוֹבֶךָ לְצִיּוֹן", ועוד ועוד.

ככל שתחזק אצלנו חיבת הארץ – תגדל ותתעצם ציפייתנו לגאולה וירבו תפלותינו לקירובה וזירוזה!

*

לאור כל האמור מתחייבות שתי הבהרות:

העובדה שפורקי עול העלו על נס שיבת ציון, ויסדו את התנועה הצינונית וכו' וכו' – אינה יכולה לגרוע חלילה מן ההתייחסות על פי התורה לארץ ישראל, לקדושתה ולשלמותה.

הרי לא יעלה על הדעת, למשל, שעובדת קיומם של הסוציאליזם והקומוניזם, תחת דגל זכויות הפועלים ורווחתם, תגרע חלילה מקיום המצוות האלוֹקיות של "ביומו תתן שכרו", ו"לא תרדה בו בפרך" וכו' וכו', וכל חובות המעביד המנויות בהלכות שכירות לרמב"ם.

אין בכל האמור סתירה לכלל שקבעו רבותינו ש"לא בכוחותינו נשוב לארצנו", ולכלל היהודי הגדול של "מה' מצעדי גבר" אשר מי שההשגחה העליונה קבעה את מושבו באחת מארצות העמים – עליו לפעול ולהתמסר לטובת ועזרת אחינו בני ישראל שבמקום מושבו, טובתם הרוחנית והגשמית, כמצוה היסודית של "ואהבת לרעך כמוך", כלל גדול בתורה, ו"עזוב תעזוב עמו", ו"לא תעמוד על דם רעך", לא לנוס מן המערכה למען קירוב בני ישראל לאביהם שבשמים שזה ענין של הצלת נפשות, בגלל השלמות העצמית, שכן "לא ידח ממנו נידח", ועל כל אחד להכשיר את כל מי שהוא יכול להשפיע עליו להיות מוכן לעליה לארץ הקודש בקרוב עם הגאולה השלמה בביאת משיח צדקנו אשר תזורז דווקא על ידי כך (ראה תניא קדישא סוף פרק ל"ג), שאז יעלו כל בני ישראל לציּוֹן ברינה.

תפוחי זהב במשכיות כסף (משלי, כ"ה, י"א)

- החינוך במשנתו של כ"ק אדמו"ר זי"ע -

נפוץ ביותר בין תיאורטיקנים בחינוך ובפסיכולוגיה, להטיף, מפיהם (בהרצאות) ומפי כתבם (במאמרים), לגישה סלחנית ותרגנית בחינוך מתוך התחשבות ברקע הפסיכולוגי או הסוציולוגי בביוגרפיה של התלמיד.

תיאורטיקנים אלה מבססים דבריהם, בין השאר, על מקורות בתורה שבכתב ובעל-פה.

נססה כאן, בהקשר האמור, לחדד את הגישה הנכונה על פי תורת כ"ק אדמו"ר זי"ע.

נקדים תחלה בהדגמה על היחוד בתורת חב"ד בפרשנות מושגים. ההדגמה דלהלן אינה קשורה ישירות לנושא הנידון, ומובאת כאן לצורך ההדגמה האמורה, אם כי קיים כאן גם קשר עקיף לנידון.

ידועים מאמרי חז"ל: "אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו" ו"איני מבקש אלא לפי כוחן".

שני מאמרים אלה הובנו על ידי לפני שזכיתי להתקרב לחסידות חב"ד כמאמרים "מרגיעים" ו"מפנקים", וכך הם נראים בדרך כלל. כלומר: אין לדאוג בגלל עול המצוות המוטל על יהודי, שכן הקב"ה מתחשב בנסיבות, כך שאם יש קושי בקיום מצווה כלשהי - "לא נורא" שהרי "אין הקב"ה בא בטרוניא" וכו'.

כאשר זכיתי ללמוד תורת חב"ד - התחוור לי שמאמרים אלה רחוקים מלהיות "מפנקים". התברר, אדרבה, כי שני המאמרים האמורים באים "להכביד" את העול ולא "להקל". משמעות שני המאמרים על פי מבט

החסידות היא: כיון שאין הקב"ה בא בטרונא ואינו מבקש אלא לפי כוחנו – הרי ברור במדה החלטית ביותר כי המצוות שאנו נדרשים (על-ידי הקב"ה) לקיים הן לפי כוחנו ובגדר האפשרות שלנו בלי שום פקפוק! לפי פרשנות זו – כל נסיון שלנו "להתפנק" ולהשתחרר מקיום מצוה כלשהי בגלל ה"קושי" שבדבר – אין לו שום בסיס, וה"קושי" אינו אלא מדומה.

כ"ק אדמו"ר זי"ע נוקט גישה פרשנית זו גם בתחום נידונו – בתחום החינוך.

מדובר בקביעה ש"יש לתת אמון בתלמיד". המשמעות המקובלת של משפט זה היא, בנוסח שונה: "סמוך על התלמיד". אין מקום לבדיקה ממשית או מעקב אחרי תלמיד, – אין לחשוש משיקולים מוטעים בכל צעדיו (או, לפחות, יש להעמיד פנים כאילו סומכים עליו).

אכן, פרשנות "מפנקת" ו"מרגיעה", פרשנות מקילה.

כ"ק אדמו"ר זי"ע משתמש באותה קביעה, ש"יש לתת אמון בתלמיד", במשמעות שונה.

אומר הרבי: אין להירתע מעמידה איתנה על הדרישות מן בני הנעורים. ההיסוסים המביאים להימנעות מדרישה עיקבית מן התלמיד באים מחוסר אימון בו: "מי יודע לאן תוביל עמידה תקיפה כלפיו? ! הדבר יביא להתרחקות ובריחה וירידה מצידו".

כלפי גישה סלחנית ומפנקת זו אומר הרבי: יש לתת אימון בתלמיד, שהוא יקבל ויקיים את הנדרש ממנו. אדרבה: דווקא בגלל האימון שנותנים בו, אין מקום לחשוש מאי-קבלה של הדרישות מצדו.

במלים אחרות: אם אתה מעריך את התלמיד ו"מחזיק ממנו", כביטוי הרגיל, עליך לדרוש ממנו את מיצוי מלוא אפשרויותיו, מבלי להירתע מכך שאולי "יקבל קשה" והדרישה תגרום לו, חלילה, ירידה.

יש לציין גם כי מבחינה פסיכולוגית יש קשר ברור בין "להעריך" (באמת ולא בהעמדת פנים) לבין "לאהוב", ולפי זה דווקא הדרישה המקסימלית היא ביטוי לאהבה.

מובן ופשוט שכן צריכים הדברים להיות מוצגים בפני התלמיד (כפה ובלב גם יחד): אני אוהב אותך ומעריך אותך לכן אני מרשה לעצמי לא לתת לך שום "הנחה", שכן בטוחני שתעמוד בכך.

הארה נוספת בכיוון האמור, במשנת כ"ק אדמו"ר זי"ע, מבוססת על ההנחה שבני נעורים חשים אם זה שממולם הוא אמיתי.

הרבי אומר (התועדויות, חלק י"ד, עמוד 136):

"כאשר הולכים בדרך של הקלות רואים התלמידים שנותנים להם לא חינוך אמיתי מצד עצמו, אבל כאשר לא נותנים שום קולות מרגישים התלמידים שנותנים להם ענין עקרוני, ענין אמיתי, וענין זה גופא מביא תנועה של קירוב מצד התלמידים".

יושם לב: הקירוב מצד התלמיד בא דוקא על ידי הליכה בלי ותרנות, כי כאשר מתפשרים – רואה לפניו התלמיד שזה ענין שנתון לגמישות...

מדברים אלה אנו יכולים להסיק תוכנה נוספת:

ההקלה וההתחשבות אמורה לשרד לתלמיד אהבה כלפיו, אך הוא, בחושיו המיוחדים, מרגיש כי אין זו אהבה אמיתית אלא רצון סמוי "לעבוד עליו".

מכאן לנקודה עיקרית יותר:

יש לאהוב את התלמיד באמת ומעומק הלב, אף לפני שהדבר בא לידי ביטוי חיצוני בהתייחסות אל התלמיד. גם כאן חש התלמיד אם ביטויי החיבה כלפיו הם אמיתיים ובאים מעומק הלב או שהם לצורך השגת המטרה שהמחנך שואף להשיג אצלו (ליצירת אהבה אמיתית יש להיעזר, כמובן בתכנים כמו בפרק ל"ב בתניא או פרק ל' שם, ועוד).

נקודה נוספת, הבנויה אף היא על כך שהתלמיד חש את האמת בהתייחסות אליו, שאולי לא נעים לציינה, היא – המחנך עצמו, בחייו הפרטיים, חייב לדרוש מעצמו כפיה עצמית שיש עמה ויתורים על שאיפות טבעיות בגלל העקרונות שעליהם הוא מחנך את התלמיד.

במלים הכי פשוטות: תלמיד חש תמיד אם אתה "שחקן" או אמיתי.

יש להעיר שהעקרון שבמשנת כ"ק אדמו"ר זי"ע בנושא החינוך קיים במשנתו גם בקשר לקירוב יהודים לתורה ומצוות, דבר שהוא עצמו ענין של חינוך, כלומר: הכיוון של חינוך בני נוער והכיוון של חינוך מבוגרים הוא אחד (כפי שידועה ההדגשה של קירוב הבריות לתורה ולא התורה לבריות). על שלילת כל פשרה וכל ויתור בקירוב יהודים לתורה, ניתן למצוא הרבה מאוד בשיחות

ואגרות הקודש של הרבי, ובכלל זה שלילה חריפה של "החששות שמא יפריזו על המדה באמירת האמת בלי פשרות" (לשון הרבי, אג"ק, חי"ח, עמוד תקי"ג).

גם כאן – אין הדבר פוגם במדה כלשהי באהבת ישראל אמיתית כלפי כל יהודי ויהודי, ואדרבה שוב: הכוונה היא, בראש ובראשונה, לאהבה אמיתית מעומק הלב ולא להצגה מלאכותית של חיבה חיצונית.

(אגב: ידוע שכל מפעל השליחות הנפלא מאז החל להתקיים הוא במסגרת "המרכז לעניני חינוך" כלומר – פעילות הקירוב היא סוג של חינוך).

לסיכום:

הכלל היסודי והבסיסי בחינוך, במשנת כ"ק אדמו"ר זי"ע היא – נאמנות לאמת האבסולוטית, תוך מתן אימון מלא ברצונו ויכולתו של התלמיד,

לכן –

אין מקום לויתורים ופשרות בדרישות מן התלמיד.

על המחנך לאהוב את התלמיד באמת ובעומק הלב.

שלמה המלך אומר (משלי, כ"ה, י"א): "תפוחי זהב במשכיות כסף – דבר דבור על אופניו".

ניתן לפרש: כידוע – הזהב רומז למדת הגבורה והכסף – למדת החסד והאהבה.

– כדי שהדבר יהיה "דבור" ומקובל חייב להיות תוכן של גבורה, עמידה על עקרונות ללא ויתור וללא "התחשבות", יחד עם גישה, "כיסוי", רצופה אהבה וחיבה, אמיתית כמובן.

(דברים שנאמרו בכינוס מחנכים)

חובת ומהות הציפיה למשיח (ו"הדרן" על הרמב"ם)

א

כתב הרמב"ם (הלכות מלכים, פרק י"א, הלכה א') "וכל מי שאינו מאמין בו, או שאינו מחכה לביאתו, לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר, אלא גם בתורה ובמשה רבינו, שהרי התורה העידה עליו וכו'".

על פי פסק הרמב"ם שבהלכות תשובה (פרק ג', הלכה ח') נכלל "המכחיש נבואתו של משה רבינו" בהגדרה של "אפיקורסים" שאין להם חלק בעולם הבא (שם, הלכה ו'). החידוש בדברי הרמב"ם כאן הוא שלא רק שיש להאמין בביאת המשיח (הרמב"ם עצמו קבע אמונה זו, בהקדמתו לפרק חלק, בי"ג "העיקרים" או "היסודות" - היסוד הי"ג) אלא גם "לחכות - כלומר: לצפות - לביאתו". ולא זו בלבד אלא שגם זה שאינו "מחכה" הוא כופר בתורה ובמשה רבינו (וממילא חלה עליו ההגדרה אפיקורסין) אגב: שם, בענין י"ג העיקרים, שבהקדמה לפרק חלק, הוא מפרט: "ומי שהסתפק בו וכו' כפר בתורה וכו'", ואינו מציין שגם אי הציפיה מהווה כפירה (אם כי לפני כן הוא מזכיר את הפסוק "אם יתמהמה - חכה לו", בחבוק).

המקור לדברי הרמב"ם על חובת הציפיה לישועה הוא בדברי חז"ל (שבת, ל"א, א'): "בשעה שמכניסין אותו לדין אומרים לו: ציפית לישועה?" (וברש"י שם: "על דברי הנביאים"), חז"ל עצמם לומדים זאת אולי, מדברי הנביא (הוזכרו לעיל בחבוק ב', ג'): "אם יתמהמה - חכה לו, כי בוא יבוא לא יאחר", ומפורש יותר בדברי נביא הנחמה (ישעיהו ס"ד, ג') "עין לא ראתה, אלוקים זולתך, יעשה למחכים לו" ובתרגום יונתן: "דאח עתיד למעבד לעמך צדיקיא דמן עלמא דמסברין לפורקנך".

ב

אלא שעדיין נשאלת השאלה: מה המקור לפסק הרמב"ם שלא רק "מי שאינו מאמין" כו' אלא גם "מי שאינו מחכה לביאתו הוא כופר בתורה ובמשה רבנו", וממילא חלה עליו ההגדרה של "אפיקורסין" שאין להם חלק לעולם הבא? התמיהה גדולה יותר – שהרי לא הזכיר הרמב"ם כלל הלכה שיש חיוב לחכות לביאתו. ומעיקרא דדינא נשאלת שאלה על דברי חז"ל עצמם (במסכת שבת) על השאלה בעת העמידה לדין על הציפיה לישועה – מה המקור לחומרה שבאי-ציפיה לישועה?

ונראה להסביר שה"מחכה לביאתו" הוא "גילוי דעת" של "המאמין בו": מי שנמצא במצב נחות או קשה מבחינה כל שהיא ויודע שבשלב מסוים יחול שינוי לטובה, וכל-שכן שינוי מהפכני לטוב, הרי כל משאת נפשו היא והוא מצפה ומיחל להגיע לאותו מצב מזהיר ככל המוקדם (על דרך האמור בתניא קדישא, פרק מ"ד: "כאדם המתאוה לחיי נפשו, וכשהוא חלש ומעונה מתאוה ותאה שתשוב נפשו אליו וכו'". או כביאור ב"מצודת דוד" על הפסוק "בארץ ציה ועייף בלי מים" (תהילים פ"ג, ב'): "כמו ההולך בארץ ציה ועייף, מקום שאין שם מים, כי אז מאוד יתאוה להם").

לפי זה מובן שמי שמאמין בנבואות של יעודי ימות המשיח – הרי באופן טבעי תוקפת אותו ציפיה וערגה לכך, כדי שישתחרר מן המצב הקשה שאנו שרויים בו בגלות. ביאור הדברים הוא אם כן: מי שאינו מאמין בו – באופן ברור – או שאי-האמונה אינה גלויה וברורה כל-כך אלא שאינו מחכה לביאתו, והדבר מהווה גילוי דעת והוכחה שאינו מאמין בו – הרי הוא כופר וכו'.

ג

האמור מביא אותנו בהכרח לפסק הרמב"ם (הלכות מלכים, פרק י"ב, הלכה ד'): "לא נתאוו החכמים והנביאים לימות המשיח וכו' אלא כדי שיהיו פנויין בתורה ובחכמה ולא יהיה להם נוגש ומוטל וכו'" – ובהמשך לדברי הרמב"ם (הלכות מלכים, פרק י"א, הלכה א') בהגדרה הראשונית של אותה תקופה מזהירה: "וחזורין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם, מקריבין קרבנות ועושין שמיטין ויובלות ככל מצוותה האמורה בתורה".

הרי כל דברי הרמב"ם במשנה תורה הם "הלכות הלכות", על כרחנו בא תיאור הזוהר שבימות המשיח וכן הקביעה ש"לא נתאוו וכו' אלא וכו'" – כדי להורות לנו את מהות הציפיה והתאוה לימות המשיח, שציפיתנו אנו

ותאוותנו אנו לא תהיה לשפע הגשמי כי אם לזוהר הרוחני ולאפשרות קיום כל מצוות התורה שאין באפשרויותינו לקיימן בזמננו.

הדבר הכרחי, כאמור, לאור מה שהובא לעיל: הרי הציפיה וההשתוקקות לימות המשיח כרוכה, ומהווה המשך טבעי, כאמור לעיל, על בסיס האמונה בדברי הנביאים על הזוהר והאושר של אותה תקופה. נמצא שמי שנמצא מצב גשמי משיביע רצון, לא יצפה בהכרח לאותה תקופה, מן הבחינה הגשמית (אף כי "מי שיש לו מנה רוצה מאתיים", אין רצון זה בעוצמה של ציפיה והשתוקקות ומשאת נפש, כמוכן ופשוט). אדרבה: יהודי חייב להיות שמח בחלקו. על כרחנו אין סיבה אמיתית ותמידית וכוללת לציפיה לימות המשיח אלא מבחינה רוחנית, לשם קיום המצוות שאין אנו מסוגלים לקיימן עתה.

ד

כל ציפיה ותאוה מתבטאת, כמוכן, בתפלה ותחנונים בבקשה אל הקב"ה, ובענינו: הבקשה שיזרו ויחיש את הגאולה. הציפיה והתפלה – והבקשה כרוכות זו בזו, שהרי כל ענין התפלה הוא "בקשת צרכים", כידוע, ומי שחש בצורך לימות המשיח – מתפלל על כך.

כך כותב כ"ק אדמו"ר זי"ע ("אגרות מלך", חלק ב', עמוד רס"ד – תרגום חפשי): "... ונחזק עוד יותר את התשוקה אל "לישועתך קיווינו כל היום", כשכל יום, במשך כל היום ובכל רגע מן היום, מקווים ומתפללים ללא הרף שתבוא הישועה על ידי דוד מלכא משיחא".

אנו נוכחים, אכן, לדעת כי הדברים אמורים לא רק בתפלת העמידה (כפי שצויין במראי מקומות שבשולי המכתב האמור) אלא לגבי אמירת תורת הקרבנות בכל יום, וכדלהלן:

לכאורה, אמירת הקרבנות כל יום, וכן תפלות המוספים בשבת ובמועדים, מבוססת על דרשות חז"ל הידועות על "ונשלמה פרים שפתינו" ו"זאת תורת העולה" וכיו"ב (ומיותר לפרט). כך נאמר אמנם בתפלה שלאחרי אמירת פרשת התמיד והקטורת.

ברם, בתפלה שלפני אמירת הקרבנות אומרים: "יהי רצון... ושיבנה בית המקדש במהרה בימינו, ונקריב לפניך... כמו שכתבת עלינו בתורתך" וכו'. וכן גם בתפילות המוספים אנו מקדימים תפלה ובקשה לבנין המקדש. כלומר: כל ענין תפילת המוסף – בש"ק, ר"ח ומועדים הוא – לשמש ככלי לתפלה ובקשה מן הקב"ה לחדש את עבודת הקרבנות בבית המקדש.

דבר זה שונה מן הענין של "ונשלמה פרים שפתינו" שענינו "כאילו הקרבנו" ואילו לפי האמור אנו מבקשים שנוכל להקריב בפועל.

לאור האמור שציפיה מתבטאת בתפלה – הרי שכל אמירת הקרבנות וכו' וכל תפילות המוספים – הם קיום חובת הציפיה לישועה. יצויין שהרמב"ם ב"משנה תורה" אינו מזכיר כלל את הענין של "העוסק בתורת" וכו'.

כך גם 6 הברכות מתוך י"ט הברכות של תפילת העמידה (ראה בעניינו, תקע בשופר, השיבה שופטינו, ולירושלים עירך, את צמח דוד, ותחזינה עינינו) מהוות קיום חובת הציפיה לישועה.

אגב: בקובץ "בית אהרן וישראל", גליון סיון-תמוז ש.ז., עמוד צ"ג, מובא מספר "המנהיג", לאחד מרבותינו הראשונים, לגבי אמירת ה"קדיש": "שהיו מדברים בלשון ארמית, שהיו מבינים יותר מלשון הקודש. ובקדיש שיש בו הזכרת קץ הימין וצריכין כל ישראל לעשות אותו בכוונה, על כן תיקנוהו כך".

כלומר: למרות העובדה שלא הבינו לשון הקודש לא תרגמו לארמית שום תפלה מן התפלות מלבד הקדיש כיוון שדרושה כוונה מיוחדת בהזכרת "קץ הימין".

ה

לאור האמור מובן עוד יותר מדוע הציפיה מזרזת את הגאולה, שהרי כלל גדול הוא שאין תפלה שבה ריקם, וכביטוי "כי אתה שומע תפלת כל פה", ומיותר לציין את המקורות לכך.

ניתן להצביע, למשל, על דבריו של אדמו"ר הזקן ב"אגרת התשובה" (פרק י"א): "תיכף שמבקשים סלח לנו כו'" (אם כי שם יש גם צירוף של תשובה לתפלה וראה "נר למשיחי" על אתר). יצויין גם ב"קונטרס אחרון" ד"ה להבין מ"ש בפע"ח [תניא קדישא, דף קנ"ה]: "התפלה היא המשכת אור א"ס ב"ה לבי"ע דווקא לא בדרך התלבשות בלבד, רק האור ממש לשנות הנבראים מכמות שהם שיתרפא החולה וירד הגשם משמים לארץ ויולידה ויצמיחה".

ראה גם "כתר שם טוב", סימן כ': "וגם יאמין... מה ששואל מיד נענה".

מובן מכך שכל תפלה ובקשה לגאולה ולביאת המשיח מזרזת את קירוב הגאולה (ובלשון מליצית נאמר שכל תפלה מביאה להתקדמות צעד נוסף של המלך המשיח בדרך לגאולה). זה אם כן, פשר הקביעה של כ"ק אדמו"ר זי"ע שהציפיה עצמה מקרבת את הגאולה, שכן הציפיה מתבטאת בתפלה, וכל תפלה מתקבלת.

ובהקשר האמור ניתן להצביע על אחד המקורות שכ"ק אדמו"ר זי"ע ציין כ"מראה מקום" בהערה למלים שבמכתבו הכללי (שהועתק לעיל מ"אגרות מלך"): "מקווים ומתפללים ללא הרף לבוא הישועה על ידי דוד מלכא משיחא" (מדרש תהלים, הובא ומתבאר ב"אור התורה"):

על הפסוק "אלוקים אל דמי לך" (תהילים פ"ג) מביא הצמח צדק את המדרש: "הצדיקים אומרים להקב"ה מה לעשות, אומרים לו: קום, והוא קם. אומרים לו אל תישן, והוא מתעורר... אומרים לו, אל דמי והוא שומע וכו'". וממשיך הצמח צדק: והענין עפמ"ש באו"ת מהמגיד נ"ע ע"פ וכל בניך לימודי ה' שהוא ע"ד תפלתו של חוני המעגל שהיתה משנית כביכול רצון הבורא וכו', כבן המתבטא לפני אביו וכו', ויש לפרש עוד ע"ד ענין יהי רצון וכו' שיהיה המשכת רצון אחר כמתחילה.

ו

סיכום הדברים דלעיל:

- א. קיימת חובה עצומה של ציפיה לישועה על ידי משיח.
  - ב. הציפיה היא לזוהר ולטוב מבחינת קיום המצוות וכו'.
  - ג. הציפיה מתבטאת בתפלה מתמדת ובתחנונים לפני הקב"ה לזרוז הגאולה.
  - ד. הציפיה עצמה מקרבת את הגאולה – וזאת כיון שהיא כרוכה כאמור, בתפלה, והקב"ה שומע תפלה.
- לפי זה נוכל לומר שאמירת הקרבנות, הן בכל יום והן בתפלות המוספים נועדה, פשוט, לעורר געגועים וציפיה שתחזור האפשרות להקרבתם בבנין בית המקדש השלישי.
- אפשר גם לומר שגם כל ענין הזכרת יציאת מצרים, שהיא לרוב הדעות חובה מן התורה – באה למטרה האמורה.
- בהקדים דבריו הידועים של הסמ"ק – בהקשר לשאלה היכן מצינו בתורה מצווה של ציפיה לישועה – על המצוה הראשונה "אנכי ה' אלוהיך" וגו'.
- "בזה תלוי, שכשם שיש לנו להאמין שהוציאנו ממצרים וכו' כשם שאני רוצה שתאמינו בי שאני הוצאתי אתכם כך אני רוצה שתאמינו בי שאני ה' אלוהיכם ואני עתיד לקבץ אתכם ולהושיעכם". על יסוד זה ניתן להבין את

המשמעות האמיתית של זכירת יציאת מצרים שהתחייבנו בה בכל יום. כי הרי מה ענינה של זכירת גאולה זו, שהקב"ה מזכיר לנו אותה בתורה יותר מחמשים פעמים? אם כדי שנכיר בטובה ובחסד שעשה עמנו – הרי לא עדיף דבר זה מכל החסדים החל מ"שהחזרת בי נשמת"י וכו' וכו'.

על כרחנו באה זכירה זו כדי לעוררנו לציפיה לישועה, שהרי לא יתכן שהקב"ה הוציאנו מגלות אחת כדי להביא אותנו לגלות אחרת.

אולי זו המשמעות של המושג המפורסם "נוזכרים – ונעשים".

נמצא שחובת הציפיה לישועה היא חובה מן התורה, ואחת מן המצוות הראשונות.

תצויין בהקשר זה דרשת חז"ל (ראש השנה, ל', א'): "מנלן דעבדינן זכר למקדש, שנאמר: ציון דורש אין לה מכלל דבעי דרישה".

גם לפירוש רש"י, פשוטו של מקרא, על הפסוק "שמע ישראל" וגו' שנצטוונו לקרוא לפחות פעמיים ביום – חלה עלינו החובה האמורה. רש"י מפרש (דברים ו', ד') "ה' שהוא אלוקינו עתה ולא אלוקי האומות, הוא עתיד להיות ה' אחד, שנאמר: כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה', ונאמר: ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד".

הרי לנו שוב חובה מן התורה להביא עצמנו יום יום לציפיה לישועה על ידי הזכרת הטוב והזוהר שבימות המשיח, וממילא – געגועים ותפלה לזרוז הגאולה.

ז

כל האמור מביאנו לידי כך שככל שניזכר במצוות שהאפשרות לקיימן תלויה בביאת משיח ונלמד אותן – ובמיוחד מצוות התלויות בבית המקדש ובקרבנות – תתעורר אצלנו ה"תאווה" לימות המשיח כדי שנוכל לקיים את כל תרי"ג המצוות ולא רק את חלקן בלבד.

בענין זה יש להצביע על דברי הנביא (יחזקאל מ"ג, י', הפטרת פ' תצווה): "אתה בן אדם הגד את בני ישראל את הבית ויכלמו מעוונותיהם" וכו'. המפרשים מסבירים כי כוונת הנבואה היא שכאשר בני ישראל ילמדו את בית המקדש ואת פרטיו יזכרו בעוונותיהם שגרמו לחורבנו והדבר יביא אותם לבושה ולחרטה וממילא לבקשה שיבנה בית המקדש במהרה.

הרי לנו שלימוד המצוות שיקויימו לעתיד לבוא מעורר את הציפיה והתפלה לטוב הרוחני שבגאולה, וזה יזרז את הגאולה.

לפי כל האמור יובן היטב התוכן הכללי של שיחת הקודש מסעי - בין המצרים (ליקוטי שיחות, חלק ח"י, עמודים 411-420), שיש בו חידוש נפלא ביותר, והוא שהעוסק בהלכות בנין בית המקדש - הרי לא רק שיש בזה זכר למקדש (בעבר) וגם לא לימוד הלכה למעשה (בעתיד) אלא שיש בזה גם (בהווה) קיום מצוות בנין בית המקדש בפועל ולמעשה!

הדברים מוסברים שם, כמובן, באופן נפלא, כדרכו בקודש של רבנו, אבל עם כל זאת לא מובן, לכאורה: איך לימוד במחשבה ובדיבור נחשב כמעשה בפועל?

ברם, לאור כל האמור מובן הדבר באר היטב: הרי כל לימוד כגון דא מעורר את הציפיה והתפלה וה"תאוה" לימות המשיח, ודבר זה עצמו מקרב את הגאולה, וממילא את בנין בית המקדש השלישי, כך שבכל לימוד כזה הוא מקרב יותר את בנין בית המקדש, ובכך הוא מקיים את מצוות בנין בית המקדש בפועל!

[נוסף לכך שלימוד התורה לכשעצמו יש בו, לפעמים, מעלה של תפלה ובקשה למילוי אותה "תאוה" של התגלות אלוקית, ששיאה, כמובן, בימות המשיח. ראה, למשל, תניא קדישא, סוף פרק ט"ז: "קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראהו באמת, ואין אמת אלא תורה, דהיינו שקורא להקב"ה ע"י התורה דווקא".]

כן - עיין במאמרי חסידות על מאמר הזוה"ק על כך שרשב"י ביטל עצירת גשמים על-ידי אמירת דברי תורה.

כן - ניתן אולי לקשר את הדבר למובא בספרים שלימוד התורה בענין אותו הדבר שזוקקים לו, הרי הוא דוגמת דרך ה"תוכחה" של תלמיד לרבו (רמב"ם, הלכות תלמוד תורה): "לימדתנו רבנו כך וכך...".]

ח

על פי כל האמור ניתן למצוא טעם לעצם חיבור ספר "משנה תורה לרמב"ם", הכולל גם את כל ההלכות שלעתיד לבוא, שלא כמו הטור והשולחן-ערוך. השאלה נשאלת לכאורה: ישנה כמובן, בראש ובראשונה, חובת לימוד הלכות הצריכות למעשה, שהן קודמות לכל, כמבואר בהלכות תלמוד תורה. מאידך, יש ענין של "יגדיל תורה ויאדיר" - חובת לימוד כל

התורה כולה, בלי קשר לפסק ההלכה, כגון לימוד משנה וסוגיא בגמרא כולל הדעות שאין הלכה כמותן, ואלו ואלו דברי אלוקים חיים. לאור זה לא מובן איזה ענין יש בלימוד הלכות פסוקות שאינן למעשה, ובמה הן שונות מלימוד הלכות או סוגיות שאינן לפי ההלכה הפסוקה.

אלא שבלמוד הלכות אלה, שאינן למעשה ברגע זה אך יהיו תקפות למעשה בימות המשיח, מתעוררים הגעגועים והציפיה וה"תאוה" לקיומן, ויחד עם זה התפלה לזירוז הגאולה, וממילא – מתקרבת על ידי כך יותר ביאת המשיח, ויתכן לומר, אולי, שזאת כוונת הרמב"ם בחיבורו זה.

ואולי זו גם אחת מכוונות כ"ק אדמו"ר זי"ע, אשר מי כמוהו חיפש ומצא כל דרך לזירוז ביאת המשיח, בתקנת לימוד הרמב"ם בכל יום ? !

ט

קיים, כידוע הענין של "הדרן" – ענין "נעוץ סופן בתחילתן" – וניתן לומר כך גם על ספר "משנה תורה" לרמב"ם, הזוהר הרוחני של ימות המשיח, שסיומו הוא חידוש האפשרות של קיום כל תרי"ג המצוות.

הפסוק הפותח את הספר, לפני מנין המצוות, הוא: "אז לא אבוש בהביטי אל כל מצוותיך". המושג "אז" רומז, בדרך כלל, לימות המשיח (כמו: "אז ישיר" – מכאן לתחה"מ מן התורה – "אז אהפוך אל עמים", "אז ירננו כל עצי יער", "אז ימלא שחוק פינור", ועוד, ועוד).

מובן שעתה, בלמדנו את תרי"ג המצוות, אנו מתמלאים בושה (כדברי הנביא: "ויכלמו", כדלעיל) וציפיה לגאולה שאז נזכה לקיים "כמצוות רצונך" את כל המצוות כולן, וממילא – אז – לא אבוש בהביטי (בלימודי) את כל מצוותיך. פסוק זה עצמו מבטא ציפיה ו"תאוה" לימות המשיח וקיום כל המצוות.

* * *

להארת אור צח, בהיר בשחקים, על הפרטים הנידונים כאן – ראוי ללמוד בעיון: "לקוטי שיחות", חלק ח"י, שיחת מסעי בין המצרים, "לקוטי שיחות", חלק כ"ז, הדרן על הרמב"ם, "לקוטי שיחות", חלק ל', שיחת פ' וישב (א), "לקוטי שיחות", חלק ל"ב, שיחת ערב פסח.

* * *

בהקשר לאמור לעיל יש להצביע על קטע מהספר הקדוש "קדושת לוי" להרה"ק מוהרלו"י מברדיטשוב נ"ע, פרשת עקב, ד"ה כל המצוה, וזלה"ק:

כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות למען תחיון ורביתם וירשתם את הארץ. אפילו אם האדם אינו יכול לקיים כל המצות דהיינו מצות התלויים בארץ ומצפה לקיים המצות, ועי"ז שמצפה זוכה לקיים, וזהו הרמז: כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות, כלומר: תצפה לעשות המצות התלויים בארץ. . ולשון תשמרון מלשון "ואביו שמר את הדבר" לשון מצפה, ועל ידי זה ובאתם וירשתם את הארץ תזכו לבוא לארץ לקיים המצות. עכלה"ק.

כליל תפארת (לדמותו של סבא זצ"ל)

מדת ה"תפארת", כפי המוסבר בתורת החסידות, מהווה מיזוג של שתי הקצוות – חסד וגבורה (ראה, למשל, תניא קדישא, דף קי"ז, עמוד ב.). לאמור: יש כאלה שמדת ה"חסד" היא הדומיננטית בנפשם ויש שמדת ה"גבורה" היא הדומיננטית בנפשם ו"כל איש ישראל צריך להיות כלול משתי בחינות אלה" (תניא קדישא, דף קי"ט, עמוד א.).

"התכללות" זו, של מדות מנוגדות, יכולה להיות רק על ידי הפעלת גילוי אור עליון, נעלה יותר מכל אחת משתי המדות, וכך נוצרת מדת ה"תפארת" (עיין היטב במקורות שצויינו לעיל, ועוד רבים בתורת החסידות).

מכאן אנו למדים שכל מיזוג של שתי תכונות מנוגדות מוכיח את קיומו של "אור עליון", היוצר את מדת ה"תפארת".

דמותו של סבא זצ"ל היתה כל כולה מסכת עשירה של התמזגויות של מדות מנוגדות וסותרות לכאורה, כליל תפארת.

מין הגרי"צ דושינסקי זצ"ל בהספדו המר והכואב רווי היגון לפני מיטתו של סבא זצ"ל אמר, בין השאר, כי ישנם תלמידי חכמים וישנם גומלי חסדים, אך סבי זצ"ל היה גם גדול בתורה וגם גדול בגמילות חסדים. הוא המשך ואמר: "רבי משה היה איש אשכולות, שכלל בתוכו את הכל".

אכן, מקובלת חלוקה ברורה וחדה בין גדולי תורה לבין עוסקים בצרכי ציבור, גם אם אלה האחרונים הם בני תורה ויראי שמים. חלוקה זו מקורה כבר בהגדרות חז"ל "מארי תורה" ו"מארי דעובדין טבין", ובנויה, לכאורה, על ההגיון הפשוט כי כל אחד מתחומים אלה דורש התמסרות מוחלטת ללא שייר. ברם, מי שזכה ל"אור עליון" אינו משועבד להגדרות של הטבע

האנושי. גילוי האור האלוקי, העל-טבעי, מאפשר את העיסוק המלא בשני התחומים יחד.

לא יאומן כי יסופר כי הסבא זצ"ל, שעמד בראש היהדות החרדית בא"י קרוב לשלושים שנה, שנים של סערות מטלטלות עולם ותהפוכות משנות מציאויות, שנים רוויות קרבות עזים בעם ישראל, היה יחד עם זה בכל רגע פנוי עוסק בתורה בעמקות, מחדש חידושים נפלאים בהלכה ובאגדה, מרביץ תורה לרבים, בשיעורי הלכה ואגדה.

זכיתי להיות קרוב וצמוד אליו עד היותי בן עשר שנים. אמנם לא זכיתי להשתתף, עם אחי הגדול הגאון רבי יעקב ישעיה זצ"ל ושאר הנכדים הבוגרים של סבא, בשיעורים ב"מנחת חינוך", למשל, אך זכיתי גם זכיתי שהקדיש לי ולאחי הצעיר שליט"א, זמן וסבלנות לבחון את לימודנו בת"ת מידי שבוע בשבוע. זכיתי שלימד אותי מדרש רבה בהזדמנויות שונות, זכיתי שטרח לאלפני בינה בנושאים שונים, בתורה ובהשקפה, אם ביוזמה שלו ואם בתשובות לשאלותי הילדותיות.

עד גיל 25 שנה עסק בתורה יומם ולילה, רוב שעות היממה, בהדרכת רבותיו הגדולים זצ"ל, וכל ימיו הצטער על כך שנאלץ, על פי פקודת רבותיו הגדולים זצ"ל, להיכנס על כרחו ולקחת חלק בחיים הציבוריים, כיון שראו רק בו מי שניחן בחכמה הראויה, ויראתו שקדמה לחכמתו, ומסוגל להיות המגן, המושיע ומציל של היהדות החרדית באה"ק. (ראה על כל זה ב"על חומותיך ירושלים"). גם בעסקנותו הציבורית לא משה ידו מיד רבותיו והיה נאמן להם ללא סייג.

אגב: כידוע לכל היה סבא זצ"ל נואם בחסד עליון, ובעל כושר ריטורי בלתי רגיל. המונים נהרו לשמוע את נאומיו, שהיו עשירים בתוכן מבריק וגאוני יחד עם הסברה מרקת. כל מאזיניו היו מרותקים למוצא פיו ויצאו חדורי התלהבות דקדושה... בשעתו היו נקראים הנאומים בחוגים שלנו בשם "דרשות", כהמשך טבעי לדרשות גדולי דור ודור. בילדותי הייתי בטוח בתמימותי כי ה"מדרש" נקרא בשם זה, שכן ממנו הכין הסבא את "דרשותיו", כיון שלפי כל אירוע היה לומר מדרש...

*

אינני יודע אם המתואר להלן נכנס בתחום ה"מיזוג", ה"תפארת".
כוונתי לכך שיחד עם העובדה, שעסק ב"משרה מלאה" בעבודה ציבורית, יחד עם זה שבתוקף תפקידו עברו תחת ידו סכומים גדולים – התנהלו חייו

וחיי משפחתו בפשטות ובצניעות בלתי מצויה. נכונה יותר, אולי, ההגדרה הלא נחמדה: דלות.

אם על המיזוג של למדנות ועסקנות ציבורית מלאה אמרנו: "לא יאומן כי יסופר", הרי על האמור עתה ניתן לומר זאת בוודאות מוחלטת. המזון, הלבוש והריהוט אצל סבא זצ"ל ואצל הסבתא הצדקנית - "באבע רבקה" ע"ה, היו למטה מן הממצוע גם בתנאי החיים של אז. אינני רוצה לפרט יותר, אך אסתפק בציון עובדה אחת.

סיפר אחי הגאון רבי יעקב ישעיה זצ"ל כי בשנת תרצ"ה בקרו באה"ק ארבעת האחים הקדושים לבית ויזניץ, זכר צדיקים וקדושים לברכה. ערב אחד הבחין אחי זצ"ל, שהיה ילד בן שש שנים והיה בבית הסבא זצ"ל, כי ארבעת האחים הקדושים מתקרבים לבית סבא זצ"ל לשם ביקור, הוא הודיע על כך לסבא ולסבתא ומיד נשלח בבהילות לבית שכנים כדי לשאול... כסאות להשיב עליהם את האורחים! כיבוד לא הוגש כי לא היה מה להגיש!

*

לתחום ה"תפארת" שייך ודאי המיזוג בין שכל ורגש, בין מוח ללב. סבא זצ"ל היה ידוע ומפורסם בחכמתו ובפקחתו ובכשרונותיו העצומים, אך לא לכל ידוע על הרגשנות העצומה שלו.

ראיתי אותו מברבר ומפזז בכל שמחת תורה, בהתלהבות נעורים שמח ושימח. בבית מדרשו של מרן הגרי"נ דושינסקי זצ"ל שימש בכל ליל שמחת תורה כ"מנחה" (בשפה של היום), משמיע פיוטים, מנצח על הניגונים, פותח בניגונים וכו' (ביום שמחת תורה היה עושה זאת אבי מורי זצ"ל, כיוון שהוא זצ"ל התפלל אז בבית כנסת אחר) תופעה זו נמשכה עד שנתו האחרונה, כך גם בשמחת בית השואבה ודומיהן היה רוקד בהתלהבות נעורים.

חרוטה בזכרוני העובדה הבאה:

בשנת תש"ה (בערך) ייסדו דודי הרב ר' עמרם, בנו הבכור של סבא זצ"ל, והרב מנחם פרוש את ארגון "נאמני אגודת ישראל". בין מפעלי ארגון זה היה "קרן הפרסים", לבחינות בגפ"ת לתלמידי התת"ים בירושלים (אגב: הכוון בשנה הראשונה לקיום הקרן היה הגר"ש ווינר זצ"ל, ששימש אז מו"צ בירושלים, וגם אני נבחנתי אצלו 25 דף גמרא).

חלוקת הפרסים היתה ביום י"ט אדר (יום ההילולא של מרן הגרי"ח זוננפלד זצ"ל).

היה זה פחות משלושה חדשים - לפני פטירת סבא זצ"ל. סבא היה, כמובן, הנואם המרכזי (ואולי היחידי?) באותו אירוע. הוא דיבר על כך שמיליון ילדים הי"ד נרצחו בשואה, ומעתה על ילדי התת"ים בארץ למלא את חסרונם בלימוד התורה וקיום המצוות. תוך כדי נאוומו פרץ סבא זצ"ל בבכי חסר מעצורים, ודומה שכל הילדים בכו איתו. היה זה מחזה בלתי רגיל, ולא לחנם השאיר את רישומו על הנוכחים לעולם.

*

יצויין עוד פן נוסף באישיות ה"תפארת" של סבא זצ"ל, ובקצרה. ה"מתונים" בין שומרי המצוות, המזרחיסטים, והקרובים אליהם, שלחו לעבר סבא זצ"ל חצים מורעלים ומיררו את חייו על "קיצוניותו" ו"קנאותו" וכו', בהתנגדותו לציונים וכו'.

מצד שני, אנשי "נטורי קרתא" התקיפו אותו, ומיררו את חייו, על "מתינותו", "ותרנותו" ו"התחברותו" לציונים.

תופעות אלה מוכיחות יותר מכל, בלי צורך להכביר במלים, על הדרך הממוצעת האמיתית, שדגל בה סבא זצ"ל בחייו הציבוריים, ה"תפארת".

כאשר דובר על המדינה היהודית העתידה לקום, שגדולי ישראל התנגדו לה לא שכח לרמזו, ויותר מרמז, כי אם תקום המדינה, למרות התנגדותנו, נשתף אתה פעולה תוך כדי עמידה על דרישותנו לקיום חיי תורה ומצוות.

במלים פשוטות - בתרגום עמדתו לפני הקמת המדינה לעמדה הדרושה אחרי הקמתה: היהדות החרדית מכירה במדינת ישראל הכרה "דה פקטו" לא "דה יורה" (כהגדרתו של כ"ק אדמו"ר זי"ע מליובאוויטש).

אספר, אגב, כי בשכונת סנהדריה גר בזמנו הרה"ח רבי יוסף בעריש פודריגל זצ"ל, משרידי חסידי אלכסנדר שלפני השואה, שהיה יהודי יקר (בעל מאפיית המצות שליך סנהדריה), הוא היה אומר בהתייחסותו לטיעון שאין להכיר בשלטון הציוני: יש לי, ל"ע, שבר בגוף ואני מנסה לא להכיר בו, אך אינני מצליח...

*

אסיים - באשר לאישיות ה"תפארת" של סבא זצ"ל.

כידוע, אמר סבא זצ"ל ברגעיו האחרונים לפני פטירתו להגר"מ קרליץ זצ"ל שבחיי הפרטיים חטא אבל בחייו הציבוריים לא חטא כי כל מה שעשה היה מתוך אהבת תורה ויראת שמים.

אומרים שהרה"ק מסאטמר זצ"ל אמר, כאשר שמע זאת, כי ההיפך הוא הנכון: בחייו הפרטיים לא חטא כי היה צדיק גמור אך בעניינים הציבוריים טעה (זאת, בהתאם לדעתו של הרה"ק מסאטמר על דרכה של אגו"י).

האמת היא שכל אחד מהם צדק במחצית דבריו. סבא זצ"ל היה צדיק הן בחייו הפרטיים והן בחייו הציבוריים. כליל תפארת!

אבא מארי הכ"מ

מרגלא בפומיה דאבא הכ"מ בשם אביו, זקננו הר"מ ז"ל: על מאמר חז"ל "כל הרודף אחר כבוד – הכבוד בורח ממנו, וכל הבורח מן הכבוד – הכבוד רודף אחריו" מקשים העולם: והרי בין אם הכבוד בורח מן האדם ובין אם האדם בורח מן הכבוד – אין זה משיג את זה, ואם כן מה ההבדל ביניהם? והתשובה היא: לאחר מיתה, שאז נעצר האדם ממרוצתו, הרי אם רודף אחר הכבוד היה – לא הצליח להשיג את הכבוד שברח ממנו, אך אם בורח היה מן הכבוד – משיגו אז הכבוד הרודף אחריו...

אבא היה מסיים: נתקיימה בו באבי (הר"מ ז"ל) אימתו, והכבוד השיגו לאחר פטירתו...

אף באבינו מורנו, רב"י הכ"מ, התקיימה אימרה זו. צניעותו הרבה בימי חייו גרמה לכך שלא קיבל מקומו הראוי, אך לאחר פטירתו גמלו לו בני ירושלים בהשתתפות עמוקה באבל פטירתו, שהתבטאה הן בהלוויתו ההמונית (למרות שלא קדם לה כל פרסום) והן בביטויי התנחומין בע"פ ובכתב שהגיעו אלינו במדה בלתי רגילה כלל.

*

לכשנרצה לתאר את דמותו של אבא הכ"מ נוכל לומר שהיה תלמיד נאמן לאביו וממשיך בדרכו הסלולה, הן בעניני הפרט והן בעניני הצבור. ידוע הפירוש "מעשי אבות – סימן לבנים", שמעשי האבות מהווים סימן וציון-דרך לבנים, למען ילכו אחריהם בדרכם הסלולה. ואכן, אבא הכ"מ ששימש את אביו בנאמנות – ראה תמיד לנגד עיניו את דמותו, והשתדל ללכת בדרכו. בכלל אפשר לומר, ע"ד מאמר רז"ל "מה שאירע ליעקב – אירע ליוסף", שהרבה ממאורעות החיים של זקננו הר"מ זצ"ל, על תלאותיהם וסערותיהם, חזרו כבגלגול נוסף אצל בנו אבא הכ"מ.

אבא נולד להוריו בתקופה מזהירה בחייהם. זקנו רבי משה היה עדיין בתקופת ה"קעסט", סמוך על שלחן זקנו הגאון החסיד רבי ישעיה אורנשטיין זצ"ל, ועוסק בתורה בשקידה ובהתעמקות, בהדרכת זקנו ובהדרכת אביו (זקנו רבי יצחק שלמה זצ"ל) וחותנו (זקנו רבי יעקב אורנשטיין זצ"ל), בצלם של חכמי ירושלים בישיבת "אהל משה", שהיתה מרכז תורה גדול במעלה. כפי שמציין זקנו (ב"על חומותיך ירושלים") היתה זו התקופה המאושרת בחייו, שבה היתה אך ורק תורת ה' חפצו ובה יהגה יומם ולילה. באוירה מאושרת ורבת תוכן זו בילה אבא הכ"מ את שנות ילדותו המוקדמות, כשהוא סופג לקרבו קדושה וטהרה שירושלים נתברכה בהן במדה גדושה.

מאוחר יותר החל זקנו לעבור – עפ"י דרישת מוריו וגדולי ירושלים (כפי שהוא מתאר בספרו הנ"ל) – לעסקנות ציבורית, כשגם במהלכה אינו מזניח לא את לימוד התורה בשקידה ולא את שימושה הגדול מלימודה. כך נמשכו הדברים עד שפרצה מלחמת העולם האיומה של שנת תרע"ד. כל אותן שנים התחנך אבא הכ"מ אצל טובי המלמדים שבין החומות, כשאביו ז"ל משקיע בילדיו את מיטב כשרונותיו הפדגוגיים ע"מ לגדלם ולחנכם לתורה תמימה ולמעשים טובים. בתקופת מלחמת העולם של אז, על המחסור והרעב ששרר בירושלים, היה אבא בגיל לימוד גמרא ותוספות, ומחוסר אמצעים לשלם שכר לימוד לימד אז זקנו בעצמו את ילדיו. אז היה אבא הכ"מ גם עד ראייה לפעולות העזרה והסיוע לזולת שקיימו הוריו, הסבא והסבתא ז"ל, במסירות נפש, והדברים הטביעו רישומם עליו (ראה על תקופה זו ב"על חומותיך ירושלים". כן מופיעים מקצת פרטים ברשימות כת"י של אבא הכ"מ על אביו ז"ל).

*

שנות בחרותו ואברכותו של אבא הכ"מ עברו עליו בלימוד בהתמדה ובהתמקה. החלה בישיבת הבחורים "ישיבת ציון", שקיים הגאון רבי אברהם משה קצנבלוגן ז"ל, עם שיטת לימודים מיוחדת במינה, ולאחר מכן בישיבת "אהל משה". היו אלה שנותיו הטובות של אבא הכ"מ שבהן גדל והתעלה בתורה וביראה. הוא היה אז גם מבאי ביתם של הגרי"ח זוננפלד והגרי"י דיסקין זצ"ל, זקני רבני ירושלים, שאביו ז"ל היה אז יד ימינם בעסקנות הצבורית ובמלחמה הגדולה למען קדושת ירושלים.

באותה תקופה חלה את מחלת הריאות הרצינית שלו והיה נתון בסכנת חיים ממש, ורק בנס נחלץ ממנה. אז נוסף לו השם "ברוך", בעצת ווברכת הגרי"ח זוננפלד (שאמר: "גם ברוך יהיה") והגרמ"ל רובין (גם לזקנו נוסף בצעירותו השם "חיים", כשניצל ממחלה מסוכנת בברכת הגרמ"ל דיסקין זצ"ל, כפי שהדבר מסופר ברשימות

כת"י של אבא הכ"מ). (שמו יהודה היה ע"ש אביו של רבי עמרם, זקנו של זקננו, אשר בשמו סיפר הסבא רבי יצחק שלמה - בהספדו על אביו - שבמשפחתנו, שהיא נצר מגזע רבי יהודה החסיד, גורמת ההסתכלות בדברים האסורים נזק ממשי למאור הגופני של העינים!).

שנות התר"פ, היו שנות המלחמה הגדולה על קדושת ירושלים, כאשר קמו עליה מהרסים מבית ומחוץ וביקשו לערטל חלילה את ירושלים מקדושתה. היו אלה שנים סוערות של מהומה ומבוכה. במיוחד גדלה הסכנה כאשר גם רבים מבין שומרי התומ"צ נלכדו ברשת טשטוש התחומים ונתנו יד לשונאי התורה, אם מתוך שיקולים מוטעים ואם מתוך חישובים של טובת הנאה חומרית. רק בעלי עיני נשר מיטיבי ראות כהגרי"ח זוננפלד והגרי"י דיסקין ואתם חבר עוזריהם ונושאי כליהם, ובראשם זקננו רבי משה ז"ל, ראו את הסכנה ונלחמו בה במסירות-נפש.

קם אז לגיון צעירים בני-תורה אשר שימשו חיל חלוץ לגדולי-ירושלים לשמירת קדושת ירושלים ותפארתה. ביניהם תפס מקום נכבד אבא הכ"מ. אבא הצטיין באומץ-לבו (כל ימי חייו ציינה אותה במיוחד אי-רתיעה ועמידה ללא-חת למען היקר והקדוש לו, ומעולם לא נראה נבהל ונסוג מקשרי מערכה שבה עמד, בצורה זו או אחרת), ובכושר המיוחד שבו ניחן להטות שכמו ולסבול בלי רפיון וכלי אנהח.

שנות אברכותו של אבא הכ"מ שימשו לו, איפוא, למשימה כפולה: ידו האחת אוחת בשלח, בפקודת מוריו הגדולים, ושאר כחות נפשו נתונים להתעלות והתעמקות בתורה מתוך שקידה ובהצלחה, עד שלמרות צניעותו יצא שמו לתהלה בירושלים של אז כבן-תורה מופלג, חריף ובקי, אם כי בלי התבלטות (מרגלא בפומיה תמיד, בשם אביו, לגנות את עשיית התורה כעטרה להתגדל בה, ובבוז חרישי היה חוזר דברי רבותיו על כאלה שכאילו הולכים בשוק וקוראים בקולי קולות על למדנותם).

*

כוח הסבילות שבו ניחן נתן לו את האפשרות הבלתי מצויה לסבול רבות מבלי להשמיע הגה של כאב וצער. קשים ומרים היו שנות חייו ומעולם לא נשמעה ממנו שום טרונגיה, חלילה. והדברים התבטאו במיוחד באותן שנים כאשר הוכה מכה על מכה, הן באבדן אשת נעוריו וילדי חמד, הן במחלתו הקשה בה חלה שוב לאחר נישואין, שהטביעה רישומה על גופו הצנום כל חייו, הן בקושי הפרנסה שהגיע אצלו, בתקופות שונות בימי חייו, לכדי חוסר לחם ממש, והן, ובעיקר, בסבלו הנפשי כאשר מירוהו ורובו יריבים מחוץ וצרי עין מבית, והוא נשא סבלו בדומיה.

פרשיות מפוארות לאורך שנות חייו הן מלחמותיו למען שמירת השבת קדשנו בירושלים עיר קדשנו. בצעירותו היה תמיד באומץ לבו מן הראשונים בין מזהירי השבת ולוחמי מלחמתה נגד מחלליה. פעמים אין-ספור נתן גוו למכים, וגם ישב במאסר על "עוון" מניעת חילולי שבת. בדרך זו המשיך גם בשנותיו המאוחרות, כאשר עבר לגור בשכון פאגי עם הקמתו, ובגופו ממש סוכך על קדושת השבת מפני נסיונות לחללה בכבישי סנהדריה. כך פעם אחר פעם עד שקמה וגם ניצבה חומת השבת בשכונה עד היום הזה, הודות למסירות נפשו.

*

אמונת החכמים שבו ודבקו בגדולי התורה היתה אף היא, כדרכו בכל עניניו, מתוך שלימות וללא סייג. כך זכה לשמש את כל גדולי ירושלים בכל תקופות חייו. תענוג נפשי היה לשמוע את אבא הכ"מ מספר מרביותו את הדברים שבדידיה הוה עובדא. אבא הכ"מ ניחן, כידוע לכל מכיריו, בסגולה נפלאה של השמעת זכרונות בחן ובטוב טעם, תמיד היה אפשר לראותו כאילו חי מחדש את המעשה אותו סיפר מתוך הערצה מופלאה לרביותו.

כאשר עלה לירושלים הגאון מלובלין רבי אליהו קלצקין זצ"ל ותפש את מקומו בראש מערכות קדושת ירושלים, לצדו של הגר"ח זוננפלד – היה אבא הכ"מ לבן-ביתו, הוא התאבק בעפר רגליו ושתה בצמא את דבריו. אף ערך לדפוס את כתבי חידושי תורתו. כך נמשך הדבר משך שש שנות היותו של הגאון מלובלין בירושלים עד פטירתו בשנת תרצ"א.

כאשר בשנת תרצ"ג עלה לירושלים הגאון רבי יוסף צבי דושינסקי זצ"ל, לכהן פאר כרבה על היהדות החרדית, הפך אבא הכ"מ להיות בן-ביתו ושומע לקחו. שנים רבות היה משתתף בשיעוריו היום-יומיים לבני ישיבתו, למרות שאבא היה כבר מבוגר ומטופל בפרנסת משפחתו. תקופה מסויימת גם שימש באופן רשמי כמזכירו האישי. מאוחר יותר, בתקופה הקצרה בה שימש אבא הכ"מ כמזכיר מרכז אגו"י בירושלים (בתקופה הסוערת של שנת תש"ח) לא זוהי ידו מתוך ידו והיה לנושא כליו המסור והנאמן בכל הפעילות הסוערת בעניני הכלל.

היה יוצא ונכנס, במסגרת עבודתו הצבורית, בבתיהם של שאר גדולי ירושלים, כמו האדמו"ר מגור זצ"ל, הגאונים מטשעבין, מפרשבורג, מברסק זצ"ל, ועוד, ועוד.

כל הגדולים הנ"ל גילו כלפי אבא הכ"מ רגשי חיבה והערכה חמים ביותר, ומזהם אף הכניסוהו בסוד עניניהם שלהם והטילו עליו שליחויות שונות, ואכמ"ל.

*

מסר נפשו על חינוך צאצאיו בדרך שקיבלו מאבותיו ורבותיו. אי אפשר לתאר כמה חלב ודם השקיע בעבודת קדש זו. למרות צניעותו והיותו בעל אופי מוכנס וסגור בהבעת רגשותיו, עד שמעולם לא ידעו הסובבים אותו את לבטי נפשו, שונה היה בענין זה: בכוונה לא נמנע מלהביע, בגילוי לב בלתי מצוי אצלו, רגשי סיפוק מהתנהגות טובה של צאצאיו, ורגש אכזבה במקרה של הנהגה שלא מצאה חן בעיניו ח"ו, כך בילדותם וכך בבגרותם.

אלא שכאמור בספרים הקדושים התחיל בעבודת החינוך של צאצאיו עוד במצב של "בטרם אצרך בבטן". ובאחת הפעמים הנדירות ביותר של התגלות לב מצדו – תוך כדי שיחה רצינית ממושכת – זכיתי לשמוע ממנו את ההתבטאות הבאה: "ת"ל שתמיד השתדלתי לקיים את המצוה לשם שמים, ומשום כך זכיתי שבני יהיו יראים ושלמים ב"ה"...

ויותר ממה שעסק בפועל בחינוך צאצאיו – עשה זאת ע"י דוגמא אישית, אם כי בלי כל התבלטות ובצינעה, כדרכו. רושם עצום לכל ימי חייהם הטביעה על צאצאיו התנהגותו בחיבוב מצוה (כדלהלן). כך לא ימח מזכרוני צלילי לימודו הנעים והערב, כפי ששמעתי בילדותי בכל יום לפנות בוקר.

מרגלא בפומיה פירושו של החתם-סופר לאמור לגבי הבן-הרשע "ואף אתה הקהה את שיניו" – שיש כאן רמז לפסוק "אבות אכלו בוסר ושיני בנים תקהינה". כלומר: הצלחת חינוך הבנים תויה בהתנהגו העצמית של האב. וזאת – נאה דרש ונאה קיים.

*

תמיד היה מזהיר על לימוד תורה מתוך יראת שמים. בהתלהבות היה מספר איך היה הגרי"צ דושינסקי מרצה שיעורו היומי לתלמידיו, כשהוא לבוש בכובע הפרווה שלו ובבגדיו העליונים, שעות רבות גם בימי הקיץ הלוהטים וזיעה היתה ניגרת ממנו כנחל, כהוראת חז"ל: "באימה וברתת ובזיע".

ומעשה שהיה בשנות בחרותו כשקבע שיעור קבוע ללימוד עם אחד מאברכי הישיבות בירושלים – מבוגר ממנו בכמה שנים. הלה נחשב כמופלג

בתורה, אך חכמתו קדמה ליראתו (מאוחר קיבל משרה רבנית מטעם הציונים). השיעור נקבע בביתו של הלה, שהיה כבר נשוי ומטופל במשפחה, בעוד כשאבא היה בחור צעיר. כעבור ימים מספר הפסיק את השיעור, וסירב בשום פנים לחדשו, מבלי שגילה טעמו ונימוקו. בדרך מקרה נודע לאחד מחבריו שהסיבה היתה משום שבביתו של הנ"ל הסתובב ילדו הקט בשעת הלימודים מבלי שנוקה כראוי.

זהירותו בעניני כשרות היתה במדה גדושה ביותר. מאז פטירת הגרי"צ דושינסקי לא הכניס בשר בקר לפיו (גם כאשר חודשה השחיטה של העדה החרדית), למרות שהדבר היה חשוב לבריאותו, משום שלדבריו חייבת כל שחיטה להיות תחת פיקוח של מרא דאתרא. נקניק לא אכל כלל גם כשהופיעה עליו חותמת של השגחה מהודרת וכיו"ב - משום שמנסיונו העצמי למד לדעת שאי אפשר לקיים ביח"ר לנקניק ולהוציא ממנו פרנסה תוך דקדוק על כללי ההידור, בלי סטייה. רשימת המצרכים שלא נכנסו לפיו - ומדובר כמובן במצרכים כשרים - היתה גדולה יותר מרשימת המצרכים שטעם מהם.

כששימש, משך תקופה מסויימת, משגיח על הכשרות בבית המטבחים (מטעם הגרי"צ דושינסקי) - נמנע מלקחת הביתה את מנות הבשר שהקצבים מעניקים לעובדי בית המטבחים כנהוג. הנהגתו זו ביסס על קבלה בשם הגרמי"ל דיסקין, מחשש של השפעת הקצבים על המשגיח. זאת, למרות שמצבו הכלכלי היה אז חמור מאד.

רצינותו ב"ימים הנוראים" היתה במדה בלתי רגילה. למרות היותו, כאמור, בעל אופי מוכנס ומסוגר - לא יכול היה להמנע מלקיים תפלותיו בימים אלה בבכיות עצומות ששברו לב. ולעומת זאת - מה גדולה היתה שמחת המצוה שלו במועדים לשמחה. עוד בימי אברכותו אירגן חגיגות שמחת בית השואבה בסוכתו של הגרי"ח זוננפלד בכלי-זמר, מסורת הנמשכת בירושלים עד היום הזה. בשמחת-תורה היה מלהיב את הצבור בשמחת-תורה. בבית-מדרשו של הגרי"צ דושינסקי היתה "חלוקת-תפקידים" בין אביו זקנו הר"מ ז"ל לבינו: בליל החג היה הסבא ה"מנצח" על השמחה ו"גבאי ההקפות" וביום החג היה הוא המנצח, כשבסיום התפלה היו כל תלמידי הישיבה באים לביתו לקידושא רבא עד שעה מאוחרת. בעשרים וחמש שנותיו האחרונות היה הוא המנצח על השמחה בביהכנ"ס בשכון פאגי, כשכל ילדי השכונה לגיליהם השונים "עומדים תחת פיקודו" בשמחה תמה וטהורה. הידור וחיבוב המצוה שלו התגלו בבחירת ארבעת המינים ובאפיית המצות - בצעדו ככל זה בדרך של אביו ז"ל, בשמשו אות ומופת לשמחה של מצוה. כך היה זהיר מאד לישון בסוכה, גם בהיותו בשליחות צבורית בחו"ל. בשעשוע היה

מספר כיצד התעורר באחד מלילי הסוכות, בהיותו בלונדון, במטה ספוגת מים מגשם שוטף שהחל לרדת באמצע הלילה.

*

באהבה ובחיבה התאמץ בכל יכלתו לעזור לזולת. את תפקידיו הצבוריים הרבים במשך ימי חייו שמח לנצל כדי לגמול חסד עם יהודים. תקצר היריעה מלפרט את מעשי החסד שעשה לאנשים לאלפים, ומהם שהנעזרים לא ידעו כלל מזה. בתקופת היותו חבר עיריית ירושלים וועדותיה השונות, או חבר הוועדה המחוזית לבנין ערים, נחלץ בכל דיון לטובת הפרט שנזקק לשרותיה, וזאת מבלי שנתבקש על כך, ולעתים תכופות מבלי שאף הכיר את המבקש. במיוחד עזר למוסדות התורה והחסד, ומרובים אלה שיכולים להעיד על כך.

אמצעיו שלו היו תמיד מצומצמים – כי נקיון כפו וחרדתו לפרוטה של הזולת או של הצבור היו מן המפורסמות – אך בכל-זאת שמח לעזור לנזקקים כפי יכלתו. עוד בשנים קודמות כשמצבו הכלכלי היה קשה ויתר על הקצבה החדשית שלו מכולל שומרי החומות לטובת משפחה מטופלת שנשארה ללא משען עם פטירת ראשם. רבו כמו רבו המקרים של אנשים גלמודים שהוא שימש להם משען, במסירות ובחיבה, וכאלה שאירח בביתו בשמחה.

מן הדברים שהעניק בשפע לפונים הרבים אליו בשטח זה – "עצה ותושיה". מפקחותו הגדולה ונסיונו וידיעותיו זיכה הרבים שבאו לשאול בעצתו.

מספר שנים, מאז פטרת אביו ז"ל, שימש כחבר הנהלת ישיבת "אהל משה" ועשה למענה ככל יכלתו, שלעמלק"פ, אך כאשר רבו הבקשות של בני תורה עניים להתקבל לישיבה והישיבה לא היתה מסוגלת לקולטם – עמד והגיש התפטרותו, כיון שלא יכל לעמוד בפני תחנוני האנשים.

ביטוי לחרדתו לזולת יש למצוא בסיפור הבא: בהיותו בשליחות צבורית (של "פאגיי") בארה"ב, נזדמן לו לשהות בשיקאגו, שם התאכסן בבית אחד ממכיריו. כאשר שהה ערב אחד באסיפה עד שעה מאוחרת בלילה ובחזרו מצא את בית מארחיו סגור – בילה את הלילה בחצר הקדמית על כסא, מחששו להטריד את מנוחת הלילה של המשפחה המארחת!

יצוין מנהגו – שלמד מהגרי"ח זוננפלד – לבקר בלילי התקדש חגים בבית משפחות שכולות ולאחל ברכת חג שמח.

למסגרת זו של הדאגה לשלום הזולת שייכת גם השתתפותו בפעולות ה"הגנה" (עפ"י דעת רבותיו) במאורעות תרפ"ט, כשהיה מראשוני המגינים על שכ' שערי חסד מפני הפורעים הערביים, ובשנת תש"ח - בהגנה על שכון פאגי סנהדריה, ששימשה עמדת מגן קדמית לכל הישוב היהודי בירושלים. גם כאן באו לידי ביטוי אומץ רוחו וצלילות דעתו במעשים לאין-ספור. (כאשר, במאבק על בריכת השחיה בעירית ירושלים, שבו היה נושא דברה של היהדות החרדית הכואבת - התקיפו נציג חילוני בטענה של "במלחמת השחרור התחבאת מתחת למטה" - התפרסם ב"הארץ" מכתב למערכת של אחד ממפקדי ה"הגנה" שבו העיד עליו, מיזמתו הוא ובלי ידיעה מוקדמת של אבא הכ"מ, על חלקו של אבא ב"הגנה" אז).

*

בעסקנותו הצבורית המסועפת, במסגרת תפקידי הרבים והמגוונים, היתה לו לנר דמותו של אביו ז"ל ודעת-התורה של רבותיו. נקוטה היתה בידו ההליכה ב"שביל הזהב", כאביו: עמידה איתנה מול הנחשולים משמאל, ואי היגררות אחרי קנאות בלתי מחושבת מימין, שאין דעת חכמים נוחה הימנה.

הליכה ב"שביל הזהב" הניעתו, עוד בצעירותו, בעיצומה של תקופת המאבק הציונים וגרוריהם - זמן מועט לאחר שהוא עצמו היה קרבן לתעמולת זוועה אישית נגדו - לספר לאביו על תכניתם של אברכים חמומי מח לפרסם כרוז "קנאיי" נגד כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ מליובאוויטש, וכך סיכל את תכניתם (פרטי המעשה - ב"על חומיתין ירושלים").

הליכה ב"שביל הזהב" קשרה אותו אל דרכו של אביו גם כאשר גברו עליו צעקות וטענות המתקיפים אותו מימין ומשמאל, עד פטירתו הפתאומית בשנת תש"ו, והעגמת-נפש המרובה שקדמה לה. ביטוי לרגשותיו נתן אז אבא הכ"מ במאמרו המצויין שפירסם ב"קול ישראל" ליום השנה לפטירת אביו ז"ל, ממאמר זה אפשר ללמוד את משמעותו של "שביל הזהב" מבלי להתפעל מלחץ מימין ומשמאל.

דרכו של אביו, ו"צוואתו" המפורסמת בה סיכם אביו את דרכו הצבורית ברגעים לפני פטירתו, אלה שימשו גם לאבא הכ"מ לעינים בדרכו שלו, תחלה בצעירי אגו"י, אח"כ בהסדרות "פאגי" (שריכוה קבוצות אברכים אידיאליסטיים בעלי כשרון ותנופה, וחדורי רגש קוממיות חרדית), ובמסגרות צבוריות אחרות. במסגרת מפעלי הבניה של "פאגי" יזם ואירגן את הקמת "שכון אוריאל" כמבצר עוז לתורה.

את רעיונותיו והשקפותיו הביע בכתב, בלהט ובאמונה, תחלה ב"קול ישראל", ואח"כ ב"היומן" וב"הקול" ששימש מעורכיהם.

לציון מיוחד ראויה שנת תש"ח, בה הנהיגו הוא וחבריו את ספינת "אגודת ישראל" בירושלים בימים סוערים וטרופים, כאשר המנהיגים הרשמיים עזבוה. היתה אז תקופת הקמת המדינה, ודרוש היה עוז רוח להנהיג את הצבור בימים קשים אלה, כאשר הציונים זכו למכשיר שליטה רב כח בדמותה של מדינה עצמאית. בהדרכתו הישירה והיום-יומית של הגרי"צ דושינסקי – ולאחר מכן של הגאון מטשעבין ושאר גדולי ירושלים דאז – התגלה אבא הכ"מ – אמנם בלי פרסום ופומביות – כטיפוס מובהק של פרנס הצבור. ודאי עוד תגיע השעה בה יועלו קורות שנה זו בירושלים על הכתב (יש לציין את המגעים הבינלאומיים שנוהלו אז מטעם הגרי"צ דושינסקי – באמצעות הרה"ח ר' אוריאל צימר ז"ל ששלט בשפות רבות – בענין מצב יהודי ירושלים).

הליכתו בדרכי אביו היא שהניעתו מאוחר יותר, להימנות עם מייסדי "החינוך העצמאי" ולהעמידו על בסיס של יעילות וסדר ולהתריע על ליקויים בו.

בכמות השונות בכתב ובעל-פה העלה את מחאות היהדות החרדית כלפי המתנכלים לה, ועשה זאת בכנות ובאמונה, כשיריביו המושבעים לומדים להעריך אותו ואת עקביותו.

מרגלא בפומיה דאבא בשם החתם-סופר על הפסוק "לא קול ענות גבורה ולא קול ענות חלושה, קול ענות אנכי שומע", שאילו היו נשמעים שני קולות במחנה, ולא רק קולם של עובדי העגל בלבד, גם אם הקול השני היה קול ענות חלושה – היה סר הקטרוג מעל ישראל, משא"כ כשנשמע רק קול אחד, בלי קול מחאה חלושה. אבא הכ"מ בהופעותיו הצבוריות ביקש שיישמע קול היהדות החרדית, גם כשהיא במצב שקולה אינו יכול להיות אלא קול ענות חלושה, ואת זה השיג בהצלחה.

*

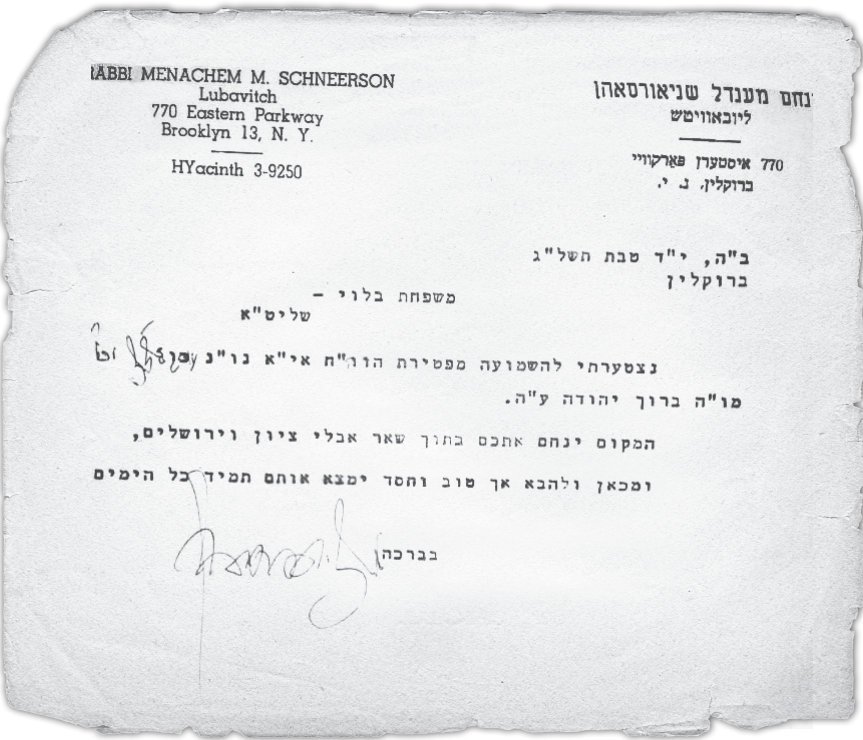
בשנים האחרונות סבל אכזבות ממצב היהדות החרדית. סבלו הנפשי היה רב. גם סבלו הגופני היה גדול (לדעת הרופאים קיננה בו מחלתו זמן רב לפני שהתחיל להתאונן על כאבים וכו'), וכדרכו כל השנים מצעירותו – הבלג ונשא את הכל בדומיה, מבלי שאיש ידע על כך. המשיך להנות את הפונים אליו בעצה ובתושיה, השתדל עבור יחידים ומוסדות תורה וחסד, מבלי שנהנה תמורת זאת כמלוא אצבע, עד שכרע נפל. כאביו ורבו הגדול ז"ל לא הותיר אף הוא

אחריו שום רכוש חומרי, אך דמותו המאירה ודרכו בענייני הצבור ובענייני הפרט - הן מורשתם ונחלתם של צאצאיו ושל כל מעריציו הרבים, שיזכרוהו תמיד וישתדלו ללכת בדרכו.

אסיים בקטעים מדברי הספדו של זקננו רבי יצחק שלמה זצ"ל על אביו רבי עמרם זצ"ל:

"אין לנו עוד אב, ומה נשאר עוד לפנינו אם לא זאת אשר נזכה את נפשו הטהורה... נספר את מעשיו הטובים, ואולי יהיה נרשם בזכרוננו אם נגידנו בעת היפרדו מאתנו ונלמד לעשות כמוהו, ואשר על ידי כן יהיה עילוי לנשמתו הזכה והבהירה... נתחקה על מדותיו הישרות ונספר בשבחו, למען נלמד לשמור דרך ה' כאשר הוא היה שומר מנעוריו עד אשר יצאה נשמתו הטהורה".

לזכות
הרה"ג הרה"ח ר' טוביה וזוגתו מרת חנה פרומט שיחיו בלוי

*

נדפס עלידי צאצאיהם:

הרה"ח ר' יעקב מאיר וזוגתו מרת דבורה לאה שיחיו בלוי

ובנם הרה"ח ר' יוסף יצחק וזוגתו מרת מלכה שיחיו
ילדיהם מנחם מענדל, מושקא, לוי, רבקה, שטערנא שרה, רחל שיחיו
ובנם הרה"ח ר' ברוך וזוגתו מרת בת שבע שיחיו
בנם מנחם מענדל שיחי'
ובנם הרה"ח ר' אפרים פישל זאב וזוגתו מרת חיה מושקא שיחיו
ילדיהם מנחם מענדל, גולדא, שטערנא שרה שיחיו
ובנם הרה"ח ר' שניאור זלמן וזוגתו מרת חיה מושקא שיחיו
ובנם החתן הרה"ח ר' חיים אורי שיחי' והכלה מרת חיה מושקא תחי'
ובניהם ובתם: רחל טעמרל, מנחם מענדל, ישראל שיחיו

הרה"ח ר' אהרן וזוגתו מרת רייזל שושנה שיחיו הלפרין

ובנם הרה"ח ר' מנחם מענדל וזוגתו מרת דבורה לאה שיחיו
בנותיהם חיה מושקא, פייגא רבקה, שטערנא שרה, דינה פעשא, שיינא תחי'
ובתם מרת נחמה דינה ובעלה הרה"ח ר' יוסף יצחק שיחיו שוורץ
ילדיהם מנחם מענדל, לוי, משה, חיה מושקא, רבקה, דבורה לאה, גרשון זאב שיחיו
ובנם הרה"ח ר' לוי יצחק וזוגתו מרת מיכל שיחיו
בתם חיה מושקא תחי'
ובניהם: שמואל חיים, משה צבי, שניאור זלמן שיחיו

הרה"ח ר' אליהו וזוגתו מרת שיינא צפורה שיחיו וילהלם

ובתם מרת אסתר ובעלה הרה"ח ר' לוי יצחק שיחיו גופין
ילדיהם מענדל, יוסף משה, חיה מושקא, שרה רלקא, סטערנא, ישראל אריה ליב שיחיו
ובנם הרה"ח ר' חיים דוד וזוגתו מרת אסתר לאה שיחיו
ילדיהם אברהם יצחק, חיה מושקא, רבקה, שטערנא, מנחם מענדל, שירה רישא שיחיו
ובנם הרה"ח ר' אורי וזוגתו מרת מרים שיחיו
בנותיהם חיה מושקא, רבקה תחי'
ובנם הרה"ח ר' לוי יצחק וזוגתו מרת גולדא בוניא שיחיו
ילדיהם שרה רבקה, חיה מושקא, דבורה לאה, מנחם מענדל שיחיו
ובתם מרת חיה מושקא ובעלה הרה"ח ר' בעריש שיחיו רוזנברג
ילדיהם רבקה, מנחם מענדל, דבורה לאה, שטערנא שרה שיחיו
ובתם מרת שרה רבקה ובעלה הרה"ח ר' יונה שיחיו הר צבי
ילדיהם מושקא, סטערנא, אסתר, מענדל שיחיו ובתם מרת נחמה ובעלה הרה"ח ר' מנחם מענדל
הלוי שיחיו פלדמן
בתם נעמי תחי'
ובתם מרת תמר טעמערל ובעלה הרה"ח ר' שלום דובער שיחיו גליצנשטיין
ובנם מנחם בן ציון שיחי'

הרה"ח ר' **פרץ אוריאל** וזוגתו מרת **רבקה** שיחיו **בלוי**

ובנם הרה"ח ר' **שלום דובער** וזוגתו מרת **סימה** שיחיו

ילדיהם **חיה, פראדל, משה, מנחם מענדל** שיחיו

ובנם הרה"ח ר' **ברוך יהודה לייב** וזוגתו מרת **דינה לאה** שיחיו

ילדיהם **שניאור זלמן, דב בעריש, שרה רלקה, ישראל** שיחיו

ובתם מרת **חיה מושקא** ובעלה הרה"ח ר' **יהושע דוד הכהן** שיחיו **כהן**

בנותיהם **שמחה פראדל, שטערנא שרה, שיינא תחי'**

ובנם הרה"ח ר' **ישראל רפאל** וזוגתו מרת **חיה מושקא** שיחיו **בנם מנחם מענדל** שיחיו

ובניהם ובנותיהם: **מנחם מענדל, חדוה פראדל, רחל טמרל, חיים אורי, ישעיהו, הדסה אסתר**

שיחיו

הרה"ח ר' **מרדכי מנשה** וזוגתו מרת **לאה** שיחיו **לאופר**

ובתם מרת **מושקא** ובעלה הרה"ח ר' **לוי יצחק** שיחיו **שפרינגר**

בניהם **מנחם מענדל, ישראל אריה ליב** שיחיו

ובנם הרה"ח ר' **משה לוי יצחק** וזוגתו מרת **רבקה** שיחיו

בנותיהם **חיה מושקא, שטערנא שרה, רחל ציפורה פייגא תחי'**

ובנם הרה"ח ר' **ישראל אריה לייב** וזוגתו מרת **חיה מושקא** שיחיו **בנותיהם סטערנא, שיינא תחי'**

ובתם מרת **שטערנא שרה** ובעלה הרה"ח ר' **לוי שיחיו בוטמן**

בנם מנחם מענדל שיחי'

ובניהם ובתם: **רחל, מנחם מענדל, שלום דובער, שניאור זלמן** שיחיו

